

عُلُومُ الْقُرْآنِ

پُیْنْتُو

عَلَامَةُ شَمْسِ الْحَقِّ افغانی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ

مُتْرَجِم

مَوْلَانَا سَيْفُ الْحَنَانِ حَقَّانِي

تاج کتب خانہ پشاور
قصہ خوانی فون ۲۱۳۳۵۴

Ketabton.com

علوم القرآن (پُنتو)

علامہ شمس الحق افغانی رَحِمَهُ اللهُ

مُترجم

مولانا سیف الحنان

ناشر

ناج کتب خانہ ۰ محلہ جنکی قصہ خوانی پینپور

فون نمبر :- ۲۱۴۲۵۴

صفحه	عنوان	شماره
۲۹	اوله شبیه	۲۰
۳۱	دوئیمه شبیه	۲۱
۳۲	درئییه شبیه	۲۲
۳۲	خلورمه شبیه	۲۳
۳۳	پنجمه شبیه	۲۴
۳۳	شپرمه شبیه	۲۵
۳۲	اومه شبیه	۲۶
۳۸	اتمه شبیه	۲۷
۳۹	نهمه شبیه	۲۸
۴۰	دسهمه شبیه	۲۹
۳۳	یولسهمه شبیه	۳۰
۳۲	د فیضی تفسیریه نقطه	۳۱
۳۲	د مسیلمه توکره	۳۲
۳۵	ابن الراوندی ز ندیق یهودی	۳۳
۳۶	د متنبی توکره	۳۴
۳۶	د اعجاز القرآن پوهه	۳۵
۳۷	مشاهدات او معنویات	۳۶
۳۹	قانونی اعجاز	۳۷
۵۱	تأثیر اعجاز	۳۸
۵۲	دیوپ په نظر کین دقرآن تاثیر	۳۹
۵۵	انجذابی تاثیر	۴۰
۵۶	دقرآن اعجازی تاثیر په شخصیت رسول الله صلعم	۴۱

پرست مضامین		
صفحه	عنوان	شماره
۱	پیش لفظ	۱
۲	دوحی او قرآن ضرورت	۲
۵	دقرآن د ضرورت دلیل بقای	۳
۸	دلیل قانونی	۴
۱۱	دلیل غذائی	۵
۱۲	دلیل دوائی	۶
۱۴	دلیل نوری	۷
۱۷	دلیل حقیقی	۸
۱۸	دلیل اتباعی	۹
۲۰	دلیل نفسیاتی	۱۰
۲۱	دلیل تخلیقی	۱۱
۲۲	دلیل ترکیبی	۱۲
۲۳	دقرآن صداقت او اعجاز	۱۳
۲۵	د معجزه او اعجاز تشریح	۱۴
۲۵	عادیات	۱۵
۲۶	عجائبات	۱۶
۲۶	مشترک مناصبت	۱۷
۲۷	معجزات	۱۸
۲۷	قرآنی معجزه، بلاغی دلیل	۱۹

شماره	عنوان	صفحه
۶۳	در بیع فصل د تفسیر او د تاویل او د دے د وارد متعلقا تو بیان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهه آداب او شرائط .	۹۲
۶۶	علم اللغه یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنه	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبت	۹۸
۷۱	د تفسیر بالرائی تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شیع ازاله او صرفیه او باطنیه او د تفسیر په منبر کس فرق .	۱۰۱
۷۳	د تفسیر بالرائی تسمونه	۱۰۲
۷۴	اقسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شیع ازاله	۱۱۳
۷۶	د وحی لغوی درء قسمه: فطری او ایجابی	۱۱۳
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اولی	۱۱۹
۸۲	دویم نزول	۱۱۹
۸۳	در بیع نزول	۱۲۰
۸۴	جهاد نبیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنگه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شماره	عنوان	صفحه
۲۲	په یخنی کس خول	۵۶
۲۳	د روند و له او پیته	۵۷
۲۴	د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر	۵۸
۲۵	تاثیر قلبی	۵۸
۲۶	د قرآن سیاسی اعجاز	۵۹
۲۷	غذائی اعجاز	۶۳
۲۸	د روح آسمانی غذا	۶۳
۲۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۳۰	د غذائیت معیار	۶۵
۳۱	د روح مرک او ژوند	۶۵
۳۲	قرآن روحانی غذا	۶۷
۳۳	د لیل نظامی	۶۷
۳۴	دویم اصول د انسان نور و انسانا نوسره تعلق .	۷۰
۳۵	در بیع اصول د انسان دکائیات عالم سره تعلق	۷۱
۳۶	خلویم اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۳۷	پنجم اصول د انسان ژوند آخری منزل	۷۴
۳۸	شمولی اعجاز	۷۸
۳۹	غیبی اعجاز	۸۲
۴۰	اعجازی اعجاز	۸۶
۴۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۴۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۴۳	مکلی اعجاز	۸۹

صفحه	عنوان	شماره
۱۵۳	د آواز و احرف و حکمت	۱۰۸
۱۵۸	د تحریف پد یاره کڼ دا بن عباس روایتونه	۱۰۹
۱۶۰	شعر او د قرآن تحریف	۱۱۰
۱۶۱	د بایبیل تحریف	۱۱۱
۱۶۲	انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۱۲
۱۶۳	انجیل یوحنا، تثلیث، ختنه او د جنابت غسل	۱۱۳
۱۶۳	د بلوهیت تصور او بایبیل	۱۱۴
۱۶۶	بایبیل او د نبوت تصور	۱۱۵
۱۶۷	بایبیل او د عملونو مبدل	۱۱۶
۱۶۸	د مکی او مدنی سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۱۷
۱۶۹	د قرآن د سورتونو شمیر	۱۱۸
۱۷۰	د قرآن د آیتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمیر	۱۱۹
۱۷۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۲۰
۱۷۲	د قرآن مهمات	۱۲۱
۱۷۳	د نوي فکر په رنځ کڼ د باری تعالی ثبوت	۱۲۲
۱۷۷	د باری تعالی د اثبات دلائل	۱۲۳
۱۷۹	د باری تعالی ثبوت په سلفی دلائلو	۱۲۴
۱۸۱	د باری تعالی د ثبوت کلامی او فلسفی دلیله	۱۲۵
۱۸۸	د وجود د باری تعالی او قرآن مجید	۱۲۶
۱۹۱	د باری تعالی توحید	۱۲۷
۱۹۳	د شرک مذمت	۱۲۸

صفحه	عنوان	شماره
۱۲۳	د قرآن سنت او حدیث قدسی بیلتون	۸۶
۱۲۴	د وحی د نازلیدو قسمونه	۸۷
۱۲۵	د قرآن جمع کول او د هغه متدوین	۸۸
۱۲۷	د ویم، دریم او چلورم محرک	۸۹
۱۲۸	پنځم او شپږم محرک	۹۰
۱۲۹	د قرآن یا د وک او صحابه کرام	۹۱
۱۳۲	د قرآن کریم تشریحی حفاظت	۹۲
۱۳۳	صدیقی جمع	۹۳
۱۳۵	د صدیقی جمع دستور	۹۴
۱۳۶	عثمانی جمع	۹۵
۱۳۷	د عثمانی جمع دستور	۹۶
۱۳۸	د قرآن آیتونه او سورتونه	۹۷
۱۴۰	مصحف مدنی / مکی	۹۸
۱۴۱	شافعی، بصری، یمنی او بحرینی مصحف	۹۹
۱۴۲	کوفی مصحف	۱۰۰
۱۴۳	د سورة اَعْلَى آیت	۱۰۱
۱۴۵	د حضرت عائشې حدیث	۱۰۲
۱۴۶	په عامه ضابطه دا بن مسعود نه روایت	۱۰۳
۱۴۸	د قرآن اختلاف او اوده اهداف	۱۰۴
۱۴۹	اوه قرآتونه - صحابه قاریان	۱۰۵
۱۵۰	اوه قرآتونه	۱۰۶
۱۵۲	احرف سبعه	۱۰۷

صفحه	شماره	عنوان
۲۵۱	۲۵۱	په تناسخی ججازات کښ د جرم علم ندوی
۲۵۳	۲۵۲	د جستانی معاد رومی د دلیل
۲۵۴	۲۵۳	د وئید دلیل
۲۵۵	۲۵۴	د رییم دلیل
۲۵۶	۲۵۵	د خورم او پنجم دلیل
۲۵۷	۲۵۶	د شپږم دلیل
۲۵۸	۲۵۷	د اوم دلیل
۲۵۹	۲۵۸	د اتم او نهم دلیل
۲۶۰	۲۵۹	د یولسم او دولسم دلیل
۲۶۱	۲۶۰	د قیامت کیفیت
۲۶۲	۲۶۱	د عالی مرض موت یا د قیامت نخبه
۲۶۳	۲۶۲	د شپیلنی د قیامت پوکل
۲۶۴	۲۶۳	د پوکلو حکمت
۲۶۵	۲۶۴	د محشر ز مکه
۲۶۶	۲۶۵	د مومن خوراک څښاک
۲۶۷	۲۶۶	د بیان د حوض کوثر
۲۶۸	۲۶۷	د عمل نامه
۲۶۹	۲۶۸	د قیامت دورخه کواهی
۲۷۰	۲۶۹	د عملو نو تول
۲۷۱	۲۷۰	د اعمالو د تول - میزان او د موزون لیسر بیان
۲۷۲	۲۷۱	د عملو نو تولو ټکه به څوک وی؟
۲۷۳	۲۷۲	د عملو نو تولو حکمت

صفحه	شماره	عنوان
۱۹۳	۱۲۹	د نبوت
۱۹۵	۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه
۱۹۸	۱۳۱	د چه معجزه، کرامت او سحر کښ بیلون
۱۹۹	۱۳۲	د نبوت حقیقت
۲۰۸	۱۳۳	د ختم نبوت
۲۱۰	۱۳۴	د قرآن او ختم نبوت
۲۱۳	۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت
۲۱۴	۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کلام
۲۲۳	۱۳۷	د میتا قی دلیل
۲۲۵	۱۳۸	د بحث عمومی دلیل، قبلی دلیل
۲۲۶	۱۳۹	د وعدی دلیل
۲۲۷	۱۴۰	د حدیث او ختم نبوت
۲۲۹	۱۴۱	د ختم نبوت او اجتماع امت
۲۳۰	۱۴۲	د ختم نبوت او درایت
۲۳۱	۱۴۳	د مرزائی و سوسو جواب
۲۳۸	۱۴۴	د ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کښ
۲۳۱	۱۴۵	د قیامت، معاد او مجازات د اعمالو او د قیامت نومونه
۲۳۳	۱۴۶	د معاد او قیامت نقلی ثبوت
۲۳۷	۱۴۷	د معاد په باره کښ مذهبونو
۲۳۸	۱۴۸	د مجازات دره شکه
۲۵۰	۱۴۹	د تناسخی رد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش لفظ

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ لَدُنِّي بَعْدَ مَا أَحَقُّهُ دُخُولِي نَبْوِ كَالْوَنَةِ هُمْ زِيَاةَ مُودَعَةِ قُرْآنِ كَرِيمٍ بِهٖ خَدَمَتِ كُنَّ مَصْرُوفٍ يَأْتِي شَوْعِي دَعَى مَا دَخِلَ تَوْفِيقِ مُطَابِقِ دَرْوَادِ نُوْتَفَاسِيرِ وَ اَوْنُورِ هَغَهٗ كِتَابِ بُونُو مُطَالَعَهٗ كَوْلَهٗ دَكُومُونَهٗ چَهٗ دَقُرْآنِ فِهْمِي بِهٖ بَارَهٗ كِنِي مَدَدِ اُغَسْتِي شَوَا وَ كُومَرِ مَعَارِفِ چَهٗ دَاللَّهِ دَجَانِبِهٖ بِهٖ نَزْرَهٗ مِرْوَا هُوَ كِيدَالِ هَغَهٗ بَتُولِ بِهٖ خَيْلِ خَيْلِ وَخْتِ دَدَرِسِ قُرْآنِ شَرِيفِ بِهٖ شَكْلِ كِنِي بِپِشِ كَوْلِ -۱-

الْحَمْدُ لِلَّهِ -۱- دَا اَحْقَرُ دَدِي دَرَسُونَهٗ قَدِيمِ اَوْ جَدِيدِ دَوَا طَبَقُوتَهٗ دَا مِيدَنَهٗ زِيَاةَ فَاوْدَا اُسْرِيْدَا ، دَدُوسْتَانُوَا صِرَا رِ دَوَا چَهٗ حُهٗ تَفْسِيرِ اُ لِيْكَرِ ، لِيْكَنِ مَا دَا مَنَاسِبِ اُ كُنْرَلَهٗ ، چَهٗ دَتَفْسِيرِ بِهٖ حَا ئِي دَقُرْآنِي اِلْمُو وِ بِهٖ مَخْتَلَفُو شَعْبُو كِتَابُونُو اُ نِيْكَمِ چَهٗ بِهٖ مَخْتَصِرِ وَخْتِ كِنِ نَاظِرِيْنَ هَغَهٗ اُلُو سْتِي شِي ، اَوْدِ لِبِزْجَسَامَتِ بِهٖ وَجَهٗ مَا اُ كِتُو فَيَقَهٗ حَضْرَاتِ هُمِ دَ هَغِي نَهٗ مُسْتَفِيدِ شِي ، لِيْكَنِ تَا لِيْفِ كِنِي دَدِي خِيَالِ اُ سَا تِلِي شُو -

۱) چَهٗ دَ مَطَالِبِ قُرْآنِ بِهٖ تَعْنِيْنَ كِنِي دَسَلْفُو طَرِيْقَهٗ نَهٗ وِي پَرِي سِنُو دِي شُو ، اَوْدِ بِيَانِ شُو وِ مَعَارِفُو اَوْ حَقَا تَقُو بِهٗ شَانِ دَا وِي چَهٗ دَ سَلْفُو تَا نِيْدِ كُوِي نَهٗ چَهٗ دَ هَغِي مُخْرِيْفِ -۱-

۲) دُو مَهٗ دَا چَهٗ دَا دُو رَدِ عَقْلِيْتِ اَوْ فُلْسَفِيْتِ دِي ، دَدِي وَجِي نَهٗ مَقَاصِدِ شَرْعِيَهٗ نَقْلِيَهٗ وَ دَ عَقْلِ اَوْ فُلْسَفِيَهٗ بِهٖ رَنُكِ كِنِي بِيَانِ شِي ، چَهٗ دَ مَغْرِبِ زِدَا طَبَقِ دَ هِدَا يْتِ سَا مَانِ هُمِ اُ شِي -۱-

۳) دَرِيْمَهٗ -۱- دَا چَهٗ دَ مَقَاصِدِ وِ بِهٖ تَعْبِيْرَا تُو كِنِي دَا صِطْلَا حِي

شماره	عنوان	صفحة
۱۴۳	دغوريزاوناغوريزو پيژندل	۲۸۵
۱۴۳	د تول مقام ، د پل صراط تيريدل اونور	۲۸۶
۱۴۵	د صراط حقيقت	۲۸۸
۱۴۶	د صراط اونور حڪمت	۲۸۹
۱۴۷	د نور اسباب	۲۹۱
۱۴۸	په كومه وجهه د صراط پوره وتل اسانيزي	۲۹۱
۱۴۹	جنت او دوزخ	۲۹۲
۱۸۰	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۲۹۳
۱۸۱	د آدم عليه السلام د كبر د وختي	۲۹۵
۱۸۲	د آدم عليه السلام په راكوزو لوكني حكمتونه	۲۹۷
۱۸۳	د جنت د ژوند حقيقت	۳۰۲
۱۸۳	د آخرت د ژوند اجمالي نقشه	۳۰۳
۱۸۵	د عيسي عليه السلام راكوزيدل	۳۰۳
۱۸۶	د مسيح عليه السلام ژوند	۳۰۶
۱۸۷	ختم نبوت او د عيسي نزول	۳۲۶
۱۸۸	د ذوالقرنين ديند متعلق د كفارو د عذاب هميشوالي	۳۳۲
۱۸۹	تتمه	۳۳۶

تعبیرات کردی، اور بیات تَرِدِ هغه تعبیرات استعمال شی چہ
د جدید مذاق مطابق وی، احقر دیرزیات مصروف دے، د دے
وجہ دے ضرورتہ بسط او تفصیل نہ میردہ اکرے، او پہ مطلب
خیز اختصار میرا کتفا اکرے، کہ چرے د موجودہ دور د مصنفینو پیا
طرزیم کتاب لیکل نو د دے نہ خو چندا نریات غت کتاب جو پریا دے
شود کتاب ترتیب پیا دے دول دے:-

① ضرورت القرآن :- یعنی دنوع انسانی د پارا دوحی الہی او د قرآن
پہ ضرورت عقلی او فلسفی دلائل :-

② صداقة القرآن، یعنی پہ دے خبرہ عقلی دلائل او د مستشرقین
یورپ تردید چہ قرآن د اللہ د جانبہ دے، او معجزا دے :-

③ تنزیل قرآن او د هغه تدوین :- د نزول قرآن او جمع قرآن
تحقیق :-

④ محفوظیة القرآن :- د قرآن د محفوظیت دلائل او د مستشرقینو د
شبهاتو تردید :-

⑤ مہنات القرآن :- یعنی د قرآن دا ہبو مقاما تو حل د هغه حکمتونہ
اور ازونہ او د شبهاتو انزال :-

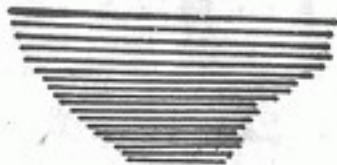
⑥ احکام القرآن :- یعنی د قرآن فقہی احکام او د هغه حکمت او د موجودہ
دور د شبهاتو جوابونہ :-

⑦ تعبیرات القرآن :- یعنی د قرآنی تعبیراتو حقیقی حل پیا دے
عرض چہ صحیح مطالب قرآنی معلومہ شی او د جدید خیالواہل
قلمو خا میا نے واضحہ شی :-

رومی پنخہ بابونہ پہ کتابی شکل کینے شائع کومہ چہ د هغه نومرہ
علوم القرآن وی، د عاکوم چہ اللہ تعالیٰ د دے خدمت د

تکمیل توفیق مانتہ را کری، پہ خپل درکا کینے د قبول او منظور
کری، او دا خرت د نجات ذریعہ د کری، او محترم الحاج سید،
عبدالرشید شاہ مہتمم مدارسہ فاروقیہ بہاولپور د پارا د
اللہ جل جلالہ، دا کتاب د سعادت باعث جو پری، او د هغه دینی
عبت او مجاہدانہ کوششونہ، د اللہ تعالیٰ د دے کتاب د اشاعت
سبب جو پری :-

احقر :- شمس الحق افغانی عفا اللہ عنہ :-

دوحی او دقرآن ضرورت

د انسان د سعادت او شقاوت د حصول لپاره انسان عقل ته خوږ دے و چې کافی نه دے، چه د عقلی معلوماً نو بیا د هغه مخبر په او مشاهدات دی په کومو چه د سانسې اُصولو مطابق بوره عنت او ژور غوراو فکر شوے وی، او د سعادت او شقاوت د اُصولو بیا د د عقائدو، اخلاقو او اعمالو د خصوصیاتو پیژندل دی، او د مشاهداتو او د محسوساتو د اثر نه دارنگ بهر دی چه په هغه باندے د خبرے او مشاهدے په ذریعہ هیڅ قسم غور نشی کیدے او نه د هغه د پامه، چه تجربه کا ه شته دے.

۲) دویم د دے و چې چه عقلی فیصلو کینے د و هم د خل وی، او د دے کبله دغه فیصلے اکثر غلط اُشی.

۳) دریم د دے و چې چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل صورتونه گم او د فاسد عقل صورتونه په دے امور و کینے زیات دی.

۴) څلورم د دے و چې چه د عقل فیصلے عموماً په جدا با تو بنا وی، نو ځکه دا اکثر غلط وی هر دغه وجه د چه دا قوام عالم د عقلونو فیصلے د معرفتِ الهی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزاگانو، د امورِ آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کینے یو بل سره متضاد دی یو قوم شرک صحیح گنری، او بل تثلیث، بل خدا پرستی، او بل مخلوق پرستی، یو قوم د غوا غوښنه خوړل گناه گنری، او څوک ئے نه خوړل، څوک خنزیر خوړل ښه گنری څوک ئے نه خوړل، د چا د عبادت کولو او د رضائے الهی موندلو یوه طریقه ده، او د چا بله، د چا د نبوت تصور یو ځے، او د چا بل، څوک دا اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کینے مینی، څوک ئے د روحانی درد او راحت په شکل کینے او څوک ئے د تناسخ په شکل کینے مینی، دا حال په ټولو روحانی امور و کینے دے، دے نه، واضح شوه چه په مذکور امور و کینے عقل کافی نه دے، اُس موښن! هغه دلائل عقلی پلش کو و کومونه به چه د معلوم پیری چه د دے امور و د پیژندلو د پاره د خالق کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کینے د قرآن ضرورت دے، او د دے د پاره چه د انسانی سعادت او شقاوت د اُصولو دا به یقینی فیصله مقررده شی، چه په هغه کینے د شک ښه هیڅ گنجائش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی.

د قرآن د ضرورت دلیل بقائی

۱) رُوم د دلیل بقائی دے، د هرا انسان فطری خواهش دے چه هغه ته د دائمی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه د انسان د ټولو نعمتونو تړون ژوند سره دے که چرے ژوندانه وی، نو ټول نعمتونه مثلاً، مال، او جا، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښه د اټول بیکاره دی، د دے فطری جاذبے دلیل دادے چه د هرا انسان د ژوند په بقا باندے څوک دُشمن که چرے حله اُگری، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مُدا فعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به زور کوی، دارنگ کچرے په انسان د رنج بیماری حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطر په پینه شی نو هغه به دارو د ملوغت مال لکوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی دے نه معلوم پیری چه بقا سره د محبت جاذب فطری دلا، اُس دے ختمیدونکی د نیا اوفانی جهان کینے هیڅ یو انسان ته دا فطری مقصد حاصل نه دے نو کچرے د ژوند په یو

دور کینے ہر انسان تہہ دوام حیات اور استمرار بقا کا مقصد حاصل نہ وی نودلتہ بہ دا ا و بیے شی چہ انسان دیونا ممکن خیر فطری خواہش ا کرو، چہ د علم نفسیا نو د مخ، صحیح نہ دے، خکہ چہ نامکنتا فطری خواہش نہ شی کیدے، او نہ پہ یونا ممکن مقصد بانندی بتول انسانان متفق کیدے شی دا خبرہ نامکنہ دہ چہ دؤہ پہ دؤر کینے پنچہ شی پیدہ توله نری کینے دا سے یوروخ کس بہ ہم پین نہ شی چہ دہغہ خواہش وی چہ دؤہ پہ دوو کینے پنچہ وی، دا خوشونا ممکن عقلی داسر نلک نامکن عادی ہم فطرہ د بتولوا انسانانو مطلوب نشی کیدے، دیوانسانان پہ فطرت کینے ہر دانہ دی پراتہ چہ ہغہ، و بتول عمر د خوراک خکاک او د ساہ اغستونہ بے نیازہ شی ددے نہ دامعلومہ شواہ، چہ نامکن عقلی او فطری دواپہ د بتولوا انسانانو فطری مطلوب نشی جو پیدے، نودوام حیات چہ د بتولوا انسانانو فطری د بتولوا انسانانو فطری مطلوب دے، ہجرے نامکن نہ دے بلکہ ممکن الحصول دے، اس دواہر بقا د پارہ پہ دے نری د عالم تغیرات کینے دا سے اشیاء موجود دی چہ کچرے د زرخزرا بید و نکی اوسخا کید و نکی بل خیر سرہ ا لگولے شی نوخہ زمانے پورے ہغے تہ بقا حاصلہ شی مثلاً یوتا ذہ مہی رقب، بانندے، چہ مالگہ امبزے شی او اوج کرے شی نوخہ مودے پورے خوباقی ساتلے شی، پہ چین کن دیومر سہری کالبوت د شہدو پہ د ک بکس کینے پہ ایسودوخہ مودے د پارہ باقی ساتلے شی، د مصر یہ آثار قدیمہ کس دا سے منرہ بیاموندے شوک دہ چہ پہ ہغے بانندے د لیکلے سوری تاریخ نہ دامعلومہ شواہ چہ دا د پچوزو کالونہ دیو مسالے (مسی) پہ ذریعہ محفوظ دہ، ہرکله چہ پہ دے عالم تغیر کینے د بقا زیا تولو دا سے سامان موجود دے

نوابدی اولاً فانی اشیاء کینے دا سے مسالہ بہ نہ وی چہ د ہغے ترون دانسان روح سرہ اوشی اوپہ دے وجہ ہغہ تہ دوام بقا اوسترار حیات حاصل شی، ابیدی اولازوال خیزونہ د اللہ تعالیٰ ذات او د ہغے صفات دی، چہ انسان سرگلا د ہغے پہ لکید و انسان تہ دوام حیات اور استمرار بقا صلیدے شی او دا جول صفت الہی صرف دا اللہ کلام او دہغہ وحی کیدے شی، پہ دے وجہ اللہ تعالیٰ خیل کلام پہ پیغمبرا نو علیہم السلام نازل کہر وجہ انسان تہ ہغہ دائمی حیات اوبقا حاصل شی کوم چہ د انسان فطری مطلوب دے، کلام الہی پہ دنیا کینے نازل شوے دے، نودلتہ دہ ولے انسان تہ ہمیشہ ژوند ا نہ بخینلو؟ دا اعتراض یو خوپہ دے وجہ ناممقول دے چہ دنیا پچلہ دار فناء دہ اوپہ دے کینے بتول مؤثرات د فنا ہم موجود دی، او ہمیشہ ژوند ا و بقا د پارہ د دا سے محفوظ جہان ضرورت دے چہ پہ ہغے کینے مؤثرات د فنا ہم موجود نہ وی، (۲) دویم پہ دے وجہ ددے دنیا د تنگی د کبلہ د بتولوا انسانانو استوکنہ دلتہ نامکنہ وہ، د دینہ معلومہ داشواہ چہ د ہمیشہ بقا غوندے د فطری جذبے د تکمیل د پارہ د کلام الہی او دوحی ربانی ضرورت دے، یوا اعتراض دا کولے شی چہ پہ آخرت کینے بہ د کلام الہی عالمینوتہ کہ ہوے د جنت پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی، نو د کلام الہی مکرینو نکتہ ہم ددو زخ پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی تو پوجواب دا چہ د دوزخیا نو ژوند د مرکز نہ ہم پزردے، دویم جواب دا دے، چہ کلام الہی ابیدی دے نو خکہ د دے اثر ہم دانی ابیدی دے چہ دا انسان ژوند ابیدی جو رہ وی خواہ ہغہ مسالہ جنت دی او کہ کفایت د دوزخ دی مگرد ابیدی ژوند اوہ تہ دی

یوسرہ دارام او بل سرہ دکلیف نو دوام خو پہ دو اوہو کئے دے فرق صرف
 د استعداد او دک عمل دے، جتیا نو کلام الہی سرہ د ایمان او منلو
 جد بے لاندے تپون لرو او دوزخیا نو سرہ دکفرا او نکار دکندے لاندے
 نو فرق صرف د نوعیت شو لو اگر چہ دوام حیات دواہرہ دی، ددے مثال
 دا بے دے چہ نمرشے سپینوی دوی او جاموسوہ دک نر تعلق یوشان دے
 مگر دوی خرمن پیر توہ بیزی او دکامورنگ پیر سپینیزی نو د فرق صرف
 د استعداد دے، ہم دغہ حال دکفرا او ایمان دے لکہ خنگہ چہ قرآن
 واضح کہے دے :-

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّشْقًا ۚ وَ تَرْجِمَهُ - موبزہ قرآن دتولو کمزور و
 رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ : لورے کولو او دکوت او دکحت سامان
 إِلَّا خَسَارًا ط : سورہ بنی اسرائیل آیت ۱۰۱ : پیدا کولو دکبارہ نازل کورے دے ایکن
 دکفرا و دکماندہ نو ظلم پہ وجہ قرآن دکغوی دکبارہ دکقصان سامان
 جوہر شی :-

دلیل قانونی

- ۲) دویم دلیل قانونی دے، دانسان پہ فطرت کئے دوا قوتونہ موجودی
- ۱) یوقوت شہویہ دنزوعیہ، چہ ہغہ دکدات داسے عطا دکچہ پہ
 ہغہ انسان دکخپلو مفاد دکبارہ جد و جہد کوی :
- ۲) دویم قوت غضبیہ دے چہ پہ ہغہ انسان دداسے قوتونو مقابلہ مدافعت
 کوی چہ کوم دمذکور فوائدو پہ حصول کئے دکسرہ مزاحمت کوی
 دانسانی فوائد و کلیات، خوہل - حبیل، اغوستل، استوگنہ او دکبلوغ نہ
 پس منکوہ دکدانول دانسان محبوب جسمانی مقاصد دی، دوا نورس
 معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبہ دانول او دانسان داسے

مقاصد دی چہ پہ دے کئے ورتہ خہ ہم مانع، حائل یا مزاحم راجی نو دے
 تے مقابلہ کوی دتولو انسانی جنٹ جگرو بنیا دہم دا خیزونہ دی ،
 فطرت دا غواہی چہ ددے او مقاصد و دکحفاظت دکبارہ دکوعادلانہ
 داسے قانون ضرورت دے، چہ پیر انصاف قائم شی، او جگرے
 ختمے شی، اس دا قانون دکچاوی دکخداوند تعالیٰ، کہ دانسان دکظاہرہ
 دکچہ دے قسمہ قانون جوہرہ دکبارہ دکخلودوصفا تو ضرورت
 دکعلم محیط (۲) رحمت کاملہ (۳) قدرت تامہ (۴) غیر جانبداری :-
 علم محیط خو حکم ضروری دے، چہ دانسانی حقوقو دہراہخ علم دکری
 او دانسانی فوائدو او حقوقو سرہ تہلی دانسان نو دکوند پہ بتولو دوارو
 دکبارہ، قہر آخرت) باندا دے دکدک نظر وی چہ دغہ عادلانہ فیصلہ دانسان
 دکوند پہ دے بتولو منزلونو کئے دکستہ وی۔ او دہم ضروری دکچہ دغہ
 فیصلہ دکدانسان دکبارہ دنناکجو پہ لحاظ ہم دکستہ وی خواہ ہنہ
 نناکجو انفرادی وی، او کہ اجتماعی ظاہری وی، او کہ باطنی دکورے مثلاً
 کچرے انسان دکسود دکجواز او دکزنا یا لواطت یا الترضاد جواز قانون جوہرہ کوی
 نو دے کئے خود کوشما شخصی آزادی لحاظ ساتلے شوے دے، لیکن دے بتولو
 کئے دکبورہ معاشرے دکاجتماعی ضرور لحاظ نہ دے ساتلے شوے دکسود
 نتیجہ پہ حرص کئے اضافہ او دانسانی ہمدردی فقدان دے، او نرنا او
 لواطت سرہ دکصحت جسمانی او دکعملی قوتونو دکمزوری غوندے، ضرورہ
 نظر انداز کوی بیشوی دی، او پہ دے کئے ہمدارنگ پہ، قہر آخرت کئے دک
 عذاب خیال ہم نہ دے ساتلے شوے :-
 دکرحمت کاملہ پہ دکوجہ ضرورت دے، چہ دکعادلانہ قانون جوہرہ
 پہ موقعہ دکقسم غفلت انشی، او پہ قانون کئے عمدہ داسے اجزاشامل
 نکری چہ ہغہ دانصاف خلاف دی :-

قدرت کا ماہ پیدائے وجہ ضروری دے کہ وہ دجا زور دلا تھا ہے انصاف انگری یا مجرم نہ
 یہ سزا و کر کوئی کمزوری ظاہر نہ کری غیر جانبداری پیدائے وجہ ضروری دے :
 چہ دھم قوم، ہم وطن ہر رنگ اور دھم زبان خہ طرف داری انگری
 اور رنگ پہ قانون سازی کہے دے کہ قسمہ خلق و خیال ساتھ پہ غرض
 بل قسم خلقتہ نقصان ورنگری، لکہ خنگہ چہ یورین خلق واسے کوی
 داخلور صفتونہ چہ عادلانہ قانون جوہر و لوہ پارہ ضروری وی
 صرف د خداوند تعالیٰ پہ ذات کہے موجودی نہ کہ ہفہ پہ رنگ د چا
 علم محیط شتہ اونہ د چا رحمت :

اللہ ارحم رعبا دہ من الارم یولدہا، ترجمہ :- د اللہ پاک رحمت پہ
 خیلر بندگانو دوسرہ زیات دے، چہ د مور بہ پہ خیل اولاد دوسرہ نہ وی
 نہ د ہفہ پہ رنگ د چا قدرت شتہ چہ د چا زور پر اچلیزی، او پہ
 قانون جوہر و لو کہے د ہفہ رعایت انگری یا مجرم نہ پہ سزا و کر لو کہے د
 چاند او کیریزی، صرف د خداوند تعالیٰ ذات غیر جانبدار ککہ کیدہ شی
 چہ ہفہ پہ قوم او وطن کہے چا سرہ شریک نہ دے چہ د ہفوی لحاظ انگری
 نہ چا سرہ پہ رنگ او ڈبہ کہے شریک دے، بلکہ ہفہ خودا سے ذات
 دے چہ کم یلد و کم یولد، اولیس کئلہ شی دے، ترجمہ :- نہ ہفہ نہ
 خوک پیدادی اونہ ہفہ د چا پیدا دے، اونہ د ہفہ پہ شان خوک
 کیدہ شی

لہ دے وجہ د انسان فطری حق، یعنی عادلانہ قانون صرف د اللہ تعالیٰ
 ذات سرہ خاص دے : ع
 سروری زبیا فقط اسنات ہے ہنما کو ہے، حکمران ہے اک وہی باقی بتان آری
 برداری (حکمرانی) صرف دے دے پے مثله ذات حق دے، ہم دے یوازہ حکمران دے :
 نوریزولہ آذر بتان دی :

إِن الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ :- سورة يوسف : قانون جوہر و لو صرف د اللہ تعالیٰ
 آية ۲۹ : جل جلالہ حق دے :-

د دے قسمہ قانون خداوندی، وحی الہی او حکام ربانی نوم قرآن دے
 پیدائے وجہ د قرآن ضرورت د انسان د پارہ ثابت شو، ہر کیف انسانی
 حقوق سرہ تولی قانون خداوندی نہ بغیر دیوانسانی قانون حکمرانی بہ
 د جاہلیت حکمرانی پلے شی :

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ط وَمَنْ :- ترجمہ، ولے خلق د انسان جاہلانہ
 أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا الْقَوْمِ الَّذِينَ هُمْ :- قانون غواری، ہمہ حقیقت بانہ
 سورة مائدہ آية ۴۹ : یقین لرونکی قوم د پارہ د اللہ تعالیٰ نہ
 سوا د بل چا قانون دیرینہ دے ؟

غیر حق چون ناسی و آمر شور : زور بتان قاہر شور
 زیر گردون قاہری از آمری است : آمری از ماسوی اللہ کافری است
 د اللہ نہ بغیر چہ خوک قانون سازی، پہ زور ظلم سرہ پہ عاجزانو غالب شی، د انسان
 لاندے خوغلبہ صرف دیو حکمران (اللہ) دے، د اللہ تعالیٰ نہ بغیر بل حکمران
 کافر دے :-

د ضرورت قرآن دلیل غذائی

۳) دلیل غذائی - انسان د جسم او روح نہ مرگب رجوبی دے او بیابہ دے
 دواہر و کینے روح اعلا او اشرف دے او کدان د ہفہ پہ نسبت ادتے
 او خسیس دے ہم داوجہ دہ چہ د جسم نہ روح ارحی نو بدن بیکارہ
 تی، د روح دا قسمہ برتری دوسرہ واضحہ او بدیہی دہ چہ حیوانات او
 جمادات ہم دے نہ خبر داری مثلاً یوزوندے سرے چہ روح بکینے
 وی او خوردے پہ یوحائے کہنے اودہ پروت وی نو ہیغ خیز پر حملہ نہ کوی

نہ پکین چنبی کیری نہ کارغان او تپوسان ددہ غوبنہ شوکوی نہ زمکہ
دکدہ بدن خوری او نہ هوا او نبردے بدبو یہ کولے شی۔ لیکن ہم ددے
انسان بدن نہ چہ خہ وخت روح او مٹی، نوجہادات او حیوانات بتول
پہ دہ حملہ کوی باوجود دے چہ دمرگ نہ وہا اندے دے پہ کا بنا تو کینے
حاکم وونہ چہ محکوم۔

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى ذٰلِكُمْ اُوَدّٰ
سورۃ الحجاثیہ، آیۃ ۳۲
آسمانوں بتول خیزونہ ستا سوسینی کیری

بیانے زمکہ ہر دغہ جسم خوری، نمرے بدبو یہ کیری چنبی ہم ورتہ
پہ پوزہ او خولہ کینے ننو مٹی او کارغان او تپوسان ہم ترے غوبنہ شوکوی
دانول خیزونہ چہ روہے دانسان نہ مغلوب ووددہ دمرگ نہ
پس یہ دہ حکم غالب شول چہ دوی ءالہام الہی پہ ذریعہ ددے خبرے
نہ واقف وی چہ پہ انسان کینے دقوت او غلبے باعث دہغہ روح دے
دادروح دبرتری دلیل دے، ہرکھ چہ بدن کمنہ اور روح بربر دے
انگتر دغذا دپارہ قدرت انتظام کرے دے، دانسان دخوراک دپارہ
دغذائے دانہ ہلہ جو پیری، چہ ددے بتول جہان وسیع کارخانہ پہ
دے محنت اگری، مزکہ او ایہ بوہے دمزکہ نہ را اہو کوی۔ ہوا شروتازہ
اساقی، ستوری دہغہ دشوونما خدمت اگری، نمرے دانے پنے کیری
تردے حدہ پورے چہ دانسانی بدن دپرورش دپارہ نبرد سمندار نہ
بجارات او چت کیری دہغہ نہ ورع جورہ شی، او دباران پہ صورت کینے د
اوبو انتظاما شی، دانول انتظام دکمتر انسانی جز (جسم) دغذا دتکبیل د
پارہ دے د حکمت خداوندی تقاضا دے، چہ دبرتر جز (روح) دپرورش
دپارہ قدرت ضرور انتظام کرے دے دا حوکیدے نہ شی چہ دکمتر جز
بدن دپرورش دپارہ خود دومرہ لوکے انتظام وی اور دبرتر جز

(روح) دپارہ دہیج انتظام نہ وی دہغہ مثال پہ بیاد انصوی چہ پہ اس
سور یورئیس دچامیلہ شی، نوکور بہ داس دکبیا وغیرہ مکمل انتظام
اگری، او درئیس دخوراک خیناک وغیرہ ہیج انتظام اگری، نو حکیم
مطلق دبدان (سور لئی) نہ خیات دروح (سائیس) دغذا انتظام کیری دے
حکہ چہ دوارہ بہ خیلو فرا نضواد اکولو کین دغذا محتاج دی بدن اور روح
دوارہ پہ دے عالم تغیر کینے استوکنہ کوی او پہ خیل فرض پورہ کولو
کینے دغذا محتاج دی، کہہ دینے نہ وی توتو خو بہ اس دتوہے نہ دے پہ
گرزیدے شی او نہ بہ ہغہ سور دلورے تندے پہ وجہ داس دایسے قابو کولے شی بلکہ کیری شی چہ
درخ خور لوسر دوارہ ہم بدن زمینی دے ددے غذا ہم زمینی دہ گوروم اپنی دے اور دتوہے
دعالم بالا سرہ دے لہذا دکدہ غذا اصم لطیفہ او دعالم باہر ہیکار دہ
اوداغذا وچی ربانی۔ کلام الہی یا قرآن دے۔ پہ دے کبے دغذا ایت دوا
(میلان طبعی، اولشونما) خصوصیات موجود دی، لکہ دبدانی غذا دا
خصوصیات پہ دودئی او غوبنہ کینے نہ دے دول موبودی چہ ددے
خوراک نہ دانسان شوق کیری کانری او اہیضے خوراک نہ فی شوق نہ
کیری، چہ دادوارہ اورہ کیری او وے خوری دغہ رنک پیما دودئی،
غوبنہ کن دشوونما صلاحیت شتہ پہ کانری او اسپنہ کینے نشتہ
بلکہ دہلاکت خطرہ دہ۔ قرآن دروح غدا ئے روحانی حکم دے چہ
پہ دے کینے دادوارہ خصوصیات موجود دی۔ میلان پہ دے دول دے
چہ قرآن دیرلوئے کتاب دے او بیایہ اجنبی ژبہ (عربی) کینے ہم دے
لیکن سر ددے خلق ددے تلاوت دیرکوی دایادوی (حفظ کوی) اوددے
یا دساتلورہ پارہ ورو نہ او تکرار و نترمرگہ پورے کوی، ددخت او محنت
دقربانی ددے خبرے دلیل دے چہ پہ قرآنی غذا ایت کینے روحانی
کشش موجود دے حکم چہ دادروح غذا دہ، کچرے غدا ئے

جسمانی نہ وی نوہ جسم مرکب لائرمی دے . ہمدارنگ روحانی
 غذا چہ نہ وی نوہ روح اصلی (حقیقی) مرکب یقینی دے ،
 غذائے قرآنی نہ حیاتی حقیقی پیدا کیدل پہ دے آبت کینے ذکر دی
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ : ترجمہ : اے مومنو! تو اسو د اللہ
 وَالرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ . اور رسول خیرہ منیٰ حکمہ چہ تاسو
 سورہ انفال ، رکوع آیت ۲۴ : ہفہ قرآن (طرف نہ بلی کوم کینے
 چہ ستاسو حقیقی ژوند دے .

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْواتُ : ترجمہ . اعلان اکری چہ دقرآنی
 سورہ فاطر آیت ۲۱ : غذا نہ محروم مہ خلق مہی
 خلقو سہ ، برابر نہ دی چاچہ دقرآن غذا بروحانی نہ حقیقی شووند بیاموندہ
 دے :

۴ : دلیل دوائی

پہ دے عالم تغیر کینے انسان پہ بدن اور روح دوائی و تغیرات راجی
 دبدن دپارہ دتغیر سبب مخالفہ آب و هوا ، فاسدہ غذا ، یا نا
 مناسب فعل او حرکت کول یا خشہ بلہ حادثہ وی ہمدارنگ د
 روح دپارہ دمرضونو او تغیرات اسباب گندہ ، فاسقانہ ، ملیحدانہ
 مشرکانہ ماحول ، خراب تعلیم ، خراب تربیت ، خراب قانون او
 خراب افعال او حرکات دی ، ددے دوارہ قسمہ بیمارو دپارہ مناسب
 م اکثر یا حکیمتہ رجوع کیدے شی بدن او دھن دارو درمل
 دوارہ مادی خیزو نہ دی پہ دے وجہ انسان پہ خپلو تجربو غور
 او فکر سہ دبدن مرضونہ معلومہ وی او دھن دصحت دپارہ

ددا سے دارو درملو او علاج تجویز ہما کری کوم چہ قدادت دلتم
 پیدا کری دی ، او یہ دے سلسلہ کینے پہ خپلو تجربو او کوشش سرہ
 دے دپارہ قانون ہم جوہر لے شی ، لیکن روح انسانی ، دھن
 صفات او امراض بتول دانسانی تجزیہ دد اثرے نہ بھردی نہ نے
 دمرضونو خشہ تشخیص کولے شی او نہ دے دپارہ خشہ دارو درمل
 تجویز کولے شی ، روح پخپلہ امیر مہی دے ، او صرف عالم بالاسرہ
 تہ لے یوحقیقت دے لہذا ددے ، علاج بہ ہم دعالم بالانہ کیدے
 شی ، چہ ہفہ دمرضونو ازالہ کیدی زمینی علاج (دارو درمل)
 پرے اثر نہ غور بخوی حکمہ چہ روح زمینی نہ دے ، دروحانی مرضونو
 علاج دبدنی مرضونو د علاج نہ حکمہ دیرا ہم دے چہ دبدنی مرض
 پہ وجہ انسان وقتی طور مرشی ، مگر دروحانی مرض پہ وجہ دانسان
 دانسی مرگ او ہلاکت واقع کیدی ، ہم داوجہ دہ چہ خالق کائنات
 دبدن د علاج انتظام انسانی تجربوتہ سپارے دے لیکن روحانی
 علاج دپارہ دانبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ نے پخپلہ انتظام اکری
 چہ ہفہ وحی الہی او کلام ربانی بلے شی او دروحانی علاج دپارہ تجربہ
 او بے خط نسخہ دہ :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّوْشِقًا : ترجمہ . موبذقرآن نازل کروچہ پہ
 وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ مَبْنٰی اسرائیل آیت . ہفہ کینے دروح علاج او دھن دتوت
 بخششی سامان موجود دے او یقین لوونکو دپارہ داللہ رحمت دے ،
 پہ دے وخت کینے دروحانی امراض کوزالے او ددے دنیضان صحت
 دپارہ بل خشہ علاج یا نسخہ پہ کائنات کینے موجود نہ دہ حکمہ چہ
 ذمہ مینا علیہ . پہ رنرا کینے دقرآن نسخہ دتولو انبیاء علیہم السلام پہ بتول
 روحانی نسخو بانندے مشتملہ دہ ، او پہ دے کس دابدی روحانی صحتا بدی

اصول موجودی ہم داو جردہ چہ یوپ خود علمونوا بنا روت
 اوستل او د هغه په وجه د ترقی آسمان ته اختل لیکن ددے روحانی
 شفا نه د محرومیت په وجه انسان شرافت نه محروم دی نه په دوی
 کینه خه نیکی شته نه خدا فی ویره نه انصاف، نه اطمینان قلب اونه امن
 بلکه د دوی د گندہ او بیماری و روحونو په وجه د نیا هره و روح جمنو جو پیزی
 او پدے کینه د فواجشو، منکرانوا و دینونو کیولو د لسه یو سیلاب په چپو
 دے چه د هغه د خمید و هنج قسم امید نشته د بولے د نیا د تباہی خطرہ
 دہ حکمہ چه خرابی و روح په نیا تیدردی۔

ه دلیل نوری

په د نیا کینه دوه قسمه خیزونه دی، یو هغه چه په سترگو لیدے کتے شی،
 لکه د زکے نه نر آسمان نه بول خیزونه، دویم هغه چه په سترگو لیدے نه
 شی، صرف په عقل معلومیری لکه ایمان، کفر، طاعت، معصیت د
 انسانی اعمالو حسن او قبح۔ د رومی قسمه خیزونو د پاره قدرت دوه نورہ
 پیدا کیری دی، یو داخلی نور او بل خارجی نور داخلی نور خود سترگو نور دے،
 چه انسان کینه دننه موجود دے، که د چا سترگه رندہ وی او د داخلی نور
 محروم وی، نو هغه په مار او پری کتے فرق بلشی کولے
 دویم خارجی نور چه د انسان نه بهر دے، مثلاً، نمر، بجلی، لالین، دیوه
 وغیره کچرے دا خارجی نور نه وی، اگر چه د سترگو بینائی د رسته وی
 بیا هم هغه په نوره تیاره کتے د مار او پری ذری نشی کولے دوا به نوردنه
 داخلی او خارجی چه جمع وی نو هله به علم او بیلتون حاصل وی۔
 دارنگ د دویم قسم خیزونو د پاره هم د اندرونی او بیرونی دوا به
 قسمه رنراگانو ضرورت وی، انده رونی رنرا آسمان ده

د دے دوا و ضرورت حکمہ دے چه د ایمان او کفر، د نیک او بد، د خیر
 او د شر بیلتون اشی، هغه بیرونی رنرا د روحانی امور و د پاره کلام الہی
 دے چه لکه د آسمانی رنرا نمرس په شان یو بله آسمانی رنرا ده،
 وَأَتَّبِعُوا النَّوَارَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ : اودوی د هغه رنرا تا بعداری کوبده
 سورة اعراف آیت ۱۵۰ : کومه چه حضور سره نازلہ شوبده۔

۴ : دلیل حبی

انسان د بدن او روح مجموعہ ده د بدن په وجه هغه د جسمانی محبوبانو
 مثلاً د خوراک، خبثات، او د مکان خواهشمند دے یا د دے محبوبانو حاصلو
 د ذریعے (مال دولت) خواهشمند دے، دے خیزونو سره هم د انسان
 محبت فطری دے، او خالین کائنات سره محبت هم فطری دے هم دا وجه ده چه
 انسان په خپل قول تاریخ کتے د محبت الہی د تقاضا نه خالی نه دے پاتے شوے
 دا بیله خبره ده چه کله د دے فطری تقاضے صحیح او درتقت اظهار شوبده
 لکه د مؤمنینو او مؤجیدینو په شان یا غلط اظهار شوے دے، لکه د بت پرستو
 او مشرکینو په شان چه هغوی غیر الله د الله تعالیٰ مظهر اگنر لو او د هغه
 عبادت ئے اکرو، د دے دوا و صحیح او غلط طریقو اصلی محرک هم دا فطری
 جذبہ (محبت الہی) وی تر دے حدہ چه د روس او چین خلق چه د خدا ئے
 نه منکر دی د دے جذبے نه مجبور شول حکمہ چه دا ختمولے نشی چنانچه هغوی
 د دے فطری جذبے د تسکین د پاره د لین او ما و زے تک مجسمه انصوری نه
 خائے په خائے نصب کول چه د هغوی تعظیم د عبادت په صورت کتے
 جاری آسانلے شی، ما په خپل بل یو کتاب، کیونرم او اسلام کتے د کیونستو
 دا خبره نقل کړے ده چه د خدا ئے په خائے بل یو مصنوعی خدا ئے د خلقو
 د پاره تجویز کول ضروری دی د پاره چه د دے فطری جذبے تسکین پری

اشی، بودوی دامقام خپلو ممتناز و مشرانوته و رگرو. بھر صورت مُحبت الہی و فطری جذبہ دے دے دیارہ زیومظہر ضرورت دے چہ دے خدائی دخو بنے اونا خو بنے تابعداری اکر تھے شی کوم تے چہ خو بنیوی ہنہ اکر او کوم تے چہ نا خو بنیوی ہنہ اکر و. لکہ ٹنگہ چہ دھر محبوب د محبت عامہ تقاضا دے، اُس د خدائے د خو بنے اونا خو بنے معلومول تر ہنہ نامکنہ دے چہ خدائے پچیلہ د خپل کلام پہ ذریعہ نہ وی خود دی حکمہ چہ دیوانسان خو بنیوی اونا خو بنیوی تر ہنہ نشئی معلومیدے تر خو چہ ہنہ پچیلہ د ہنہ اظہار نہ وی کرے لکہ ٹنگہ چہ یوکور بہ د میلہ دخو بنے دخوراک انتظام تر ہنہ نشئی کولے تر خو چہ میلہ ہنہ نہ وی نیکارہ کوی، د اللہ ذات خود دے نہ ہُم دیر بلدا و بالادے، خو حکمہ د ہنہ د محبت تکیل دیارہ د ضروری دے چہ ہنہ مو بنہ نہ اُبنائے چہ فلا نئی عقیدے، اخلاق اعمال او اقوال د ہنہ خو بنیوی او فلا نی تے نا خو بنیوی او د اتم خود دل بغیر د کلام الہی نہ نامکن دی دے دیارہ د وحی او کلام الہی ضرورت دے چہ د ہنہ دخو بنے اونا خو بنے علم حاصل شی ہنہ کلام قرآن دے چہ د ہنہ ضرورت د قرآن ثابت شوی۔

۴: دلیل اتباعی

یہ دنیا کینے اتباع او تابعداری موجود دے، اولاد د والدین، شاگردان د اُستادانو، رعیت د حکومت ما تحت عملہ د خپلوا نسا اونا احسان مند د احسان کور تکر تابعدار او فرما نبرداری، د صورتونہ او د دے نہ علاوہ نور نزل د تابعداری صورتونہ فطری او معقول دی او د دے پہ وجہ نظام تمدن قائم دے کچرے اولاد د والدین تو تابعدار نہ وی نو خاندانی زندگی تباہ شی، شاگرد د اُستاد نا فرما نہ وی نو نظام تعلیم بہ گہ و وحی، رعیت

د حکومت او ما تحت عملہ د افسرانو تابعدار نہ وی نو د حکومت انتظام بہ نس نس شی، کہ زیر احسان د خپل محبتن تابعدار نہ وی نو دریا نہ بہ د احسان وجود ہم ختم شی، پہ دے د نیا کینے دھرخیز دیارہ علت او سبب موجود دی دغہ رنگ دے مذکور تابعدار او فرما نبرداری دے دیارہ ہم د عدت او سبب ضرورت دے، چہ ہنہ د احسان او اقتدار دے، پہ اولاد د والدین، پہ شاگرد د اُستاد اناو پہ زیر احسان د محبتن احسان د فرمانبرداری او اطاعت فطری سبب دے، او پہ رعیت د سکر یہ ما تحت عملہ د افسرانو اقتدار د فرمانبرداری فطری سبب دے دے دے پنچو صورتونہ علاوہ نور د صورتونہ د فرمانبرداری ہم شتہ مثلا، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام داہل علمو مثلا د امام ابوحنیفہ امام بخاری رحمہما اللہ او یا ذہل معرفت مثلا د شیخ عبد القادر جیلانی یا دنور و بزرگان نور رحمہم اللہ تعالی تابعداری ہم کوی دے دے دواہو صورتونو سبب حُسن دے ہنہ حُسن ظاہری دی لکہ د معشوق حُسن د عاشق دیارہ یا حق باطنی او معنوی وی، لکہ د علمائے دین او بزرگان دین حُسن د عوام دیارہ لہذا د دے تلووا طاعتونو اسباب او علتونہ صرف دے دے دے

۱) قدرت ۲) احسان ۳) حُسن

پہ انسان کینے چہ د دے و نہ یو ہم علت موجود وی نو د ہنہ اطاعت کولے شی حالانکہ داد انسانی ذاتی خو بنیوی نہ دی بلکہ د اللہ عطا او بخششی دے ہر کلمہ چہ خدائے د دے دے و نہ وس چشمہ او جامع دے، او د اتول صفتونہ د ہنہ ذاتی او قوی تریوی نو د ہنہ دے دے اطاعت اکر تھی فطرت غوازی چہ دے دے ذات اطاعت د خا مخاوی طریقہ د دے غہ وی، ہنہ دے دے وی چہ د ہنہ وحی او کلام دے پیغمبران علیہم السلام پہ ذریعہ انسانانوتہ را اُرسی چہ دے لاس صحیح طور متعین شی، د دے وحی نوم

قرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لہذا ذنوع انسانی د پارہ
د قرآن ضرورت ثابت شو

۸ : دلیل نفسیاتی

انسان کہ چرے د خپل نفس اور روح پہ آئینے نظر و اچری نوڈ کلام الہی
یا د قرآن ضرورت پخپلہ ددہ زبرہ دماغ و د ضمیر خاموش آواز دے
یوسلیم الفطرت انسان کہ ہنہ پہ صحرائے افریقہ کہنے وی یا آواز د
قبائلو پہ غرو نو کہنے ہر کہلہ چہ ہنہ یو بدکار مثلاً زنا یا قتل ناحق
کوی نو د ہنہ دماغ او ضمیر د دے جرم کولو نہ ضرورتاً شرکیزی او
ہنہ پہ خپل ضمیر کہنے د دے، جرم دا اثر یونسمر د و نڈوالے تکدسا
او انقباض محسوسوی سرے د دے چہ ہلتہ پہ دے فعل د دہ کوفت کوئی
ہیچوٹ نہ وی نہ خوشہ حکومت موٹوی نہ خرعدالت یا پولیس او نہ پہ
دغہ خلتہ کہنے شہ ضابطہ او قانون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ
د ہر قانون نہ آنا دہ وی، اس سوال دا پیدا کیزی چہ پہ دے حالت
کہنے د دے دروندانی، تکدسا، انقباض سبب شہ دے،

کچرے دا او ٹیلے شی، چہ دہ جرم کپیدے قانون مات کپیدے نو داسزا
حکے غلط دی چہ ہلتہ نہ قانون شتہ او نہ د سزا دیرہ شتہ بیاد
دے تاثر و چہ شہ دہ ظاہرہ دہ چہ دادہ د ضمیر ہنہ خاموش آواز
دے کوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضرور دہ شہ قانون مات کپیدے
کچرے ہلتہ انسانی قانون نشتہ نو پر حقیقی او الہی ضابطہ د انسانی اعمالو
د پارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دے جرم د غنا ضابطہ ماتہ شوے دہ
او ہنہ حقیقی او الہی قانون چہ د کوم نہ پہ خلاف کولو دے مجرم
پہ ضمیر کہنے دا تاثر پیدا شوے دے ہمدانہ کلام الہی یا پر بلو تکر کہنے

قرآن دے، چہ د ہنہ نہ د قرآن ضرورت پہ نفسیاتی تاثر ہر ثابت شو

۹ : دلیل تخلیقی

عالم د یعنی اللہ نہ بغیر نور بتول مخلوق صرف د و و خیزو نو نوم دے
انسان او خادم انسان، عالم تخلیق الہی او فعل خداوندی دے نو پہ دے
کہنے بہ ضرور خہ حکمت وی، حکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمت
ہنچ یو کار نہ کوی، نو د ہنہ خالق بہ خنکہ بے فائدے او بے حکمت یو کار کوی
مشہورہ دہ چہ فعل الحکیم لا یخلو عن الحکیم اس عقل دا ضروری گنہری
چہ د انسان یا د خادم انسان پہ پیدا کولو کہنے حکمت شتہ، د خادم انسان
حکمت خود ایسے ظاہر دے چہ د عرش نہ ترفرشہ پورے بتول خیزو نو
دانسان د فائدے، پرورش او خدمت د پارہ دی، زمکہ معدنیات
نباتات، حیوانات، اور، ابرہ، ہوا، نمر و د ہنچ گری او سزنا، ستوری و
غیرہ بتول د انسان پہ خدمت کین مصر و نہ دی، لکہ خنکہ چہ د قرآن
کریم ارشاد دے،

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ طسورة الجاثية آیت ۱۰ : ہنہ خیزو نو کوم چہ بہ آسانو نواد
پہ زمکہ کہنے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستا سو پہ خدمت او پہ فائدہ کہنے پہ دا ایسے زبرد
جبری ذمہ داری لگولی دی، چہ پہ ہنچ د نگران مقرر و لو خہ ضرورت نشتہ
او نہ د انسان پہ خدمت کہنے د سستی یا د غفلت شہ ویرہ شتہ لہذا
دا واضحہ شوے چہ د انسان نہ سوا بتول مخلوقات دانسان د خدمت او تربیت
د پارہ پیدا شوی دی، کچرے پہ دے کہنے یو خیزو ہم موجود نہ وی لو انسان

ژوند دے نه شو پاتے کيدے دا هم ثابتہ شوه چه ددے اشياؤ دتخليق مقصد او حکمت دانسان ژوند قائم ساتل دی اُس ددے ورکوتی انسان دتخليق حکمت خه ددے هرکله چه کارخانه عالم دانسان دپارده پيدا دوه نوذا ضروری خبره ده چه انسان دعالَم دپاره نه ددے پيدا دهغه دليل دادے چه دا بئول عالم که نه وے نو انسان ژوند دے نه شو پاتے کيدے کچره انسان نه وے نو عالم باقی پاتے کيدے شو، خبره داده چه انسان اشرف المخلوقات دے دهغه دتخليق مقصد به هم اشرف وی لکه څنگه چه اُس دخرنه اشرف په ددے وجه ددے چه دهغه مقصد هم دخرنه اعلى ددے. خلاصه کلام داچه جهان انسان دپاره ددے او انسان خالق جهان دپاره، هغه به دنايب خدا او دخليفه خدا په حيثيت هغه کارکوی چه دهغه دآقائے حقيقي کومه منشاوی، په دغه منشا الهی به پخپله عاجل وی او بل به پوره عامل کوی اور ددے تا وپیل شي عبدیت او بندگی:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، سورة التَّوْبَةِ آيَةُ ۵۴ : کائنات دعبديت او بندگي دپاره ددے په ددے بندگي کينے د خداوند تعالی هېڅ فائده نشته او دانسان فائده کينے ددے دهغه دخل مقصد تخليق تکميل اکرې نو دحيات ابدی دخواست او نه به يضياب شي، اُس مقصد تخليق يا منشا الهی معلوم وکوتو دپاره ضروری ده چه پخپله خالق دهغه وضاحت اکرې او هغه بغيره کلام الله او وحی الهی نه ناممکن ده نو ځکه دکلام الهی ضرورت ثابت شوچه هغه قرآن

۱. دليل ترحمی

رحمت او شفقت خوري ده او کمال صفات دی رحمت نه خالی کيدل نشي

دده چه دهغه نه دالله ذات پاک ددے ددے وچه قرآن کينے خاله پاتې درحمت الهی ذکر موجود دپه نورو آسمانی کتابونو کينے هم او د عقل نقاضا هم دهغه چه په خالق کائنات کينے درحم ضروری، دعالَم کائنات يو اکين دده په ددے کينے رحمت الهی صاف بیکاسری، کائنات کينے صرف دوه خبرونه دی (۱) مرحوم، او مُنعم، په چاچه رحمت او انعام وی هغه انسان ددے (۲) رحمت او نعمت، دآسانو نواو ددکے هغه بئول مخلوق چه د خداوند تعالی دارخه دانسان دپاره نعمت او رحمت سامان ددے،

وَإِنْ نَعُدْ وَإِنْعَمَ اللَّهُ لَا تُحْصَوْنَ كَچهرے تا سود الله تعالی نعمتونه شميرل
إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّالٌ (طه) سورة : غواری نونه شی شميرے بيشکه انسان ابراهيم آية ۳۳ : بے انصافه او ناشکره ددے۔

دالله تعلق درحمت خود احوال ددے انسان فی اعمال نه بئول خراب دی او نه بئول بڼه دی، بلکه څه مضراو تباه کن دی او څه مفيد او نفع مند دی، ددنيا بئول قومونه په ددے متفق دی چه انصاف بڼه ددے او ظلم بد، لیکن اعمال ددے لطيف اشيا دی چه په انسان غور فکر یا لیبارتیری (تجربه گاه) کينے دهغه فائده نقصان نه شي معلومید ددغه اعمال عام دی عقائد وی که اخلاق که عبادات که معاملات، کچرے په ددے اعمالو کينے دالله تعالی هديت هر نه وی او انسان په تباه کن او زهر آلود عقائد و او اعمالو کينے مبتلا شي، او خالق کائنات صرف قماشه کولے نو دا به دده دشان رحمت بخلاف ددے لکه څنگه چه یو انسان ته دا علم وی چه په طعام کينے زهر کم دی بل بے خبره انسان ئی خوری او ددے پیر غلے پاتے شي، نو دا به بے رحمی وی، دارنگ کچرے یو ژوند په گنده یا کوهی کينے خپه اکده او ورپر یو وحی، خوبیا انسان کوری او پیر چپ پلته شو نو دا بے رحمی ده، نو دد آ حکم الحاکمین او ارحم الراحمین شان خوبه اتها اچت دد هغه کله دا بے کولے

شی چہ انسان خود پہ مہلک اور تباہ کن اعمال کو کئے مبتلا وی اودے د پیر
 چپ وی، حالانکہ انسانان بے خبرہ دی اوددہ ذات پہ ہر شہ خبردار دے
 نوددہ در حمت تقاضا دہ چہ دہغہ دجانہ ددے ہدایت نامہ مہجرو دی
 چہ پہ ہغہ کئے د بجات د ہندا او مہلکو عقائد او اعمالو تشریح اویلتو
 مہجرو دی، ہمدغہ ہدایت نامہ کلام الہی یا قرآن دے چہ ددے انسان
 تہ ضرورت دے۔

دقرآن صداقت او اعجاز

دقرآن د اعجاز یاد دہ د معجز کید و مطلب دادے چہ قرآن کلام الہی
 دے آسانی اور تانی ہدایت دے، ددے علوم او معارف د اللہ تعالیٰ د ذات
 علیہ و عرفان د لامل ددے سرچشمے ابدی قوانین دی دیوانسان د بعد د
 اوناقص فکر اویما غونیتیہ، نہ دہ اونہ داد انسانیا انکار او نظریاتو پشان
 دوکم خیال، جذبات او خواہش نفسانی نہ اثر اوتبدیلی قبلو نکو تصور اتو
 مجموعہ دہ، د فطرت او حقیقت دے چہ کلمہ نہ بدلیزی اونہ پہ ہغہ کئے د
 غلطی شہ گنجائش شستہ نہ ددے پہ قوانینو کئے د ترمیم اوتبدیلی ضرورت
 شستہ اونہ د ہولو پشتری قومونو د حقو فوسرہ تری د عدل اوانصاف
 دلونے لارے نہ د آورید و احتمال ممکن دنے، چہ د ہغہ متعلق دقرآن
 کریم پچہلہ ترتیب وار دعوے دارنگ دہ :-

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ ط تَنْزِيلٍ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ د ہغہ باطل د نونو ہغہ گنجائش شستہ
 سورہ حم السجدہ آیت ۴۱ :- دہغہ ذات نازل کردہ کتاب دے
 چہ د حکمت او دانایی سرچشمہ دہ او پہ ہولو صفات کاملہ د مصروف د
 لَمْ يَكُنْ لَكَ الْكَلِمَاتُ د سورہ انعام آیت ۱۱ :- پہ قرآن کئے د ہغہ ترمیم اوتبدیلی گنجائش

وَقَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ : قرآن ہدایات پہ ہشتی او
 عدل لاط سورہ انعام آیت ۱۱ :- انسان عدل کئے پورہ او مکمل دی
 اس یواغے دا خبرہ پاتے شوہ چہ ایاد رشتیا د اللہ تعالیٰ کتاب د یاد انسان
 ذہن د خواری نتیجہ دہ، کچرے اولہ خبرہ صحیح وی نوبیا بہ ہر یو غیر
 الہی طاقت ددے پہ ویراندے عاجز وی اودے کئے بہ ہغہ شک پاتے نہ شی
 ... اچو د کلام الہی ... دے او کچرے دویمہ خبرہ صحیح شی نوبیا بہ پہ
 دے کئے ضرور شک وی چہ دا کلام الہی دے او کہ نہ ؛ موبز بہ ویراندے
 دا ثابتو چہ قرآن معجزہ دہ او تول انسانی طاقتونہ ددے ہولو شہ
 چہ دیور وروک جزر حصے جزر و لونہ ہم پلتے دی، ہم داوجہ دہ چہ
 د کلام الہی او معجز دے اوانا لکہ دنورو پیغمبرانو علیہم السلام د معجزو
 پشان دیوخت دیارہ معجزہ نہ دہ بلکہ تل د پارادہ چہ
 ددے جواب ددے منکرین ترقیامتہ ہم نشی ورکولے او دیور پی عیسا فی
 جارج سیبل ددے خبرے نہ پورہ ر شینی کیدے شی لکہ چہ ہغہ لیک
 چہ دیوانسان قلم دقرآن پہ شان معجز کتاب ہغہ کئے نشی لیک بلکہ د معجز
 دمرور دندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دہ د تاریخ اسلام جلد ۳۲۴
 از عبد القیوم ندوی) د ہولو نہ اول موبز دقرآن د اعجاز او معجزے کیدو
 تشریح کوو چہ پہ دے خبرہ پومیدل آسان شی :-

د معجزے او اعجاز تشریح

پہ دنیاکئے خومرہ خیزونہ چہ ظاہریزی د ہغہ ہولو درے قسمہ دی
 ① عادیات ② عجائبات ③ معجزات
 عادیات ہغہ خیزونہ دی د کومرہ چہ ترون ہغہ مادی اسبابوسرہ
 دی چہ عام خلق نے پیثرنی لکہ د غنمو کولونہ غنم را لکو کیدل اود ہلکو

کولونه د جُورے اونه را تو کیدل، د داروپه استعمال مرض لورے کیدل، دودئی خوراک سره لوبزه او اوبو خبثلو سره تنده ماتیدل د تجارت نه کته موندل او په سامان جنک سره برے موندل دا امور عادیه دی او د عام رواج مطابق دے نه ذکر شوی نتیجے حاصلیږي

عجائبات

عجائبات هغه یزونه دی چه د مادی اسبابو په نتیجه کینه پیدا کیږي، مگر د مخصوصو او ماهرینو نه بغیر عامو مخلوقو ته د دغه اسبابو او د هغه د پیدا نشوو نتیجې هېڅ علم نه وی، مثلاً ساکنسی نوی مصنوعات د مشین په زور او رکاو دے زفلول الوتکه او خول، سمندری جهاز چکول، ریډیو سټیشنونه آوازونه او تقریرونه خورول، میزائل، آتم بم او هائیډروجن بم جوړول دا ټول په عجایباً توکینے داخل دی، دارنک سحری عملیات د مادی اسبابو او د مهارت پیدا واری، لیکن د دے مخصوصو مخلوقو نه بغیر عام خلقونه دا اسباب او په دے اسبابو او د انړه نتیجے معلومه نه وی نوڅکه ورتا دا څیزونه عجیبه علومیږي، بیا په عادیاتو او عجایباً توکینے یو خاصیت مشترک دے :-

مشترک خاصیت

د دے دواړو قسمو په ډول نور خلق هم جوړولے شی فرق صرف دوسره دے چه په عادیاتو کینے د مهارت فن ضرورت نه وی، څوک هم چه غمړ اگری، نو غمړی پیلے شی، لیکن عجایباً توکینے د مهارت فن ضرورت وی صرف یو ماهر انسان د هغه ایجاد اگری او نور په زړه کوونو ماهران ئے بیا جوړوی، لکه څنگه چه امریکه ایتم بم او هائیډروجن بم جوړ کړو بیا چین د دے په ډول بمکړو، دینه ثابت شوه چه عجایبات هم دا ځیزونه نه دی چه بل یو ماهر انسان ئے نه شی کولے نوڅکه دے

عجایباً توته معجزه نشی ویلے :-

معجزات

معجزات هغه دی چه یو خپه هېڅ قسمه عامو عادیاتو خاصو عجایباً توکو مادی اسبابو باندے او انړه نړی بلکه د هغو وجود خالق کائنات یه مخفی قوت او مشیت او انړه وی او دا بغیر د نبی علیه السلام نه بل هېڅوک نشی حاصل کولے مثلاً الوتکه هم الوحی، او د سلیمان علیه السلام تحت هم الوتولیکن اوله معجزه نه ده او دویمه معجزه ده الوتکه هر انسان جوړولے او الوتخولے شی لیکن د سلیمان علیه السلام تحت صرف په مشیت الهی الوتلو چه دا ټول نه خوچا وړاندے اکرے شونه اوس څوک کولے شی او نه به آندک څوک اکرے شی :-

قرآنی معجزه ، بلاغی دلیل

په دنیا کینے دوه قسمه مصنوعات دی : یو الهی مصنوعات لکه نیر، سلېو، مئی وغیره او بل انسانی مصنوعات مثلاً موټر، سائیکل وغیره اوس مونږ چه غور اگریو نو بنکاره غټ فرق دا دے چه الهی مصنوعات د انسانی طاقت نه بهر دی، او انسانی مصنوعات دا ځیزه دی بلکه بل یو ماهر انسان ئے هم جوړولے شی، مصنوعات الهی نه خو بل انسان جوړولے شی نه دے دپاره په دنیا کینے کارخانے شته او نه خوپه بازار کینے خرڅیږي هم دغه حال دکتا بونو هم دے د انسان جوړ شوی کتابونه دا ځیزه دی چرد هغه په شان یاد هغه نه ښه بل څوک نشی جوړولے مگر د قرآن متعلق دادعوئده چه دا د خالق کائنات د علم او قدرت نتیجه ده د دنیا ټول انسانان په جمع د دے پشان څه چه د دے دیو وړوکی سورت الکوثر چه یو کرښه نه نښیات نه دے، پشان هم نشی جوړه کولے دلته هېڅ شک پاتے نه نشو چه دادالله تعالی کلام دے، لکه څنگه چه هر په دے معیار قرآن

کریم پچھلہ د خپل اعجاز او دکلام الہی کیدو په باسره کښه د عربو فصحاء او بلغاؤ ته د مقابلے دعوت ورکړه دے، فرمائی،

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَيَّ : كَچېرے ستاسو په قرآن كښه داشبه عَبْدًا نَافِلًا تَوَاسُوتًا مِّن مِّثْلِهِ : وی چه دا کلام الہی گوندی نه دے نو وَاذْعُوا شُرَهْدًا عَاكِرًا مِّن دُونِ : تاسو بتول یو ځانے شی خپل بتول اللہ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ○ سورة : امدادیان هم را ابلئی او د دے دیو البقره آیه ۲۳۰ : وړوکی سورت غوندے یو بل سورت

جوړ کړی، کچېرے تاسو پخپله دعویٰ کښه شتی بی، اودانے هم ورسره افرمائی:

وَ لَنْ نَفْعَلُوْا، سورة البقره، آیه ۲۳۱ ریضه تاسو دا ښه هچرے نشی کوئ په دویم ایت کښه د دے نه هم زیات مضبوط ټکو کن فرمائی :-

قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَيَّ : کچېرے بتول انسانان او جئات دے اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُوْنَ : د پاره جمع شی چه د قرآن مثل بِمِثْلِهِ وکوگان بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : جوړ کړی او را ژوبی، نو نشی را ژوبه ظَهِيْرًا ط) سورة بنی اسرائیل آیه ۱۰۸ : کچېرے دا بتول په دے کښه د ټول ملا تیر کړی :-

په دے ایت کښه دا ښه یو قوم ته خطاب د دے دکومر چه پخپل ادبی قابلیت او په فصاحت او بلاغت باندے ناز ووهغوی د قرآن د شنان وو او اول مقصد دهغوی قرآنی دعوی غلطول او ما تكدل وواو دا اعلان د حضور علیه السلام په خو له مبارکه اکره شو کومر چه اُمی وو نه شعرو شاعری نردا و او نه ښه فصاحت بلاغت کښه څه بچر به او مشق لولو بلکه د دوی دا څلویښت کاله عمر دا ښه تیر شو ښه وو چه د دے زبان په ما هرینو کښه : دده هېڅ شکر نه وو په دا ښه حالت کښه د ښه اعلان د هغوی تا و نړی

هم زیات کړو کچېرے کیدے شوے نو هغوی به په دیره آسانه قرآن او صاحب قرآن ته په دے سخت ماته ورکړه وه چه کم باکم یو کرښه عبارت خوبه ښه د قرآن پشان جوړ کړه وے، ځکه چه د قرآن پخپله هم دا اقرار دے کچېرے دا ښه ا شونو قرآن بیا کلام الہی نه دے او صاحب قرآن به د ځدائے رسول نه وے لیکن هغوی په خپل ادبی ذوق او د فطرت سلیمه په بنیاد د قرآن مثل جوړول ناممکن ا گنول او د دے آسانے لارے په ځانے د قرآن د مقابلے د پاره د جنکو نو د بیره گران او طول تر مینه طریقه اختیار کړه چه په هغه کښه مالونه او ځانونه تبا کړل او څه خو : پکښه د خپل ملک او وطن نه هم لاس او ونځلو سره د دے چه په دے کښه هم ورته کامیابی نصیب نه شوه، د تورے او خونریزی د مالی جانی قربانی ورکول او د ژبه او د قلم خوزولو آسانه طریقه پرینودل د دے دلیل دے چه دوی سره د قرآن د دے چیلنج هېڅ جواب نه وو حالانکه دا هغه خلق وو چه د دوی د فصاحت او بلاغت جواب به تر قیامتہ ا نکره شی دا خو د قرآن د اعجاز بلاغی دلیل دے چه دیر صفا او آسان دے لیکن د یورپ و وغیره مستشرقینو د اسلام د مقابلے د پاره صرف د غټو تنخواگانو او معاضو هضمولو په فرض بیا هم څو گډو بے بنیاده اعتراضات کړی دی هغه به موبن په وار وار نقل کوو او جواب به ښه ورکوو :-

اوله شبهه اوله شبهه اهل استشراف دا کړیده چه کیدے شی د عرب فصحاء و په دے وجه بل قرآن نه جوړه چه دا ئی ضروری نه گنل له نه دا چه د بل قرآن جوړولو نه عاجز وو لکه چه یو انسان ینو یارک ته خو تلے شی لیکن د غلته د نللو ضرورت نه گنری، د دے جواب دا دے چه بیشک د نیویارک سفر د پاره یوا ځے قدرت کافی به

دے بلکہ دتلو باعث ہم ضروری دے، نو کچرے دقرآن پہ مثل زورلو
 باندے دعر بو بگفاء قادر دے، نو دے نہ بلہ نریا ته کومہ موقعہ
 کیدے شوہ حکمہ چہ قرآن ته شکست و رکولود پارہ ددوی اودقرآن منزکر
 پہ مینج کینے مقابلہ پہ دے وجہ جاری وہ چہ قرآن ددوی دپلا مگنی دین
 باطل کولو، نو دے متا بلے ضرورت دے دپارہ ووجہ خیل پلا دگنھ دین بہے
 ہم بچ کرے وے اودقرآن مثال پیش کولو سرہ بہے پہ دے مذہبی
 مفا بلہ کینے خیل حریف یولی مسلمانانوا صاحب قرآن ته ماتے و رکریے
 وہ، دقرآن پہ مقابلہ کینے دوی ته خیلہ بریانی دومرہ عزیزہ اوضروری
 ۱۰ چہ دھغ دپارہ دوی بے کچہ مالی او جانی قربانی و رکولے چہ پہ ہغے
 جنگ بدر، احد، خندق او حنین واقعات او پہ قرآن متونکو باندے پہ
 مکہ معظمہ کینے ددوی ہغہ ظالمانہ کارنامے کوا ہانے دی، ہغوی پہ دے
 سہ پوہ ووجہ قرآن ته پہ ماتے و رکولوبہ دہغوی دین بریالی شے او دے
 ہغوی د فصاحت بلاغت بے مثلی بہ ہم اہنطے شے او دے مذہبی جنگ
 یوفریق (مسلمانان) بہ ہم خوار اوزار شے اُس دلتہ داشبہ دا سے
 عبث دہ لکہ خنگہ چہ پہ صحرا کین دتندے نہ مرسری پہ بارہ کینے او پیلے
 شے چہ دے خوبزے ووپہ او بو خیلوئے قدس ہم وولیکن دا بو خیلو
 ضرورت دژنہ وور آنری بہ نکر غلام جان) ددے نہ علاوہ حضرت مولانا محمد
 قاسم نانوتوی رحمہ اللہ تعالیٰ دآریہ ساج بانی پنہات دیانندہ دمنظر
 چیلنچ و رکولونہ پس ہرکلمہ چہ ہغہ تہ و رخلو، نو ہغہ تہ د حضرت مولانا
 علیس مقام پہ رُو مبومنا ظرو کینے بیکارہ شوے وونو جو پ انکارے او کہو
 او دے ویل چہ مال را دہ دمنظرے نہ دہ کرے نو حضرت مولانا افرمایل
 چہ ارادہ غم دا ختیار شے دے کہ اول دہ دہ کرے اُسے اکہ بہ دے
 خبرہ ہغہ خاموش شو داحال ددے شے ہم دے، مو بزو ایو کچرے

مشرکین مکہ دنظیر قرآن پیش کولو ارادہ نہ دہ کرے، نو د عرواق مصر
 شام لبنان او د بیروت ہغہ گنہ شمیرہ عیسایان د اُس دقرآن دنظیر پیش
 کولو ارادہ اکرے، حکمہ چہ دہغوی مورنئی شریہ عربی دہ او پہ دے ژبہ
 کینے دوی گنہ شمیرہ کتابونہ لیکلی دی او پہ دیرو جلد و نر کینے عے عربی
 لغتونہ جو رکری دی، د عربی ژبے لوئے لوئے شاعران ہمدی عیسائی،
 غت غت حکومتونہ او قومونہ کدورونہ رو پی ہرکال دقرآن او
 داسلام پہ خلاف خرخ کوی، کہ دقرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د
 دے دومرہ کرانے مقابلو او منصوبہ پہ خائے بہ ٹی داکری وولیکن ممکنہ
 دہ چہ عیسائی قومونہ خوشبود مئی تہ اُرسی مکر دا ہچرے نشی
 کیدے چہ دوی دقرآن ماتونے پیش کرے:

دویمہ شبہ

اہل استسراق دادویمہ شبہ کرے دہ چہ
 کیدے شے دعر بو فصحا و سہ ہغہ اسباب
 موجود نہ وکومر چہ دقرآن جو پ ولود پارہ ضروری و، داشبہ ہم حکمہ
 بے خایہ دہ چہ دیو خیز جو پ ولود پارہ ضروری اسباب صرف خلور غیزو پری
 ۱) قدرت یا مہارت (۲) مادہ یعنی ہغہ مسالہ کومے نہ چہ دا جو پری
 باعث او محرک، یعنی داسے مقصد چہ ددے پہ جو پ ولو مادہ کوی (۳) نمونہ د
 ہغہ خیز چہ کوم جو پ ول غواری مثلا دمیز جو پ ولود پارہ اول دا ضروری
 دہ چہ جو پ ونکے دترکانر اولو ہاروی ددے قدرت او مہارت ولری، یو
 عام سرے لے نشی جو پ ولے،
 ڈویم۔۔ داچہ لورکے و موجود دی، حکمہ چہ پغیر لورک میز نشی جو پ پے
 ۲) درم۔۔ خیز ہغہ باعث دے چہ پکوم دمیز جو پ ولو مقصد حاصلیر
 مثلا دمیز قیمت حاصلول یا پخبلہ دھغے استعمالولو ضرورت۔۔
 ۳) خلورم۔۔ خیز دمیز نمونہ دہ:

داخلہ ہر دہ چہ د عرب فصحاء و سرہ داخلہ و اسباب موجود و
 ان اول قدرت او مہارت د دوی خود و سرہ و وچہ د نظم و انثر د واپر و صورتوں
 کہنے د دوی جواب نہ و وکہ دوی ہم دغہ مشغلہ و کہ، مادہ د قرآن ہغہ
 آتہ و نیشٹ حرفونہ دی، چہ ہغہ ہم موجود و و دوی بتول کلام د دے نہ
 جو و و، د بقل قرآن جو و لو باعث او محرک ہم دوی سرہ موجود و و حکم
 د قرآن مقابلے د پارہ ہغوی سر و نہ پہ تل کہنے ایسی و و، چہ د دوی زوہ دین
 محفوظ شی۔

رم، خلوص د چہ نمونہ د قرآن ہم موجود و و نبی علیہ السلام ورتہ بار بار
 قرآن آؤر لو، بلکہ د اسے قرآن جو و لو د پارہ لے ورتہ چیلنج و سر کرے و و،
 نو حکم دا شبہ ہم بے حایہ دہ۔

دریہ شبہ

دریہ شبہ دادہ چہ کیدے شی، فصحاء و دغز
 د قرآن ماٹون جو کرے وی خصوصیت نہ دی
 دار سید لے، ذام صرف دما شو ما نو خبرے دی، حکم چہ دغہ وخت
 کہنے سیوا د خو کسا نو نورہ تولہ د نیا د قرآن خلاف وہ او اس ہم د قرآن
 منو کو پہ نسبت د قرآن د مخالفینو شیر پہ د نیا کن دیر زیات دے
 ہر کلمہ چہ ددغہ وخت ہغہ لب و مؤمنانو قرآن تر موجودہ د مؤمنانو
 آرسو لو نو دیر و مخالفینو ددغہ وخت د موجودہ وخت دے دیر و مخالفینو
 تہ وے را ا نہ رسول؛ کا د دے خبرے دلیل دے چہ د اسے ہیغ نہ ووشوی
 حکم خوبنکارہ قدرے ہم نہ شو،

خلوصہ شبہ

خلوصہ شبہ د اسے دہ چہ یوسائس دان
 یونوے خیر ایجا د کبری بل سا نئس دان د اسے
 نشو کوے دا د دے خبر د لیل نشی کیدے چہ د قرآن پہ مثل بل نہ جو پر بدل
 د دے معجزہ دہ، د دے جواب دادے چہ نو مصنوعات کیتھو خیر و نہ دی چہ

چہ یوماہرے جو کر کبری بل لے خواہ مخواہ جو رہ و لے شی اقرآن کیتھو نہ
 دے حکم خون تراوسہ چا جو نکرے شو۔

پنجمہ شبہ

پنجمہ شبہ دادہ چہ د قرآن او سحر یومثال
 دے سحر ہم بغیر د سا حرنہ بل شوک نشی
 کو لے نو حکم داد خالق کائنات فعل او معجزہ نشی گنرے، د دے جزا
 دادے چہ سحر او معجزہ کہنے د غر کے آسمان فرق دے سحر کسبی او د
 اسباب بولاندے دے اگر چہ د اسباب بنکارہ نہ دی کہ بل شوک ہم د غسے
 اسباب استعمال کبری نو ہغہ، ہم د سحر عمل کو لے شی لکہ چہ پہ ہرہ
 زمانہ کہنے دیر سا حران موجود دی د موسی علیہ السلام د ہمساکار کسبی نہ
 دے نو سدستی د دے اقراریان شول چہ دا معجزہ دہ۔

شپڑمہ شبہ

شپڑمہ شبہ دادہ چہ اہل استشراف وائی چہ
 د پیغمبر علیہ السلام فصاحت او بلاغت بے مثلہ
 و و حکم بل چا دے مقابلہ نشوہ کرے کونوی ہے خو قرآن د محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم کلام دے د دے جواب دادے چہ عربو پچیلہ و لے دا شبہ پیش
 نکرے چہ ہغوی د قرآن اولنی بدترین د شمنان و و د ہغوی اہل استشراف
 زیات خبر داری، بلکہ دا تیر شوی بتول شہادت ہر کلمہ چہ پچیلہ فصیحاً نو د
 عرب پیش نکرے نو معلومہ شوہ چہ تہ لے غلط او بے حایہ دی۔
 دویمہ وجہ دادہ کچرے قرآن د رسول اللہ صلی علیہ وسلم کلام کو د ہغہ
 پہ احادیث مبارک و قرآن کہنے بہ بیا ہیغ فرق نہ و و، حکم چہ ہغہ رنگ
 اوشان پہ احادیثو کین قطعاً نشتہ کو مچہ پہ قرآن کہنے موجود دے دلتہ
 مستشرقین بل مذہب پیش کوی چہ د نبی علیہ السلام کلام د وہ قسم و و یونوری
 بے تیاری چہ معکونی بہ و و بل د تیاری او غور و فکر والا چہ ہغہ بہ بے
 مثلہ و و، نو دا عذر ہم حکم غلط دے چہ دیر کرتہ یوسائل تپوس کویا

ظاہری و نہ ہم کار کیدے شی، او مججزہ غیر اغلبہ نہ دہ، "اکتوارو" "تسلسل ان لاجک" کینے لیکے چہ دیبا بان پہ تدرکو تو کینے کچرے ت پنخہ ویشو کنجیا نے ملاؤشی نو دا ضروری نہ دہ چہ دنہو سوونچہ او یا وُو کنجیا نے دہم دغسوی، مطلب دادے چہ علتو نہ او اسباب چا بیانے دی چہ انسانی عقل معلومہ کپی دی او کوم اسباب چہ نامعلوم دی ہغہ، نسبتاً دیرزیات وی، لہذا دہرے واقعہ حل ددغے معلومہ علتو نو پہ کنجیا نو پرانستل صحیح نہ وی، پروفیسر ہکسلے لیکے، چہ مونزہ د فطرت حد بندی نہ شو کولے، ددے مطلب دادے چہ مونزہ پہ فطرت دا پابندی نہ شو کولے چہ کوم قانون دلاندا ہغہ ذات کار کپے دے نو دہغے نہ بغیرے نہ شو کولے، "دانگلستان ولیم جیونس لیکے چہ" پہ کارخانہ فطرت کینے خداوندی مداخلت نہ مونزہ باطل نہ شووٹیلے دکاتنا تو خالق کبول او زیاتول ہم کولے شی، دادے رائے دمغرب دیو فلسفیا نو دہ او کما پہ نزدہم دارائے حکمہ صحیح کیدے شی، چہ قانون تعلیل بنا پہ ناقص لتون دہ چہ ہغے نہ یقینی علم نشی حاصلیدے، اودنولو سائنسدانانو مننے شوے قانون دے چہ تجربہ اولتوں چہ پورہ محیط نہ وی نو ہغے نہ یقینی علم نہ شی حاصلے دے، مثلاً خونز پہ تجربہ کس چہ خومرہ اور نہ سا خلی دی نو ہغہ سوزول کوی خوبیا ہم آیا مونزہ دیو لو اورونو تجربہ کریدہ اودہغے اورہم مونزہ تجربہ کریدہ کہہ چہ کوم کن حضرت ابراہیم علیہ السلام غور زولے شوے و، کچرے نہ مودہ کپے نو دا ناقص لتون شو چہ دہغے نہ د آتش ابراہیمی، فیصلہ نشی کیدے ددینہ علاوہ ہر علت چہ کوم یومعلول پیدا کوی نو دخپل ہومرہ طاقت پہ ذریعہ ئے پیدا کوی چہ۔

کوم ددکینے موجودوی خودا قوت دخالق کائنات بخشیش او ورکپہ دہ چہ ہغے اغستے ہم شی چہ ئے داخل نو ددہ ہغہ صلاحیت ختم شوا و پہ دادے علت باندا ہے بیا معلول ہچرے نہ شی مرتب کیدے، ہم دغہ رنگ کچرے یومعلول بغیر د علت نہ موجود شو مثلاً پہ عصائے موسیٰ علیہ السلام سرہ دسمندر بیلیدل دا ہم دخالق فطرت کار دے چہ پہ ہمساکین ئے کربیلو لو طاقت کیشود و کوم ذات چہ بہ دے کینے ورا اندے دا طاقت نہ وُو ایینودے نو دے وخت دا معلول با علت شو نہ چہ معلول بے علت۔ داخو مونزہ د فلسفے مطابق لیکل اکپہ، ورنہ اصل جواب خودا ہے چہ د علت معلول خبرہ بالکل غلط دہ خالق فطرت چہ خنکہ اغزاری ہر ہم ہغے کولے شی، کلمہ د علت معلول مطابق کارا شی نو تا ثیر او طاقت ایینودونکے ہر دغہ ذات دے، او کلمہ بغیر ددے نہ چہ اشی ہغہ صرف پہ ارادہ الہی کیزی اصل خیز ارادہ الہی دہ، معجزات ہم ارادہ الہی سرہ حکمہ تعلق لری چہ دا صرف افعال الہیہ دی اودغہ دخدا ئے اود انسان منبج کینے فرق دے، چہ انسان یوا ئے د عمل الادہ نہ کوی بلکہ ادا دے سرہ ہغہ اسباب ہم استعلما لوی مثلاً یوانسان پہ اوبویا و و دئی مریدل اغزاری نو دا بہ یوا ئے پہ ارادہ نہ بلکہ دے سرہ بہ ہغہ دودئی خوری او اوبہ بہ خبندی نرہلہ پہ مریری خو خالق فطرت دادے نہ دہ ہغہ اسبابو نہ ضرورت نشتہ بلکہ دہغہ بتول کار و نہ صرف دہغہ دارا دے تابع دی۔

انما امرؤ اذا اراد شئیاً ان یقول لہ کن ینکون۔ سورہ یس رکوع ۸۱

کینے ہم دے مضمون تہ اشارہ دہ، آیا آسمانوں او زمکہ جو کہ ولو کین صرف ارادہ الہی کافی نہ وہ کمزور انو خہ ضرورت ہم پینن شوے و و؟

ہچرے نہ دغہ معاملہ د معجزانودہ چہ ہغہ دعادی اسبابو نہ بغیر صرف پہ ارادہ الہی سرہ وجود تہ راغے دی،

آتمہ شبہ

اہل استشرق وائی چہ کہ چرے قرآن معجزہ وی، نو دابہ وحی الہی وی دا پچھلہ او ددے
 پہ ذریعہ د علم و القاء د عقل نہ بھر دے، ددے رُو جے جواب خود اے
 چہ پچھلہ پہ بائبل کئے دانبیاء علیہم السلام و وحی ذکر موجود دے
 نو وحی او نبوت دا دوارہ دا سے اُمر دی چہ اہل کتاب ر یهود او نصاری
 دوارہ کے، منی صرف د پیغمبر اسلام د پارہ د منلی شوی حقیقت نہ انکار
 محض صدا او عناد دے :-

دویم جواب دادے، چہ ڈ اللہ تعالیٰ د جانبہ د پیغمبر پہ زرہ بانڈے
 ڈ الفاظ و یا د معانی القاء بالکل معقولہ خبرہ دے چہ ددے، تاہنہ د
 سمیزم د عمل نہ کیری گوم چہ یورو حانی عمل دے، صاحب د مناہل
 العرفان پہ علوم القرآن کئے لیکلی دی، چہ عیسائی مبلغین ر کوموتہ چہ
 مبشرین ہم وییلے شی، مصرتہ تلغدا و پہ یوحنا بانڈے د تنویم
 مقناطیسی عمل اُکرو، د ہفہ نہ ئی اول د خیل نُوم تپوس اُکرو ہفہ ورتہ
 خیل اصلی نُوم اُبنود و بیا د غہ عامل ہفہ معمول حوان تہ توجہ اُکرو
 او وے وییل چہ دا نُوم ستا نہ دے بلکہ ستابل حوم دے پہ دے عملے
 گہفہ د ذہن نہ اصلی خیل نُوم لورے کپرو اوبل فرضی نُوم ئی د ہفہ
 پہ ذہن ورا تپلو او ددے عمل پہ ذریعہ نورے خبرے ہم ددہ پہ ذہن
 کئے و اچرے نتیجہ دا شوا چہ ڈ غہ حوان پہ ذہن کئے د غہ الفاظ او علوم
 دا سے کلک پریو تل چہ عمل اثر د ختمید و نہ پس ہم پہ کئی پاتے شول
 دینہ معلومہ شوا چہ انسان پہ یوحفی طریقہ د بل انسان ذہن تہ الفاظ
 را اُروے شی نو آ یا خدا کے پاک دیو منتخب رسول ذہن تہ دوحی الفاظ
 او قرآن نہ شی را اُروے؛
 دریم جواب دادے چہ تیب ریکار بودا حقیقت نور ہم دیو آسان داسے

کرو چہ انسانی الفاظ یو بے رُوحہ تیب ریکار بود تہ داسے اُروے او
 پکئے ئے محفوظ کولے شی نو آ یا خدا کے پاک دانسان نہ ہم عاجز دے چہ
 یو بے رُوحہ آے تہ ہم نہ بلکہ دیو منتخب نبی روح تہ وائی وی او پہا ہٹ کئے
 محفوظ کیری؛

سَقِرْتُكَ فَلَا تَكْفُرْ : سورة : مونز بہ ستا پہ ذہن کئے دوحی الفاظ
 اعلیٰ آیتہ ع : و اچو د چہ ہفہ بہ تہ نہ ہیر دے :-
 اِنَّ عَلَيْنَا جُمُعَةُ وَقُرْآنُكَ هُ : ستا پہ ذہن کئے دوحی الفاظ جمع کول بیا
 سورة قیامہ آیتہ ع : : پہ تا بانڈی لو کول حونز دیمہ واری دہ

نہم شبہ

اہل استشرق وائی چہ د قرآن مضامین
 پہ ترتیب نہ دی، نو حکہ دا اعجاز نہ شی
 کیدے، ددے رُو جے جواب دادے، لکہ خنگہ چہ شاہ ولی اللہ رحمہ
 اللہ بیان کرے دے، چہ قرآن د نور و مصنفینو پہ طرز نہ دے بلکہ د
 قدیم عربو د دستور پہ طریقہ دے لکہ چہ د سبہ معلقات پہ یو
 قصیدہ کئے گنر مضامین بیانیری کلہ پکین د محبت اظہار، کلہ د باران
 تعریف او کلہ د آس د تیز نگ بیان ہو گیا لکہ، قرآن یو شاہی مکتوب دے
 پہ کوم کئے چہ یو گور نہ تہ د م یرو خیر و نودا انتظام حکم و رکوی چہ پہ
 ہفہ کئے ترتیب لتول خہ عقلمندی نہ دہ :-

دویم جواب دادے چہ د مصنفینو پہ نو کہ لتول مضامین پہ سبیل بیل باب کین نہ موت کول
 خہ نقص نہ دے بلکہ د یو بیل قسم اعجاز دے چہ ہر کلمہ کتاب دینجہ د خدا ئی تہ کتابت د انسان
 جو کر کے نہ دے نو ددے شان پہ ترتیب کین ہم د نور و مصنفینو نہ بیل دے کچرے دا
 انسانی کتاب دے، نو پہ دے کئے بہ خاندان انسانی ترتیب پینے شواے کئے
 دریم جواب دادے لکہ خنگہ چہ امام رازی رح پہ تفسیر کین لیکلی دی
 چہ قرآن پچھلہ معجزہ دہ چہ ڈ ہفہ نور ترتیب ہم یو پورہ معجزہ دہ

اود ترتیب سے اقسام مجازے کہ قول قرآن لائے ما بیان کریدے، نور و مفسرینور ہمد غے کرے دی لکہ بیان القرآن سبق الغایات فی نسق الایات، کئے د ترتیب قرآن چہ بیان شوے دے او اہل استشرافو پہ ستریزو پستی لکولی دی اودانہ کوری، احقر پہ دے دول د قرآن داخری منزل تفسیر پہ عربی کئے جمع کرے دے چہ دتولونہ کوان دے اوتر اوسہ چاپ شوے نہ دے،

۴۳) خلورم جواب دادے، چہ پہ قرآن کئے بے ترتیبی چہ چاہہ بشکار کا دادہغہ د نظر قصور دے، حکم چہ د قرآن مقصدیوائے تعلیم نہ دے، بلکہ تعمیل (عمل کول) ہم دی چہ انسانی ضمیر د عمل کولونہ پارہ تیار شی چہ د ہغے د پارہ قرآن کلام امر اونہی نہ پس د جنت اودوزخ اود ہغے د نعتونو او تکلیفونو ذکر دے د پارہ کوی چہ د تعمیل حکم نتیجہ بہ جنت اود ہغے راحتونہ اود عدم تعمیل نتیجہ بہ دوزخ تکلیفات دی کلام الہی اوصاف دے د پارہ ذکر کیری چہ د اللہ تعالیٰ لوئی پہ زرہ کئے بلکہ شی، اود دے بہ زور انسان د حکم تعمیل نہ تیار شی، کلام پہ انسان دخیلونہونو ذکر کوی کئے د پارہ چہ دے شرمندہ شی اود دے د مخہ عمل نہ آمادہ شی، کلام ہنہ قصے اود واقعات ذکر کوی پہ کومو کئے چہ بہ تا بعد از مؤمنان زبانی انعام شوے وکے، او پہ نا فرمانو عذاب نازل شوئے وی دادے د پارہ چہ انسان میلان اور غبت د فرمان برداری تہ وی اود نا فرمانی نہ دے نفرت او کھکے وی دا خلور اصول معلومہ وی، نو پہ قرآنی مضامینو کئے بہ دے ترتیبی شک ہیچرے ہم پیدا نشی،

لسبہ شبہ

اہل استشراف وائی چہ د قرآن پہ بعض ایونو کئے د عربی ڈبے دعامو قاعدو نہ خلاف شوے دے چہ ہغے تہ لحن و عیلے نشی، اودا مجاز نہ خلاف دے لکہ چہ عروہ

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کوی، چہ ما دہغے نہ د لحن قرآنی پہ بارہ کئے تپوس اکر و مثلاً رات ان ہذین لیسجین ط سوردہ طہ آیہ ۷۱، ۷۲) وَالْمُؤْمِنُونَ بَيَّا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ سوردہ النساء آیہ ۷۱، ۷۲) رات الذین آمنوا و الذین ہادوا و الصبیون ما سوردہ المائدہ ایہ نو ہغوی افرمائل:

يَا ابْنَ أُخْتِي هَذَا عَمَلُ الْكِتَابِ أَخْطَأُوا فِي الْكِتَابِ رَوَاهُ أَبُو عُبَيْدٍ فِي فَصَائِلِ الْقُرْآنِ وَأَخْرَجَ ابْنُ الْأَثَرِيِّ فِي كِتَابِ الرَّدِّ عَلَى مَنْ خَالَفَ مَصْحَفَ عُثْمَانَ عَنْ عِكْرَمَةَ لَمَّا كُنْتِ الْمَصَاحِفُ عُرِضَتْ عَلَى عُثْمَانَ فَوَجَدَ فِيهَا حُرُوفًا مِنَ اللَّحْنِ فَقَالَ لَا تُعَيِّرُوهُنَّ فَإِنَّ الْعَرَبَ تَسْتَقِيمُنَّ بِأَلْسِنَتِهِنَّ

گویا کئے دے ذکر شوی ایتونو کئے بظاہر چہ لحن رہے قاعدہ بشکاری د حضرت صدیقے رضی اللہ عنہ نے چہ تپوس اکر و زہغوی افرمائل چہ دادا کتاب غلطی دہ، د دویم روایت نہ معلومیزی چہ د قرآن لیکھے شوے نشی چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ تہ پیش شوے نو ہغوی افرمائل چہ دے کئے ہغے لکہ شتہ، لیکن عرب بہ ہغے پہ خیلوڑ بوسرہ صحیح کری،

د دے شبہ روئے جواب دادے چہ دادوارہ روایتونہ، ضعیف الاسناد منقطع او مضطرب دی، علامہ آلوسی رح فرمائی چہ در روایت د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ حکم صحیح نہ دے چہ دے دوار و تردید ہنہ دے روایتونو کئے موجود دے، چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہر کلام چہ دے نشی د قرآن الیہ دے نوے فرمائل، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَآجِلُوا، مطلب دا چہ لیکونکو صحابہ کرام و رض دیر پہ خائستہ طریقہ دامرتب کرکے دی، نو دے نہ پس بیبا دا خنگہ وییلے شی چہ پہ دے کئے غلطی دی؟

د صحابی رم پہ یورایت کئے دینہ اوبدا و جمع کیدال ددے جوگہ دی
چہ داروایت د منلو قابل نہ دے، البتہ حضرت عثمان سم پہ دغہ نسخو کئی
صرف در یونو خایونو تصحیح کرے۔

۱) کَمْ يَتَسَنَّ عَ لَمْ يَتَسَنَّ كَرُو سورة البقرة آية ۲۵۹

۲) اَمْ هِلَ الْكُفْرِ يَنْ عَ مَهْلِ الْكُفْرِ يَنْ كَرُو، سورة المطارق آية ۷

۳) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ عَ لَا تَبْدِيلَ لِحُكْمِ اللَّهِ كَرُو سورة الروم آية ۳۰

ہر گاہ چہ ہغوی د قرآن د تصحیح دومرہ فکر کولو چہ یوم معمولی غلطی
عے ہم در ستہ کولہ نو پہ مذاکرہ روایت خٹکہ اعتباراً را کرے، شی چہ د
حسن او غلطی اقرار کولو سرہ بیا ہم ہغہ پخپل حال پر لببندہ چہ د عقل نہ
خلاف دہ لہذا داسروایت د عقل او نقل دواہونہ خلاف دے چہ د قبلو لو
جوگہ نہ دے۔

۴) دویم جواب دادے، چہ د سخن نہ مطلب ہغہ رسم الخط دہندہ عام
رسم الخط نہ خلاف وی ابو عبیدہ پہ فضائل القرآن کئے لیکلی دی، چہ
د سخن معنی د مشہور رسم الخط نہ خلاف کول دی، لکہ لا اذ بحتاً او لا
او ضعوا خلائکم:

۳) دریم جواب دادے، چہ سخن نہ مطلب طرز تلفظ دے، نہ غلطی،
لکہ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ، سورة محمد آية ۳۶
آئے تہج التلفظ مثلاً الصراط بالصا ا لمبدلة من السنين کہ

کوے دہرے غلطی یا بے قاعدگی چہ ذکر شوی دی د ہغے دویمے جواب دادے
کچرے پہ قرآن کئے د عربو د قاعدونہ خلاف خٹہ لفظ وے نو د قرآن مخالفینو پہ
پہ دغہ ومانہ کئے د غلطی خامخا پہ گو تہ کرے وے، ما و قرآن ا عجاز بے
صانت کرے ورو فتح بہ کے حاصلہ کرے وے، چہ ہغوی دا بے ا نہ کہلے۔

۳) نہ مناہل العرفان جلد ص ۲۰، نہ مناہل العرفان جلد ۳ ص ۳۳۳ نہ مناہل العرفان

نو داشبہ نامعقولہ دے، بیا ہم محہ پہ واروار دے جواب و رکوم۔
ان هذان د قاعدے پہ موجب ان هذين، پکاروو حکمہ چہ ان
نصب و رکوی:

۱) نور و جے جواب دادے چہ قاعدہ د زبان تابع وی او ہر د ہغے نہ جو رہ
شوی وی، قرآن چہ کومہ طریقہ استعمال کرے دے دا ہم پہ عربو کئے د
کناہہ بنی احداث قبیلے لغت دے، نثنیہ پہ دواہو حالتونو کئی بہ الفسہ
لونی لکہ چہ مناہل العرفان کئے موجودی۔

۲) دویم دا چہ ان پہ ضمیر شان مقدار کئے عاہل دے چہ انہ
دے او هذان لسحران پہ خلو کئے سرہ مبتدا او خبر دی۔

۳) دریم دا چہ د هذان الفارولار زورم سحران سرہ د مناسبت پہ وجہ
دے، لکہ سلا سلا، وَاغْلَا لَار سورة دہر آیت عے او دا ہم یوقاعدہ دہ لکہ
خٹکہ چہ د قرآن پہ آیت من سبأ نبیاً یقین، د سبأ کسرہ او تنوین د
سبأ د مناسبت دوجے دے۔

۷) د و المقیمین، منصوب کیدل د مدح پہ بنا دی،

۳) وَالْقِسِيُّونَ، مرفوع کیدل یا خود مبتدا کیدلویہ وجہ دی چہ د
ہغے خبر محذوف وی، یعنی وَالْقِسِيُّونَ كَذَا لِكَ يَاعْطَف دے پہ محل د ان
سرہ دا اسم د ہغے او یا عطف دے د هادوا پہ ضمیر مرفوع بانداے
یولسمہ شبہ یولسمہ شبہ دادہ چہ بعضہ انہننا نو۔

ہم بے مثالہ کلامونہ پہ عربی کتب جوہر کر
دی لکہ مسیلمة الکناب، ابن الراوندی الزندیق، ابو العلاء المعری
ابو الطیب المتنبی او د قبضی تفسیرے نقط چہ د ہغے ہول حروف بے
تکولہ نقطوم دی مثلاً، ح - در - س - ص - ط - ع - ک - ل - م -
و - لا، ہری، نو داشبہ حکمہ بے غایہ دہ چہ د

ذیفی تفسیرے نقط

ذیفی داتفسیر پھلہ کذیفی پہ نظر کئے
معجزہ نہ دہ او دتولوبلیغا نوپہ نظر کئے

ہم داسے کارڈ منبئی نہ شپہ سوہ کالہ ورا نداسے پہ عدو کئے یو معمول او عام
شیوہ ذیفی نہ دیرورا نداسے پہ مقامات حریری کئے داسے عبار تو نہ
موجود دی چہ بعضہ خالص پہ حروری مہملہ کئے او بعضہ پہ حروری معیہ
کئے او بعضہ عبار تو نو کئے یو لفظ ذحروری مہملہ رے نقطوم او دویم لفظ ذ
حروری معیہ ر نقطہ دارم دے، ددے نہ علاوہ چہ ذیفی خیل دا کار
دقرآن ماتون نہ دے کنرے اونہ دے دادعوے کرے دہ، بلکہ ہغہ ترا خر
عشرہ دقرآن داجازا قائل پاتے شوے دے اوپہ خیل ہم دغہ تفسیر کئے
دقرآن اجازا تعریف پہ زور داروالفاظ کئے پیش کریدے لکہ لیکے۔
کلام اللہ لا حد للحامید ولا عدی، واللہ کلام داسے دے چہ دہ دتغریفون
لکایمہ وھو ماع لا ساحل لہ؛ ہداو حہ حدائشہ او دہغہ دفضا نلو شہیر
ہم نشتہ داداسے سمندار دے چہ غارہ دے نشتہ، ذیفی دداسے اقرار با
دجوہ ہغہ تفسیر سوا طع الالہام اجازا کنرے مدعی سست اذکواہ چت
جو بیدل دی،

د مسیلہ تو کرے

ذیفی نہ علاوہ د مسیلہ ہغہ تو کرے
چہ پہ ہغہ کئے دانسانی ہدایت بونی قدر

ہر نشتہ نہ خو ہغہ پھلہ دغہ دقرآن پشان معجزہ کنرے دہ اونہ بل جا کنرے دہ، بلکہ
ہغہ یو بلین ما ہرزبان ہغہ دذکر کولو و ر ہم ا نہ کنرے موینر دناظرینو د
ضیا فت طبع پہ خاطر ہغہ خہ لک نقل کووہ۔

والمبدرات زرقا و الحصدات حصدا : خا دسروی پہ ہغہ بنحو چہ تخونہ کوی
والذریبت فحافرا الطینات طحننا : اوپہ ہغہ بنحو چہ لوو نہ کوی اوپہ ہغہ
والعینیت مجنا و الخابزات خبز او : بنحو چہ غم صفا کوی اوپہ ہغہ بنحو چہ

الشرادات نردا واللقمبت لقمأ : چہ اورہ دمجین کوی اوپہ ہغہ بنحو
إہالة و سمننا : چہ اوہ اغزی اوپہ ہغہ بنحو چہ دودی

بنحوی اوپہ ہغہ بنحو چہ بنوہوا کئے دودی ماتہ وی او دواز دے او کچو پہ
نوری اغستونکو باندا دے / دلفظ خامیا نوہ علاوہ ہغہ پہ ہر کائے کئے
واو، استعمال کرے دے حالانکہ بعضہ خایونہ دنا او دتم استعمال
دی بیادا چہ کوم کارونہ دسرو دویا د بنحو او دسرو پہ کماہ و و ہغہ دے ہم
صیرف بنحو نہ منسوب کرل دامضمون پھلہ دیر لغواو بے فائدے دے
چہ دیوانے درجے سری دبارہ شرم : خبروہ دامرنگ دانو کئے
ہم الفیل ما الفیل وما اذربک ما الفیل لہ ذنب و بیل و خرطوم
طویل، جاحظ دہغہ دل سے تو کرے ہر نقل کوی دی
یا صغدا ع بنت صغدا عین نقی ما تنقین نصفک فی الماء و نصفک
فی الطین لا الماء تکدر بین ولا الشارب تمنعین
دادوارہ تو کرے دآئی رہا نفی او دچیند خے پہ بارہ کئے دی

ابن الراوندی ز ندیق یہودی

ابن الراوندی یہودی النسل
المتوفی سنہ ۳۲۳ ہ دہ بہ د

یہود او نصاریٰ و نہ غتے پیے اغتے او دقرآن او اسلام پہ نردید کئے بہ
کتابونہ لیکل دہغہ دکتا بونو نمونہ دادی، التاج والفرید، والزمردک،
وقضیب الذہب، دکتا بولیکونہ پس بہ دے یہود او نصاریٰ و نہ نورے
پیے غونے چہ نہ بہ دے وکولے نورہ دے دے کتا بونو تردید بہ کئے بیاکولو
ابوالعلاء المعری ددہ دکتا ب تاج پہ بارہ کئے لیکل دی،

لا یصالح تاج ان یکون تغلا رد تاج دومرہ حیثیت ہم نشتہ چہ ہارہ ترورہ
شہ داد ہغہ ابوالعلاء المعری قول دے، چہ ذابن الراوندی پہ شان پھلہ
ہم صلحدو ابن الراوندی د بغداد پہ بول یو معتزلی ابوعلی جیائی سرہ

ملاقات اُکرو اور تھے اُوئیل چہ حُما قرآن اُوڑے ، جُبائی اُوئیل
چہ حُہ ستا د شرمناک علوم نہ خبر کیم ، بیا هغه اُوئیل چہ اے ابن
الراوندی تہ پچپلہ منصف شہ چہ ستا پہ دے کلام کئے د قرآن پشان
فصاحت ، بلاغت ، خوب و لے او هیت در هبہ ، د اب ، نشتہ ۴

هغه اُوئیل چہ نشتہ ۱

د صنبی تو کرے ،

متنبی د پیغمبری د دعویٰ کو لو پہ دخت اُوئیلی وو
اُو قسم بحالِق اللیل وَالرَّیْحِ الْهَابِئَةِ بِاللَّیْلِ
اِنَّ الْکَافِرَ لَطَوِیْلٌ اُوئیل و اِنَّ الْکَافِرَ لَکَفُوْفٌ الدَّیْلِ ، بیائے توبہ
کرا او مخلص مسلمان شو ، د دے تولو ما خد د مصطفیٰ صادق الرافعی
اعجاز القرآن نومی کتاب سن تر ص ۳۳ دے ، د دے خیزونو د نقل
کو لو یو مطلب د قرآن اعجاز صفا بنکارا کول دی ، دویم دا چہ صنبی و
غیرہ د مسیلمہ او ابن الراوندی وغیرہ نہ دیر زیات لور ادبی مقام لور
لیکن هغه هر کله چہ په دے میدان کئے قدم کینو دو نو د هغه
کلام دا یے بنکاریدا و چہ د هغه معتقدینو پچپلہ هغه پورے خندا کولہ
اود دہ ضمیر هم په دے دلرہ ملامت کولو :-

دویمہ خبرہ دا چہ د قرآن په جواب کن چہ چا خد اُوئیل مسلمانانو
بے له تعصب هغه نقل کول ، دریمہ خبرہ دا چہ د قرآن دامقابلہ
پہ بغداد کئے په هغه وخت شویدا چہ پچپلہ مقابلہ کوونکی درعیت
په حیثیت دیومخ پر ترقی اسلامی حکومت کئے استوکن وواد آزادی
کئے دومرہ وه چہ حکومت تپوس هم اُنکرو چہ غالباً د هغه وجه
دا کیدے شی ، چہ اعجاز قرآن یو نمر دے په دے توکرو دے ته هج
نقصان نشی رسیده ،

د اعجاز القرآن پوه

مشاهدات او معنویات

د قرآنی اعجاز اگر چه بلاغی
حیثیت سره ذوقی خیز دے

لکه د ترخو او خوبو او بوبو پښندل او د فصاحت و بلاغت ذوق لورونکو
د بارک د ایوب د یهی خیز دے لیکن مو بز تو خو خیزونه په گونه کوو چہ
د هغه په وجه به معمولی فهم لورونکو حضراتو ته هم د قرآن اعجاز واقع
شی ، خه مضامین خود مشاهداتو سره تعلق لری چہ هغه بنکاره
خیزونه دی لکه آسمان یا نور د یس خیزونه او خه معنویات یس د
لیدلو نه بهر خیزونه دی ، مثلاً ، اخلاق اعمال قلبیه دا حکامو
عقائد او د غیبیا تو قوانین ، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت
بلاغت میدان مشاهدات وونه چہ معنویات ، د دومی کلام ټول
غورزگونه هر به مشاهداتو کینوی معنویاتو کین به هج د دک ندی لیکن قرآن
مشاهدات هم بیانوی او غیبیات او معنویات هم اوسر د دے په زور بیان کئے فرق ندری
د عربو او د عجمو شاعران درشتیا دروغو پابندانه وی خو
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کئے به هغه خپل زور بنکاره کولو هم
دغه وجه ده چہ د عربی شاعر می په باره کئے دامقوله مشهوره وه
چہ اَحْسَنُهُ اَكْدَابُهُ ، یعن هغه شعر دیر بنه دے چہ په هغه
کئے دروغ دیر وی مگر د قرآن مضامین ټول د درشتیا و پابندانوی
چہ په هغه کئے د واقعاتو خلاف هج مضمون نشته په دے وجه
د قرآن دائره تنگه وه خو بیا هم د دے په فصاحت او بلاغت
کئے فرق را نغلو او که یو شاعر صرف د درشتیا و چا پابند کولو ته
هغه کلام به بے خونده پلته شی ، او بلاغت به ئی هم ختم شی
دا یوا ه قدران دے چہ درشتیا و پابندانوی سره د هغه خوندمزه
نوره هم زیاتیری او بلاغت کئے هه وخت چا نون کینوی ،

۲۷ انسان اودھے تو تونہ محمد ودی پہ دے وجہ بلیغ شاعر پہ
 یو خاص میدان کتے دخیل فصاحت زور بنودے شی لکہ دامرو القیس
 دشاعرئی زور دے بنخوا واسونو پہ تعریفونو کتے محمد ودے، دنا بے
 دیان جوش دے ویرے دمضامینو سہ مخصوص دی، داعشی، د
 شرابوسہ، دغہ رنگ فیردوسی اونظائی دجنگ پہ مضامینو کتے لا
 جواب دی، شیخ سعدی پہ اخلاقو کتے بی مثالہ دے خوبہ قرآن کتے د
 ہر قسم مضامینو باوجود دھنے پہ فصاحت بلاغت کتے ہیج فرقانہ راجی
 رم، دقرآنی بلاغت خصوصیت دادے چہ پہ لزو تلو کتے داسے اعلیٰ
 مضمون بیان کدی چہ دھنے بہ کتا بونہ جو ریدے شی، خوبیا ہمد
 قرآن پہ خوب والی کتے ہم فرق نہ راجی اونہ پہ مضمون بانڈے دلالت
 کولو کتے کزلیج اوکر کچنی راجی مثلاً، وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ
 رسورۃ الذریت، آیت علی

۲۸ سل کالہ پس ہرہ ژ بہ بد لہزی، حکمہ دہر کتاب سئل کالہ پس ہغہ
 مزہ وی، بلکہ دھنے دمضامینو نہ پہ مطلب اغستو کتے گوانی راولا ریزی
 دحضرت شاہ عبدالقادر رحمہ اللہ، ترجمہ قرآن بے مثالہ دہ لیکن دزملنے
 پہ تیریدو سرہ دھنے دبعضے اردو الفاظو استعمال پاتے شو نو ددے
 وجہ دھنے افادیت کمزورے شویا حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ دغہ ترجمہ
 دنووالفاظو پہ قالب کتے دھنے دافادیت قائم ساتود ہارہ واچولہ، لیکن
 دقرآنی الفاظو پہ افادیت خوارلس سوہ کالہ پس ہم ہیج فرق رانغلو د
 دے نہ معلومیری چہ دقرآن دالفاظو انتخاب خالق کائنات دے
 دپارہ کدی دے چہ داہہ ترقیامتہ دیرے مو دے دپارہ برقرار دی،
 ددے غلوروا مردوملاحظہ کولونہ پس دے کتے ہیج شک نہ ہلتے کیری
 چہ دادول کلام دبلافت داسے حد نہ رسیدے دے چہ ہفتہ د انسان

۲۹ رسائی ہجرے نہ شی کیدے ہم دغہ وجہ دہ چہ قرآن خہ وخت
 نازل شو نو خانہ کعبہ کتے ہغہ آویزان اودہ بی مثالہ اوشمہ پورے قصیدے
 دشاعرانو خپلوانورا کوٹھے کرے یواٹھے دامرو القیس یو قصیدے
 ہر ہغے آویزان حکمہ پاتے شوہ چہ دہغہ خوردہغے دراکو خولونہ
 انکار کرے وو، لیکن ہر کلمہ چہ ہغے دطوفان نوح علیہ السلام متنتز
 دقرآن دایت واوریدو،

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَ : اے مزکے خیلے اہا حیرے کبرہ،
 يَسْمَأُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ : او اے آسانہ ادریزہ او اہہ کے شوہ
 سورۃ ہود آیت ۴۳
 نو دامرو القیس خورد سمدستی دغہ قصیدہ ہم ہراکو حکمہ کرہ،
 راجاز القرآن (الرائی) :

جارج سیل لیکی چہ دیوانسان قلم ہم داسے معجزانہ کتاب نشی لیکی
 اودا دمرو زوندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دہ، ارمیکسوئل کنگ لیکی
 کچرنے وحی خہ شے وی، نو بیشک قرآن یوالہا ہی کتاب دے تاریخ
 اسلام عبد القیوم ندوی جلد ۱ ص ۳۳۳

قانونی اعجاز دقرآن بلاغی اعجاز خوبیان شو اس ددے خبرے
 چہ قرآن داللہ تعالیٰ کلام دے دویم دلیل
 قانونی اعجاز دے، انسانی قانون کہ یوتن جو پکڑے ری کہ کتے ورتنا نو
 ربار لیمت) اودوی دیر ماہران ہمدوی خوبیا ہمدغہ قانون پہ
 مختلف قومونو، وملکونو کتے دیرہ مودہ نشی چلیدے او خا مخاہ دے
 کتے داسے یوکزوری بنکارہ شی چہ پہ ہغے کتے دترمیم او تغیر ضرورت
 راولی، ہم دغہ وجہ وہ چہ کدیو حکومت اوبا دشائھی پہ قوانینو کتے
 دھنے قانون سازے اسمبلی او پارلیمنٹونہ دیمار بڈ لئی راولی او

اوسم غہ د انسانى قانون د خامئى او کمزورى دليل دے ليکن د قرآن قانون چہ ہنہ د انسانى ژوند د بنو لو آرخو نو سترتون لرى او دهن بنکاره کوونکے ہم صرف د پيغمبر علیہ السلام ہنہ یو ذات دے چہ ليکل لوستل ئے نہ وکرى او اقمى رنا خواندہن بللے شو، د هغه وطن بتول خلق نايکلى او نالو ستلى وو پکوم کينے چہ دورى بنکاره شوى وو پ دغه وطن کينے نہ د تعليم زور شور ورواونه دغه قانون نه خلق خبر و خوسره د دے د ايشيا، ميورپ او افريقه په درے وارو براعظمو نو کينے د زرق کالونه زياته موده په دے فيصله کيدے نہ، په دے کينے چا نقص بنکاره گرو او نه په کينے د تر مير او تبدیلی ضرورت پيش شو په موجوده زمانه کينے چہ تعليم عام دے او د بتولے تيرى خلق د يو تير په لوگه يو بل سره تيرى دى خو صرف مسلمانان نه بلکه د يورپ مخالفين هم د قرآن قانون بے مثالہ معقول او جامع بولى حالانکه په دے خوار لس سوه کاله تير شوى دى،

۱۶) داکټر سمويل ليکلى، چہ د قرآن کريم مطالب دا سے همہ گيراو د هرے زملنه په مناسب دى چہ بتول آوازونه ئے خانغا قبلوى او بخانو - شگلنو، بنارونو او بادشا هوکښه کړنکيزى ۱۶

۱۷) مسټروف ليکلى، د رشد وهدايتا وسيع جمهوريت، انسانى او عدالت نوحى تنظيم، ماليات، د غنرباؤ د حمايت او د ترقى اعلا آيين په قرآن کينے موجود دے،

۱۸) د فرانس داکټر مويں ليکلى، د قدرت مهربانو چا کوم کتابونه انسان ته ورکرى دى قرآن دهنه بزلونه بهتر دے د تاريخ اسلام عبد القیوم ندوى جلد ۱ ص ۳۱ تا ۳۲ نقل شوى صرف په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، د دے نه تا سواندازه اگلوئى چہ دا دول ۱۸

کتاب د انسانى فکر پيداوار کيدے شى ۱۹ هجرے نه بلکه د دے کتاب ماخذ د الله تعالى هغه بے اندازه علمى سرچشمه ده چہ هغه ته د تولو قومونو او د تولو زمانو نه د ضرورى او علم وواو په دے کتاب کينے ئے بتول را خائے کړه،
ايات اقبال مرحوم

<p>حکمت اولایزال است و قدیم معنى اش شرمندۀ تاویل نے بے ثبات از قوتش گیر ثبات عصر با پیچیده ررافات او حایل اور حمت للعلین !!</p>	<p>آن کتاب زنده قرآن حکیم حرف او راریب نے تبدیل نے سخه نکوین اسرار حیات صد جهان تازه در آیات او نوع انسان را پیام آخرین</p>
---	---

۱۹) د دینه علاوه سردامند برلیکى، د قرآن قوانین د تا جدار نه تر کتر فرد پورے، بانده حاوی دى او دا دومره معقول دى چہ مثالئى نشته، د حواله بالا تاریخ عبد القیوم ندوى
۲۰) آرئلد ليکلى چہ قرآن هغه اصول پيش کړه چہ د سائنس هغه مخ په وړاندے ترقى هم دے ته ماته نشى وړکولے،

د تاريخ عبد القیوم ندوى هم دغه حواله

تأثيری اعجاز (۳)

قرآن حکیم د خپلوتا تیرا تو دمخه هم يو

معجزه ده حکه چہ په هنج انسانى کتاب کيدا دول تاثیر نشته کوم چہ قرآن خور کړو، او بتوله تيرى پر وړه بنان کړه دا اثر اچولواو لنه ترون د انسان روح سره دے، حکه چہ دا بدل شى نو انسانى تصورات، گفتار او کردار کينے پخپله تبدیلی راغى، د دے دره وارو مرکز روح یا زړه دے، لکه شنگه چہ حدیث دا حقیقت بنکاره کړيدے چہ

پہ بدن کینے یو تو پتہ دے چہ ہنہ درستہ وی نو بقول بدن درست
 وی دی بخاری شریف، اصلاح مرکز روح دے خوروج امر ربی او آسمانی
 خیز دے، زمینی نہ دے لہذا اکوم کتاب چہ آسمانی وی نو کلام ربی بہ
 وی پہ ہنہ بہ ذروح اصلاح کیزی کوم چہ امر ربی دے، قرآن حکیم
 کوم قوم او ملک (عرب) کینے چہ بنکارہ شو ہنہ دے نوے نری د خرابو
 مرکز وو، اعتقادی خرابی دومرہ وے چہ د خدا پرستی، پیکنے خہ
 تلبیہ ہم نہ وے بلکہ ہر خائے بت پرستی وے انصاف ورک و بقول
 ظلم ظلم وو، ہرزور آور پہ کمزوری بوخت وو او بنیرد لوٹ مار نہ د
 ہغوی بلہ ذریعہ معاش نہ وے ددوی دظلمو نو نہ ددوی اولاد ہم
 خلاص نہ وو، تر دے چہ خیلے ژوندائی لونرہ بہ ئی پہ خاور و ور
 مندے او ویاہ بہ ئے پر ہکو لوٹنے بہ ئی دومرہ کولے چہ د ہغوی ہیخ
 مجلس بہ دشرا بوخبلونہ خالی نہ وو، داتفاق بونی ہم پہ دوی
 کینے نہ وو، او دہرے قبیلے او قوم خلیق بہ دہر بل سرہ پہ جنگ کینے بیت
 وواو دائے پہ تو لو کینے زیاتہ خوبنہ مشغلہ وے، د اصلاح توے دریے
 (تعلیم، تربیت، قانون) دوی کینے نہ وے، جمالت لاقانونیت او خود سری
 عامہ وے، داحالات انسانی ذرائع او وسائلوسرہ پہ زرکو نو کالہ کینے ہم
 نہ شو بنہ کیدے دچا پہ خوب خاطر کینے ہم نہ راتلہ چہ دصد و جری
 نیوونکی خرابی بہ چرتہ ختم شی، حکم چہ د اصلاح دذرا لبعو نوم و نشان
 ہم دغلته نہ وو، اس چہ داہر خہ شتہ تعلیم عام دے، د نشر و
 اشاعت توے دریے شتہ، قانون موجود، د اصلاح معاشرہ انجمن
 قائم، اصلاحی فلمونہ ہم شتہ خوبیا ہم پہ خرابا و شر و فساد کینے
 اضافہ کیزی او دجرمو تو نوی نوی صورتونہ راجی، اس ددے
 منظر او دقرآنی اصلاح دمنظر نسبت آکرہ۔۔

چہ ہنہ پہ دودہ دودہ نیم کالہ کینے دا مشکل ترین کار پہ دیر آسانی حل
 کرو او ہنہ اصلاحی انقلاب ئے پہ عربو کینے را و ستوکوم چہ توے نری
 نہ معلوم دے، دتاریخ پہ صفر کینے بنکارہ دے او دوست دشمن د
 دے اقرار کوی، پہ عربو کینے بت پرستی، دبیخہ ختم شویہ او کور پہ
 کور د خدا پرستی او توحید دا سے شور بیت ا شوچہ دغہ بت پرست
 بت شکن شول، سرے صرف وحداء لا شریکاتہ تبت شو، پہ ژبوے
 ہروخت دا اللہ توحید جاری شو، پہ زرو نو کینے دا اللہ خوف خائے شو
 دغیر اللہ خوف ئے ذرہ نہ او تو۔ دغہ قوم چہ د خپلو سکہ رو نو و دشمنان
 وو داسلامی او قرآنی پروں پہ دجہ ئے بلال حبشی، صہیب رومی، او
 سلمان فارسی غوندے پردی خلق د خپلو سکہ رو نو و نہ ہم زیات
 آکرل، خانہ جنگی ختمہ شویہ، او بقول عرب قوم دینے اور و دلئی
 پہ مزی کینے پیٹلی قولادی دیوال جو رہ شول، جوار کی او سود خورل شول
 خیل۔ غلا۔ داکہ۔ قتل، او ظلم نہ بولے، د عربو نہ ورک شول، بلکہ دوی
 قدمچہ کوم خائے نہ، ارسید و دغہ خائے نہ دا توے خرابی ختہ
 شوے، دیورپ یواہل قلم لیکي چہ دقرآن نازل کید و نہ پس عرب
 دانسانانو پہ شکل کینے فر بنیتے جو بہ شوے، دا یونانی حقیقت دے
 چہ دا سے اصلاحی کارنامہ چہ سرتر یا یہ معجزہ دے صرف دقرآن
 پہ وجہ ا شویہ چہ دتو لو انسانی کتاب نو رہ پہ جمع او د نری دتولو۔
 حکومتونو د طاقت (پہ جمع) نہ بھر وے نو دا دے خبرے دلیل نہ دے
 چہ قرآن کلام الہی دے او د خداوندی تاثیر پہ وجہ دا ہتہ اصلاحی
 کارنامہ ئے آکرہ؟ وے نہ دا خود دے خبرے تاثیر دلیل دے، چہ
 قرآن کلام الہی دے، دا کوم چہ ما لیکل د موجودہ دور اسلام دشمنان
 عیسایانو ہم دہن اقرار کرے دے دہن تفصیل بیا تولونہ ودا ندے

دا وضاحت کول غور مچھ ما دوہ دوہ کالہ ولے ا لیکن حالانکہ
قرآن خود بیرویش کالہ نازلیدو، دھنے وجہ دا دلچہ دکھنے
دیارگی کالہ خوگفارو پہ خپل ظالمانہ طاقت د قرآن آواز بند کپیو
اوددے د تبلیغ تیلے لارے لے ہم بندے کرے وے د هجرت بجہ
پس اتہ کالہ کفارو دغہ کار د جنگ پہ زور د فتح مے پورے جاری ا سائو
د ایوویش کالہ خو قرآن نازلیدو لیکن کفارو دسے تبلیغ او آواز نہ
مذکور طریقو بند ا سائو باقی پائے زمانہ ریعنی پہ دیرویش تو
کالو کینے، صرف دوہ دوہ کالو کینے دا کار ا شو، ددے وضاحت نہ
پس بیا خپل مقصد تہ را کپو جو۔

دیورپ پہ نظر کینے د قرآن تاثیر

ڈاکٹر مارین لیکي، چہ قرآن
پہ دنیا ہنہ اثر ا خورخولو
چہ دھنے نہ بہتر مسکن نہ وو، د فرانس یسیان لیکي چہ قرآن دایسے ژوند
اوپر زور ا یمانی جوش پیدا کوی چہ بیا پکس د شک گنجائش نہ پیدا کیدی
سرولیم میور لیکي۔ چہ قرآن د کائناتو د فطرت پہ دلائل سرہ خدا کے
پاک د تلو نہ اعلیٰ ہستی ثابتہ کرے او انسان کے دھنہ پہ اطاعت
را نیست کپو۔

مستر جی۔ ٹی لیکي چہ قرآن پہ بیشمیرہ انساناوا اثر ا چولو او د سائنس
دنیا د قرآن ضرورت نور ہم واضح کپو۔

مستر عمانوئل دی انش لیکي، چہ د قرآن رنرا پہ یورپ کینے ہنہ وخت
د بشکارہ شوہ چہ تیرہ خورہ او او پہ دے دیونان سر علم او عقل تہ
ژوند حاصل شوہ

مستر ایچ۔ ایس لینور لیکي چہ د قرآن د تعلیم تہ د حکمت او فلسفہ
ظہور ا شو او دا سے ترقی لے ا کپو، چہ د خپل وخت د تلوون تلو

لوئے یورپی حکومت نہ زیات اچت شو
انجذاب تاثیر

د قرآن کوم اصلاحی تاثیر چہ موبن بیان
کپو ہنہ ہم دا سے یو معجزہ دہ چہ بوانسان
کتاب نہ ظاہریدے نشی، لیکن د اصلاحی ا مجاز نہ علاوہ د قرآن انجذاب
تائیر ہم یو معجزہ اوددے خبرے پچھے دے چہ قرآن کلام الہی دے،
د، حکمہ چہ قرآن دیر غب کتاب دے دھنے یاد دل دیر گران د،
دویم داچہ د غیر عرب مسلمانانو د پارہ د کہ ڈبہ پردئی دہ چہ دھنے
پہ یاد لو کینے دویم بنداش دے خپلہ ڈبہ کس کتاب یا دول آسان او پردئی
ڈبہ کینے یاد دل دیر گران دی،

د، دہیدہ خبرہ دادہ چہ پہ دے کینے یورنگ آیا تونہ دیر دی چہ پہ
دھنے سپری پزل کیری، او غلطیری، داہم دھنے پہ یاد لو کینے یو بنداش د
د، غلور مہ داچہ د قرآن حافظ د پارہ د قوم یا د حکومت نہ خہ تقضواہ
نہ دہ تپے شوے نہ لے پہ دوی کینے خہ خاص عزت شتہ د،

د، پنچمہ داچہ د قرآن یاد لو د پارہ دیر وخت پہ کار دے او بیا د یاد
سائو د پارہ لے بول عبرت مرگہ د دور او تکرار ضرورت دے،
دوسرہ خواری کچرے د دنیاوی د کمری حاصلو د پارہ کرے نو دیر

مال او عزت بہ ئی گتیر، دا بول د حفظ قرآن پہ لا د غب غب
خندان دی، لیکن سرہ دے پہ مسلمان قوم کین لکھو نہ حافظان د

قرآن موجود دی اوددے د حفظ رواج پہ دے بے تپوسہ حال کینے ہم مخ پہ
ترقی دے چہ دا دے دلیل دے چہ د قرآن پہ ذات کینے معجزانہ او انجذاب
دا سے کشش موجود دے چہ د دے بنداشو تیرہ ہم مسلمانان خپل
خان تہ را کبزی او ہیخ یو بندیز پہ دے اثر نہ غرخی داکشش او انجذاب
تائیر د قرآن یو مستقلہ معجزہ دہ اوددے دلیل دے چہ قرآن کلام

الہی دے حکم چہ بل یو کتاب دومرہ حفظ کوونکی پہ مخ دز مکے نشستہ
نہ دا سے کشش پہ بل کتاب کینے شستہ تردے حدہ چہ دتوریت او انجیل
یو حافظ ہم نشستہ :-

دقرآن اعجازی تاثیر پہ شخصیت درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
دا صلاحی او انجذابی تاثیر نہ علاوہ دا شخصیتی تاثیر ہم دقرآن یومستقبلہ
مُعجزہ دہ، دقرآن پہ بارہ کینے صحیح او غلط دوارہ رائے دی، یوصحیح
رائے دہ چہ دا کلام الہی دے اوبلہ غلطہ رائے دہ چہ دا کلام الہی نہ دے
دصحیح رائے ثابتلو او دغلط رائے دیکارہ کولو دپارہ مؤثر قرآن د شخصیتی
تاثیرا عجازی دے کوڑ :-

د شخصیتی تاثیر اعجازی دے صورتونہ دی :-

① نزولی اثر   ② قلبی اثر   ③ قالبی اثر

① شخصیتی نزولی اثر :-

مخالفین وائی، چہ قرآن دا اللہ تعالیٰ کلام حکم نہ دے چہ دا درسول اللہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم کلام دے، کہ دا غلطہ رائے اُمتلے شی نو بیباچیل ہنہ
کلام چہ پہ ہنہ کینے پہ خدا کے تعالیٰ دروغ و پیلے شوی وی حکم بہ ژور
اثر پہ دغہ انسان اُغر حوی لکہ خنکہ چہ د عربو دہنہ مشہور اوتو
قصید و خاص اثر پہ ہنہ شاعرانہ نہ پر یوتو کو موچہ دا پیلہ جو رہے
کرہے وے کہ دا سے وے نو تاریخ کینے بہ گے خہ قدرے ذکر شوے وے
لیکن دقرآن وحی :-

پہ یخنئی کینے خولہ

بہ چہ پہ حضور علیہ السلام شخہ وخت پہ
یو عامہ جمع کین کیدہ نو د بیخ موسم
باوجود ہغوی د بیخ مبارک نہ بہ د خولو غت خا خکی پہ دیر زور
خشیدل د حضرت صدیقہ رحم نہ پہ اول د بخاری کین منقول دی :-

لَقَدْ رَأَيْتَنَّهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي
الْيَوْمِ الشَّدِيدِ بِرَدِّ الْبُرْدِ فَيَقُصُّمُ عَنْهُ
وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفُضُّ عَرَقًا
ما حضور علیہ السلام اُلید وچہ پہ
سخنہ یخنئی کینے بہ برومی نازلیدہ او
ختمہ بہ شولہ نو د ہغوی د تند و مبارک
نہ بہ دا سے خولہ را خنیدہ لکہ خنکہ چہ و ہلی رگ نہ وینہ دارے وھی
پہ یخنئی کینے دا سے سخنہ خولہ راتل غیرا اختیار دی چل وول پہ د کینے
نشی کیدے اُس دا بناکارہ خبرہ چہ دا سے تاثیر پہ انسانی کلام کینے نشی
کیدے معلومہ شولہ چہ دا حضور علیہ السلام خیل کلام نہ ووبلکہ
الہی دے :-

دروند والے او پینے

کلام د الفاظونہ جو روی پہ ہنہ کینے دروند
والے او پینے لہ گہ، ا حکم چہ دا خوبہ اجسامو
کینے خاص وی او قرآن خوا الفاظوی جسم خوند وی بیبا ہم پہ حضور علیہ
السلام بہ چہ قرآن نازلید و نو د ہغوی پہ شخصیت کینے بہ د معجزے پہ
دول دروند والے او پینے پیدا کیدہ او لگ ہم بلکہ دیر زیات :-
بخاری شریف کینے زید بن ثابت رحم نقل کوی :-
كَادَتْ فَخْدِيُّ أَنْ تَرُضَّ، ترجمہ: قدریہ وہ چہ خما د پتون ہلو کے د پیتی
د زورہ چورہ چورہ شوے وے :-

دسورہ مزمل پہ تفسیر کینے مستدرک حاکم د صدیقہ رحم نہ نقل کوی،
چہ حضور علیہ السلام پہ سفر کینے پہ اُربنہ سور روان و، چہ وحی قرآنی
نازلہ شولہ، ہنہ اُربنہ دوحی قرآنی د پیتی د زورہ کینا ستہ، د اشکارہ
خبرہ دہ چہ پہ زید بن ثابت رضا و پہ اُربنہ دا دول اثر نہ دوحی راتلونہ
وراندے او نہ وُ ستو چرے شوے و، دا صرف د قرآنی نزول اثر و
چہ دا پہ قرآن کینے ہم نو کور دے :-

إِنَّا سَمِعْنَاكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ○ اے پیغمبر علیہ السلام موہنہ تاباند

یو دروند قول دروا چوؤ :-

ہر کلمہ چہ دا خیر قرآن او حدیث کینے را غلو عام و مخلوق اکتلو کچرے دا
تاثیر دا قضا تو نہ خلاف وے نو د قرآن عا لافینو کفار و بہ خا عا دا اعترا ض
او انکار دوا رہ کرے وے، ہر کلمہ چہ ہغوی دا سے نہ کرے، نو دا دلیل شو
و دے خیرے چہ دا تاثیر واقعی پہ نواتر سے ثابت دے، دا تا تیر صرف
قرآن سرہ سترے نہ دے بلکہ دھنے قرآن سرہ چہ د جبرائیل علیہ
السلام پہ واسطہ نازل دے نو دا سے شوے، لکہ چہ د وخت دنا زلیدا و د جبرائیل
علیہ السلام د فعل او عمل ہم پہ دے کینے دا خل وی دا د قرآن د تاثیر
محرر، دہ چہ بل السانی کلام کینے نشتہ:

۲- د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

د صاحب قرآن حضور علیہ السلام پہ ذرہ مبارک باندا دے د قرآن دا
انرو چہ د حضور علیہ السلام پہ فرمائش حضرت عبد اللہ بن مسعود
دوی پہ ورا ندا دے قرآن شریف تلاوت کھو، نو خلقوا کتل چہ د
ہغوی دستر کو مبارکونہ بے اختیار اے و بکے جاری وے و عینا ک تدرقان
طرب بن عبد اللہ بن شخیر رض نہ نقل دے، ہنہ وائی چہ د شیے
پہ تہجد و کینے حضور علیہ السلام یوا تے دھنوک ہم نہ وو، قرآن
لو سنلو خہ پہ لارہ تیریدم نو د حضور علیہ السلام د ڈرا پہ وجہ د
ہغوی سینے مبارکے دا سے جوش و ہلو لکہ پہ دیچکی کینے ویشیدے پہ
چہ جوش وھی، فَلَجَوْهُ اَزِيْرًا كَا زِيْرِ الْمَرْجِلِ، بنہ! چرے د چل دل د
خبرو بہ چلوئی سری پچیلہ د شیے پہ تیرے کینے پہ یوا تے، دا سے اثر
کیدے سی، دا تا تاثیر خود کلام الہی کیدے شی۔

۳- تاثیر قلبی

پہ وینا کینے دوسرہ تکلیف نہ وی خومرہ چہ بہ عمل کو لو کینے وی د

چل ول خبرے یوا تے د خلقو بنو د لو د پارہ وی چلوئی سرے پچیلہ
نل ترنلہ دہر د و کیکے عمل پر نشی کو لے تر خو چہ ہنہ کلام الہی ا نہ کنری
او د ہنہ مضامین حتی ا نہ کنری لیکن د حضور علیہ السلام پہ قالب اوبدا
مبارک باندا دے د قرآنی احکام موخہ اثر بہ کید و چکوم وخت چہ دا
آیت نازل شو :-

فَاِذَا كَرَعْتَ فَانصَبْ وَرَالِ رَبِّكَ اے پیغمبر علیہ السلام تہ چہ خہ
فَاَرْعَبْ: سورہ الانشراح ایتے عک وخت د ضروری کار نہ فارغ شے نو
خپل خان د اللہ تعالیٰ پہ عبادت کینے سترے کرے، او اللہ طرف تہ پڑتیتا شہ
د دے نہ پس حضرت صدیقہ رض فرمائی چہ ہغوی بہ بولہ شپہ عبادت
کو لو تر دے حد اہ چہ (تَوَكَّرْتُ قَدَّ مَا هُ) د ہغوی قدامونہ مبارک بہ ا پرسید

۲) بخاری شریف کینے دی چہ د صدیقہ رض نہ د حضور علیہ السلام دا خلقو
پہ بارہ کینے تپوس ا نشو نو ہغوی ا نر مایک چہ پورہ قرآن د ہغوی اخلاق
وو لکہ ختنگہ چہ شوک خپل عادتونہ او اخلاق نشی پریبیو دے د غم
شان د حضور علیہ السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جو رہ شوی و وچ
خہ پہ قرآن کینے وو ہم ہنہ د ہغوی پہ عمل کینے موجود وو، بنہ! چرے
پہ یوا انسان د خپل چل ول د کتاب پہ دے م ول نالی، جسمانی او عملی
تاثیر کیدے شی؟ کچرے نشی کیدے نو دا دلیل د دے خیرے دے
چہ قرآن کلام الہی دے او پچیلہ حضور علیہ السلام پہ دے د کلام الہی پہ
حیثیت دہو لو نہ زیات عمل کوونکے وو :-

د قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کینے نازل شو او دوی د ہولو قومونہ کمزوری بے علیہ او بے
ہنرہ وو، د سیاسی غلبے حاصلو لوھیخ ذرائع دوی سرہ نہ وو، خکک چہ
سیا بی غلبے او اقتدار حاصلو لو د پارہ اول دا فزا روزیا تولے ضروری وی

اودوی گنر نہ وو۔ عرب بہ پہ ہنہ وخت کینے صرف سعودی عرب
 اوین تہ و ییلے شو، عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت
 مصر او شمالی افریقہ دا عرب ملکو نہ نہ وو، خود اسلامی فتوحاتو
 نہ پس عرب ملکو نہ جو رہ شو، (۲) دویم خیز تعلیم دے او عرب د ا میانو
 یعنی د نالو ستو ملک وو، دریم خیز اتفاق او یووالے وو، لیکن د عربو ہرہ
 قبیلہ د یلے د شمنہ وک تہ دے چہ د مدینے منورے د انصارو د وہ مشہور
 قبیلے او س او خراج بخیلو دیوبل د شمنان وو، (۳) خلورم خیز کار یگری
 دہ او بہ عربو کینے نہ کارخانہ وک او نہ کار یگری د تورے او د معمولی
 پوشاک دیارہ ہم ہغوی د ہندوستان او د شام د عیسائو محتاج وو،
 (۴) پنجم خیز زراعت او غذائی کفالت دے، او د قبور پو نہ بغیر ہغوی
 د نور و قومونو محتاج وو، حکم چہ د ہغوی وطن د کروندے جو کہ نہ دو
 چا پنچہ قرآن ہنہ تہ پھلہ "وَ اِدْعِیْ ذِیْ ذُرِّیَّتِیْ اٰ و یلے۔

(۱) شپدم خیز معدنی دولت دے او پہ دغہ وخت پہ عربو کینے یومعدنی
 دولت تہ وو ا س چہ موبنزخہ کوڑو ہنہ د ا سنی ذملے پیل او ار دے،
 (۲) او م جسمانی قوت دے، او دا ہم پہ دوی کینے حکم نہ وو چہ دغہ
 ملک چ پرگرم دے ضروری غذا اور تہ حاصل نہ وک، دا او بوہم بکوت
 وو د یختی او گرمی نہ خان ساتلو د پارہ دوی سرہ کوڑو نہ وو نہیا تو
 خلقو بہ پہ تنبوا نو کینے گزارہ کولہ او د علاج خہ انتظام ہم ورسرہ
 وو، (۳) آتم خیز روحانی او اخلاقی قوت دے چہ د توحید اعلیٰ او پاکیزہ
 تصور نہ پیدا کیری، لیکن د عربو خلقو بہ د کانرویا د کانرو نہ جو
 بتانو عبادت کولو

پہ دے حالاً نو کینے قرآن پہ عربو کینے سبکارا او عربو پتو لو پہ جمع
 دے رہا دوز کولو بنہ زور ا لکلو د وہ د وہ نیم کالونہ زیات وخت

قرآن د آزادا شاعت (خوزولو) دیارہ وخت نہ وو مؤندلے شوے،
 لیکن دے لہزہ مود ک کینے قرآن عربو لہزہ د کوم خائے نہ تزکوم خائے
 ارسول د دے اندازہ د قرآن نہ ویرا ندے او د قرآن نہ وو ستود عربو
 د نسبت کولو نہ معلومیدے شی عرب نبیل القرآن ہنہ وو چہ د کومو
 مؤنرز ذکر او عرب بعد القرآن دا سے یو قوم جو رہ شو چہ پہ تنظیم
 اتحاد، اخلاق، بلند خیالی، اولوالعزمی، ایثار، قربانی، خدا پرستی،
 شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنی، رحم او شفقت، عقل و تدبیر،
 جہان بینی، جہانگیری، دیانت، امانت، صدق اور استی، د وعدے پورے
 کولو او پہ عدل و انصاف کینے د دوی یو قوم ہم سیال نہ وو، بلکہ د بشریت
 بتول تاریخ دوی د مثال پیش کولو نہ تش تو دے ہر دغہ وجہ دہ چہ
 د تیر شووا تہ کمزور و سرہ ہم ہغوی د مشرق او مغرب د وہ لو یو
 متمد نو او بے اندازے سامان نہ دک پک بادشاہور قیصر د کمرے
 پہ یو وخت تکرہ او ہلہ او پہ دیر لہز وخت کینے ہغوی تار پہ تار کور
 د ہغوی دورے تے والو خولے او د ہغوی لوئے او تخت و تاج تے کسی کسی
 کول۔

اوس سوال دا دے چہ د اسیا سی غلبہ عربو تہ پہ کومہ وجہ حاصلہ
 شوہ، چہ روزو د ہنہ طوفانی چہ پہ مشرق کینے کاشغرا و دیوار چین
 سہارا ا تمبیدے او پہ مغرب کینے مراکش او فرانس پورے ہ

د دے جواب دا دے چہ سیاسی اقتدار او غلبہ حاصلو د پارہ د وہ
 قسمہ اسباب کیدے شی، (۱) یومادی رہ او دریم روحانی او فیزی
 ا س ذکر شو چہ ما دی ہیخ اسباب عربو سرہ نہ وو، بلکہ د عربو
 دشمنانو او حریفانو سرہ وو، کچرے پہ ما دی اسبابو د غلبہ فیصلہ
 کولو دے نو عرب بہ د مخ دز حکے نہ قطعاً اردک وو او نتیجہ بہ ا رولے،

(پہ عکس) وہ، تو معلومہ شوہ چہ دا ہر خہ پہ ہفہ غیبی اور و خا
 طاقت چہ کوم عربوتہ د قرآن او صاحب قرآن علیہ الصلوٰۃ والسلام
 د برکتہ نصیب شوے وو، اُس بشکارہ خبرہ دہ چہ دا سے معجزانہ طاقت
 د کتاب الہی د طاقت نہ بغیر ممکن نہ دے ہم دے نہ معلومہ شوہ چہ
 قرآن کلام الہی دے او پہ کوم یا ک ذات چہ دا نازل شو ہفہ دے لولونہ
 زیات کامل او خاتم النبیین ذات وو د مسلما نانو اوسنی زوال باعث
 ہم دا دے چہ دوی د اسلام او د قرآن پہ ہدایا تو عمل پرینے دے ورینہ
 د دے دوارو اُس ہفہ طاقت د چہ کوم وو۔ د قرآن دا نسخہ د درو کالونہ
 ہمزیاں وخت از مینیت شوے او تجربہ شویدا، او نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ
 مَا هُوَ شِفَاءٌ۔ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَ شِفَاءٌ، لیکن پہ کاغذ
 لیکلے شوے او پہ خوے و پیلے شوے بہترینہ نسخہ تر ہفہ اثر نشی کوے
 ترخو چہ پہ ہفہ عمل اُنشی دیورپ مستشرقین دا راز بنہ پیڑنی چہ کہ
 چرے مسلما نانو اسلام او قرآن نہ رجوع اکرہ نولوی کہورہ،
 مسلما نان پہ یوحائے شی پہ یومرکز کینے بہ راشی د ہغری خوارہ و ارہ
 طاقتونہ او د ترقی ذرائع بہ یومرے شی او د دنیا ر و ہیمہ منبر طاقت
 بہ جوہر شی او خچون بز دلاس نہ بہ دغہ بنکار اُحی، نو خکہ خہ مودے
 را سے ہغوی مسلما نانو لورہ د قرآن او اسلام نہ د بیرتہ کولو کوششونہ
 شروع کری دی، او دا واتی چہ د مسلما نانو زوال د قرآن او د اسلام پہ
 وجہ دے او دا ہم واتی کچرے مسلما نانو د مغرب ہفہ گنداہ او خدائے
 ویزارہ تہذیب اختیار کرو نو دوی بہ ترقی اکرے او ہمدنا وجہ دہ چہ
 پہ اسلامی منکر نو کینے زور او نوسہ جنگ جاری دے اوور ترورے پہ مسلما نانو
 کینے انتشار او مرکز نہ تہتید و نکی جذبات پائتم مومی۔ موبنر پہ خپلو
 لے سورہ بنی اسرائیل آیہ ۸۴ لے سورہ تم السجدة آیہ ۲۵

دوو کتابونو ترقی او اسلام اشتراکیت او اسلام کینے دا مسئلہ پورہ حل
 کرے دہ چہ د ہفے رُوح دوا خیزہ دی ہفہ دا چہ دیورپ کار یگری،
 ہزارو علم یو خیزدے او د ہفہ طرز ژوند، معاشرت او تہذیب بل
 سینے دے، اول شے دا سلام دے چہ یورپ پر قبضہ کریدا، یعنی یورہ
 ہغوی صنعتکاری چہ ہفہ واخلائ اودوم د ہغوی کنہکاری دہ چہ
 پریندی پہ دے د زور تعلیم یافتہ ہفہ اعتراض نشنہ خکہ چہ ہفہ
 اسلام سر ہ پچہلہ فتی دے دفت کولو ضرورت کے نشنہ دلائل خما پہ
 نور و کتابونو کین شتہ او دیورپ تہذیب کنہکاریا نے پریندی چہ ہفہ
 د اسلام او ترقی دوارونہ خلاف او پچہلہ یورپ د ہفہ پہ وجہ د تنزل
 بنکار دے او د خنکدن پہ حالت کینے دے، دا سے خچون بز خانہ جنگی
 ختمیدے شی، دنوی او زور تعلیم دوارہ وزرے د ترقی د پرواز د پارہ ضروری
 دی دوارہ د لے یوحائے کری جگہوی لے مہ۔

۴- غذائی اعجاز

النسان د جسم اور روح نہ جوہر دے دا دوارہ پہ دے بدلید و نکی او
 خرابید و نکی جہان کینے آباد دی، خکہ پہ دوی کینے ہم بدلی او خرابے
 راخی، نو ترخو چہ دے دوارہ د پارہ د غذا انتظام نہ وی نو د دوی باقی
 پاتے کیدل نا ممکن دی پہ دے وجہ قدرت د جسم او بدن د بقا د پارہ
 د غذا انتظام کرے دے، چہ دے د ختمید و نہ بچ شی او د دے د پیداکولو
 نہ چہ کوے فائدہ اخستل مطلب وو ہفہ ہم پورہ شی او دے کینے
 خہ نقصان را نشی او د روح د غذا د پارہ لے ہم پہ دے غرض انتظام
 کرے دے چہ دے ہم ژوندے پاتے شی او د دہ د پیدائش مقصد پورہ
 شی، قدرت دانسانی بدن د غذا دا سے لوتے انتظام کرے دے چہ د
 زکے نہ واخلہ تر آسمانہ او تر نمر او سپر زمینی پورے ددہ د غذا پہ

پہ تیار کی گئی تھی مثلاً بدن غذا رو دیتی، دپارہ ذمکہ غنم را
 اُبتوکوی اوبہ اوہوا ہفہ شہہ اونازہ ساقی دستور و پہ کشش ہفہ دانہ
 نیسی اوغٹیری، نمر د سمندار نہ براس اوجت کپی پورتہ ورچ شی
 اود ہفہ نہ تباران پہ شکل کینے د ا بوانتظام ا کپی او پینچہ گرمی ہفہ د غنم
 دانے پغوی، بادونہ بوس او غنم جڈا کولو کینے مدد کوی شپہ ورچ یوبل
 پسے لکیدی دی نو دے کینے اعتدال پیدا کوی مطلب دا چہ بولہ کارخانہ
 د جہان پہ غنم جو رہہ لو کینے لگیا دہ چہ انسانی بدن لہ د خوراک تیار کپی
 حالانکہ د روح نہ بدن قیمت او قدر دیر لگ اولاندے دے چڑغہ
 لاندے او کمزوری جڈر دپارہ دومرہ لوئے او وسیع انتظام د قدرت د طرفہ
 موجود دے نو دا خو ہیچرے نشی کیدے چہ د روح د غذا دپارہ د شہ
 انتظام نہ وی دا خونہ عمل معنی او نہ لے حکمت خو بیلٹون صرف دومرہ
 دے چہ بدن ذمکہ شہ دے دے غذا سامان ہم ذمکہ نہ اُشو
 اوروح آسہانی او امر ربی دے لہ دے وجہ دے غذا اہم د غہ خائے نہ
 پکار دہ :-

د روح آسمانی غذا

د روح د ژوند دپارہ قدرت یو روحانی
 غذا بتجویز کپے دہ خو ہفہ دلے دہ
 چہ خوک د ہفہ کیفیت او مقدار نشی بنود لے حکم چہ د روح پہ دے
 کینے اللہ تعالیٰ سرہ مشابہت او مناسبت دے نو دے دپارہ بہ غذا ہم
 دا سے پکار وی چہ دا اللہ ذات سرہ تہذون لری، بلکہ د ہفہ صفت وی
 دا اللہ د غہ صفت صرف ہم د ہفہ کلام کیدہ پشی چہ روح انسانی تہ منتقل
 شی اودے ژوندے اُ ساتلے شی نو د کلام الہی او وحی ربانی تہ بغیر انسانی
 روح ژوند نا ممکن دے، لکہ خنگہ چہ د جسمانی غذا تہ بغیر د جسم
 ژوند نا ممکن دے :-

د روحانی ژوند معیار

د روح اصلی ژوند او مرگ ہم ہفہ
 معیار لری کو مرچہ یو انسانی اندام لری
 دا فیصلہ بہ د غذا پہ مقرر معیار موقوف وی چہ واقعی کلام الہی یا قرآن

د غذائیت معیار

د غذائیت معیار دوہ خیزونہ دی (۱) طبعی
 میلان (۲) ترقی او نشوونما، (۳) مثلاً دو دوی

او غوبنہ جسمانی غذا دہ او اُ سپنہ اولرکے جسمانی غذا نشی کیدے د دوار
 پہ مینج کینے بنکارہ بیلٹون دا سے دے چہ دو دوی او غوبنہ خورل د
 انسان طبیعت غواری او دایے طبیعت نہ غواری چہ د اُ پسنے اولرگی یو
 جو رہہ کپی او وے خوری :-

(۲) دویم معیار دا سے چہ دو دوی او غوبنے خوراک سرہ بد غٹیری
 او ترقی کوی مگر اُ پسنے اولرگی خوراک سرہ دا سے نہ بلکہ نقصان
 کیری، د غہ رنگ قرآن ہم طبیعت غواری، حکمہ خوبہ لکھونو حافظ
 دیر غر لگیا وی قرآن یاد کپی او بیا د ہفہ د ساتلو دپارہ تہ مرگہ بول عمر
 ہ ہفہ دورونہ او تکرارونہ کوی۔ د دے قرآن د علم او عمل سرہ پہ لوج
 دا سے اصلی رحیقی، ژوند پیدا کیری چہ بیا یوموتے خلق پہ زرگونو نور
 خلقو تہ کیدے شی لکہ موبزہ سیاسی اعجاز کینے چہ بیان کپے کپے
 روح تہ قرآنی غذا اور تکرے شی نور روحانی ژوند دا سے ختمیری، لکہ چہ
 خنگہ بدانی ژوند د بدانی غذا نہ ہوندا لو پہ وجہ ختمیری :-

د روح مرگ او ژوند

د روح مرگ او ژوند د ہفہ د پیدا کولو د
 مقصد نہ معلومی :-

دا د ستر پے پیدا کولو مقصد لیدل، اود غوبنہ پیدا کولو مقصد اور بیدار
 ستر کہ چہ لیدل نشی کولے او غوبنہ چہ اورید لے نشی نو دا د دوی مرگ

دے دغہ شان درُوح پیدا کول دے معرفتِ الہی دپارہ دی خو پورے
چہ دامقصد حاصلیری نوز روح ژوندے گوندی مردے۔

۲۷) دالله پہ معرفت اودالله پہ تعلق سرہ روح کینے بولوئے دا سے
طاقت راشی، چہ دھے مقابلہ ددے قوت نہ خالی روحونہ نشی
کولے اُس ددے طاقت نوم روحانی ژوند اوددے نیشتوالے روحانی مرک
دے، داسے ژوند قرآن حکیم پہ دے الفاظویا نوی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذْ دَعَاكُمْ تَسْمَعُوا أَوْ سَمِعْتُمْ
وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ط: أَمْئِي هغوی تاسوداسے خیزتہ
سورۃ الانقال۔ آیة ۲۳ : دابلی کومچہ تاسوتہ ژوند درکوی،

دے نہ معلومہ نشوہ چہ روحانی ژوند جسمانی ژوند نہ اعلیٰ اوزیات
اوجت دے ددے روحانی ژوند پہ برکت اوطاقت سرہ صحابہ کرامو
دخپل نہ خوچند لایات لبسکروتہ ماتے ورکریہ سرہ ددے چہ
هغوی سرہ بہ ہیج سامان نہ ووا و تحیرانی دل سے کارنایے بہ فی اکریہ
چہ صرف جسمانی ژوند خاوند انوبہ نشوے کولے دا ژوند هغوی تہ
دقرآن اواسلام نہ حاصل دوا، دابن جریر طبری پہ تفسیر کینے۔

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ لِرَسُولِهِ سوره آل عمران آیة ۱۰۳۔
دحضرت ابوقتادہ وضاحت داسے بیان شوے (کدائے ترجمہ) چہ د
عربو خلق دیرذلیل خوار اودیتولونہ زیات کمرہ او هغوی سرہ نہ
خوراک اونہ پوتشاک وو هغوی درومر او فارس غوندے ددووزمرو
پہ منبج کینے تری وو دوی سرہ دپشخید و ہیج خیزنہ وو، هغوی دخوراک
نہ محروم وو، نوردو گوانہای خلقوبہ هغوی خو پورل تردے چہ اسلام راغے
اسلام ورنہ یو کتاب رقرآن (وکر وچہ هغه دوی لره د قومونو
سرداران اوحاکمان جو پکرول۔

قرآن روحانی غذا دہ

کعدا دپارہ موبزوراندے ددوہ معیارہ
بیان کیری دی دا، دطبیعت میلان ۲۷) او

ترقی را، قرآن طرف تہ د ماتے خوداحال دے چہ دنرئی بل یو کتاب دومرہ
نشی لوستے خومرہ چہ دالو ستے کیری نرئی کینے دھیج کتا دومرہ خافظان
نشتہ خومرہ چہ دقرآن دی، حالانکہ دے غریبانو حافظانوتہ نہ د
مسلمانانولہ طرفہ خہ عیوضانہ ورکولے نشی نہ دقوم یا حکومت له طرفہ
اویا خود قرآن ژبه همر غیر عربود پارہ اُپرادہ چہ د مجبوری نہ بغیر
هغه تہ طبیعت نہ ورعی، هم ددے نہ معلومیری چہ قرآن روحانی غذا دہ
حکله خوددے تہ لومشکلا تو با وجود دے تہ دطبیعت میلان نشتہ :

۲۷) دویمہ خبرہ دادہ چہ غذا خو پورونکی تہ د غذا نہ ترقی اوطاقت
حاصلیری نو دقرآن تاریخ هم دا بنائی چہ دقرآن پہ برکت کمزوری انسانان
طاقتور شول، بے اخلاقہ با اخلاقہ شول، لاندے خلق بڑا اوناپاک خلق
پاک شول، ددے نہ پس دھیچا هر پہ دے کن شک نہ پاتے کیری، چہ قرآن
آسمانی غذا دہ چہ درُوح دپارہ دآسمان نہ نازلہ شوے دہ او قرآن باندے
یقین لرونکو تہ همر دے قرآن هغه عظمت اوشان ورا بجنبلو چہ د هغه
مثال پہ انسانی تاریخ کینے نشی موندے اوداشان یواحے دکلام الہی کیدیشی

(۶) دلیل نظامی

قرآن حکیم د انسانی ژوند دپارہ داسے نظام قائم کپے دے چہ دهغینہ
چنپلہ دا یقین پیدا کیری چہ دا دخالق انسان له طرحہ دے دانسان
جو پشوے نہ دے، محکله چہ د انسانی ژوند رازونہ اورمزونہ صرف
خالق حیات پیژنی نہ چہ بل خوک انسان چہ کله هم ددے لاسے نہ
داوریدو او په یوانسانی لائحه حیات باندے دتگ کوشش اکرونو
هغه تہ امن اودام نصیب نشود قرآن نظام حیات دومرہ کامل اود

ژوند په ټولو اړخونو باندې خور دې چې کچرې د هغه تفصیل بیان
 شی نو د بیعت کتاب به تر جوړ شې لهندا مو بزد قرآن د صداقت په
 غرض یو خو نبیا دی اصول پیش کوو،
 (۱) د انسان تعلق د خالق کائنات سره (۲) د انسان تعلق د خپلو هم جنسو
 انسانانو سره

(۳) د انسان تعلق د ټول عالم د کائناتو سره -

(۴) د انسان د ژوند مقصد -

(۵) د انسان د ژوند اخیری پورې -

(۶) روحیه اصول — د انسان تعلق خالق کائنات سره -

خالق کائنات د انسانی ژوند مرکز دے، د انسان ژوند، د هغه د ضروریاتو
 د ژوند د ظاهری او باطنی فائدا اخری فیصله د خالق کائنات مرضی
 سره تړلې ده د خپل مرکز حیات نه د انسان جدا کیدل د هغه
 مرگ دے او د هغه سره یوځای کیدل د ده حقیقی ژوند دے لهندا د
 انسان پرمختی دمه واری داده چې هغه د خالق کائنات په وړاندې
 په دے حیثیت رشات، یقین آلری - د انسان دے حیثیت بشکاره کولو
 د پاره قرآن پوچې ارشاد فرمایلو:

حَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ رَسُوْرُهُ مَلِكٌ آيَةٌ عَدِيْعِي خَالِقِ كَائِنَاتٍ
 د انسان د مرگ او ژوند خالق دے، بیائے اعلان اکر و -
 وَمَا بِيَكُم مِّنْ نَّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ رَسُوْرَةُ النَّخْلِ آيَةٌ عِلْمِ الْاِنْسَانِ تَه تَوَلَّ حَصْل
 نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیائے ارشاد فرمایلو چې انسان
 خپل کوشش سره چه کوم څیزونه حاصل کو د هغه آخری فیصله
 هم د قدرت په لاس کینے ده انسان له پخپل کوشش نیاز بدل نه دی پکار
 وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يُّشَاءَ اللّٰهُ رَسُوْرَةُ التَّكْوِيْرِ آيَةٌ عِلْمِ سَنَا سُوْخُوْبِنَه

د الله د خوښې تابع ده

قرآن د سید الکائنات د خولې مبارکې نه دا اعلان اکر و -

قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِعْلَانِ اَكْرَهْ چه څه د خپل ځان د
 اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ط رَسُوْرَةُ اِعْرَافِيَّة ۱۱۰ پاره هم د سؤد او زیان اختیار نه
 لر تر څو چه د الله خوښه د فیصله اکر و -

د دے خیالاتو لازمی نتیجه به دا وی چې (۱) رب العلمین سره به د انسان
 د محبت یو مضبوطه رسته پیدا شی، چه کله هم نشلیزی،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ط د ټولو نه زیات محبت د الله سره د ایمان
 سوره البقره آیه ۱۶۳ : اَوْ يٰقِيْنَ د خاوندانوی هم د دے محبت

د اثر وی چه د هغه فکری او عملی ژوند د الله سره اتر لے شی او د هغه
 ظاهرا و باطن د الله په محبت سر چپیتے شی، د هغه ظاهرا و باطن د الله

به یاد و باد شی او په کائناتو د هغه نظر د اسی وی چه هغه د اذجال
 د محبوب صیرف یو آئینه کزوی، هغوی په ولاړے په ناسته او په ملاسته

يٰذِكْرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا رَّعُوْا دَاوُ اللّٰهَ يَادُوْی اُو پد دے خیال او فکر په
 عَلٰی جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ : آسمانونو او زمکے نظر آچوی چه له

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : د عالم خالق نه تا د عالم بے مقصد نه
 هَذَا بَا طِلَاط رَسُوْرَةُ اَلْاَعْرَابِ : دے پیدا اکر و :

اَوْ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ه په تصور کینے دے د دین د نیاد کامیابو
 چشمه رب العلمین کسری او اعتقاد دی، قوی او عملی عبادت صرف د هغه

کوی، او د خپلو منبها و تر و نه پس د دین د نیاد خپلو مشکلا تو د حل د
 پاره هم د هغه مدد غواری هغه خپله رضا د الله په رضا کینے ورکه کوی

او د الله تعالیٰ په امر، نهی باندے عمل کول یعنې د هغه د حکمونو تعویل
 د خپل ژوند ضروری حصه جوړ کوی، قرآن نه چه چا فائدا رییض

کائناتوں کی حاکمیت اور دھنے کا قبو کو لو جذبہ پیدا کیڑی، دانسان او
د کائناتوں پہ صیغہ کینے د فائدے و وکولو او د فائدے ا غسٹو ترون .

قائمیڑی انسان دے نہ د فائدو او غسٹو کو ششونہ کوی، اور علوم کوینہ
پہ ذریعہ پہ دے فائدو قابو موی او دے فائدو د تخلیق حکمت پورہ کوی

رب (دوبہہ نتیجہ د عالی تعلق بہ داوی، چہ انسان بہ خان حاکم او
مخدوم او قبول کائنات بہ محکوم او خادمان کنری لہذا ہنہ بہ داوی

د نبوی فائدے د انسانی شرف خادم، محکوم او تابع جو کوی او شرف انسانی
بہ ددوی خادم محکوم یا تابع نہ جو کوی او دے پہ دے نظریہ عمل کووی

(جہان ہے تیرے لئے، تو نہیں جہان کے لئے) جہان تا د پارہ دے تہا جہان د پائے
نہے بلکہ دخالق جہان د پارہ ہے پہ دے بنا بہ ہنہ د نیاد انسانی شرف د تکمیل

ذریعہ جو کوی انسانی شرف بہ پہ د نیاد تقریباً نوی ہنہ بتا زرواں
حاکم وی دھنے بندہ او غلام کہ نہ وی پہ دے اصولو بہ دھنہ خودی

نورہ ہر گورہ شی ہنہ بہ دخیل روحانی شخصیت د لویبی اقراری شی
او د نیاد د بیلو ضرورتو د پارہ بہ پہ انسانی شرف بانگ داغ نہ لکوی :-

رج) د کائنات عالم د قابو کو لو او دھنے د خاد میت یو نتیجہ بہ د اہم
وی، چہ انسان بہ د شرف نہ ہی خپل خان بہ اشرف المخلوقات او

نور قبول مخلوقات بہ خپل خادمان کنری ہنہ بہ د عبادت لائق نہ
کنری حکم چہ محلا و مرکلہ ہم د خادم عبادت نکوی او نہ دھنہ نہ

مرا دونہ غواہی ہم دغہ وجہ د چہ قرآن د ہنہ انسانوں پہ بارہ
کینے فرمائی کو مو چہ آسمان یا زہکے خیزونہ معبودان جو رکڑی :-

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنْ سَمَاءٍ حَرَمٍ : چاچہ د مخلوق عبادت او کرو نو داسے
السماء : سورہ حج آیت ۱۷ :- شوہ چہ ہنہ انسانی شرف د آسمان
نہ خان راگدار کوی :-

او ہم دے تعلق اثر بہ وی چہ انسان بہ د مخلوق د عبادت نہ ویزارہ
مصرف د خالق کائنات عبادت گزار شی، او ہم دا د قرآنی تعلیم نتیجہ دہ

۴- خلورما اصول، دانسان د ژوند مقصد

دانسانی زندگی خلورم بنیادی اصول دا چہ انسان دخیل ژوند د
مقصد معین کولو غتہ پرا بیٹی د ہولو نہ ضروری علم دا دے چہ انسان

تہ د دخیل ژوند مقصد معلوم وی او دا د اعلیٰ وی، لکہ خنگہ چہ
انسان د ہولو مخلوقات نہ برتر او اشرف دے، نو د ہنہ مقصد حیات

دہم دا سے برتر او اشرف وی چہ پہ ہنہ کینے در سر بل یو مخلوق
ہم نہ وی برابر - د غوا، مینے او بڑے مقصد پئی دی پہ کومہ کین چہ

پئی د بیرونی او بنہ وی نو ہنہ بہ زیاتہ قیمتی وی بڑے نہ غواو
عوانہ مینہ زیاتہ قیمتی دہ د خرنہ آس خکہ زیاتہ قیمتی دے چہ

دخرنہ د ہنہ مقصد او چت دے پہ دے خبرہ کچرے انسان نکو
اگر و نوثا بتہ بہ شی، چہ دانسان نہ بغیر قبول مخلوقات دانسان د پارہ

دی انسان بہ دے نہ خادمت او فائدہ آخلی اُس د غور جو کہ دا خبرہ
دہ چہ دانسان د ژوند خد مقصد دے، او دے سوال حل کول د
انسان د ہولو نہ رومی ذمہ واری دہ

دا خوکیدے نشی چہ معمولی خیزونہ خود د مقصد بت نہ خالی نہ وی
دانسان غوندے د ہولو نہ دلوتے ہستی پیدا کول د بے مطلبہ وی؟

خکہ چہ د خالق کائنات پہ حکمتی بہ داغ اُلگی نو بنا پہ دے دانسان د
پیدا کولو مقصد د پر غتہ دے لکہ خنگہ چہ انسان پھلہ یو غنہ ہستی

دہ، د مادہ پرستانو پہ خیال کینے خود دغہ مقصد صرف خون و نہ
اعتقل ری د خوراک خون و وی او کہ د غرتہ یا د حکومت، روجے خبر

(خوراک) خود انسان د ژوند مقصد خکہ نشی جو پہ دے چہ بعض

خناور لکھ مبینہ اور ہاکی دانسان نہ دیر نریات خوراک کوی اودہ لرخونہ
 ہم زیات ورکوی، حکم دیر خوراک کینے خونہ ہم دیر وی، لکہ خنکہ چہ
 یوکس دودہ آمونہ خوری اوبل کس شل آمونہ اُخوری نودے دویم
 کس لہ بہ خونہ ہم زیات ورکوی، داو نیل حکم غلط دی چہ دیبینہ
 اوہاکی نہ دانسان خوراک بنہ دسر ہاکی اومیبینہ وابنہ گیا خوری
 او انسان پولا داو چرکان ا حکم چہ دہاکی اومیبینہ دپارہ دغہ وابنہ
 گیا پولا داو چرکان دی دوی تہ داخیزونہ نریات خونہ ورکوی اُس
 دویم خیزر رتبہ، عزت) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دینا مطابق
 وہی خیزونہ دی حکم چہ عزت اور تیبہ دمال دپارہ دہ اومال ہم د
 خوراک دپارہ خوفرق صرف دواسطے دے ورا ندے ہم مقصد خوراک
 ووبلا واسطہ او اُس ہم مقصد خوراک دے خوبلا واسطہ :-
 دغہ دپارہ دیر نیم خیزر حکومت) ہم یو مستقل مقصد، حکم نہ دے
 چہ دمال اور تیبہ دپارہ اومال ورتبہ دخوراک دپارہ مطلوب دی
 لکہ خنکہ چہ ورا ندے ذکر شو، خوراک خنکہ مقصد نہ دے، بلکہ دا
 چہ دانسان حکومت دگو نیش او د تکلیف دے، مال پر خرچ کیری
 منہ سے تیرے پکینے وھلے شی شرو نسا د پکینے کیری، ووتونہ دھن
 دپارہ بکاروی حکومت آوری بدل پکینے راحی، مطلب داچہ دزر کونو
 خنکونہ انسانی حکومت دک وی پہ دے پکینے خوددہ پیا زمرے بنہ
 دے چہ دھنہ حکومت قدرق دے ہول خناور کے قدرتی زیر فرمان
 دی اودا سے ہیچ قسم خطرے ہم پکینے نشتہ ہم پہ دے دور انسانی
 لذات او خونہ ہم دغونو او تکلیفونو نہ دک دے پہ دے خونہ ورتو
 اغسٹو کینے کلہ سر و مال او ہول تیر ہم ا بیلی مگرد خناور و لذات
 ددے ہولو خطر و نر خالی دے دھنہ رجہ دا دہ چہ دانسان بہ فطرت

کینے تیر شوے غم اودہ مستقبل فکر پروت دے ددہ پہ منگرویا
 خیلوانو کینے خوک چہ ورا ندے سردی دہ تہ چہ ریا دشی خامخا
 غم جن کیزی او آندہ خطرے فکر ہم دسرہ خا مخاوی ددے وچہ
 دانسان ہول لذتونہ دغونو او فکر و نونہ دک دی اود خناور ورتو
 یوزت کینے ہیچ قسم غم فکر نشتہ ددے ہول تقدیر خلاصہ داشہ
 چہ انسان دخیل ژونہ مقصد پچیلہ نشی مقصد رولے دامقصد
 بہ ددہ خالق مقصد کوی، لکہ خنکہ چہ دہوائی جہاز جورہ ونکے د
 ہوائی جہاز مقصد متعین کوی نہ چہ پچیلہ ہوائی جہاز خیل مقصد
 متعین کوی ہر دامقصد پہ صفا و بلیغوالفاظ کون قرآن حکیم بیان
 کرے دے :-
 وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ○ دپیریا نوا مبنیاً مود تخلیق
 مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ○ مقصد عبادت الہی دے مود
 سورۃ التدریات آیہ ۵۵ :- ددوی نہ روزی گھنل دغوار
 اونہ پہ بل خور دل :-
 دا سے لکہ خنکہ چہ انسان دا دودہ مقصدونہ پچیلو غلامانوا اپورہ
 کوی حکم چہ موبز تہ نہ ددروزی حاجت نشتہ اونہ دخوراک ات
 اللہ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ○ بلکہ خداوند تعالیٰ دوا ندے
 نہ دانسانی مشین قائم ساتلو دپارہ ددروزی انتظام کرے دے، حکم
 چہ ہنہ دیر کوی اوزور آور دے،
 کچرے یومشین تہ درنگ روغن ضرورت دے دپارہ وی چہ ہنہ
 خراب نشی نو دادمشین دوجود مقصد نہ دے، بلکہ ددہ مقصد ہنہ
 کار دے چہ مشین ساز کوم کار دپارہ جور کرے دے ہم دغہ مال
 دانسان او دھنہ دیر ذی دے دانسان دپارہ روزی بقاء سامان دے

مقصد تخلیق نہ دے، مقصد تخلیق بہ ہم ہفہ وی چہ کوم د پارہ
 انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادت الہی۔ ذنیل اور وغن۔ ایشان رد
 مشین د پارہ (روزی ہم د انسان صحیح ساتلو د پارہ یوسامان دے د
 ہفہ د ثوندا مقصد نہ دے، پہ د نیا کئے د ہر مشین قیمت د ہفہ د
 مقصد مطابق متعین کولے شی مثلاً د چینو بہ ہفہ مشین زیات قیمتی
 گنرے شی چہ لپر وخت کئے د پرچینی پیدا کوی ہم د غرنک دانسا
 مشین قیمت بہ د ہفہ د تخلیقی مقصد بہ مطابق وی چہ ہفہ عبادت
 الہی او تقوی دے فرمائی، اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ، او ہم دا
 انسان د الله پہ نزد د پر قیمتی د شرافت او عزت خاوند او دیر
 مقبول کئے۔

پنجم اصول دانسا فائز وند آخری منزل

د انسانی ژوند آخری پورپی الله سرہ یو خائے کیدل دی، قرآن دا وظیفہ
 دانسان ژوند متحرک دے ساکن نہ دے۔
 يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا، تَهْ فِي مَرْحَلَةٍ مِّنْ تَكْلِيفُونَ
 فَمَلِّقِيهِ ط سوره الانشقاق آیت ۷: تَبَرُّوا لَوْلَا اللّٰهُ تَه و دروان ئے او
 بیا بہ ورنشہ یو خائے شے۔

- ① ددے آیت نہ معلومہ شوہ، چہ انسانی ژوند متحرک دے۔
- ② پہ دے حرکت کئے ورنہ تکلیفونہ ہم خائے پینیری۔
- ③ ددے حرکت آخری پورپی خدائے سرہ یو خائے والے دے۔

د اخیرہ دیرہ ہکارہ دے چہ انسانی ژوند متحرک دے انسان اولیٰ
 شوم وی، بیا ہلک او خوان شی، تر دے د ترقی حرکت دے بیا مرگہ
 پورے د تنزل حرکت جاری وی، د مرگہ نہ پس برزخی حرکت شروع
 شی، دا ہول قسمہ حرکتونہ ضروری دی دا ہیخوک نشی بندلے د

ترقی پہ حرکت کئے بہ ترقی کیری او د تنزل پہ حرکت کئے بہ
 خائے تنزل کیری خود ا ہول حرکتونہ د غمونوا و مصیبتونو د ک
 پاک دی۔

دا خود ہکارہ ژوند حرکتونہ وو، د پت حرکت، یعنی د قبر او د برزخ
 حرکت ہر خوک نشی بندلے دا ہکارہ او پتہ قسمہ ہول حرکتونہ
 پہ، ہلہ ختمیری چہ ددے حرکتونو آخری پورپی راشی او دا آخری
 پورپی کومہ دے، دا پورپی ہفہ دے بہ کومہ کئے چہ دانسا فائز وند
 نتیجے او غرے بیا موندلے شی،

پہ دنیا کئے ہر حرکت یو عمل نہ ویلے شی، چہ خہ وخت د ہفہ عمل نتیجہ
 را ائی نو د ہفہ عمل حرکت ختم شی، یوزمیندا رزمکہ چو کوی
 تخم پکھے آجوی، د ہفہ ا بہ خورد کوی، سرہ پہ کئے آجوی۔ خیال ئے
 ساتی، خچ کیداری ئے کوی، چہ فصل پوچ شی بیا گیبی، پہ مشین
 یا پہ غوایا نو او خروئے غولوی، بوس او غلہ بیلہ کری چہ د غلہ
 درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، حکمہ چہ ہفہ د عمل نتیجے او حرکت
 آخری پورپی تہ ا رسی او ددے نہ پس د غلہ حرکت ختمیدل ضروری دے
 ہم د غلہ حال دانسان دے ہفہ پچیل ژوند کنی تکلیفونہ تیرہ وی
 اوور سرہ حرکت کوی، خوک د خیر او نیکی د پارہ تکلیفونہ تیرہ وی
 او خوک د شر او بدی د پارہ خان خوری دا سلسلہ ترمرگہ
 جاری وی بیا و پاندا ہے پہ آخرت کئے چہ ہر گلہ دا دوارہ قسمہ
 خلق د خلو عملونو نتیجے او د خلو حرکتونو ثمرے د جنت او دوزخ
 پہ شکل کئے بیا مومی نو ژوند بہ خپل خائے او آخری پورپی بیا مومی آویہ
 تہ بہ ا دریزی او دا د ژوند د حرکت انتہا د لکہ خنگہ چہ پہ دے آیت
 کئے د عملونو د نتیجہ بیان دے۔

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ
يَحْسَبُ حَسَابًا سِيرًا ۖ وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۖ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَآءَ
ظَهْرِهِ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُو نُبْرًا ۖ وَوَصَلَّىٰ
سَعِيرًا ۖ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۖ

سورۃ الانشقاق آیۃ ۷ تا ۱۳

چاہتہ چہ عمل نامہ پہ بنی لاس
ورکپہ شہرہ، نوہفہ نہ بہ آسان
حساب آغٹے شی اوخپلو خلقوتہ
بہ خوشحالہ راشی اوچاہتہ چہ
عمل نامہ، دشاڈر سترورکپہ
شہرہ نوہفہ بہ مرگ غواہی او

یہ جہنم کینے بہ اغور خیری، حکمہ چہ ہفہ بہ کورکینے بیغمہ وو:
دانسان دا حالتونہ قرآن حکیم پہ دے آیتونو کینے بیان کری دی
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ مِنْهُ
رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۗ نَسْتَعِينُكَ اللَّهُ دَهْفَهُ رُوْرِي
سورۃ ہود آیۃ ۶ : : : : دہ او دہفہ داستوکینے اوامانت
الینو خانے ورتہ ہم معلوم دے،

پہ دے آیت کینے دانسان ددرے وار و حالتو ذکر دے ڈنوی ژوند
چہ خہ وخت پہ زمکہ گرجی او حرکت کوی دآخرت منزل کوم بخا
چہ استوگنہ کوی یعنی جنت یا دوزخ دقبر او برزخ حالت چہ کوم کینے
امانت وی تا اکتل چہ دانسانی ژوند پنچہ بنیادی اصولہ قرآن پہ
خہ بنہ طریقہ حل کریدی او دانسانی ژوند نظام ٹے پہ بنہ دول
پیش کریدے چہ داد ول بوغت فلسفی او حکیم ہر نہ دے حل کرے
نودا دلیل ددے خبرے دے چہ قرآن کلام الہی دے۔

۷۔ شمولی اعجاز

داعجاز شمولی مطلب پہ قرآن کینے دا سے خوشیزونہ دی کوم چہ
پہ انسانی کلام کینے نشی جمع کیدے ددے نہ معلومیزی چہ دانسانی
کلام دے نہ چہ انسانی ہفہ خیزونہ دادی :

۱۱) حدیث اسلوب مطلب داچہ دقرآن حکیم طرز بیان دانسان
کلام نہ مختلف دے پہ دے بتول ماحول کین دے مثال نشی مانت
انسان چہ خہ واخلی نوخپل ماحول نہ ٹے مراخلی نوکچرے دانسانی
کلام دے نودعربود ماحول نہ بہ ماخوذوے خود ایسے حکمہ نہ دہ
چہ پہ عربو کینے خو خہ چہ پہ بتولو ژبو کینے دکلام دسے طرز
موندے شی :

۱۲) کلام منظوم یعنی شاعری رب کلام منشور مسجع رجم کلام
منثور غیر مسجع : دقرآن حکیم پہ دے دریاو وکینے یوطرہم نہ دے
اودوست دشمن دا قرارکوی چہ قرآن دسبع معلقات یا ددیوان
حماسہ پشان شعرہم ندے حکمہ چہ دردیف، قافیہ او بحر وغیرہ
پابندی پہ دے کینے نشتہ او دمقامات حریری پشان منشور مسجع، یعنی د
بند ونوالہ نشرہم نہ دے او دعام مصتفیبنو پشان بے بند
نشرہم نہ دے، دینہ معلومیزی چہ پہ مخ دتکے دا سے کلام بل
هداوشتہ نہ نوددے بئیا داوسرچشمہ انسانی اوزمینی ندا
بلکہ الہی او آسمانی دکہ۔

۱۳) پہ انسانی کلام کینے دمتکلم دجذباتو جیر دخل وی چہ ہفہ د
قہر خبرے کوی نو، پکینے درحم بونی ہم نہ دی اوچہ درحم خبرے
کوی نودتہراخ، پکینے نہ وی حکمہ چہ انسانی جذباتو کینے اعتدالی نہ وی
پہ خلاف دقرآن حکیم چہ دے کینے پہ یو وخت دزیری او دویرے
دجنت او ددوزخ، اوقہر او درحم ٹیکو پہ یو خانے وی دے نہ معلومیزی
چہ دانسان پہ شان دجذباتونہ مغلوبہ ہستی دقرآن نہ دہزبان
نَبِيٍّ عِبَادِي اَنْ اَنَا الْعَفْوُ الرَّحِيمُ وَاَنْ عَدَاِي هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ
سورۃ الحجر آیۃ ۷۷) پہ دے آیت کینے دمغفرت دا اعلان سرہ د

دردناک عذاب ہم ذکر دے، مگر انسان کے قصے اور پھر پہ وخت
درحم او شفقت اظہار پھرے نشی کو لے اور دم او شفقت پہ وختے
کے قصے خبرہ پہ خولہ فنی راتلے :-

اس کے ہر انسان کے کلام چہ مطالعہ اُسی نو پہ ہجے کہتے بہ خانقا کے الفاظ
بنکارہ شی چہ کے بھرنی دُورے دباؤ پیداوار بہ وی چہ کے ہجے نہ بہ
معلومیزی چہ متکلم کو ویرے پہ وجہ داسے خبرے کوی، دینہ علاوہ
پہ انسانی کلام کہنے خو کلمہ کے قوت اظہار کیزی مگر کے داسے قوت پھرے نہ
چہ ہجے نہ پہ زمکا آسمانوں نو باندا کے حکومت اظہار کیدے شی کہ
چرے چالبرہ مطالعہ کے قرآن ہم اُکریا، نو ہفتہ تہ پہ پھرہ صفحہ دا
محسوسہ شی چہ دا کے داسے متکلم کلام دے چہ کے کائنات عالم کے دیو خیز
نہ ہم ہجے نہ ویریزی اور نہ دبا ویزی بلکہ عظیم تو کجبل کائناتو باندا کے
حکمرانی کوی۔ دُور فغان نوح دیندیز بہ بارہ کہنے کے قرآن کے الفاظ نور
جو اگورہ :-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ
آقِلِي : سورہ ہود آیت ۱۰۷ : اے آسمانہ دورید و نہ بنداشہ
چرے یوانسانی طاقت ہم داسے حکم و رکولے شہ :-

انسانی کلام دانسان کے دماغی قوت کے محدود والی مظهر وی کے ہجے
کے بلاغت اس پہ ہر میدان کہنے پر شان مندا کے نشی و ہلے ۔ ددہ
قابلیت پہ خاصو مضامینو کہنے کے بلاغت نور بنو دے شی بل قسم مضامینو کہنے
دہفتہ کے بلاغت کے ہجے زور نہ وی، یو عرب مشہور شاعر ابو نواس صرف
دشرا بو پہ تعریف کہنے بہترین شعر خود ہیٹلے شی پہ بلہ موضوع نہ
بل شاعر ابوالتاہیہ "پہ دُھد و تقولے، پہ فتاؤ دُنیا او پہ شوق
آخرت باندا کے کے بلاغت نہ کہ شعر و ہیٹلے شی خو بہ نور و مضامینو

داسے نشی و ہیٹلے، پہ فارسی شاعرانو کہنے فردوسی نظامی پہ جنگی
مضامینو پورہ زور سرہ شعر و ہیٹلے شی لیکن پہ بل میدان کہنے ہجے
پس راجی، سعدی، اخلاق شاعر دے جنگی یا بل نہ دے، کچرے کے
خوش قسمتی نہ یو شاعر پہ ہر موضوع باندا کے شعر و ہیٹلے شی نو دا
فرق بیا ہم وی چہ پہ بعض مضامینو دیر بنہ کلام او پہ بعضو لڑ کم
او پہ نور و ہجے ہم کم و ہیٹلے شی۔ دے نہ علاوہ کے شاعرانو او بلیغانو
تول مضامین کے فکر او دما دیا تو کہ دائرہ نہ بھر نہ وی پہ دے
تولو کہنے غیبیات او دما دیا تو نہ پور نہ مضامین دیر کم وی، پہ
محسوسا تو کہنے کے شاعرانو خیالات کار کو لے شی، لیکن پہ غیبیا تو کہنے
کے خیال پر واز ختم شی او دے تولو نہ علاوہ شاعران کے درشتیا و
او دے واقعاتو یا بند نہ وی، حکم چہ پہ دے بیا پہ خیال یا بندی راجی
د شاعرانو کار دغہ وی چہ پہ خیال کہنے خہ خبرہ ہر خنگہ چہ داغلہ
ہجے دبارہ ہر خہ الفاظ چہ کے ہجے پہ خیال کہنے داغلہ نو کے شعر پہ نقاب
کہنے رنگینی سہار و رو پچوی پہ دے کہ بے نہ وی چہ داسے کیدے ہم
شی کہ نہ او دارشتیا دی او کہ در و غ۔ ہر بہ دے وجہ کے شاعرانو
پہ بارہ کہنے یو معقولہ دہ چہ، "أَحْسَنُ أَكْذَابًا، چہ دیر بنہ
شعر بہ ہجے وی کو کہنے چہ دیر دروغ بیان وی، لیکن کے قرآن حکیم
مضامین یو طرف نہ دوسرے وسیع دی، چہ دے کہنے عبادات،
معاملات، قوانین منزلیہ، معاشرت احکام، مملکت قوانین، بین
القوامی قوانین او بیا عقائد، اخلاق، تاریخ محسوسات، غیبیات،
واقعات دُنیا او حقائق آخرت تول مضامین دی بیا دے وسیع مضامینو
د بیا نولو دبارہ دائرہ دوسرے تنگہ کے چہ ہیٹلے یو مضمون او عبارت
نہ دروغ او خلاف واقعہ نہ وی اور سرہ دے کے قرآن پہ فصاحت

او بلاغت کئے یو ذرہ فرق ہم نہ راسخی لکہ چہ فرمائی :-

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا كُفْرًا وَعَدُوًّا مُّبِينًا
فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْظَلَّ أَكْثَرُ النَّاسِ بِهِ عَذَابًا لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَحْسِبُونَ
بِالْبَلَاغِ عَدُوًّا مُّبِينًا مِثْلَهُمْ سَوَاءٌ لَّهُمْ شَرٌّ مُبْدِيٌّ

را غلے وو

داسے شان دھندہ کلام کیدے شی چہ دھے سرچشمہ لا محدود
قوت وی او ہندہ صرف خالق کائنات کیدے شی، نو دا دلیل ددے خبر
شوچہ قرآن ہم د اللہ تعالیٰ رشتیا کلام دے :-

۸ - غیبی اعجاز

پہ قرآن کریم کئے د غیبی علوم یو لویہ ذخیرہ موجودہ چہ
ہفتہ تہ دیر غبت فلسفی اولو کے عالم رسائی نشی کیدے نو دا بہ کلہ
اشی چہ د نالوستی قوم یو نالوستی ذات بہ ہفتہ تہ رسائی اشی ددے
غیبی علوم د یو قسمونہ وی :-

۱۔ کو با ندینو پیغمبرانو علیہم السلام او قومونو تاریخ، دھے نتیجے او اثرے
۲۔ داتلوکے واقعے، دوخت نہ ڈو وجہ دھے خبر ورکول اودھے داسے
حقیقت بیا نول چھ ظاہری اسباب بوا ہر اثرہ نہ وی،

۳۔ دمرک اطبعیا تو نہ بعد امور وپہ بارہ کئے داسے حقیقتونہ
بیا نول چہ دلوکے فلسفی اودے یو فلسفیا نورد مجموعی قوت نہ ہم
د بیا اوچت وی :-

(۴) د تیر شو پیغمبرانو علیہم السلام مثلاً آدم علیہ السلام حضرت
نوح ۲۔ حضرت ہود، حضرت صالح، حضرت ابراہیم، حضرت
اسماعیل ۳۔ حضرت اسحاق، حضرت یوسف ۴۔ حضرت موسیٰ
حضرت ہارون ۵۔ حضرت داؤد۔ حضرت سلیمان ۶۔ حضرت عیسیٰ

حضرت یحییٰ

او حضرت زکریا علیہم وعلی نبینا الصلوٰۃ والسلام
تاریخی واقعات اوددے یو لو حضرتو علیہم السلام د دعوت او تبلیغ
مقصدونہ اوددے یو لو حضرتو علیہم السلام مرد قومونو امتونو
واقعات اوددے پیغمبرانو علیہم السلام د دعوتونو ارشادونو پید
خپل خپل امتونو بانڈے موافق او مخالف اثرات اوددے انجامونہ
اونتیجہ، ددے نتیجہ علتونہ او اسباب عبرتونہ اونصیحتونہ چہ شنکے
تحقیق او حیرت انگیز صداقت او بلاغت سرہ قرآن بیان کریدی
دھے مثال پہ انسانی تخریر کئے نشی موندے :-

د دے واقعات یو جو حصہ پہ تو زیت کئے موجودہ او حصہ دتو زنت
د عالمانو تاریخ پہ سینو کئے محفوظ وہ لیکن د صاحب قرآن علیہ
السلام پہ نول ژوند کئے یو واقعہ ہم داسے نشہ چہ ہفتی تہ دانشانی
استاذ نہ د زکلی کرے خہ موقعہ پینہ شوی وی یائے تیر تکر کریدی
وی، یا چا استاذ داسے ویلی وی، چہ ما نہ حضور علیہ السلام زکر کریدی
د داسے علومو باقاعدہ حاصلو د پارہ بالخصوص دیوانا نوستلی
سری د بارہ دیرہ زمانہ اود پرلہ نیسے زکر کرے ضرورت وی، دے
د پارہ د خو کینتو یا خو ملامتو ملاقات کافی نہ وی لیکن د نبوت د زمانے
د قرآن د شنناو ہیخ وخت ددوی د اسی توب نہ انکار انکروا ونہ د
تیر شو پیغمبرانو علیہم السلام یا د تیر شوی قومونو پہ واقعات کئے
خہ شک بنکارہ کرے وودا خبرہ ددے واضح دلیل دے چہ نول د شنناو
اودوستانو دا حقیقت او رشتینی منلہ چہ ہفتی علیہ السلام اسی دو
اوپانہ ہم ہفتی زکر کرے نہ وہ کرے او قرآن کومر و صبی واقعات
د انبیاء یا د امتونو چہ بیان کریدی ہفتے ہم صحیح منل کہ منڈے
منل نو خاغا بہ فی اعتراض کرے وے، پہ دے بنا موجودہ مستشرقینو

اعتراضات رد و اورد و موروپه بار کجککه غلط او بے بنیادی چه ددے، مقصد سیاسی دے او استعمار تہ و دہ ورکول دی، داستراقت فتنہ علمی ارادہ نده بلکه د تحقیق پہ مرکزی سرچشمے د طاقت د قرآن او پہ نبوت بانہ سے حملہ کول غوازی چه د مسلمانانو د زبونونہ د قرآن او نبوت ہغه جرے غٹے شی او د ہغوی د فطری وحدت خاتمہ اشی او دردی د جگد اکولوا و خان خان لہ کولونوی دو کو تہ پرا نستے شی:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَنْوَالِهِمْ؛ دوی غوازی چه دانلہ نور پچپلو
 وَاللَّهُ مُنِيرُ نُورِهِ وَكَوْكَرَةُ الْكُفْرُونَ ﴿۱﴾ : خولو مرکزی اوللہ د خیل رنہ
 سورۃ الصف ایۃ، ع: پورہ کونکے دے ہر خومرہ چه کافران بے بدگنہ
 پہ عاموانگریزی دانو کتے صحیح علم دین نشتہ او د دینی ژبے عربی ہم
 مہارت نشتہ او ددے نہ علاوہ د دوی دیورپ ہر یوم صنف سرہ
 عقیدتندی ہم دہ چه داد مغربی تہذیب اثر دے او د علماء دین نہ
 کرکہ دہ، دا خلور خیزونہ داعے دی، چه مستشرقین خیل فتنہ تہ پہ دے
 ہنہ ودہ ورکولے شی، مؤید د گولڈزیتر، د مذاہب تفسیر یہ نوم کتاب
 او د ولیم میور، د لائف آف محمد، نوم کتاب پہ آزاد فکر دیرہ ہنہ مطالعہ
 کریدہ لیکن پہ مؤید ہر ہغه اثر شو چه نوم مؤید اس بیان کہ او دا
 خمونیز د یقین د مضبوطوالی یو باعث جو رہنو، مؤید دراتلو کی ۹ مورہ
 پہ بارہ کتے د قرآن کریم یو خو ہغه غیبی اعلانات بیا نوو چه کوم لاشو
 نہ وواونہ د ہغه خہ اسباب او ذرائع وو

۱ قرآن کریم داعے قسم اعلان پہ دے الفاظ کتے کہیدے : عَلَيْتِ
 الرُّؤْفَى اِذْ نَالِ الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِنَّ رَبِّعَلْبُونَ ﴿۱﴾ : سورہ
 الروم آیۃ ۲۷ رومیان د ایران پہ مقابلہ کتے داسے مغلوب شو چه د
 کسری فوج نووومی حکومت او د ہغه مرکز داسے تباہ کرو، چه داسے یو

خیل فلنگی، یا ست جور کرو، تاریخ ا بنو دل چه ددے خبرے خہ نبتہ
 ہونہ و، چه رومی حکومت بہ بیاراپا لنگی او د کسریہ ہغه لوے حکومت
 تہ بہ ماتے ورکوی، مگر قرآن یضع سینین، یعنی دلسوکالونہ کہہ مودہ
 مقرر کرے او ہر دفعہ ا شوہ دلسوکالونہ کہہ مودہ کتے رومیانو کسری
 تہ شکست ورکرو او دوست دشمن د قرآن دا غیبی اعلان پچپلو
 ستر پرورشتیا او کیدونکے ا کیدو او د تاریخ پہ بانو کتے محفوظ شو۔

۲ مسلمانان دیر کمزوری ووا، او قدیش دیر زور آورو، با مخصوص
 د حدیبیہ پہ مقام ستنہ ہر کتے چه صحابہ کرام د دیر لہرے خایہ
 مدینے سورے تہ د عمرے پہ نیت راغلی وو قریشو د طاقت بہ نشتہ کتے
 ہغوی دمکے شریف او د عمرے نہ منع کول سرہ ددے چه داکار د عربو
 د منل شری قانون نہ ہم خلاف وو، مسلمانانو د صلح حدیبیہ ہغی
 کمزورے دفع ہوا منل پہ ہغے کتے یو دادفعہ ہر وہ چه داخل د مسلمانان
 عمرہ نہ کوی بلکہ آئندہ کال د بیاراشی او پہ دے حال کتے سورہ فتح
 نازل شو، اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿۱﴾ (سورہ الفتح آیۃ ۱) چه پہ دے
 کتے ددو و فتحو پیشگوئی شوے و، یو د یہود و خیبر ازہ زمکہ د مسلمانان
 پہ قبضہ کتے را تلک او د ہغوی لوے طاقت تہ ملتے ورکول، او دویم د
 قریشو بلکہ د عربو مجبوعی طاقت تہ ماتے ورکول او مرکز عرب مکہ
 مکرمہ فتح کول، دا دوا رہ فتح مسلمانانو صرف پہ ددو کالو کین حاصل
 کرے، ددے نہ معلومہ شوہ چه قرآن کریم دعا لیل الغیب کتاب دے

۳ قرآن حکیم داعے وخت کتے د خلفاء راشدینو د خلافت پیشگوئی
 کرہ چه د صحابہ کرام و زونہ تہ ہم خطرہ وک بلکہ یومسلمان ہم خان
 محفوظ نہ کتے یو لیکن د قرآن حکیم دا پیشگوئی درستہ ثابتہ شوہ او ہم
 ددے مطابق ہغوی ددے حکم حکومت حاصل کرو د ہغوی دین

او اسلام هم سیاسی طاقت بیا مؤند او مضبوط شوا و اسلام په بقل جهان
 د خلفا و راشدینو په ذریعه خورشو، او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم
 خدیو په پاتنه نشوه، د دے څلور وارو خبرو اعلان په څلور دے الفاظو
 کینه قرآن کریم وو، وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لِيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
 دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ط (سوره نور
 آیه ۴۱) په نادوغه حالا تو کینه قرآن حکیم د اے نور د پیر غیبی اعلانات
 دوخت نه لرو چه کړیدی او بیا رشتیا اخیستل مکره لهند والی په عرضی
 صرف هم دا مثالونه کافی گنرو.

۹- انجذابی اعجاز

د قرآن حکیم د جاز بیت دا اے یو خاص شان دے چه په هېڅ
 انسانی کلام کینه نشته:
 دا د جاز بیت یو دلیل دا دے، چه غیر عرب خلق د پردی ژبے د قرآن
 په دیر تکلیف یا دوی یاد دے ساقی او د دے دورونه او تکرارونه کوی،
 حالا نکه د دے کین د نبوی هېڅ فائده نشته. دا جاز بیت یواځے د قرآن
 کیدیشی، د بل هېڅ کتاب نه. ۱-
 (۲) دویم دا چه د دے په معنی نه پوهیدونکی خلق هر بیا بیا ټول
 د دے تلاوت کوی او زړه ته پورته کیږی نه دینه معلومه شوه چه
 انسانی روح د پاره په قرآن کینه یو خاص جاز بیت مؤند د شی
 (۳) دریم دا چه د دے په مطلب نه پوهیدونکی خلق هر چه دا تلاوت
 کوی تو په هغه هم یو خاص اثر کیږی، او د دے تجربه شوه د هېڅ بیا
 پوهیدونکو خوا اثر خا هڅا کیږی، نو دا اے کشش چه په بل یو انسانی کتاب
 کینه هم نشته. د دے خبر دے دلیل نشی جوړید دے چه قرآن کلام الهی دے

۱- تالیفی اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کینه هم اعجازی شان موجود دے، ځکه چه
 انسان یو کتاب جوړه وی، نو د هغه یو څو مضامین، د فصل، بیا څو
 فصلونه د باب، بیا څو بابونه د کتاب په عنوان سمه یا دوی او
 بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انسانی تالیف نه جدا ونه دے شان
 لری، او سره د دے دومره معقول دے، چه ما ما را زوی رح فرمائی،
 چه د قرآنی ایتونو ربط هم یو مستقلة معجزه دے، په قرآن کینه په
 یو ځل اے احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، او صفات د باری تعالی
 بیا ښی، نو ظا هر بین نابوهه خلق د اے ربطی گنری خو قرآن حکیم
 خپل مضامین د دوو مقصدونو د پاره بیا کوی یو د د اے څیز ښودل چه
 انسان ته لرو چه د هغه علم نه وی، او دویم چه قرآن په دے عمل غواړی
 ځکه چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغه
 عمل نه وی شوه، نو قرآن دا دواړه غواړی، علم او عمل لیکن د هبل
 تر غیب د پاره قرآن حکیم نور مضامین هر بیا کوی چه هغه به د تاریخ
 مناسی شوی واقعات وی یا بخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د
 امتونو واقعات او یا به دا آخرت نتایج وی ځکه چه ښه عمل انسان
 هله کوی چه د هغه ښه نتیجه د هغه په دماغ کینه راشی او بد عمل پرینو
 په هله تیار کیږی، چه د هغه بدله نتیجه په وړاند د وی، او یا به دا
 صفات د باری تعالی وی د دے مطلب به دا وی، چه انسان به ځان د عالم
 اکمل، قاهر مطلق، عادل، ذات په وړاند د ذمه دار گنری نو نتیجه تی
 دا وی چه د د اے ذات د حکمونو خلاف ورزی به نکوی، د تالیف دا
 حیرت انگیز نظام د دے دلیل دے چه قرآن کلام الهی دے

۱۱- اعتدالی اعجاز

انسان جذباً تو گوید دے دے ددہ ہر حرکت پہ جذباً تو بنا وی
 قہر پہ وخت و رحم او شفقت نہ خالی وی او درحم پہ وخت دے
 او غصہ نہ تن وی، پہ خو شمائی کینے بہ چووی ضم بہ ورسرہ پوتے نہ وی
 لیکن دالله شان جذباً تو نہ پاک دے، او قرآن دہنہ کلام دے
 پھنے کین غضب سرہ د مہر بانئی او مہر بانئی سرہ د قہر ذکر وی خوٹا یونہ
 جدا وی مثلاً د غضبہ خائے گنہگار ان وی او د مہر بانئی خائے
 فرمان برداران وی ہر مدعہ وجہ دہ چہ قرآن کینے دویزہ لوسرہ د زہ
 و رکولو اوزیری و رکولو سرہ دویزہ لو، جنت سرہ ددوخ او دورخ سرہ
 جنت ذکر پہ یو محلے کینے موجود وی او بے شمیرہ خایو کینے پہ یو آیت کینے
 مینہ، او قہر، دواہہ موجود وی مثلاً،

نَبِيِّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوَ الرَّحِيمُ ۝ حُصَا بندگان خبر کرہ چہ
 وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ۝ خومعاف کوونکے او مہر بان
 سورۃ الحجراتہ ۵۴

دے دے جمع نہ مطلب دا چہ دقرآن سرچشمہ جذباً تو گوید دے انسان
 نہ بلکہ جذباً تو نہ پاک د حکمتونو ذخزانے کلام دے، دہنہ د حکمت
 تقاضا دہ، چہ انسان کینے د محبت او خوف دواہہ حکم وی، کچرے خوف
 خدا نہ وی، نو بیابہ د خدائے پاک د فرمان برداری کارخانہ کلبہ و د
 شی، کچرے معمولی انسانی حکومت کینے د حاکم ویرہ نوی نو حکومت
 پاتے کیری دارنگ د محبت ضرورت حکم دے، چہ پہ عبادت کینے
 وی د محبوب حکم پہ اخلاص سرہ مینے شی او دہنہ د پارہ عجب د خا
 قربانئی و رکولو نہ ہم تیار وی، ہر کلمہ چہ پہ اللہ تعالیٰ کینے دا دواہہ
 جمع دی نو دہنہ کلام قرآن کینے د ہم د دواہہ خا مینا جمع وی، پہ نہ

خیزو نو کینے دا دواہہ جمع کیدل د نینت پہ حساب دیر کم دی،
 انسان دہ زموی یا د ظالم انسان نہ ویریزی مینہ نے ورسرہ نشہ
 مور سرہ دہنہ محبت شتہ لیکن ویرہ نے تر نشہ معلومہ فتوح
 بولے خالق کائنات کینے دا دواہہ جمع کیدے شی بلکہ دہنہ ذات د دے
 دواہہ و مرکز دے، ثابتہ شہہ چہ قرآن حکم ہر دے ذات کلام

د ترغیب او ترہیب پہ بارہ کینے آیتونہ پیش کوم
 لَا تَقْظُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ دَرَحْت نہ نا امیدی مکوی
 يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ بِيَشْكَة اللہ تول گنا ہونہ معاف
 الْعَفْوَ الرَّحِيمُ سورۃ الزمر ایۃ ۵۴؛ کولے شی، پہ تحقیق ہنہ معاف
 کوونکے او مہر بان دے:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةٍ ۝ ۱۰ ۝ ۱۱ ۝ ۱۲ ۝ ۱۳ ۝ ۱۴ ۝ ۱۵ ۝
 أَعْيُنٍ جَزَاءً لِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورۃ: ستر و یضولو والا لغتوںہ دہنہ
 السجدة ایۃ ۱۰-۱۵) ۝ ۱۰ ۝ ۱۱ ۝ ۱۲ ۝ ۱۳ ۝ ۱۴ ۝ ۱۵ ۝
 دکا: ۱۰- دویزہ لو پہ بارہ کینے ارشاد دے:-

وَحَابٍ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝ ۱۰ ۝ ۱۱ ۝ ۱۲ ۝ ۱۳ ۝ ۱۴ ۝ ۱۵ ۝
 جَهَنَّمَ وَيُسْفَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ۝ ۱۰ ۝ ۱۱ ۝ ۱۲ ۝ ۱۳ ۝ ۱۴ ۝ ۱۵ ۝
 وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ ۝ ۱۰ ۝ ۱۱ ۝ ۱۲ ۝ ۱۳ ۝ ۱۴ ۝ ۱۵ ۝
 مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٌ ط ۝ ۱۰ ۝ ۱۱ ۝ ۱۲ ۝ ۱۳ ۝ ۱۴ ۝ ۱۵ ۝
 عَذَابٌ عَلِيمٌ ۝ ۱۰ ۝ ۱۱ ۝ ۱۲ ۝ ۱۳ ۝ ۱۴ ۝ ۱۵ ۝
 مگر تیزولے بہ نے نشی او د ہر طرف نہ پہ دہ دے دے سختی وی خرموی
 بہ نہ او دے نہ پس بہ، سخت عذاب کینے کیروی؛

۱۲- ملکی اعجاز

دہلو پھولے انسان بادشاہ حکم ہر چلیزی او خلق تر ویریزی ہم

مکرر دواوہ محد و دوی، اودا سے ہچرے نشی کرے چہ زمکے یا
آسمان غوندا سے یوغت مخلوق تہ حکم در کری، لیکن قرآن طوفان
نوح علیہ السلام کینے زمکے او آسمان تہ داسے حکم در کرو۔

يَا رُضُّ ابْلَعِي مَاءَ لَيْكِ وَ لِسَمَاءُ : اے زمکے خپلے اہہ تیرے کرہ او اے
اقلیمی : (سورہ ہود آیت ۴۱) : آسمانہ اہہ بندے کرے۔

اودا حکم کے جاری ہور کر و دد نیا لوئے باد شاہان د خلق و خور شامدا
تقریر و نہ او خبرے دے د پارہ کوی چہ ہعری چر تر بغاوت ا نگری او حکم
تروا نخلی، لیکن د یو یور پی مصنف پہ قول قرآن نہ دامعلومیری،
چہ ددے مصنف چانہ نہ ویریری دے نہ معلومیری چہ قرآن د
خالق کلام دے۔

دریم فصل

د تفسیر او تاویل او ددے دواوہ متعلقاً تو بیان :
را د تفسیر او تاویل د لفظ نو معنوی تحقیق :-

تفسیر پہ عربی لغت کینے دفسر نہ جو رہے چہ د ہعے معنی دیو خیز بنکارہ
بیا تول دی او پہ دے وجہ فارورہ، تہ ہم تفسیر و ییلے شی حکم چہ د
ہعے پہ لیدو بہ د اکثر د مریض حال بنکارہ شی تاویل پہ عربی لغت کینے
د اول نہ جو رہے چہ د ہعے معنی را اگر خیدال دی، د تاویل اصطلاحی
معنی ہمد غیے د قرآن الفاظ ہولو احتمال معنی کانو کینے یومعنی تہ
را کر خول دی،

د تفسیر او تاویل پہ شرعی او اصطلاحی معنی کینے خرا نوال دی
دا ابو عبیدہ قول دے چہ دواوہ یومعنی لری (۲) امام راغب فرمائی
چہ تفسیر عام لفظ دے د کلام الہی تشریح او د کلام انسانی تشریح در دواوہ
تہ وییلے شی، مگر تاویل یوائے د کذب الہیہ تشریح تہ ہر وییلے شی :-

(۳) دامام ابو منصور ما نزدیک داری دے، چہ تفسیر دے تہ وائی چہ
د قرآن مراد یقینی طور متعین کرے شی، او تاویل بہ دے تہ وییلے شی
چہ احتمال معنی کانو د قرآن کینے یوہ معنی غیر یقینی طور متعین کر شی، روح المعانی
جلد اولی الاقان، جلد اولی ص ۱۰۰) خمون بہ نزدیک دے اقولو کینے خہ اختلاف
نشتہ صرف د اصطلاح کانو اختلاف دے د متقدمینوا اصطلاح دادہ چہ

تفسیر او تاویل دواوہ پہ یومعنی کینے استعمالہ وی او د تفسیر پہ موقعہ لفظ
د تاویل استعمالہ وی، تفسیر ابن جریر دا طرز غورہ کرے دے ابو عبیدہ
دواوہ ہم معنی بولی د ہعہ پہ ووراندے د غہ اصطلاح د متقدمینو د
اود متاخرینوا اصطلاح ہعہ دے کومہ چہ ابو منصور ما نزدیک بیان
کریدہ چہ تفسیر ہعہ دے چہ نو یقینی دلیل نہ مراد الہی متعین کرے
س او تاویل بہ ہعہ ییلے شی چہ بہ احتمال معنی کانو کینے یومعنی پہ ظن او
جنہا متعین کر بشی۔ دامام راغب فرق حقیقی نہ دے بلکہ د متعلق پہ
متبار یوا اصطلاحی فرق دے۔ چہ د تاویل تعلق د کتب الہیہ تہ تشریح
سورہ دے او تفسیر عام دے۔

(۴) دارنلٹ دا قول چہ روایۃ د قرآن د معنی متعین کول، تفسیر او دواوہ
تعیین کول تاویل دے :-

(۵) یا کومہ معنی چہ د قرآن د عبارات نہ واضح معلومیری ہعہ تفسیر
کومہ چہ پہ اشارے د الفاظ سورہ معلومیری ہعہ تاویل دے :-

اوتولے د متاخرینوا اصطلاح کانے دی کونڈی د قد ماڈ پہ اصطلاح کینے
دواوہ یومعنی دے چہ صاحب ناموس دا بنکارہ بیان کریدہ اود

متاخرینوا اصطلاح علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے بیان کریدہ :-
(۶) د تفسیر، تعریف، موضوع او غایۃ (فرض)

علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے د علم تفسیر دا تعریف کرے دے، چہ

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظی علم معلومیزی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم نزول قران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک د ہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول د صاحب ذ مناهل العرفان تہ ہر دادہ پہ دے کینے د ہغوی طبعی مہارت و وافرطری ذوق تہ ہم
 ر جلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمد سے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری د ہفہ تحقیق نوم دے، چہ د ہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذ زمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذ اصطلاح مطابق قران د تفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكَ بِالْحَقِّ وَالْاِجْتِنَاكَ بِالْحَقِّ** دہر بوجہ دنور قوم نو دکلموں پہ وجہ دا ذوق فطری باقی پاتے نشو
تفسیراً: آية عسى پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

اِنَّ اللّٰهَ رَآلْ عَرٰبِ اَبَةِ عٰدٍ موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبک لتکون من المنذرین بلسان عربی مبین او
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول د اللہ تعالیٰ انا انزلنہ قرانا عربیاً لعلکم تعقلون
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے د ہفہ تابعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناهل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے فہم حاصلون بہ دے غرض دا قول د اللہ تعالیٰ انا انزلنہ قرانا عربیاً لعلکم تعقلون
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ د قابلیت د پارہ خود استعداد ہم دادہ چہ پہ اردو ژبہ کینے د غالب یا د مؤمن د دیوانو نو
 شرطونہ ذکر دی موبنہ داسرکہ ددلائل پہ ذکر کو:

علم اللغة یا علم اللسان

(عربی) مہارت دیر ضروری دے۔ علم السنۃ دقران دپوہ د پارہ علم السنۃ ہم ضروری
 اود مہارت پہ دے علومو حاصلیزی، دمفردات قران دمدلولات تو
 دہو قوع استعمال تحقیق چہ دا بہ پہ علم اللغة سرہ کیری، دقران
 مفردات لسانی تغیرات او تصرفات چہ دا بہ علم الصرف والاشتقاق پہ دے پارہ چہ دنزول قران اسباب۔ دقران دمجملاتو تشریح اود
 ذریعہ حاصلیزی، د مرکباتو اود قران دجملود تغیراتو تصرفاتو لہما شو وغیرہ دتعیین علم حاصلشی ورنہ پہ قران کینے دمانحہ اود
 حرکاتو اعدا با تو د تبدل چہ دا بہ علم النحو سرہ معلومیزی، دقران کتو حکم شوے دے لیکن دا وضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود مجمل استعمال دکتو اود آسرا وچہ دا بہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہر مونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظی علم معلومیزی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم نزول قران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک د ہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول د صاحب ذ مناهل العرفان تہ ہر دادہ پہ دے کینے د ہغوی طبعی مہارت و وافرطری ذوق تہ ہم
 ر جلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمد سے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری د ہفہ تحقیق نوم دے، چہ د ہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذ زمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذ اصطلاح مطابق قران د تفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكَ بِالْحَقِّ وَالْاِجْتِنَاكَ بِالْحَقِّ** دہر بوجہ دنور قوم نو دکلموں پہ وجہ دا ذوق فطری باقی پاتے نشو
تفسیراً: آية عسى پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

اِنَّ اللّٰهَ رَآلْ عَرٰبِ اَبَةِ عٰدٍ موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبک لتکون من المنذرین بلسان عربی مبین او
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول د اللہ تعالیٰ انا انزلنہ قرانا عربیاً لعلکم تعقلون
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے د ہفہ تابعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناهل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے فہم حاصلون بہ دے غرض دا قول د اللہ تعالیٰ انا انزلنہ قرانا عربیاً لعلکم تعقلون
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ د قابلیت د پارہ خود استعداد ہم دادہ چہ پہ اردو ژبہ کینے د غالب یا د مؤمن د دیوانو نو
 شرطونہ ذکر دی موبنہ داسرکہ ددلائل پہ ذکر کو:

علم السنۃ

(عربی) مہارت دیر ضروری دے۔ علم السنۃ دقران دپوہ د پارہ علم السنۃ ہم ضروری
 اود مہارت پہ دے علومو حاصلیزی، دمفردات قران دمدلولات تو
 دہو قوع استعمال تحقیق چہ دا بہ پہ علم اللغة سرہ کیری، دقران
 مفردات لسانی تغیرات او تصرفات چہ دا بہ علم الصرف والاشتقاق پہ دے پارہ چہ دنزول قران اسباب۔ دقران دمجملاتو تشریح اود
 ذریعہ حاصلیزی، د مرکباتو اود قران دجملود تغیراتو تصرفاتو لہما شو وغیرہ دتعیین علم حاصلشی ورنہ پہ قران کینے دمانحہ اود
 حرکاتو اعدا با تو د تبدل چہ دا بہ علم النحو سرہ معلومیزی، دقران کتو حکم شوے دے لیکن دا وضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود مجمل استعمال دکتو اود آسرا وچہ دا بہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہر مونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

او کله ختمبیزی، بیا د هر منوخ د دکتونو شمیر خومره دے دمنوخ او
 ترکیبی خومره دی او څنکه دی دمنوخ شرائط خومره دی، او کوم کوم
 دی دغه رنگ د زکوٰة حال دے چه زکوٰة په کوم کوم مال کښه دے او په کوم
 کښه نشته. د میاشت دے که دکال دکمال په هر جنس کښه ددے د
 خومره دے، دکوٰة شرطونه څه دی او دکه هغه مصارف کوم دی
 دے ټولو تشریح چه حقیقت کښه دقرآن تشریح ده بغیر د سنته نامکده
 ده دغه حال دحج روغی او دنورو احکامو دے، څنکه چه مونږ
 دقرآنی الفاظو په مطلب دپوهیدو دپاره دهر بودلغت محتاج یو
 دغه رنگ دقرآن عملی شکل متعین کولو دپاره دحدیث او سنت
 محتاج یو، او دا خوبتر محتاجی ده دقرآن محتاجی نه ده ځکه چه
 مونږ ته دقرآن نه د فائده اغستو دپاره قدرتی طور ددے
 امور و ضرورت دے، مونږ چه ابونه فائده اغستل غواړو
 مونږ ته دکوھی کښتو یا دوله جوکولو ضرورت وی، ددے
 دامطلب هرگز نه دے، چه اوبه محتاج دی، یا کوه یا وکه محتاج
 ده بلکه مونږه فائده اغستو دپاره ددے دواړو محتاج یو او په
 به نیازه دی، همداغه وجه ده چه پخپله قرآن دخپله پوهه دپاره
 دحدیث او د سنت ضرورت بنود لے دے کومچه د حضور علیه السلام
 قول او عمل بللے شی ارشاد دے،
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ط (سوره جمعه آیه ۵۲) د حضور علیه
 السلام منصب دادے چه هغه خلقوته دقرآن او دکه حکمت تعلیم ور
 کړی، دا دقرآن دمطالبو تعلیم بنائی، ځکه چه دقرآنی الفاظو ته
 روچه ذکر دے، يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ، ځکه د عامه قاعدے له مخه
 کچرے یو استناد صرف دکتاب علمت واوری نو دانسی ویلے چه

ده دکتاب تعلیم ورکړو تداو څو چه هغه دکتاب دمطالبو تعلیم
 نه وی ورکړه په بل ایت کښه دی :-
 لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ (سوره النحل آیه ۱۰۴) دپاره چه ته
 واضح کړه، خلقوته هغه کتاب چه دوی دپاره نازل شوه دے
 علی هذا القياس په دے باره کښه دپرايیتونه موجود دی چه د هغه
 دقرآن پوهه په علم الحدیث باندے موقوفه ثابت شوه ده
علم الآثار دقرآنی معنوی پوهیدو دپاره دصحابه اوتابعینو
 دکتابو دعلم ضروری دے صحابه خوبرا راست
 د حضور علیه السلام شاگردان دی اوتابعین په یو واسطه
 شاگردان دی، ددوی دقرآن پوهیدو روښنولو خلقونه زیاته
 صحیح ده، امام شافعی رحمه الله تعالی په الرساله کښه بیکي چه
 اجتهاد هُمْ فَوْقَ اجْتِهَادِنَا، چه دصحابه کرامو رض اجتهاد خوبتر
 داجتهاد نه دیر غوره دے، دصحابه کرامو په باره کښه دقرآن
 کریم ارشاد دے،
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ط (بینه آیه ۵۷) الله تعالی دهغوی
 نه راضی او دوی دکله تعالی نه راضی دی
 د رضائے الهی دا آسمانی سند دومره اوجت (اعلی) دے چه دے
 سره دا احتمال نه پاتے کیږی چه مجبوری حیثیت سره بدکوی تفسیر
 غلط شی او دامت دپاره به دکمراهی سبب جوړ شی، ځکه چه رضائے
 الهی نه پس ددے قسمه احتمالاً توگنجائش نه پاتے کیږی، دے نه علاو
 دکله الآثار نه دصحابه رض اوتابعینو دکله العلم را تله شی او
 مفسر قرآن دداسے تفسیر کولو نه محفوظ پاتے کومچه ددے ټولو خلاف
 دی او دکه تحریف قرآن غوندے دیغیت جوړه سبب جوړه شی په

چہ پہ ہفتے ہاںدے قرآن کینے دوزخ و عید را غلے دے
 وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ اُو دَمُومِنَانُونَه پَه خِلَاف لَارْمِي
 تُوْلَه مَا تُوْلِي وَتَصْلِيَه جَهَنَّمَط وَسَاءَتْ نَوْمُونِنَبَه هَعْنِي دَهغُوِي د
 مَهِيْرَاط رَسُوْرَه النَّسَاءُ آيَه عَه ۖ حَوْبِنَه پَه لَار تَلُوْتَه پَرِيْز دُو او
 جَهَنَّم كِنَه بَه تُو رَا تُو مَبُو چَه هَعْم دِيْر خَرَاب خَا تُو دَه، دَدَه آيَت
 نَه مَعْلُوْمَه شُوْرَه چَه خُتْكَ مَخَالْفَت دَرَسُوْل عَلِيَه السَّلَام جُرْم دَه دَغَه
 رَنَك دَصِيْحَا بَه كَرَامُو مَخَالْفَت هَر جُرْم دَه، عَكْه چَه دَنَزُوْل قُرْآن
 مَكُوْمَان هَمْدَغَه دِي، لَه دَه وَجَه دَا سِيَه تَفْسِيْر چَه دَصْحَاب كَرَامُو د
 مَجْمُوْعِي رَا تُو نَه خِلَاف دِي هَعْم تَخْرِيْف او جُرْم دَه، چَه دَهغَه سَزَا
 دوزخ دے ۛ

۴- علم القواعد و اصول استنباط ۛ

دَمُفْسِر دَه پَارَه دَعْرَبِي زَبَان دَهغَه تُوَانِيْنُو عِلْم هَم ضروري دے
 چہ پہ هَعْم دَجْمَل، مَفْصَل، عام، خاص، مطلق-مُقَيَّد، امر
 نَهِي وَغِيْرَه حَقِيْقَتُوْنَه او مَقْتَضِيَات مَعْلُوْمَه كِرِي شِي چَه دَتْسِيْر
 كُوْلُو پَه وَخْتَل حَاكِمَاو نِيْتَجَرَاو سَلَز كِنَه غَلْطِي اُنْكَرِي، دَا قُوَاعِد
 دَا اَصُوْل فِطْهِي دَعْلِم نَه مَعْلُوْمِيْرِي- دَا دَعْرَبِي تُو پَه يُو ثُوْر عِلْم دَه
 چَه خَاص اَهْل عِلْم تُو يِيْزْنِي او دِيْنَه اَهْل اسْتِنْبَاط و يِيْلَه شِي دُوِي
 پَه دَه قَاعِد و كِنَه مَاهِرُوِي، او دَدَه پَه زُوْر دَا حَاكِمَاو دَا سَخْرَا ج
 جُو كَه وِي قُرْآن كِنَه دَدَه خَاص طَبَق دَكُر دَه ۛ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ يَخَفُوا ۚ وَإِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ يُدْرِئُكُمْ أَيُّكُمْ شَرٌّ أَوْ بَرٌّ ۚ وَإِذَا هَدَاكُمْ سَبِيلًا فَأَنْصَرُوا لِلَّذِي هَدَاكُمْ وَأَسْلَمُوا لِعَزَابِ اللَّهِ ۚ بَلَىٰ لَكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَلِيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَكُونَ ۚ
 اِنَّه اود سول عليه السلام ته حواله

مِنْهُمْ ۚ سُوْرَه النَّسَاءُ آيَه عَشْر ۚ كِرِي تُو دَا اسْتِنْبَاط خَاو نَدَا تُو بَه دَهغَه حَقِيْقَت
 پِيْزْنَدَا لَه و سَه ۛ
 شَرِي احْكَام كَجْرَه او امروِي تُو امر دے او دَا مَن خِيْز دَه او كَجْرَه مَهِيَات وِي
 تُوْنَهِي دَه او دَا خَوْف خِيْز دَه، خَه مَعَامَلَه كِنَه دَا تَحْقِيْق كُوْل چَه مَاهِرُو
 دَه كَه مَنَهِي تُو دَدَه بَدَا مَطْلَب وِي چَه دَا مَن كِنَه دَا خِل دَه كَه
 خَوْف كَبِيْر ۚ اِذَا اللّٰهُ او دَهغَه دَرَسُوْل صَلِي اللّٰهُ عَلِيَه و سَلَم رَا كِتَاب اللّٰهُ
 او حَدِيْث ۚ طَرَف تَارَا وِي لِي كَار دِي، دَه دَه پَارَه چَه اَجْتِهَاد كُو نَكِي
 دَكْتَاب اللّٰهُ او سُنَّت مَنصُوْصَا تُو سُوْرَه دَدَه مَعَامَلَه مَوَازِنَه اُنْكَرِي او
 دَهغَه حَكْم تُو رَا اُ بَاسِي دَدَه دَه پَارَه دَعْرَبِي پَه عامه تُو بَه دَه بُوْهِيْدَن
 حِلَاوَه دَعْرَبِي تُو بَه دَخْصُوْصُو قُوَاعِد و مَعْرِفَت رِيْزْنَدَل، هَم ضروري
 دِي چَه پَه هَعْم دَقُرْآن دَصَحِيْح قَانُوْنِي اِنْدَا نَه فِكْر دَار و مَدَار دَه
 او دَا اَصُوْل فِطْهِي دَعْلِم نَه دَدَه قَانُوْنِي قُوَاعِد او پِيْزْنَدَل كَلِي حَا صِلِيْزِي

۵- علم قواعد الالهيات

دَمُفْسِر فَرَض دِي چَه هَعْم تَه دَا ذَاتِ اللّٰهِي سَه كَه تَرُو جَا كُرُو اونا جَا تُوْرُو
 عِلْم حَا صِل وِي، او هَعْم پَه دَه پُوْهِيْزِي چَه اللّٰهُ تَعَالَى يُو دَا سِيَه سَتِي
 دَه چَه دَجْسَمِيْت، طَرَف او مَكَان او زَمَان نَدَا مُنْزَه او پَا ك دَه او د
 دَه قِيْد و نُوْنَه بِالْكُل بَهْر دَه، هَعْم دَا سِيَه ذَاتِي كَمَالًا تُو سُوْرَه مَوْصُوْف
 دَه چَه لَا مَحْدُو دَدِي دَا دَه دَه پَارَه چَه دَهغَه آيَتُو نُو پَه تَفْسِيْر كِنَه رِيْج
 اُنْخُوْرِي كُو مَر چَه اِلَهِيَا تُو او دَا اللّٰهُ ذَات او صِفَاتُو سُوْرَه مَنَعْلَق وِي، او بِيَا دَه
 اُمُوْرُو دَه پَارَه دَعْلِم العَقَائِد او عِلْم الكَلَام ضروري دَه، چَه دَا اِلَهِيَا تُو
 پَه مَسْئُو كِنَه دَكُر اَهِي نَه مَحْفُوْظ پَاتَه شِي ۛ

إِنَّ اللَّهَ شَهِيدٌ كَيْدِهِ شَيْءٌ ۚ وَجَا پَه زُوْرَه كِنَه دَا شَبَه وِي چَه د تَفْسِيْر
 قُرْآن دَه پَارَه پَه كُو مَر عِلْمُو مَكِنَه دَه مَهَارَت شَرَط اِيْخُوْمَه

شوے دے نو ہفغہ علوم خود نزول قرآن پہ زمانہ کہتے نہ ووبلکہ دہفغہ تہ
 تداوین شو لکہ علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغہ علم الحدیث والاثر
 علم العقائد او علم الکلام او اصول فقہ۔ اُس ددے ضرورت ولے پیدا
 شو او کہ ددے ضرورت وی نوذول پرانداینی صحابہ کرام او تابعین تو تفسیر
 بیاختگہ ووجواب دادے چہ د علم وجود او دہفغہ تداوین کہتے فوق دے دا
 بتول علوم مذکورہ، د نزول قرآن بلکہ دہفغہ نہ ہم ویرانداے موجود و
 عربی ژے سہہ دا گندہلی وواو پہ عربی خبر و اترو کہتے بہ استعمال لیدل مبر
 ددے علوم تداوین او تصنیف نہ ووشوے ہے خو فاعل مرفوع و نیل
 مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مفید دغہ رنگب د صرف
 او نحو تغیرات، دا استعمال بلاغتی موقع دا بتول د نزول قرآن پہ
 وخت کہتے موجود و او عربو بہ استعمال تول صرف د تصنیف او تداوین
 پہ سانچہ کہتے پس واچولے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار د قرآن د تشریح
 پہ حیث قرآن سہہ سرہ وجود تہ راغلل خو صرف تصنیف او تداوین لے
 رستوا شو نو دا شبہ حکمہ بے حایہ دہ۔

۶۔ علم الموهبة

دقرآن د پوہے او د تفسیر د مہارت د پارہ علم
 و ہبی او د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ پہ قول علم لدنی
 ضروری دے، چہ د نور ایمان او تقوی نہ پیدا کیزی، دقرآن ارشاد دے
 لَا يُمْسِكُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ○ (سورۃ الواقعة آیہ عشر) دقرآن ظاہری الفاظ
 او نقوشوتہ صرف پاک لاس لگولے شی، یعنی دکوم، کس چہ طہارت او
 اودس نہ وی، نو ہفغہ ظاہری قرآن تہ لاس نشی لگولے دغہ رنگ چہ د
 چا طہارت باطنی او قلبی نہ وی، نو ہفغہ دقرآن باطن او دہفغہ معانی
 نشی موندے۔ دا طہارت باطنی او قلبی نور پہ طاعت الہی او تقوی سرہ
 پیدا کیزی، چنانچہ امام سیوطی رو پہ اتقان جلد ۷ ص ۱۸۱ کہتے دامام

ذکرشی د البرہان فی علوم القرآن نہ نقل کپیدی،

إِعْلَامَاتُهُ لَا يَحْصِلُ لِنَاظِرِ فَهْمٍ مَعَانِي: دقرآن معانی او اسرار داسے کس
 القرآن وَلَا يَطْهَرُ اسْتِرَافًا لِمَنْ فِي قَلْبِهِ
 بَدْعَةٌ أَوْ كِبْرًا أَوْ هَوًى أَوْ حُبًّا لِلدُّنْيَا
 أَوْ مَحْرَبَةً عَلَى ذَنْبٍ أَوْ غَيْرًا مَلْحَقًا بِالْإِيمَانِ
 أَوْ ضَعِيفُ التَّحْقِيقِ أَوْ يَعْتَمِدُ عَلَى
 مُفَسِّرٍ لَيْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ أَوْ رَاجِعًا إِلَى
 مَعْقُولِهِ وَهَذَا هِيَ كُلُّهَا حُجُبٌ وَمَوَالِجُ
 بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَهَذَا مَعْنَى
 قَوْلِهِ تَعَالَى سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي
 الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
 الْحَقِّ، قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ
 يَقُولُ أَنْزَعُ عَنْهُمْ فَهْمَ الْقُرْآنِ
 أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ
 سُفْيَانُ الشُّورَى لَا يَجْمَعُ فِيهِمْ
 الْقُرْآنَ وَالْإِسْتِعَالَ بِالْحُكْمِ
 فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ ط

پوہے نوراً باختم سفیان ثوری فرمائی چہ حکام پرستی او دقرآن
 پوہے دوا بہ د مؤمن پہ زہہ کہتے شی جمع کیدے .
 دے نہ معلومہ شوہ چہ دقرآن د پوہے دپارہ زہہ درنہ ضرورت
 دے، چہ خوک دے نہ محرومی نو ہفغہ بہ دقرآن دپوہے نہ ہم محروم
 دی او دارنہ دہفغہ امور نہ پیدا کیزی کومر چہ پور تہ عبادت کہتے ذکر
 دی او داللہ تعالی نہ د نبض حاصل وود پارہ شرط دی ددے نوم

”عِلْمُ الْمَوْهَبَةِ“ دے چہ پہ دے دَقْرَانِ دَرَوَازَةِ پِرَانْتِے شِیْءِ

پہ حدیث شریف کہتے دی چہ چا پچھلہ رائے دَقْرَانِ صَحیحِ تفسیر
 هُمْ اَكْرَمُ رُتَبًا هَرَدَهْ فَهَلْ اَكْرَمُ رَابِدًا وَاوَدَ تَرْمِذِي، نَسَائِي (د
 ابوداؤد پہ یوبل روایت کہتے دی، فَلْيَتَّبِعُوا مَتَعَدًا اَوْ مِنَ النَّارِ يَعْنِي پچھلہ
 رائے تفسیر کوونیکے ددوزخ مستحق دے پہ دے وجہ بتول علماء پہ دے
 متفق دی چہ تفسیر بالرأی یوبدکار دے

د تفسیر بالرأی بحقیق

د تفسیر بالرأی نہ دامعنی قطعاً
 مُرَادُ نَهْ دَهْ چہ دَقْرَانِ پہ تفسیر
 دہندورائے او فکر استعمال نشی، حُكْمُ چہ دے نہ خوبیر تفسیر
 کیدے نشی او پچھلہ قُرْآنِ پہ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ چہ خلق د
 قُرْآنِ کہتے فکر کوی او پہ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ چہ دا خلق
 پہ قُرْآنِ کہتے ولے غور نکوی) قسم الفاظوسرہ پہ قُرْآنِ کہتے د فکر او
 تَذَكَّرُوا کوونیز غیب ورکپے دے پہ دے وجہ رائے اَوْ تَكْرَهُ بَدَنَهُ دے
 بلکہ د تفسیر بالرأی مطلب دادے،

را، چہ پچھلہ رومی قائمہ کرے رائے بنیاد جو رکری او تک آن دے
 رائے نہ ذرا آکر ولو کو شنش کوی پہ دے صورت کہتے رائے اصل شرہ
 او قُرْآنِ تابع شو، چہ موضوع پہ سب کول دی او بددی او ددوزخ
 باعث دی، پہ دے صورت کہتے تفسیر بالرأی کہتے داسپ، سیبیت
 د پارادہ سیاق سیاق او د عربی قواعد و مطابق درائے پہ استعمال دے
 تفسیر کول چہ د قُرْآنِ او د اسلام د بنیادی مقاصد و نہ خلاف نہ
 وی ہغہ محمود“ دے مذموم نہ دے او دے تہ تفسیر بالرأی ہم
 نشی و بیٹے، بیا ہر کہ دے نہ خوک تفسیر بالرأی اوائی نو د گتہ
 بِالْقَلَمِ“ کہتے استعمال شوے، پ، پشان رائے بہ صرف یو آلہ د تفسیر

د تفسیری عمل مجتہد اور مرجع بہ ندوی،

دویم صورت دادے، چہ پہ قرآنی تفسیر کہتے د عمل او نقل
 دود جہدا دائرے دی، د قرآن د مفردا تو معنی متعین کول اسباب
 نزول، ناسخ، بیان د مجملاتو او مختلف قرآنوں، دا بتول داسے خیزو
 پہ چہ صرف پہ نقل معلومی رائے پہ دے کہتے نشی چلیدے۔ لہذا
 پہ دے امور و کتب د رائے د دخل تفسیر بالرأی وی، چہ ہغہ بد دے
 باقی پچھلہ رائے ذالیت جیرو معنی یومعنی متعین کول یا د ہغہ نہ د
 حکم استنباط د قواعد و استنباط مطابق یا د قرآنی حکم د حکمت
 او سراز وغیرہ استخراج دا بتول تفسیر بالرأی کہتے داخل نہ دے،
 حُكْمُ چہ دا بتول امور د عقل او درائے دائرے سرہ تپلی دی نہ
 چہ دنقل او درایت سرہ دالاتقان جلد ۲ ص ۱۰۱ و ص ۱۰۲ نو د
 تفسیر بالرأی بہ دامطلب وی، چہ رائے د نقل پہ دائرہ کہتے دخلتہ
 اگری، او د نقل اور روایت پہ موقعہ نقل اور روایت پہ جائے پہ راجح
 سرہ تفسیر اگری، نو دا حد نہ تجاوز دے،

د شبہی ازالہ، د صوفیہ و اباطنیہ و د تفسیر پہ منہج کہتے فرق
 د اسلام صوفیہ و ہم د قرآن تفسیر و نہ کوی وی، او باطنیہ ملاحظہ
 ہم لیکن اول تہ تحریف او تفسیر بالرأی نشی و بیٹا او دویم قسم پہ
 تحریف کہتے شامل دے، ددے فرق دادے، چہ صوفیہ کرام د قُرْآنِ
 ظاہری معنی مینی او د ہغہ سرہ د مناسبات و مہا بلو خیزو نو ذکر کوی
 چہ د ذہن د پرواز دائرہ وسیع وی، او دہنہ مناسب خیزو نہ د اسلامی
 مسلماتو نہ خلاف نہ وی، ددے نہ د اسلامیاتو نکار نہ لازمی
 مگر باطنیہ ظاہری معنی نہ مینی او د خیلے خوبنے دغہ باطنی معنی
 اصل مراد د اللہ گنری، لکہ حُكْمُ چہ دا فرق روح المعانی بلکہ تفتازانی

ہم بیان کریدے، علامہ اوسمی فرمائی

وَأَمَّا كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ
 مِنْ بَابِ الْإِشَارَاتِ تَسْكِنُفَ عَلَى
 أَرْبَابِ السُّلُوكِ وَيُمْكِنُ التَّطْبِيقُ
 بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ وَ
 ذَلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ وَمَعْضُ
 الْعِرْفَانِ لِأَنَّهُمْ اعْتَقَدُوا أَنَّ
 الظَّاهِرَ غَيْرُ مُرَادٍ أَصْلًا وَأَمَّا الْمُرَادُ
 الْبَاطِنُ فَقَطْرٌ أَوْ ذَلِكَ اعْتِقَادٌ
 الْبَاطِنِيَّةِ الْمَلَاحِدَةِ تَوْسَلُوا بِهِ
 إِلَى نَفْسِ الشَّرِيعَةِ بِالْكَلِمَةِ وَحَاشَا
 سَادَاتِنَا مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ حَضَّرْنَا عَلَى
 التَّفْسِيرِ الظَّاهِرِ وَقَالُوا الْأَبْدُ مِنْهُ
 أَوْلَا إِذْ لَا يُطَمَعُ فِي الْوُصُولِ إِلَى
 الْبَاطِنِ قَبْلَ أَحْكَامِ الظَّاهِرِ وَمَنْ
 إِذْ عَلَى فَهْمِ آسْرَارِ الْقُرْآنِ قَبْلَ أَحْكَامِ
 الظَّاهِرِ فَهُوَ كَمَنْ إِذْ عَلَى الْبُلُوغِ إِلَى
 صَدْرِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُجَاوِزَ الْبَابَ
 (روینوالی) نہ دریا نڈلغیرد قرآن رازونہ حاصلون خواہی نوہغہ داسے دے
 لکہ دکوم، صیغ نہ لغیرد رواسے در سید لو دعوی کوی۔

د علامہ اوسمی ددے بیان نہ معلومیزی، چہ د صوفیہ کو پہ تفسیر کینے د
 خوا مؤردو لجاظوی، چہ ہغہ د باطنی تفسیر نہ جگا کوی،
 را د اللہ مراد صرف ظاہری تفسیر دے نہ چہ باطنی اشارات (۴) صرف پہ

ظاہری تفسیر کینے د مہارت پہ وجہ باطنی اشارات توتہ ساسائی کید یثی
 (۳) باطنی اشارات ظاہری تفسیر سہ مطابق کیدل ضروری دی (۴)
 د معرفت الہی پہ نتیجہ کینے د باطنی اشارات تو مطلب، د مناسبو خیر و ذواکشان
 دے، نہ چہ الحداد و خواہش نفسانی پہ نتیجہ کینے۔ د حدیث پہ دے
 الفاظ: لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَكُلٌّ حَيْثُ مَطْلَعٌ. کینے د ظاہر نہ مراد
 ظاہری معنی دے اود باطن نہ آئینہ مراد دی (روح المعانی جلد ۱ ص ۴۷)
 د صوفیہ و اوباطنیہ و پہ معنو کینے د بیلٹون پہ عرض مؤربن یومثال پیش
 کو وجہ د بیلٹون بینہ بنکارہ شی، حدیث شریف کینے دی: إِنَّ الْمَلِكَةَ
 لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَ صُورَةٌ: یعنی پہ کوم کور کینے چہ سپے یا تصویر ی
 نو پہ ہغ کینے د رحمت فرشتے نہ داخلیری، دا حو ظاہری معنی شوہ اس
 کچرے، خوگ دا معنی پہ چہل خاگے ہر دل سے داخلی اوبل یومناسب مطلب
 ہے دا ہم داخلی: ..... چہ دکور نہ مطلب ذرہ
 اود سپی نہ مطلب د ذرندگانو خوگور نہ دی اوتصویر نہ مطلب محبت دنیا
 دے نوچہ پہ کوم ذرہ کینے محبت د دنیا اود سپی پشان اخلاق وی،
 نو ہغے کینے ملکی نور نہ داخلیری، اوسہ ددے حدیث د ظاہری الفاظ
 پہ جو رہے ضرورتہ سپے اود سناہ والہ خیز تصویر پہ کور کینے حرام گنوی
 دامثال د صوفیہ و د باطنی تفسیر دے، لیکن کچرے اس خوگ ددے دا
 مطلب بیان کوی، چہ دے نہ ظاہری کور ظاہری سپے اوظاہری تصویری
 مراد نہ دے اونہ ہغہ پہ شریعت کینے منع دے، بلکہ ددے مطلب پہ حدیث
 کینے د سپو خوگور نہ دی، اود تصویر نہ مطلب یواغے محبت د دنیا دے نو دے نہ
 بہ مؤربن ہغہ باطنی تفسیر رالو کوم چہ الحداد و تحریف دے، دغہ رنگ
 پہ سورت بقرہ کینے د بنی اسرائیلو پہ سلسلہ کینے دا غل دی، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
 أَنْ تَذُجُوا بَقْرَةَ: سورۃ بقرہ آیة ۷۱ د بنی اسرائیلو دیکو

مقتول سہی د قاتل معلوم نہ ہو د پارہ دوی تہ حکم اُترچہ غواذ کبری
 اویا د ہنہ یوجز مقتول سرہ اُ مبنی نو مقتول بہ ژوند ہ شی او خیل
 قاتل بہ اُ بنائی، اُس ددے ایت داسے تفسیر کول چہ د بقرة تہ غوا یا
 غوے تہ دے مراد بلکہ نفس بہیمیہ تر مراد دے بنکارہ مطلب ہرے دا
 وی، چہ خیل نفس بہیمیہ د عبادت او ذریاضت پہ چارہ ذبح کبری
 یعنی مرے کبری ہر گلہ چہ نشا سو پہ عبادت اور یا ضت سرہ د نفس سہی
 ختمہ شی نذر و حانی ژوند بہ نصیب شی، او اصل قاتل یعنی خواہشات
 نفسانی بہ پہ گو تہ کبری، د مطلب د اچہ د خواہشات نو مغلوب انسان
 مرے دے، د غوا/ غوی تہ مطلب ہنہ نفس بہیمیہ دے، ا کوم چہ د
 خواہشات نو مرکز دے، ددے ذبح کول پہ ریاضت او عبادت سرہ ددہ
 خواہشات مغلوب کول دی، چہ ہنہ قاتل بولی، د ژوندی کید و مطلب
 جسمانی نہ، بلکہ روحانی ژوند مراد دے، (مترجم)

د تفسیر کول چہ غوا/ غوی تہ دے ذبح شوے او نہ خولے
 مقتول بیبا ژوند ہ شخو او خیل قاتل تہ اُ بنودلو، نو دا تفسیر بالرائے
 دے چہ چوہب الحاد او زندیقیت دے،

کہ اصل واقعہ او ذابیت ظاہری معنی پہ خیل حائے صحیح اگری اویا
 د غنہ باطنی تفسیر اگری نوخہ بدیت تہ نشتہ لکہ خنگہ چہ قاضی
 بیضاوی پہ خیل تفسیر کینہ دغہ ذکر شوے اشارے د معرفت الہی د
 نکتو پہ درجہ کینہ نقل کبری دی:-

د تفسیر بالرائے قسمونہ امام سلو طی رح پہ اتقان کینے دا بن
 النقیب رح نہ نقل کر تہ دی:-

مَا تَحْصِلُ فِي مَعْنَى حَدِيثِ التَّفْسِيرِ: بِه شریعت کینہ د منع شوی تفسیر پنچہ
 بِالرَّأْيِ حَسَنَةً اَنْوَالِ اَحَدًا هَا، صور تہ دی

د تفسیر د پارہ د ضروری علوم و
 حاصلونہ بغیر تفسیر کول :-
 ۱۲) د صفات باری تعالی یاد مقطناً تو
 یاد متشابہات تو تفسیر کول چہ د ہنہ
 علم اللہ سرہ خاص دے ۱۳) د خیل
 غلطی قائم کرے شوے رائے د مضبوط
 د پارہ داسے تفسیر کول چہ ہنہ د
 خیل غلطی رائے تابع کبری، او ہر دے
 تہ کے دیماردا کا بی، غلور د اچہ
 بغیر دلیلہ دعویہ اگری چہ ہم دا
 مطلب یقیناً د اللہ تعالی دے، پنجم
 د اچہ د قرآن تفسیر پہ خیلہ خوبنہ

جلد ۱۳ ص ۱۳۱

او خواہش اگری:-

دا بتول صور تہ نہ بہ تفسیر بالرائے کین دا خل دی اپہ کوموچہ د
 دوزخ د سزا و عید را غلے دے، د لوی رنگ پہ تفسیر و لؤ کینہ بہ ویر
 کم دا ہر وی، چہ پہ دے پنحو صور تو لؤ کینہ بہ پہ خہ طریقہ داخل نہ
 وی، العیا ذبا للہ:-

اقسام تفسیر:- ابن عباس رضی اللہ د تفسیر خلو ر قسمہ بنودلی دی

د اچہ صرف د عربی ژبے پہ خاص مہارت او د
 ہنہ پہ قواعد و پیژند و معلومیدے شی ۱۴) ہنہ اعتقادی او عملی بنکارہ

احکام چہ د ترانی الفاظ پہ او رید و سرہ معلومیدے شی، لکہ چہ
 فَاعْلَمُوا أَنَّمَا آتَاكُمْ اللَّهُ سَوْآتٍ مِّنْ عِنْدِهِ عِلْمًا، ہونہ شہ چہ بغیر د اللہ بل معبود نشتہ
 أَنْتُمْ وَالصَّلَاةُ وَالزَّكَاةُ وَالْبَقْرَةَ آيَةً مِّنْ مَّوَجِّعَاتِ مَوْتِ أَوْ زَكَاةٍ وَرَكُوعِ

چہ داد عربو عوام ہم معلومونے شی اودے د پاره د عربی دباریکو ضرورت نہ وی اونہ پہ دے بانڈے دنہ پوہید و خہ عذر قبول دے، (۳۳) چہ صرف مجتہدین علماء پر پوہیزی او عموماً دے تہ تاویل و تیلے شی مثلاً د فقہی احکاموا استنباط بیان د مجمل تخصیص د عام او تقید د مطلق حقیقت لغویہ بانڈے حقیقت شرعیہ تہ ترجیح ورکول او حقیقت عرفیہ تہ پہ حقیقت لغویہ بانڈے ترجیح ورکول خوہلہ چہ پہ خلافے دلیل قائم نہ وی، لکہ وصل علیہم ط ان صلواتکے سکن لہن: چہ دلیل پہ معنی لغوی ستہ نو معنی عرفی بہ تر مطلب نشی اغتہ :-

(۳۴) غلور مرہغہ چہ د هغه علم الله سرہ خاص دے، لکہ د متشابہاتو د وخت د قیامت او درروح وغیرہ علم رالاتقان جلد ۱ ص ۱۱۷) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ كَيْتَمَدَّ كُورَه آسانئی نہ مطلب دویم قسم دے لفظ د ذکر دے قرینہ دہ چہ یولخے هغه قرانی مضامین آسان کرے شوی دی چہ وعظ او نصیحت سرہ تروون لوی او هغه هم دغه دویم قسم دی امام زرکشی د التفسیر خوبن کریدے، او پہ دے تقسیم کینے علماء سرہ چہ کوم قسم خاص شوے دے هغه پہ عامہ اصطلاح کینے تاویل بللے شی خون تاویل محمود پہ دے لاندینی شراط و مفروض دے کہ دا سے نہ وی نو بیات تاویل مذموم او مخریف دے :-

(۳۵) د کومر ایت تاویل چہ کییزی هغه بہ دوپا ندینی آیت سرہ جوہر خوری (۳۶) دُر ستنی آیت سرہ بہ هم جوہر خوری (۳۷) دلغت پہ اعتبار سرہ د آیت پہ مطلب کینے د دے خائے وی (۳۸) د کتاب الله او سنت رسول نہ بہ خلاف نہ وی :- الاتقان جلد ۲ ص ۳۱۱ کینے وی :-

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمْ الْبَغْوِيُّ وَالْكَرَائِيُّ التَّوِيلُ صَرَفُ الْآيَةِ إِلَى مَعْنَى مُوَافِقٍ لِمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا تَحْتَمُّهُ الْآيَةُ غَيْرَ مُخَالِفٍ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ (۳۳) د کتاب الله او سنت سرہ مخالف

کیدل امام زرکشی د علامہ زمخشری نہ دانچم شرط ہم نقل کرے دے، چہ د دے تاویل او تفسیر نہ د قرآن پہ معجزا نہ بلاغت کینے خہ نقصان نہ پیدیزی، بلکہ اعجازی بلاغت پہ خیل خائے باقوی قال الزمخشری مِنْ حَقِّ مُفسِرِ كِتَابِ اللَّهِ الْبَاهِرِ وَكَلَامِهِ الْمُعْجِزِ أَنْ يَتَعَاهَدَ فِي مَدَائِهِ بَقَاءَ النَّظْمِ عَلَى حُسْنِهِ وَالْبَلَاغَةَ عَلَى كَمَالِهَا (۳۴) البرهان جلد ۱ ص ۳۱۱

(۳۵) د مفسر قرآن د پاره د اضروری دے، چہ هغه د تفسیر پہ یولو لارو کینے دا خبرہ پہ نظر کینے ساقی چہ د قرآن د نظم رعبارت خوبی او د قرآن د بلاغت کمال پھیل خائے پلے وی، دے نہ پنجم بشرط ہم معلوم شود علامہ زمخشری رائے بالکل صحیح دہ د قرآنی ایت اصلی مقصد د پاره پہ قرآنی تفسیر کینے اعجازی شان موجود دے کچرے معنی بدلہ شی او د خیلے خوبنے معنی اکرے شی نو د قرآنی تفسیر اعجازی شان پختہ شی او پہ قرآنی الفاظ کینے د نظم قرآنی او د سیاق سباق د ارتباط او د دلالت شان د دغه خانی معنی راہو مبلو پہ ر جہ کمزورے شی، (۳۶) کتاب او سنت کینے چہ کوم بیان شوے دے هغه یونا قابل تقسیم آسانی حق دے نو د قرآن د کوم ایت چہ تفسیر کییزی نو دا بہ کتل بکاروی، چہ د تفسیر یا مطلب پہ بل خائے کتد قرآن یا سنت نبوی د مطالبوسرہ خو تکرہ نہ وی

x

کہ نگرا وہی نودا بہ ددے خبرے دلیل وی چہ ڈا تفسیرخپل خانی او تحریف
 دے حتی یو د بل سرہ نہ تگرا ویری نو تفسیر بہ ہم ہفہ صحیح دی چہ
 پہ ہفہ کنے یو بل سرہ تگرا و تعارض نہ وی خو تعارض نہ مطلب حقیقی
 تعارض دے ہسے خو ظاہری تعارض مضر حکم ندے چہ ہفہ پہ قرآن
 کنے غور کولو سہ ختمیری، ہم دغہ وجہ دہ چہ دھرایت پہ تفسیر کنے
 ڈہ مفسر نظر دپہ ہتول کتاب او سنت وی دے ڈپارہ چہ ڈہفہ تفسیر
 ڈ مجموعی کتاب او سنت نہ خلاف نشی، دارنگ ڈ خیر القرون (یعنی صحابہ
 تابعین او تبع تابعین چہ ڈ قرآن ڈ پوہ یوغنہ او ممتاز، برخ لری) ڈ
 تفسیر و نو ڈ مجموعی روح پچہر ستنے کوم تفسیر خلاف وی نو ہفہ بہ
 تحریف وی او ڈ قبکو لو قابل بہ نہ وی، البت کچرے یوما ہر مفسر تفسیر
 ڈ شراطلو پہ رہا کنے داسے مطالب قرآنی بیان کبری، چہ سلفونہ وی
 بیان کبری خود ہفہ خلاف کے ہم نہ وی کہے، نو ڈ داسے معارف
 قرآنیہ و دروازہ ڈر سٹو خلقو ڈ پارہ بندہ ہم ندہ او پہ قرآن
 ڈ صحیح غور او فکر پہ زور ڈ معارف و اسرار و استخراج کار بہ تزیامتہ
 جاری وی، پہ حدیث شریف کنے راجی، لا ینکلی عجاہبک؛ ڈ قرآن
 عجیبہ مضامین نہ ختمیری ڈ دے متعلق ڈ امام شافعی رح ارشاد دے
 جَمِيعُ مَا تَقُولُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِلسُّنَّةِ
 وَ جَمِيعُ السُّنَّةِ شَرْحٌ لِلْقُرْآنِ وَ
 جَمِيعُ الْقُرْآنِ شَرْحٌ لِأَسْمَاءِ الْحُسْنَى
 وَ صِفَاتِهِ الْعُلْيَا : یا شرح دہ او قدآن ڈ اللہ تعالی ڈ اسماء
 حسنی او ڈ صفات عالیہ و شرح دہ : او ددے اسرار و متعلق ڈ حضرت
 ابن مسعود رضہ ارشاد دے :
 قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ : خُوكَ چہ علم غواری نو ڈ قرآن

فَيْشُورُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمٌ : د مضامین و لیتون ڈ ان کبری حکہ
 اکا و لاین و الآخرین رر و اہ : چہ پہ دے کنے ڈ اولینو او آخرینو
 البیہقی فی المدخل : علم دے مراد اصول د علم دی
 او ہر پہ دے بارہ دار شادات ڈ باری تعالی دی، تَبَيَّنَتْ لِكُلِّ شَيْءٍ
 تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ، غرض دا چہ ڈ دین ہتول اصول پہ قرآن حکیم
 کنے موجود دی او پہ فیضان الہی سہ ڈ اللہ تعالی پہ خاص بند کا نو ڈ
 قرآن نہ ددین اسرار پرانے کیزی ددے فیضان ڈ کر پہ روح المعانی
 جلد علی گوری، دے قسم فیوضاتو تہ تفسیر اشاری و بیلے شی
 ڈ باطنیہ و پہ تفسیر اشاری کنے چونکہ ڈ ظاہری معنی انکار دے پہ دے
 وجر ہفہ مردود دے، ڈ اهل السنة صوفیہ و چہ کوم اشاری تفسیری
 کبری دی پہ ہفہ کنے آہم خلود دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الا لوسی
 المتوفی سنہ ۱۲۰ھ تفسیر التستری سہل بن عبد اللہ التستری المتوفی
 سنہ ۳۱۳ھ و لم یتیم (یعنی پورہ نہ دے) او تفسیر دمی الدین بن
 عربی المتوفی بد صنف سنہ ۲۰۰ھ دا ہتول صاحبان ڈ قرآن ظاہری
 معنی تسلیم کولو نہ، پس اشاری تفسیر و نہ کوی چہ ڈ ہفہ متعلق ڈ رکعی
 پہ برہان کنے لیکنی :
 كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ : د صوفیہ و کلام تفسیر نہ دے بلکہ
 قِيلَ لَيْسَ بِتَفْسِيرٍ وَ إِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ : ہفہ واردات او وجدانیات دی
 وَ مَوَاجِدًا يَجِدُونَ عِنْدَ التَّلَاوَةِ : چہ ہفوی ڈ تلاوت پہ وخت
 محسوسوی بن الصلاح پہ خیلہ فتاوی کنے لیکنی :
 وَ جَدَّتْ عِنْدَ الْأَمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ : ما ڈ ابو الحسن الواحدی
 أَنَّهُ قَالَ صَنَّفَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيُّ : نہ معلومہ کرہ ہفہ او بیلے
 حَقَائِقُ التَّفْسِيرِ فَإِنْ كَانَ اعْتَقَدَ أَنَّهُ تَفْسِيرٌ : چہ عبد الرحمن السلمی

فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَنَّهُ لَمْ
يَذْكُرْهُ تَفْسِيرًا أَوْ لَا ذَهَبَ بِهِ
مَذْهَبَ الشَّرْحِ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ
كَانَ كَذَا لَكَ كَانُوا قَدْ سَلَكُوا مَسَلَكَ
الْبَاطِنِيَّةِ وَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ
نَظِيرٍ لِيَا وَرَدَّ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيرَ
يُذَكَّرُ بِالنَّظِيرِ:

حقائق التفسیر لیکلے دے کچرے
ہغہ دا تفسیر گنری نوکا فردے
ابن الصلاح فرمائی چہ ہغوی دا
د تفسیر پہ توگہ نہ دے ذکر کرے او
نہ تے دغہ لفظ تشریح گنری، کچرے
داعے وے نو دا باطنیت دے،
دا خو یو لگے د قرآنی مدلول نظیرے

ذکر کرے دے، حکم چہ یونظیر نہ بل نظیر یا د پزی:

د دے اقوالو نہ معلومہ شوہ چہ صوفیہ دا سے قسم تفسیر نہ بولی بلکہ د
قرآنی مقاصد و نظیر بیا: ہغوی او دے سرہ د باطنیہ و او د صوفیہ و
د تفسیر بیلتون دا علوا و ل د قرآن د ظاہر نہ انکار کوی لیکن صوفیہ
د قرآن ظاہری معنی مفلونہ بعد دا سے قسم بیان کوی، پہ منا اهل

العرفان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے دی:

وَمِنْ هُنَا يُعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ
تَفْسِيرِ الصُّوفِيَّةِ الْمُسَمَّى بِالتَّفْسِيرِ
الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيرِ الْبَاطِنِيَّةِ
الْمَلَاحِذَةِ فَالصُّوفِيَّةُ لَا يَتَعَوَّنُ
إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يُحْضِرُونَ عَلَيْهِ
وَيَقُولُونَ لَا بَدَمِنَهُ أَوْ لَا ذَمَّنْ
إِدْعَى فَمِنْ أَسْرَارِ الْقُرْآنِ وَ
وَكَمْ يُحْكِمُ الظَّاهِرَ كَمَنْ إِدْعَى: دا سے دہ لکہ چہ خو ک د طوی ا لری
بُلُوغِ سَطْحِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ
يَجَاوِزَ الْبَابَ : د نمنہ کورتہ لارم

د دے خاکے نہ د صوفیہ و د تفسیر اشاری
او د باطنی ملحدینو د تفسیر فرق
معلوم شو، صوفیہ د ظاہری معنی
انکار نہ کوی، بلکہ د ہغے ترغیب و رکوی
او وائی چہ دا دیرہ ضروری دہ، حکم
چہ د ظاہری مراد د پختگی نہ بغیر
د قرآن پہ اسرار و د پوہ دعو
داعے دہ لکہ چہ خو ک د طوی ا لری
چہ پہ دروازہ د ننو تو بغیر حما

صاحب د منا اهل د تفسیر اشاری قبلو لود پار لا پنچہ شرطو نہ بیا کریدی
۱) ظاہری معنی د قرآن خلاف نہ وی۔

۲) دادعوئی د ہر نہ وی چہ معنی مراد کا یولگے معنی اشاری دہ نہ چہ
معنی ظاہری۔

۳) د قرآنی الفاظو د پیر لے تاویل د نہ وی چہ د الفاظو عربی حیثیت
د ہغے خلاف وی۔

۴) تفسیر اشاری د د شرع او عقل مقابِل او معارض نہ وی۔
۵) اشاری مضمون د پہ شرعی دلیل مضبوط او مؤید وی۔

مناهل العرفان جلد ۱ ص ۵۴۵ بانڈے امام ابن تیمیہ رح د قرآن
ہر ہغہ تفسیر غلط بنودے دے چہ د صحابہ و او د تابعینو د تفسیر نہ
خلاف وی، اصول التفسیر کہنے لیکی:

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ مَذَاهِبِ
الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَفْسِيرِهِمْ
إِلَى مَا يَخَالِفُ ذَلِكَ كَانَ مُحْطًا فِي
ذَلِكَ بَلْ مَبْتَدَأٌ عَالًا لَيْسَ لَهُمْ
بِتَفْسِيرِهِ وَمَعَانِيهِ كَمَا أَنَّهُمْ أَهْلُ
بِالْحَقِّ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ رَسُولًا
آتَمَى :-

ہر ہغہ تفسیر چہ د صحابہ و
او تابعینو د تفسیر نہ خلاف وی
نو د دے مفسر پہ غلطہ دے
بلکہ بد معنی دے، حکم چہ د قرآن
پہ تفسیر او د ہغے پہ معنودوی د پیر
بنہ پوہ وونکہ خنکہ چہ ہغوی د
حضور علیہ السلام د را وری شوی حق

دیرزیات عالمان و...

امام سیوطی رح پدا نقان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے ہم د دے پہ بار کہنے لیکي
وَهُوَ نَفِيسٌ جِدًّا چہ د ادیرہ قیمتی او اعلیٰ خبرہ دہ لیکن دے سرہ
لیکی چہ د صحابہ و او تابعینو د سند د صحت تحقیق پکار دے حکم
چہ پہ دے قسم روا یا تو کہنے ضعیف او موضوعی ہر موجودی ہر دغہ

يَا اِلٰهَ عُلَمٰمٍ فِيْ خَفَاٍ رَفَعَ الْبَارِيْ اِبْتَدَا جِلْدَاوَلِ يَعْنِيْ بَلْ نَهَيْتَ خَدَّ
بنودل، دادوحي لغوی معنی دی، اود دے شرعی معنی اِلَّا عُلَمٰمٍ بِالْشَّرْعِ
یعنے صرف شرعی احکام بنودل وحی دے۔ دوحی لغوی، درے قسم دی

۱) فِطْرِي ۲) اِيْجَادِي ۳) عِرْفَانِي

فِطْرِي لکہ د خدا ئے پاک پہ الہام د نورو مچو گبین جو بول
اوپہ ہنہ کئے شہد جمع کول د غہ رنگے د نورو حیوانان
کارنئے خود اقسام وحی صرف حیوانان تو ر خنارو و خارو و دپارہ وی، پہ
قرآن کو پیر کئے دی :

وَاَوْحِيْ رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنْ اَتَّخِذِيْ مِنْ مَّوْبِنٍ د شہد و مچو تہ پہ وحی
مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا رَسُوْرَةُ النَّحْلِ اِيْتَا فِطْرِي سِرَّة اُ بنودل چہ تاسو

پہ غرو نو کئے گبینو نہ جو پکری

اِيْجَادِي لکہ دیورپ سائنسدان چہ یو آرخ تہ مخہ کپری او
ہنہ دپارہ کوشش کوی نو دد غہ مطلوب خیز صورت

اونقشہ اللہ پاک ددہ پہ ذہن کئے راوی اودغہ خیز بیا جو رشی، مثلاً
ہر وہمی سری ہوائی جہاز جو بول غو بننہ ہنہ اول ڈالوئیکے شکل نورو
لید لے دیکو آو توئکی خیز شکل ئے پہ خیال کئے راو سنوا و کارئے پر
شروع کرو بخرجے ئے کولے او تکلیفونہ اوتوا و نوئے برداشت کول نرد
چہ قدرت د آلوئیکے مکملہ نقشہ ددہ پہ ذہن کئے و اچولہ، د موجد
کارخپل ذہن متوجہ کول و او د خدائے کار د مطلوب خیز نقشہ اچول
دا ہنہ وحی او الہام دے چہ عاموانسانانوئہ کپری ہنہ د کافرولے
نہوی:

كَلَّا تَتَذَكَّرُ اِنَّ هُوَ لَآءٍ وَّ هُوَ لَآءٍ مِّنْ عَطَاٍ : یعنی مؤمن او کافر دو اپہ کوشش
رَبِّكَ وَاَمَّا كَانَ عَطَاٍ رَبِّكَ لِحُطُوْرِكَ كوی نومونہ ہنہ مدد کو و سنا

سورہ بنی اسرائیل آیت ۹۱ | د خدائے بخشش او فیض پہ چا بند دے
دا قسم وحی عاموانسانانو د پارہ خاص دہ اگرچہ ہنہ کافر ہم وی:

عِرْفَانِي دریم قسم وحی عرفانی دہ چہ اولیا و سرہ خاص دہ
ہلہ چہ یوولی د شریعت پہ تابعداری او پہ ریاضت سرہ

ذکرہ صفاتی بیاموی نو پہ دہ بانداے خاص علوم د الہام پہ ذریعہ
د اللہ د طرفہ وارد پیری چہ ہنہ تہ قرآن اشارہ کوی:

وَالَّذِيْنَ جَاءَهُدُوْا فَاِنَّا لَتَهْدِيْهُمْ : خوک چہ ددین پہ لارہ کئے او د
سُبَلْنَا رَسُوْرَةُ عَنْكِبُوْتِ اِيْتَا ع : اللہ پہ فرمانبرداری کئے محنت کوی
نومونہ پہ ہغوی د ہدایت خاص لارے پرا نیجو:

د دے ہدایت مطلب الہامی معارف دی چہ د ہدایت ایسانی زیوا
دی، خکہ چہ ایسانی ہدایت خود محنت کولونہ ورا نیدا ہم حاصل دے
دادرے وارہ قسم الہام پہ لغت او پہ معنی عامہ کبی وحی دہ دا حیوان
انسان اولیا و کراموتہ کیدے شی اگرچہ دمر تہ توفیق د پکتن ہنہ دے
چہ کور ماورپانداے بیان کرو او دا وحی یوئے د پیغمبرانونہ دہ
بلکہ د پیغمبرانوحی خاص وحی شرعی دہ :

وحی شرعی

خلورم قسم شرعی دہ چہ انبیاء علیہم السلام سرہ خاص دہ
خوہر نبی ولی ہم وی نو ہنہ تہ وحی عرفانی ہم کپری چہ د ہنہ نو
حیت دوحی شرعی دے، چہ د قانون او احکام و حیثیت لری، بخلاف د
ولی دوحی عرفانی چہ ہنہ قانونی حیثیت نہ لری او دا د علم کلام یو
عامہ مسئلہ دہ : وَاللّٰهَامُ لَيْسَ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرْعِ : یعنی د ولی
الہام قانون شرعی نشی جو پیرہ : دوحی شرعی حقیقت داد
چہ د اللہ د جانبہ د فرشتے پہ واسطہ یا بیغ پہ نیغہ پہ خوبیا پہ

۱) د یو جسم په یو مکان کښه ککړ او کیدل لکه
 نَزَلَ الْأَمِيرُ الْمَدِينَةَ : (امیر په مکه کښه ککړ او شو)
 رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا : ترجمه : اے خدایه ما د بركت
 سورة مؤمنون آیه ۷۵ : وَاللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ :
 ۲) د یو جسم باندې نه لاندې را تلل، لکه
 وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا : موبز د آسمانه د بركت اوبه راكوتې
 كړې دى :

د قرآن حكيم الفاظ د جسميت او مكانيت نه بهر د پاك دى په دې وجه
 د نزول قرآن مطلب اعلام رښودل دې مطلب دا چه قرآن په نديم
 د فرېښتې رسول عليه السلام نه ښودل دا نزول قرآن دې او په
 دې تعبير نزول كې د قرآن د شان لوى ښكاره كول مقصود دى
 (مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۲) چه انسان ته د لور مقامه پر خيز
 را غلې دې يا قرآن باندې د نزول اطلاق په دې اعتبار دې چه
 جبريل عليه السلام د لور مقامه په زمكه راكوت شو دا خو حقيقت
 دې نو په دې واسطه قرآن ته هم نزول منسوب شو.

۳) د ريمه معنی د نزول دا هم ده چه پخپله خويو خيز راكوت نه شو
 خوا سباب ته د عالم بالا سره تړون لري چه اراده الهی هم كيدايشي
 يا آسماني تاثيرات او هم په دې اعتبار سره اوسپنه خاروواو انساني
 لباس د پارده هم قرآن د نزول لفظ استعمال كړيدې.

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ لِّمَن لَّمْ يَلِدْهُ يَتِيمًا : موبز اوسپنه راكوته كړه چه د هغه
 وَصَلَفٌ لِّلنَّاسِ : سورة الحديد آیه ۲۵ : نه د جنگ سامان هم جوړېږي
 وَأَنْزَلْ لَكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَائِدَةً : موبز ستاسو د فائده د پارده
 اشر و اچ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُّوَارِيكُمُ الْخَارِوجَ مِنْ بَدَنِكُمْ كَمَا كُنْتُمْ كُرْهُوا
 اَظْفَارًا : سورة الحديد آیه ۲۶ : موبز ستاسو د پاره د پارده د

سَوَاءٌ تَكْمُرُ : سورة الاعراف آیه ۷۰ : موبز لباس راكوتل كړ چه د هغه
 په اغوستو ستاسو د حيا حايونه پرده شي
 د دې درې وارو خيزونو اسباب آسماني وي نو دې د پارده هم د
 (نزول) لفظ استعمال شو :-
 نزول نه بيا دوه نور لفظونه را نزال او تنزِيل جوړېږي، ۱) تنزِيل
 په وار وار راكوزيدو ته وائي، او انزال په وار وار او په يوځل راكوزيدو
 د پارده استعمالېږي، لکه چه عذاب د پارده هم د دې استعمال شو :-
 دې :-

إِنَّمَا نُنزِلُكَ عَلَىٰ أَهْلِ الْقُرَيَّةِ : موبز په دې كلي د آسمان نه عذاب
 راجز او مِّنَ السَّمَاءِ : سورة منكبوت : نازل ووتېږي
 آیه ۸۳ : : : :

ښكاره خبره ده چه عذاب په يوځل نازل شويدې او قرآن په
 وار وار دې د وارو د پارده در انزال) لفظ استعمال شو، نور يانې
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ : په دې خوبې د هغه الله دې چه په
 الْكِتَابِ (سورة كهف آیه ۱) : خپل بنده ته د كتاب نازل كړو
 د مفردات امام مراعې ص ۵۰ :-

د قرآن درې تنزلات

۱) نزول اول : د بارگاه خداوي نه لوح محفوظ نه نزول، چه هغه
 دې آيت كې ذكر دې :- بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي لَوْحٍ
 مَّحْفُوظٍ

سورة البروج آیه ۲۲، ۲۱ :-

۲) دويم نزول : د لوح محفوظ نه د لاندېني آسمان د بيت العزة
 مقامه نه نزول چه په سورت د خلك سورت
 قدر او سورت بقره كې ذكر دې :-

قَدْ رَأَى الْكَلْبَ إِذْ يَبْكُ مِنَ الْغَيْظِ :- سورة البقره آیه ۲۳۵ :-
 قَدْ رَأَى الْكَلْبَ إِذْ يَبْكُ مِنَ الْغَيْظِ :- سورة البقره آیه ۲۳۵ :-
 قَدْ رَأَى الْكَلْبَ إِذْ يَبْكُ مِنَ الْغَيْظِ :- سورة البقره آیه ۲۳۵ :-

اودویم کرت دَرُومبی آسمان پہ بیت العزت مقام کئے اودریم کرت
 نزول سے پہ واروار پہ حضور علیہ السلام اُشو، نور آسمانی کتابوں
 پہ یوخل پہ کتابی صورت کئے نازل شوی دی دَقْران دوارہ قسمہ ریپو
 خل، پہ واروار نزول دابنائی چہ دَحْدائے حکمت فرستوتہ را
 بنود و، چہ دا آخری کتاب دے، یارُومبی آسمان تہ دَنازِلوومطلب
 ذہبی علیہ السلام شوق زیاتنول وور، حکم چہ دَحْوَجے شے رانزدے کیدل
 شوق نُورہم زیاتنوی، یاد احکمت دوچہ دَقْران د مکمل حفاظت
 یقین راشی اوشک شبہ بالکل خترشی (مناہل العرفان جلد
 ص ۳۶ تا ۴۰)

دَاحقرداخیال دے، چہ دَقْران دحفاظت مکمل انتظام کول پہ دے
 وجہ مقصود ووجہ دا آخری کتاب دے، یوخل دَعومی انتظام پہ صوت
 کئے قُرآن پہ لوج محفوظ کئے محفوظ کرے شوچہ د حکومت الہیہ
 مرکزی محافظ خانہ دہ - دویم خل پہ بیت العزت کئے د آسمانی حفاظت
 انتظام اُشو اودریم خل دہبی م پہ زرہ نازلیدسرہ د زمینی حفاظت
 انتظام اُشو، پہ خلورم خل دامت پہ سینو دے دحفاظت انتظام اُشو
 لکہ فرمائی: اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَءِ لْحٰفِظُوْنَ رِسُوْرَةُ الْحِجْرِ اِیْدِیْ
 وَنَحْمُ خُلْدَ حَضْرَتِ ابوبکر عَمْرُو عَثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُم اِجْمَعِيْنَ پہ ذریعہ
 تحویر پہ صورت کئے دے دحفاظت انتظام اُکرے شوپہ زرہ وور
 بے خبرہ اچونکے اوپہ سینو کئے محفوظ کوونکے یوائے اللہ دے،
 جبرائیل علیہ السلام قُرآنی الفاظ خٹکے حاصل کرل،
 صحیح خبرداده چہ جبرئیل علیہ السلام اللہ نہ قُرآن واوردید اود
 دے الفاظ پئے حاصل کرل، لکہ خٹکے چہ بیہقی د اِنَّا نَزَّلْنَا الذِّكْرَ، پہ تفسیر
 لیکلی دی اود دے تاہید د طبرانی ہفہ حدیث شریف دے چہ د

اِنَّا نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ ۝ ہم موبن داپہ مبارکہ شبہ کئے نازل
 سورہ دُخَان ایتہ ع : کپے دے،
 اِنَّا نَزَّلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝ ہم موبن داپہ شبہ دقدر کئے
 سورہ القدر ایتہ ع : نازل کپے دے،
 شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي اُنزِلَ فِيْهِ ۝ دَرَمضان میاشت ہفہ دہ پہ کومہ
 الْقُرْآنُ (سورہ البقرہ ایتہ ع) ۝ کئے چہ داقُرآن نازل کپے شوے دے
 دے دوارہ ورنزلوومطلب پہ یوخل نازلیدل دی، شبہ دقدر اوشبہ
 مبارکہ دوارہ لودی اویر رمضان شریف کئے دی نوایتونو کئے ہیج تعارض
 نشہ لکہ خٹکے چہ مستدرک، حاکم اوسانی اوبیہقی ہم داہن عباس
 نہ نقل کپے دی۔

(۳) دریم نزول د جبریل علیہ السلام پہ واسطہ
 د نبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک شویدے، لکہ

فرمائی اللہ جل شانہ
 نَزَّلَ بِرُوحِ الْاَمِيْنِ سَتَا پہ زرہ راکوز کپے
 لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُنذِرِيْنَ ۝ بَلِيْسَانِ
 عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ ۝ سورہ الشعراء
 آیتہ ۱۹۳ تا ۱۹۵

دانزل تقریباً پہ دروئیت کالہ کئے مکمل شو، دلته داشبہ کول بے خایہ
 دی چہ د نبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک دَقْران دنزلوومطلب داچہ صرف
 معانی پہ نازل شوی وی الفاظ بہ نہ وی نازل خٹکے چہ دقرآن رِ بَلِيْسَانِ عَرَبِيٍّ
 مُّبِيْنٍ ۝ الفاظ داکواھی وکوی، چہ دَقْران الفاظ ہم نازل شوی وو،
 حکم چہ الفاظ دَرَبان رُجے وی،
 قُرآن دوہ کرتہ پہ یوخل نازل شویدے اول کرت پہ لوج محفوظ کئے او

نوا س بن سمان رضی اللہ نہ تے مرفوعاً نقل کرے دے :-
 اِذَا تَكَلَّمَ اللهُ بِالْوَحْيِ اخَذَتِ السَّمَاءُ
 رَجْفَةً شَدِيدَةً مِّنْ خَوْفِ اللهِ فَاِذَا
 سَمِعَ اَهْلُ السَّمَاءِ صَعِفُوا وَخَرُّوا
 سُجَّدًا فَيَكُوْنُ اَوَّلُهُمْ يَرْفَعُ رَاْسَهُ
 جِبْرَائِيْلُ فَيَكَلِّمُهُ اللهُ بِوَحْيِهِ مَا ارَادَ
 فَيَنْتَهِي بِهٖ حَيْثُ اَمَرَ : : :
 راہ چت کرمی نوا اللہ تعالیٰ دوحی کلام ہفہ سرہ اگری چہ کوم خائے نہ
 ورتہ حکم اشی ہلتہ د خدا تے وحی ارسوی :-

د جبرائیل علیہ السلام دوحی حاصلو یوغیبی معاملہ دہ بہ ہفہ
 کئے درائے خہ خدے نشتہ لہذا ادا صورت د تلو نہ نہایات غور
 دے ، پہ مناہل العرفان جلد ۱ ص ۱۱۱ کئے اللہ تعالیٰ نہ د جبرائیل
 بیغ پہ بیغہ رو حانی حصول او دلوح محفوظ نہ حاصلو ہر ذکر دی
 دقران تازل شوی الفاظ کلام د انسان پہ ذہن کئے وی بیائے
 پہ ثبہ د الفاظو پہ شکل کئے ادا کو
 داکلام کہ کرو ہونہ خلق ہروائی نو دغہ رومی کس کلام بہ بلے شی
 مثلاً کو امر و القیس قصیدہ یا د حریری مقامات چہ خوک ہم لول
 اووائ نو دابہ ہم د امر و القیس او د حریری کلام گنرے شی ، دغہ کہ
 اللہ تعالیٰ خپل کلام د قرآنی الفاظ پہ شکل کئے ظاہر کرو بی جبرائیل
 علیہ السلام اوستو حضور علیہ السلام اوستو پہ اربونو انسانا
 اوستو اولوی بہ تے مگر کلام بہ د اللہ گنرے شی نہ چہ د جبرائیل علیہ
 یا د محمد علیہ السلام پہ قرآن کئے دی رحتی یسمع کلام
 اللہ اوبلسان عربی مبینی دہنہ بنکارہ ثابت پری چہ د

لفاظ د اللہ د جانبہ دی ، او د اذ اللہ کلام دے ، کچرے مضمون دیوزید
 وی او د دغے مضمون اذاپہ الفاظو د بل (عمر و) وی نو دے نہ بہ د زید
 کلام نہ بلکہ د عمر و کلام و بیٹے شی پہ دے ، وجہ د قرآن الفاظ او معنی
 دوارہ د اللہ د جانبہ دی او قرآن لہ ہم دے ذات ترتیب
 کچرے دے ، موبن نور زیات د خبرو پہ و لو نو کئے خان نہ تسکو و حکہ
 چہ خہ دیرہ فائدہ تے نشتہ ، پہ مناہل العرفان کئے داپور اتہ ذکر
 مضمون شبتہ دے :-

دقران ، سدت او د حدیث قدسی بیلتون

مام سیوطی رحمہ اللہ د امام جوینی نہ نقل کریدی ، چہ د قرآن
 لفاظ او معنی دوارہ د جبرائیل علیہ السلام پہ واسطہ د اللہ تعالیٰ
 د جانبہ نازل دی او د حدیث مضمون د اللہ د جانبہ دے مگر الفاظی
 د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی ، اتفاقاً جلد ۱ ص ۱۱۱ او حدیث
 قدسی بہ ہفہ وی چہ الفاظ تے ہم د اللہ د جانبہ وی لیکن معجز نہ وی
 ونہ د ہفہ د الفاظو پہ تلاوت ہفہ ثواب حاصل پری کوم چہ د قرآنی
 الفاظو پہ تلاوت حاصل پری او نہ پے منحج کئے د دے لوستہ کیدیشی
 مناہل العرفان فی علوم القرآن جلد ۱ ص ۱۱۱

د آحقر پہ رائے کئے د حدیث نبوی او حدیث قدسی دوا لہذا مضمون
 د اللہ د جانبہ دے لیکن د حدیث نبوی نسبت اللہ تعالیٰ نہ کول
 معنوی دی ، مطلب د جانبہ د اللہ خو مضمون دے لیکن پہ بنکارہ
 الفاظو کئے تے نسبت اللہ تعالیٰ نہ نہ دے شوے مگر د حدیث قدسی
 نسبت پہ بنکارہ الفاظو کئے اللہ تعالیٰ تہ کول حکہ ضروری دی چہ دا
 د اللہ تعالیٰ حکم او امر دے او ہم پہ دے وجہ د حدیث قدسی الفاظ
 بل لول اوروایت بالمعنی جائز نہ دے او د حدیث نبوی جائز دے

خوبہ شرط دے چہ اصل معنوی کے فرق را نشی ہمدغم
 وجہ دہ چہ حدیث قدسی تہ کے حدیث اوتیل چہ الفاظ نبوی د
 پارہ دار حدیث خاص دے (قدسی) لفظ زیاتے د بکارہ نسبت پر
 وجہ شوے دے چہ حدیث نبوی نہ د دے زیات اہیت او
 خصوصیت ثابت شی، واللہ اعلم :-

دوہی دنازید و قسمونہ

دوہی نازلیدل بہ یا پتہ ذریعہ د فرینتے دی یا بیغ پہ نیغہ د اللہ د
 جانبہ

دروہی قسم بیادریے قسمہ دی

۱۲) وحی متصلی ۱۲) وحی تمثلی ۱۳) وحی روعی
 ۱۲) وحی متصلی کہے جبرئیل علیہ السلام پہ خیل اصل حقیقت (ملکیت)
 باندے قائم وی اور وحی راوری چہ پہ حدیث د بخاری کہے دے تہ دیوار
 سختہ وحی ویلے شوے دہی فرمائی (وہو اشدک علی) داشتات پہ دے
 وجہ دے چہ بشریت اوملکیت دوارہ یوحائے کیدل دیروے پیتے حکہ
 دے چہ فرینتہ اوانسان یوجنس نہ دے اوبلہ وجہ دے دادہ چہ
 نبی علیہ السلام د بشریت نہ ملکیت تہ عروج اگری گویا کن دوارہ
 حضرت جبریل اوحضور علیہما السلام فرشتے خیل منیع کہے یو
 جائے شی اودا حکہ پیتے دے چہ گویا کہے د حضور علیہ السلام جنس
 بدل شی د بشریت نہ ملکیت تہ اودا خہ آسان خبرہ نہا :-

۱۳) دوہی وحی تمثلی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام د انسان پہ شکل کہے
 راوری پہ دے صورت کہے حضرت جبرئیل علیہ السلام د ملکیت
 بشریت نہ تنزل اگری اود د وہم جنس یوحائے کیدل خہ پیتے نہ جنس
 دادوارہ قسمہ وحی اور وہی قسم وحی شدت د بخاری پہ ابتدا کہے د

او قرآنی وحی عموماً پہ دے دو طریقہ غلط دہ :-

۱) دریم قسم وحی روعی دہ : چہ جبرئیل علیہ السلام وحی پہ خراسا
 مبارک د نبی علیہ السلام د اللہ پہ حکم نازلہ کہی اود حضور علیہ
 السلام د اورید و رہ غوب و مبارک ہن سہا خہ تعلق نہ وی :-
 (اخرجہ احکام)

دبالذات رنیغ پہ نیغہ وحی دوہا قسمہ دی

۱) پہ ویسہ لکہ د معراج پہ شپہ د اللہ د جانبہ بیغ پہ نیغہ (بلا واسطہ)
 پہ وحی شوے دہ :-

۲) یا پہ خوب کہے لکہ د حضرت معاذ رض پہ حدیث کہے دی :- اتائی ربی نقال
 نیرم یخصم الملک الا علی، یعنی خوب کہے ماتہ اللہ تعالیٰ راغے اووے
 رومائیل چہ د عالم بالا فرینتے پہا خہ کہے بحث کوی (اتقان جلد ۱ ص ۱۲۵)

پنجم فصل

دقرآن جمع کول اود ہن تدرین

قرآن د خالق کائنات اخری کتاب دے، حکم اللہ تعالیٰ د دے د
 محفوظ ساتلومکمل انتظام اگری و عالم بالا کہے تے پہ لوح محفوظ
 بیت العزت کہے محفوظ کروا وہ زمکہ تی د دے د حفاظت دوہا قسمہ
 نظام اگری، یوحفاظت صداری، چہ د نبی علیہ السلام اود امت پہ زہونو
 د ماعون کہے تے محفوظ کرو، چہ د قرآن پخیلہ ذکر کہیدی پہ بخاری
 د ابن عباس رض نہ منقول دی، چہ د قرآن د نازلید و پہ وخت بہ
 جبریل علیہ السلام سہ سہا حضور علیہ السلام لوستہ اوتلاوت کولو
 قرآنی وحی محفوظہ شی نو د آیت نازل شو :-

لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتُجِبَلَ بِهِ ۖ ذُرِّيذًا مِمَّنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۚ
 إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۚ إِنَّ سَؤْلَهُ لَسَهْلٌ عَلَيْهِ جَنَّةً بِمَنْ شَاءَ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَنُزُلَهُ بِإِذْنِ الْمَلَائِكَةِ ۚ وَالْقُرْآنَ نُنزِلُكَ فِي الْوَيْلِ وَاللَّيْلِ وَالْجَنَّةِ الْوَعْدِ ۚ وَالْقُرْآنَ نُنزِلُكَ فِي الْوَيْلِ وَاللَّيْلِ وَالْجَنَّةِ الْوَعْدِ ۚ وَالْقُرْآنَ نُنزِلُكَ فِي الْوَيْلِ وَاللَّيْلِ وَالْجَنَّةِ الْوَعْدِ ۚ

دے نہ پس بہ دوی علیہ السلام پہ چہ خولہ د قرآن وحی آوریدہ او ہم
 د غسے بہ ئے یا دیدالہ او نور و خلقتہ بہ بی رسولہ دارنگ د قرآن د حفظ
 ذمہ واری یو بل خائے کئے اللہ بچلہ افسیتہ دہ فرمائی، سَتَقَرُّوا رِجْ
 فَلَا تَنْسُوا: موبن بہ تانہ (قرآن) لوگو بیا بہ تانہ ہیریری
 دامت پہ سینو کئے د قرآن محفوظ کولو ذکر ہم قرآن کئے شتہ فرمای
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ۚ وَقَدْ قَرَأُوا نِسَارًا
 لَدَوِي چہ دا ہل علو پہ سینو کئے موجردوی :-

قدارت دا آخری کتاب پہ سینو کئے محفوظ سا تل غو بنتہ نو دے د پارہ
 د رومی نہ داے قوم چوڑی کیوچہ د ہغوی حافظہ بیمثالہ ولا د ہغوی
 سینے د قومی واقعات و قبائل نسبو نو خزانے وے او دوی بہ یوخل
 د سوںو شعرو نو قصیدہ چہ او دیدہ نوور تہ بہ یادہ شواہ او د عربو
 تاریخ پہ دے گواہ دے، او بیا دانالو بستے قوم وود دوی دہراوریدہ
 شوی شی ہول دارومدار پہ قوت حافظہ بانڈے وونو دوی دے فہ
 قوت حافظہ قرآن او اسلام نور ہم ترقی و رکیرہ اودانور ہم
 زیات شو دے نہ بغیر عربو سہا د قرآن محفوظ سا تلود پارہ د
 ہغوی ذرہ لگولو، او شوق زیاتو لو نور اسباب او محرکات ہم
 شوچہ د ہغے بہ زور دوی د خیل ذہن او دماغ قرآن یا دولونہ دہن
 زیاتہ ہغہ کرہ چہ ہغہ دادی

اول محرک د عربو سادہ او د تکلف نہ خالی وو، د ہغوی د

ضروریات دیر مختصر و وجہ ہنے د پارہ د دیدعت او منہ و تدر و
 ضرورت نہ دوچہ کوم بہ ئے بیامونداہ نو ہم پہ ہنے بہ ئے قناعت کولو
 او نور و پسے بہ ئے ہغہ نہ اوریہ ہم پہ دے وجہ د ہغوی ڈوندا فارغ و
 او د قرآن د حفظ د پارہ دوی سہا دیر ا زکار وخت و مطلب دا
 چہ د ا زکار وخت زیاتوالے ہم یو سبب او محرک وو :-

دویم محرک قرآن او وحی سرہ د دوی د حد نہ زیاتہ
 مینہ او عشق و و او دا دوارہ داسے خیزونہ
 دی چہ د یو خیز را بنکلا او حاصل کولو د پارہ د ہولونہ لوئے محرک دے
 چہ دوی ئے، د یو عاشق پشان پہ قرآن یا دولو مجبورہ کول د صحابہ
 کرامو قرآن سرہ د عشق او محبت دیر تاریخی واقعات موجودی چہ
 دے کئے د شک کولو ہند و خہ خائے نہ پائے کیری ہر کلمہ چہ یو خیز
 سرہ د مضبوط حافظہ والا قوم پہ عاشقانہ دول محبت پیدا شی نو بیا
 د غہ خیز چیر زیادے شے :-

دسیر محرک د قرآن حیران کن او تعجب پیدا کونکے رنگ دریم
 محرک وو، خصوصاً چہ ہول د عربو فصیحان
 اوبلیغان د دے د مثل را وونہ پائے را غے و و او دا ہم د صحابہ کرامو
 خیل خان تہ د را بنکلو یو باعث وو، محک چہ د انسان پہ طبیعت کئے دا
 پراتہ دی چہ ہغہ د ہر عجیبہ او نا آشنا خیز دیا دولو کو سنش کوی لہذا
 دے محرک ہم د صحابہ کرامو زبونہ د قرآن یا دولونہ را تہیت کرہ
 او دوی پہ پورہ توجہ سرہ د دے پہ یا دولو کئے لکیدہ او د قرآن
 حیران کن اعجاز پہ دوی کئے د دے دیا دلو زبردستہ جن بہ او اشتیاق پیدا کرہ
خلورم محرک پہ حدیث کئے د قرآن پہ زکا کرے د دے پہ
 یا دولو او پہ دے د عمل کولو نرغیب و رکیرے

شوے دے چہ پہ ہنخہ صحابہ کرامو ایمان او کامل یقین و وتردے حد
چہ پہ قرآن عمل کولو بانڈے بہ ہغوی پچیل حائونو قربانوںو فخر
اوویار کولو، اوکلہ بہ چہ صحابہ کرامو د ترغیب الہی آیتونہ و او ریدل
نود ہغوی د شوق اور بہ نور زیات پہ لمبو شو مثلاً دا آیتونہ۔

وَأَنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَهُ سوره فاطر آیت ۷۷
۲۳) كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَبْصَارِ
د صحیح مسلم پہ روایت د حضرت عثمان رض یوحنا پت شریف دے
خَيْرُكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ؛ پہ تاسو کینے دے تلوونہ زیات بنہ
ہنخہ کس دے چہ قرآن زدہ کری او بل تہ تے اذدہ کری۔

او بل حدیث د عبد اللہ بن مسعود رض پہ روایت د ترمذی دے
مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا
لَا الْقَوْلُ الْم حَرْفٌ بَلْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا م حَرْفٌ وَمِثْلُ حَرْفٍ ؛
پہ دے حدیث کئی د قرآن پہ یدرو لفظ د سولسونیکو د بد لے او ثواب
موند لو وعدہ شوے دہ نو داسے قسیم ترغیباً تو او تشویقاً تو نہ بہ پہ
صحابہ کرامو د یرغبان ترغور کید و کوم نہ چہ قرآن او حدیث
دک دے، ہمدغہ و جدوہ چہ صحابہ کرامو خپل نول ژوند د قرآن
پہ حفظ کولو کینے نیکو و۔

پنجم محمّد

د صحابہ کرامو د دین د نجات راگی یوہ ذریعہ
ہم دا قرآن وودوی بہ خپلہ بتولہ کتہہ او کامیابی
ہم قرآن سرہ تر لہ او دا عشق جد بہ او یقین د دے باعث شو چہ ہنخہ
بہ قرآن ددے د عاشق پہ توگیہ یا دولو۔

شپنم محمّد

صحابہ کرامو بہ قرآن حکیم پہ نما خنہ کینے پہ

تراویحو کینے لوستلو د ژوند پہ تلوو کارونو کینے بہ تے ہم پہ دے فیصلہ
کولے پہ عقائد و عباداتو، اخلاقو او اعمالو کینے بہ ددے پہ ہدایت
تلا غرض دا چہ اسلامی ماحول او معاشرہ کینے د قرآن حفظ د یر
عزت او شرافت ذریعہ وہ نوحکہ ددے باعث شو چہ قرآن حفظ
یاد کرے شی۔

د قرآن یا د اول او صحابہ کرام

ددے تیرو شوو محمّد کاتو اثر و وجہ صحابہ کرامو خپلہ بتولہ ہنخہ قرآن
یا د ولونہ کرے وہ۔ د عربو قبائلو د یر لہ لہے مزلونہ کول او د
قرآن د یا د لو د پارہ بہ ملوینے منورے تہ راتلا او بتی علیہ السلام بہ
ہم قاریان او حافظان د قرآن، قبائلوتہ پہ دے غرض لیزل چہ
قرآن ہغوی تہ و زیاد کری پہ صفر سنہ ۶ ہ د ابو براء پہ در خوا
نجد یا نوتہ د قرآن د تعلیم او تبلیغ بہ غرض د حضرت منذر بن عمرو ساعدی
پہ مشرئ کینے داویا د قاریانویو تلوے حضور علیہ السلام ورا لیزلو
خود عامر بن طفیل پہ تکی سواد د و صحابہ کرامو منذر بن محمد رض
او عمرو بن أمیہ رض بتول شہیدان کرے شو د شہید کید و پہ وخت
چہ حرام بن ملحان رض نہ نیزہ پورے را پورے او تہ نو ہغوی افریابیل
اللہ اکبر فزت وکبت الکعبۃ را اللہ اکبر حجاب د کعبہ پہ پروردگار قسم
وی چہ خد کامیاب شو م۔

ددے بتول نوم د سیرتہ القرآن (ط) و او ہم د دینہ پہ دغہ دخت کینے
د قاریانوا و حافظانوا د گنبر الی پتہ لگی د فتح الباری جلد ۱ ص ۲۹۶
علامہ ذہبی پہ طبقات القراء کینے دا و مشہور حافظانوا و قاریانوا
نومونہ بنودلی دی کومونہ چہ د قاریانوا د قرات سند سیرئ
ہنخہ دادی، (۱) عثمان بن عفان رض (۲) علی بن ابی طالب رض (۳) ابی بن

کعب رضی (۱۸) عبد اللہ بن مسعود رضی (۵) سالم مولیٰ رضی (۱۶) ابی حذیفہ
 (۷) معاذ بن جبل رضی چہ پہ دے کئے ابی بن کعب رضی قاریا نوسہ داردے
 پہ مفتاح السعادات جلد علی کتبہ وی چہ ابو موسیٰ الاشعری پورہ قرآن
 یاد کرے ووا و حضور علیہ السلام تے واورولو، پہ صحابہ کرام کیتے سن زہ
 حافظان صحابہ کرام دیر مشہور ووجہ پہ ہغوی کیتے اوہ دیر شوتہ اعلیٰ
 مقام حاصل وود ہغوی نومونہ دادی رب ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ عثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ علی بن
 ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ طلحہ رضی
 اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن ابی وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ حذیفہ بن الیمان
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبادہ بن الصامت رضی اللہ
 عنہ معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ مجمع بن حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۳)
 فضالہ بن عبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۲) ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۱) سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ عبد اللہ بن عباس رضی (۱۸) ابویوب انصاری رضی اللہ (۱۹) عبد بن ذو
 ذوالحارث رضی اللہ تعالیٰ (۲۰) عبید بن معاویہ بن زید بن ثابت رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ ابو زید رضی اللہ تعالیٰ (۲۲) سالم مولیٰ ابی حذیفہ رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ (۲۳) سلمہ بن مخلد بن الصامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن عبید
 بن نعمان الانصاری رضی اللہ تعالیٰ (۲۵) زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۶)
 ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ (۲۷) عبد اللہ بن السائب رضی اللہ تعالیٰ (۲۸)
 سلیمان بن ابی حشمتہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۹) تمیم الداری رضی اللہ تعالیٰ (۳۰)
 معاذ بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ (۳۱) ابوالدرداء رضی اللہ تعالیٰ (۳۲) عقبہ
 بن عامر الجعفی رضی اللہ تعالیٰ (۳۳) عبد اللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ
 (۳۴) سعد بن المنذر بن اوس رضی اللہ تعالیٰ (۳۵) قیس بن صعصعہ رضی

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ (۳۷) ابو حلیمہ معاذ (۳۸)
 بحوالہ تہذیب، طبقات بن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذہبی، مفتاح
 السعادات، اتقان، صحیح البخاری) دا خود پورہ قرآن د حافظان
 لندیان دے اوچا تہ چہ نیم گریے قرآن یاد وود ہغوی خوشمیر
 نشی کیدے اودا د قرآن د حافظان، رومیہ دور و نو اسلام چہ خورہ
 بہ خرید و ہومرہ بہ ورسہ حافظان د قرآن
 ہم زیاتیدل، سرولیم میور غونہ دا سلام د شمن ہم خیل
 کتاب "لائف آف محمد" کیتے اقرار اکر وچہ صحابہ کرام حافظہ
 زیاداشت) بے مثالہ وہ لکے چہ لیکے چہ ددوی حافظہ دیرہ اوچتہ
 وہ خود قرآن د پارہ بہ لے دا دیرہ زیاتر استغیا لولہ، ددوی حافظہ
 دومرہ مضبوط واد مجتہدے ہم دومرہ قوی ووجہ لکھ صحابہ و د پیغمبر
 علیہ السلام بہ حیات مبارک کیتے بہ وحی صحیح لوستہ او یاد وود، پہ شپیر
 صدی عیسوی کیتے عرب چہ ہولہ د نیا کیتے د لیکو لکولوستو لکولوستو
 شیر زدو کیتے یونہ ہم کم وود پریس اوچاپ خانے انتظام نہ ووپہ دے
 ددوی نیات کار بہ پہ یاد وود روان و و گوندی پہ یو خوشخبری و نو کیتے خو
 زیاتے کیتے را و ستل چہ پرا سان وود ہم دغہ وجہ دہ چہ د نیا ہولو
 مذہبی کتابونو کیتے تحریف اشو۔ قرآن حکیم پہ زمانہ د پیغمبری
 کیتے پزرگونو سینو کیتے پورہ محفوظ ووا لکھونو سینو کیتے نیم گریے محفوظ و
 دا بیان پہ سورہ عنکبوت کیتے شویدے،
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ: قرآن د واضح آیتونو مجموعہ دہ چہ
 اَوْ نُؤْتِيهِمْ (سورہ عنکبوت آیت ۲۰): ذاهل علویہ سینو کیتے محفوظ دی؛
 د قرآن د یاد وود وود تلاوت کار تلو و مسلمانا ناو جاری ساتلو، مسلمانا نو بہ
 حکم قرآن پہ نونج کیتے لوستو چہ ددے لوستہ پہ نونج کیتے فرض و

تردے چہ عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ اوتیم داری رضہ پہ یوں رکعت
 کہنے بول قرآن ختمولو (تہذیب التہذیب واستیعاب) عبداللہ بن عمر
 اوعبداللہ بن عمرو العاص بہ پہ یوں شپہ کہنے قرآن ختمولو (فتح الباری)
 سعد بن المنذر بہ پہ درے ورخو کہنے قرآن ختمولو (اسد الغابتہ) دسلفو
 دقرآن دتلاوت دا حال ووجہ بہ بعضے شواروز کہتے اٹھ کر تہ قرآن
 شریف ختمولو، یعنی خلور ختمہ دورے اوخلور ختمہ د شپے بعضے بہ دورے
 درے کرتے او بعضے بہ دوہا حلہ حالانکہ حضور علیہ السلام د درے ورخونہ
 کم وخت کہنے دقرآن شریف د ختمولو نہ منع کھیوے، چہ دقرآن دمطالبو
 پہ پوہہ کہنے خہ نقصان رانشی، ترمذی کہنے عبداللہ بن عمر رضہ مرفوعاً
 روایت کہے دے :-

لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۰)
 پہ سینو کہنے د حفاظت دا انتظام ہیچ یو انسانی کتاب نہ نصیب شوے
 نہ دے کوم کتاب چہ د مسلمان پہ غور بہنہ خرمن خہ چہ پہ رگ رگ
 او پہ زہرہ اود ماغون کہنے نوتے وی اومشرق اومغرب دواہو کہن ددے داسے
 حافظان موجود وی چہ د ہغوی الفاظ اوحروف بالکل یوشان وی، خہ
 کہے زیا تے پکینے نہ وی، ددے بيمثلہ انتظام باوجود دقرآن پہ حفاظت کہنے
 بیاہم دچاشک سبب کیدے نہی :-

دقرآن حکیم تحریری حفاظت

پہ اتقان کہنے د مستدرک حاکم پہ حوالہ نقل دی چہ قرآن پہ تحریری صورت
 کہنے درے کہ تہ جمع شوے دے (۱) د پیغمبر علیہ السلام پہ زمانہ کہنے (۲)
 دا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کہنے (۳) د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 پہ زمانہ کہنے دا رومی د وہ جمع پہ بخاری وغیرہ کہنے د خرید بن ثابت الانصاری
 د روایت نہ ثابتنے دی (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹ تا ۱۰۵) اودا دہمہ جمع،

یعنی عثمانی جمع د حضرت حذیفہ بن الیمانی د روایت نہ منقولہ ددے
 دکر و آہ و جمعو بہ نوعیت کہنے فرق وو، د رومی قسم ربنوی جمع مقصد
 دا ووجہ قرآن ضائع نہی نو حکم قرآن پہ مختلفو خیزونوا لیکلے شو۔
 خہ خود سپینو کانرونہ جو رہے کرو تختو باندا، خہ د سپینو خرمنو پہ
 تکر و اوخہ دکرگی پہ ہوارو تختو باندا، نو دا جمع دیو کتاب پہ
 شکل کہنے نہ وہ د صدیقی رض جمع مطلب قرآن د کتاب پہ شکل یو خٹلے
 کول ووجہ د خان خانان لہ تکر و د ضائع کیدو ہیچ خہ خطرہ پاتے
 نہی دا جمع پہ کاغذ شتوے وہ چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کہنے نہ وو
 (کاغذ) اودا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کہنے د شام نہ مدینہ منورہ
 تہ دارسید لے وو۔ موطا امام مالک کہنے د سالم بن عبداللہ نہ
 روایت دے :-

جَمَعَ أَبُو بَكْرٍ الْقُرْآنَ فِي الْقَرَاءِطِيِّسِ، أَبُو بَكْرٍ صَدِيقُ قُرْآنٍ فِي كَاغِذٍ
 جَمَعَ كَرِيمٍ (مغازی موسی بن عقبہ کہنے دی :-)

حَتَّى جَمَعَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فِي الْوَرَقِ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۵) دا ابو بکر
 پہ زمانہ کہنے قرآن پہ کاغذ لیکلے شوار جمع شوی :-

د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ زمانہ کہنے دقرآن جمع کولو مطلب داو
 چہ د مختلف قسبہ تلفظ نہ دا محفوظ کرے شی، چہ دے نہ فساد
 پیدا نہی، دا فرق امام سیوطی پہ اتقان کہنے د ابن تین نہ نقل کریدے
 (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۰) :-

صدیقی جمع

ددے جمع صحیح فاروق اعظم رضی اللہ عنہ بخاری کہنے د خرید بن ثابت نہ
 روایت دے، چہ کلہ پہ جنگ یمامہ کہنے او یارہ، حافظان شہیدان
 شول نو ابو بکر صدیق :- **رَأَى الْبَلْمَرَةَ حُرَّ جَدِّ لَارِمٍ نَوَّهَلَتْ حَضْرَتَ عُمَرَ**

ہم موجود ہو، حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ فرمایا یہ ہے:

۱) مَا تَعْمُرُونَ رَاغِلًا وَاوَعِي وَبَيْل
 قَدْ اسْتَحْرَجَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرْآنِهِ
 الْقُرْآنَ وَإِنِّي لَأَخْشَى أَنْ
 تَسْتَحْرَجَ الْقَتْلَ بِالْقُرْآنِ فِي الْمَوَاطِنِ
 ذَهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي
 أَرَهُ، (۳) أَنْ يَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ
 فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 نَهَ أَوْ بَيَّلَ جِهَ مَوْبِنَ خَنِكَ هَعَه كَارًا كَرًا كَوْمَ جِهَ بِيغِيْرَ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَا كَرًا
 ۴) فَقَالَ عُمَرُ بْنُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ قَلَمٌ يَزِيلُ: حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ
 ۵) بِيْرًا جَعْنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صُدْرِي لِذَلِكَ: أُوْبَيْلُ جِهَ خَدَائِعِي مِ دَقْمِ وَي
 جِهَ دَعِي كَيْفَ خَيْرِ دَعِي، نُو هَمِيْشَه بَهَمَ: ۵) مَا تَه هَم دَا سَعِي وَبَيْل تَر دَعِي جِه
 جِهَ خُأَسِيْنَه اللّٰه دَعِي كَارًا دَا رَا عَه پَرَا نَسْتَه:

مونیرو وجہ لیکل دی چہ نبی علیہ السلام بچیلہ زمانہ کئے د قرآن لیکلو
 حکم ور کرے وو، لیکن ہعہ پہ کتابی شکل کئے نہ وو خود حضرت عمر رضی
 مطالبہ داوہ چہ دا د کتابی صورت کئے جمع شی، حکم خو حضرت ابو بکر رضی
 ا فرمایا چہ مونیرو خنکہ دا سے کار کولے شو کومر چہ حضور علیہ السلام
 نہ دے کرے لیکن حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ دے ہعہ ضرورت پہ
 ابو بکر رضی ا منلو کوم چہ دے وخت کئے را پین وو د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
 کئے نہ وو پین شری، د نبی علیہ السلام زمانہ کئے قرآن چہ کتابی شکل کئے
 جمع نہ وو د ہعہ وجہ داوے لا د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے ہعہ
 حالات نہ وو کومر چہ صدیق رضی پہ زمانہ کئے را پین شو او د ہعہ پہ وجہ

قرآن تہ کتابی شکل ور کرے شو، (۲) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 ہعہ خیز و نہ نہ موندے کیدہ کومر چہ د صدیق رضی پہ زمانہ کئے ا صوتہ
 شوہ ر لکہ کاغذا اونوز د لیکلو سامان وغیرہ:

۳) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے لا د تلاوت منسوخ کیدو احتمال او
 کچرے دغہ وخت د کتاب پہ شکل کئے قرآن لیکلے شوے وے، نویابہ د
 بعضے تلاوت منسوخ کیدو پہ وجہ ہعہ ہول کتاب بد کولے شو چہ ہعہ
 پیرگمان کار وو۔

۴) قرآن بہ د احوال او و فعاتو پہ ترتیب نازلیدو او ایتنوز او سورتو
 بہ د مضا مینو پہ ترتیب لکیدل کچرے د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 قرآن د کتاب پہ شکل جمع شوے وے، نو د نوی ایتنو نویو خاکے کول بہ
 مناسبو ایتنو او سورتو نو سہ بیام پرگمان وو، دا صورت د حضرت
 ابو بکر صدیق پہ زمانہ کئے ختم شو، حکم چہ وحی راتل بند شو، کاغذا و
 نو سامان د لیکلو بیاموندے، شر حافظان د پیر شہیدان شول، نو
 حکم قرآن تہ کتابی شکل ور کول ضروری شول:

د صدیقی جمع دستور

حضرت صدیق رضی د قرآن پہ جمع کئے پورہ احتیاط کرے وو او دا سے انتظام
 لے کرے وو، چہ د قرآن پہ کتابی جمع کئے د ہیرے یا دبے غلطی خہ احتمال
 ہم پاتے نشی ہعہوی پہ جمع کولو د قرآن کئے صرف پہ دے اکتفا نکرے، چہ
 ہعہ یا تونہ د را جمع کرے شی کومر چہ چا نہ یاد وی، یا پہ خہ خیز لیکلی
 وی، یا د حضور علیہ السلام نہ آوری دلی شوی وی، بلکہ دے بار لاکتے
 پہ دوہ قاعدو عمل ا کر و۔

لہ ہعہ لیکلی شوی آیتونہ د جمع کرے شی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 السلام د خیل و راندے پہ چالیکی وی او د دو عا د لا نو گواہانو پہ

ذریعہ دے ثبوتاً مؤندے شی، پہ ابوداؤد کہتے حضرت عروہ بن نہ
روایت دے،

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ لِعُمَرَ وَزَيْدٍ أَقْعَدَا
عَلِيَّ بَابِ الْمَسْجِدِ فَمَنْ جَاءَ كَمَا
بِشَاهِدَيْنِ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ كِتَابِ اللَّهِ
فَاكْتَبَاهُ:

حضرت ابوبکر رحمہ حضرت عمر رحمہ اور زید
دواہوتہ اوسیل چہ تاسود جماعت پہ
دروازہ کہتے کیئی چہ دکتاب اللہ پہ کوم
لیکلی شوی ایبتونودہ کسان گواہان

تیسر شول نوہغہ ایبتونہ ا لیکئی،

دویم داچہ دغہ لیکلی آبتونہ دے دیرو صحابہ کرامورہ پہ سینو محفوظ
ہم وی ہوناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵

دغہ رنگ ابن ابی داؤد پہ کتاب المصاحف کہتے سندسہ بیان کریدے چ
وَمَا كَانُوا يَكْتُبُونَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ: صحابہ ورمہ پہ چہ کوم قرآن پھصحیفہ
وَالْعَصَبِ وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى: پہ تختو او دے جورو پہ، خا نگولیکلی و
بِشْهَادِ شَاهِدَيْنِ: نوہغہ بہ دے وکسانو دگواہئی نہ

پس قبلوے شو

عثمانی جمع

د اسلام دائرہ ہرکلہ چہ لویہ شو نو کومو مسلمانا نو
قرآنی آبتونہ د کومر استاذ نہ پہ کوم تلفظ او قرآن

کہتے چہ زدہ کری وو، نو پہ ہغوی کہتے او بہ نورو ہغہ مسلما نا نو اختلافن پیدا
شو کوموتہ چہ پہ بل قرآت کہتے تعلیم ور کہتے شوے وو، لکہ خنکہ چہ مجازہ
کہتے د حدیف بن الہالی داؤد کو شوے خبر دے قسہ فتنے دلیل دے کوم چہ
دارمینیا او د آذربائیجان د فتح کولونہ پس مدینے منورے تہ واپستی کہتے
د حضرت عثمان رض پہ خدمت کہتے د اعرض و ہانداے کہو۔

أَدْرِكُ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا: پہ دے امت کہتے دیہود دا و انصاف
اخْتِلَافِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَةِ: پشان اختلافن پیدا کیوں نہ و ہانداے

تاسود اسنبال کری:

تردے چہ پہ مدینہ منورہ کہتے ہر د استاذانو او شاگردانو پہ مینخ کہتے د
قرآت د اختلاف فتنہ پیدا شوہ۔ نو خکہ خو حضرت عثمان رضی اللہ
پہ خطبہ کہتے ا فرسہ ل حہ ہرکلہ تاسو کہتے دا اختلاف دے رچہ پہ مدینہ
کہتے یئی) نو لہ بنارو نو کہتے خود دے نہ ہر د نیات اختلاف پیدا
کیدر خطرہ دہ ہغوی خیل الفاظ دادی،

أَنْتُمْ عِنْدِي تَخْتَلِفُونَ فَمَنْ نَأَى مِنَ الْأَمْصَارِ أَشَدَّ اخْتِلَافًا.
رناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵ واتقان ص ۱۷

نوبیا ہغوی دا قضیہ صحابہ کراموتہ و ہانداے کہو او د ہغوی پہ
اتفاق سرہ حضرت عثمان رض د حضرت حفصہ رض نہ د قرآن ہغہ
نسخہ را ا بللہ کومہ چہ د حضرت صدیق رض پہ زمانہ کن لیکلے شوے وہ
او د ہغہ نویر نقلونہ وے واغستل دے د بارہ چہ ہغہ مشہور و

بنارو نو تہ ا کیبری او ہر د ہغہ پہ مطابق دے قرآن ذکر کرے
او بنود نہ جاری وی او د دے نہ علاوہ د نورو قرآ نو بنڈیزے
ا کرو، د دے عثمانی مجموعے نو مامر حکم کینو دے شو چہ ہغہ د قبلو
قرآنی نسخو پدشو او امام دے، پہ اجماع د صحابہ کراموسہ د دے لیکل
چہ د کوم مجلس (کیتق) پہ حوالہ شو، ہغہ خلورت تہ وو، دے تیش
اویو انصاری وو د قریشو صاحبان داوو،

(۱) عبداللہ بن زبیر رض (۲) سعد بن العاص رض (۳) عبدالرحمان بن
الحارث رض (۴) اوزید بن ثابت انصاری وو۔

عثمانی جمع دستور رائین

پہ عثمانی جمع کہتے د دے خبر و خیال ا ساقے شو۔

(۱) پہ مصحف کہتے ہم ہغہ خیز درج دی کوم چہ یقینی قرآن منے شی۔

۲) داہم معلومہ وی چہ حضور علیہ السلام پہ آخری دور کتبے دے تلاوت باقی وو۔

۳) ذکر صحیح والے چہ حضور علیہ السلام نہ ثابت وی او دہن تلاوت منسوخ نہ وی (مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۵) : امام سیوطی رح نقل کریدی چہ دے نسخہ شہیرا وہ و وجہ او و بنا و نوسرہ تہرون لری، یوہ نسخہ حضرت عثمان رضیہ مدینہ منورہ کتبے اساتلہ اونورے مے مکہ مکرمے، شام، یمن، بحرین، بصرے، او کوفے تہ البین لے راتقان جلد ۱ ص ۲۵) بیاد دے نسخہ نہ مسلماً نانو پیشیرہ نسخے نقل کرپہ او حضرت عثمان رضیہ حکم اکرے، چہ دے نہ سیاپہ کومو نور و نسخہ کتبے چہ دقرات اختلاف وی نوہنہ ضائع کرپی، دحارث مجالسی تہ پہ اتقان کتبے نقل دی چہ مشہورہ دادہ چہ حضرت عثمان رضیہ جامع قرآن دے مگر پہ اصل کتبے جامع قرآن حضرت ابو بکر رضیہ دے، حضرت عثمان رضیہ خلق دے تلفظ (قرآت) پہ یوہ طریقہ راجع کرل اکلہ چہ پہ ویراند بیو نسخہ کتبے پہ قرآن تونہ موجود و و خو پہ اصل مضمون دقرآن کتبے تہنہ ہیخ فرق نہ را تلو، حضرت علی رضیہ فرمائی کچرے خہ پہ دغہ و خت کتبے امیر المؤمنین دے، نو ما بہ ہم ہنہ کول چہ کوم حضرت عثمان اکرل (راتقان جلد ۱ ص ۲۵)

دقران آیتونہ او سورتونہ

عثمانی جمع پہ سہنہ مکتبے اشوہ امام زرکشی اونور و علماء و اجماع پہ دے خبرہ نقل کریدی چہ دقرآن دآیتون ترتیب توقیفی دے مطلب دا چہ داللہ پہ حکم شوے دے کہ کتب دچارلہ او خیال کارنہ دے کرے دہر ایت پہ بارہ کتبے بہ جبریل علیہ السلام دا حکم را و و چہ فلائی ایت د فلائی ایت سرہ بوخائے اگلوئی، امام احمد دعثمان بن

العاص نہ پہ اسناد حسن سورا نقل کریدی، حضور علیہ السلام رضیہ نقل دی چہ فلائی ایت پہ فلائی سورت کتبے شامل کرئی ہمدغہ رنگ ابو داؤد

ترمذی اونسانی کتبے دا بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ نقل شویدی، کات اذ نزل علیہ الشیء دعبعض : یعنی پہ حضور علیہ السلام بہ چہ من کان یکتب فیکتب فیکول ضعوا ہذیہ : خدوخت خہ ایتونہ نازل شونو الایات فی السورۃ التی یدکر : لیکونکے بہ فی را بلوا و وے بہ نے فیہا کذا و کذا : فرمایل چہ دا ایتونہ پہ ہنہ سورت کتبے شامل کرپہ پہ کوم کتبے چہ دا دامضمون دے،

دسورتونو پہ ترتیب کتبے غور یزہ خبرہ دادا چہ ہنہ ہم توقیفی دے، مطلب دا چہ دا ہم داللہ پہ حکم شویدی، امام جلال الدین سیوطی رح دکرمانی رح دکتاب البرہان نہ نقل کریدی،

ترتیب السور ہکذا ہوعند اللہ فی اللوح المحفوظ : دسورتونو ترتیب ہم دفعہ شان د اعلیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان صلی اللہ بعرض : اللہ پہ نزد پہ لوح محفوظ کتبے دے علی جبریل کل سنۃ : او ہم پہ دفعہ ترتیب بہ حضور علیہ السلام ہکالجبریل ۳۳ لہ آورلو:

دغہ شان دامام یحییٰ نہ ہم منقول دے امام بیہقی پہ المدخل کتبے ہم لیکلی دی،

کان القرآن علی عہد رسول اللہ : د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتباً سورۃ کتبے دقرآن سکورتونو او آیتونہ وایتہ علی ہذا الترتیب الا البراءۃ : ہم پہ دے ترتیب و و، سواد سورۃ براءۃ او سورۃ انفال، و الا انفال،

ابوجعفر نجاس نہ ہم دغہ منقول دی، امام سیوطی رح پہ اتقان

جلد ۶۳ کتبہ د حذیفہ ثقفی رضی پہ روایت یو حدیث دا سے نقل کرے دے کوم چہ پد مسند احمد او پہ سنن ابی داؤد کتبہ ہم موجود دے او د ابن ز شد د کتاب المصاحف نہ ہم پہ تائید کتبہ دا سے روایت نقل کریدا سے چہ د قرآن د آیتوں او سورتنو ترتیب هم د الله په حکم شویدے رتوقیقی دے

امام زرکشی رح په ربڑهان کتبہ لیکلی دی چہ خوک د سورتنو ترتیب ته اجتهادی وائی نو هغری تے هم توتوقیقی منی جکره یوائے د لفظونو ده، حکم چہ توقیف عام دے کہ قول او ک فعلی، بهرحال د حدیثو د خیرے نه ثابتہ ده چہ د سورتنو نومونه په زمانه دنون کتبہ مشهور او معروف و کوم چہ په اتقان کتبہ شته او دا د دے خبرے ثبوت دے چہ د سورتنو ترتیب توتوقیقی دے

د عثمانی رض مصحفونو تاریخ

مصحف مدنی

د عثمانی مصحفونو کومہ نسخہ چہ په مدینه مغوره کتبہ اینودے شوی و ه نو هغه د شهادت تروخته حضرت عثمان رضی سره وه د هغوی نه پس حضرت علی رضی سره او بیا د خلافت ملاویدا وسره حضرت معاویه رضی ته اسپالے شوه بیا دا ندلس ته ارسیده بیا د مراکش دار السلطنت فاس ته ارسیده رتاریخ ادراسی تذکره المصاحف) بیا په خه طریقه مدینه منوره ته ارسیده په رومی جگ عظیم کتبہ د مدینه کور، بز فخری پاشا نورو تبرکات سره قسطنطنیه ته یوره او تراسه هلته پرته ده

مکی مصحف

مکی نسخہ سنه ۶۵۴ هجری پورے په مکه معظمه کتبہ پرته وه محمد بن جبیر اندلسی په سنه ۵۹۸ هجری د هغه زیارت کرے ووا

مولنا شبلی نعمانی لیکلی دی چہ دهغه د سیاحت په وخت دغه نسخہ پر جامع دمشق کتبہ پرته وه او هغوی غالباً د نولسمے صدی په آخر کتبہ زیارت کر پیور، کشف المهدی سنه ۱۵۰۰ کتبہ لیکلی دی، چہ سلطان عبد الحمید خان سنه ۱۲۸۰ هجری نه تردیر شو کالو پورے حکومت کر پیور و په دغه زمانه کتبہ جامع دمشق کتبہ اورا لکیدا و دغه نسخہ بکن سوحیده

شامی مصحف

تاریخ احمد مقری سنه ۳۰۵ هجری د دے نسخہ زیارت کر پیور و دا د کوفه نه د اندلس د بادشاهانویا د سلاطین مؤحدینو، بیا د سلاطینو بنی مرین په قبضه کتبہ راغله او جامع قرطبه کتبہ پرته وه، قرطبه والو سلطان عبد المؤمن نه ورکړه او هم د دے په حکم ابن الشکوال د مراکش دار السلطنت ته په شول سنه ۵۰۰ هجری په سکنه کتبہ خلیفہ معتض علی بن مأمون سره وه او هم په دغه کال د ه هرکله چہ په تلمسان حمله اکره نودے په کتبہ مر شو په دے هله کله کتبہ دغه نسخہ ورک شوه خویا د تلمسان باد شاھی خزانه ته را ارسیده د هغه خا تله یوسو دگر په بیعه واغسته او فاس ته راوره چہ تراوسه هلته پرته ده

بصری مصحف

دانسخته د مصر په کتب خانه خدیو کتب پرته وه، د سلطان صلاح الدین ایوبی یو وزیر په سنه ۵۰۰ هجری داپه دیرش زده اشرفواغسته

یمنی مصحف

یمنی مصحف د مصر د جامع ازهر په کتب خانه کتبہ اس هم شته د بحرین مصحف د آفرانس په یو کتب خانه کتبہ پروت دے

گوئی مصحف

ذاد قسطنطنیہ پہ کتب خانہ کچنے شتہ دے، حضرت عثمان رضی اللہ
 درے نور مصحفونہ ہم دی پہ دے کچنے دویم مصحف عثمانی دقاہرہ
 پہ جامع سیدنا حسین رضی اللہ عنہ کچنے شتہ۔ دریم مصحف عثمانی دینپہ جامعہ
 ملیہ دلی کچنے ووا کچرے د تفسیر پہ ہلک کچنے کلا و د شوعے نہ وی نو
 ہلتہ بہ پروت وی، غلور مصحف عثمانی د لندن پہ اندیا آفس
 کتب خانہ کچنے شتہ پہ دے لیکل دی، کتبہ عثمان بن عفان، دا
 د مغلوباد شامانوسرہ ووا، د اکبر باچا مہر ہم پر شتہ پہ ہفت سنہ
 کچنے دا مہجر راؤنس لہ گو تونہ و، غلو ہغہ د ایست اندیا با کتب خانہ
 تہ ور کرو۔ د دے یوسل یوا تیا صفحے دی او پہ یوصفہ کچنے شادس
 کرینے دی

د قرآن محفوظو لے یو داسے حقیقت ہے، د ہغہ اقرار بحدہ د
 اسلام مخالفینو ہم کچے دے لیکن بعضے مستشرقینو مثلاً گولڈ لیٹر
 وغیرہ د مسلمانانو د یقین او عقیدے کمزورے کولو د پارا دے سولویج
 سکو نو پیدا کولو کو شش کریدے، نومونز اس د دے نہ تا سو خبرور
 د دے خلقو اصلی غرض پہ قرآن کچنے گپون او بدلون راوستل دی
 دغے گولڈ لیٹر یہودی مستشرق خوبیا پہ دے د یوزور کولے دے
 پہ نقسیری مذاہب کچن ہغہ د بیشیرہ اسلامی کتابونو مطالعہ کریدے
 او دا خیل کتاب کے د علمی تحقیق پہ تو ما لیکلو لیکن بیا ہم د مستشرقینو
 د عادت پہ تو گد د دوی ہر کتاب تحقیقی او علمی شان کہ لری خو
 سیاسی شان د یوزریات لری د دوی یقین دے، چہ مسلمانان د خیل
 مرکز و نور قرآن او صاحب قرآن نہ د تیکارہ سیاسی طاقت پہ ذریعہ
 لریے سائل ممکن نہ دی نو د خیل اصلی مقصد د تکمیل د پارہے د جنگ

او سیاست د میدان پہ خائے علمی میدان فوراً کچے و او داستنار
 پہ زہر جنہ و سلہ دے د مسلمانانو د یقین کمزوری کولو او پہ دو کچنے
 لے د شک د زہر و خور لولو د پارہ د اسلامی تحقیق پہ نور کمزور نہ
 روپئی لگو لے او کتابونہ لیکل لے دکامیابی پہ امید شروع کر دے د کامیابی آمین نہ دای
 را، د مغربی طاقتونو سیاسی ترقی او د مسلمانانو سیاسی تنزل چہ دے
 نہ ہغوی دا پر شتونی نتیجہ را ا بیکلہ چہ پر یوتی تو موندے د غالب قومونو
 ہر قسم د غلطہ ہم خبرہ منی او پر یقین کوی:

۱) انگریزی دان یوازے نہ بلکہ تو مغرب زدہ خلق (چہ احساس
 کہتری کچنے مبتلا دی) د یورپ ہر مصنف محقق گنری او د خیل دینی
 عالمانو نہ کر کہ لری، خو بز نو ی تعلیم یا فتنہ خلق د دینی تعلیم نہ تا
 خبرہ د یورپی مصنفینو ہر یو خبرہ ہے تحقیقہ منی او دینی علما و تہ ذکرے
 پہ وجہ ہد و گوری نہ چنا پچہ د مسلمانانو دا قسم کمزوری د مستشرقینو
 دکامیابی باعث شوعے، او مسلمانان پچیلہ د دے نہ پہ شکوک او شبہاتو
 کچنے را کبر شوعہ د قرآن د محفوظیت پہ بارہ کچنے د دوی شیعہ اصولاً دا دی

- ① بعضے آیتونو اور وایتونو د قرآن د غیر محفوظ کیدو د لیلونہ نیول د
- ② د اختلاف قرأت او سبعا احرافونہ دلیل نیول د
- ③ د شیعہ و د روایتونو نہ حجت نیول د

موزیہ دا نیول پہ لند و نقل کو او د دے جوا بونہ بہ ورا کو د
 د بعضے آیتونو اور وایتونو نہ دلیل نیول
 د سورة اعلیٰ آیت **سَنَقِرُّكَ فَلَا تَنسَىٰ اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ** البتہ
 موزیہ تاتہ ا لوو نو تہ بہ ہیر نکرے خو چہ کو م
 اللہ ا خوار ی،
 د آیت نہ مستشرقینو دا نتیجہ را ا بیکلہ د چہ د قرآن خوا آیتونہ ہیر کچے

خودا غلط حکمہ دے (ا) چہ دا استثناء صوری دہ حقیقی نہ دہ، پہ علی
اصطلاح کہنے دا قسم استثناء دخیل فضل یا قدرت د اظہار د بارہ
استعمالی بی دے نہ دیوخیز مستثنیٰ کول مطلب نہ وی بلکہ مطلب دا
دے چہ مؤنذ بہ تا تہ قرآن داسے ا لو لو وچہ تہ بہ تہ ہیر نکری نو دا
د اللہ فضل او احسان اکثرہ ددے مثال داسے دے، لکہ د قرآن
کریم پہ بل یو خائے کہنے پہ جنت کہنے د جنیا نو د ہمیشہ پاتے کید و بیان
نہ پس الا ماشاء اللہ چہ ذکر دی، او مطلب تے دا دے چہ جنت
کہنے ہمیشہ لے د اللہ فضل دے، مگوندی اللہ تعالیٰ خودا ہیٹوالے د
جنتی ژوند واپس ہم اغتے شی خود اللہ وعدا دہ چہ واپس تے نہ
اخلی رہ دہ تہ علا و کہ د امنب ہم و اغتے شی چہ تہ بہ تہ نہ ہیر دے
خوہلہ کہ مؤنذہ تے ہم نہ ہیر د ل ا غوار، یعنی داستا نہ ہیر د ل
د اللہ پہ مرضی موقور۔۔۔ نو بیا ہم ہیر د ل حکمہ ثابت نہ دی چہ
قرآن کریم پہ بل خائے کہنے صفا فرمائیلی دی، چہ مؤنذہ تے تانہ
ہیر د ل نہ غوار و بلکہ مؤنذہ دا خوبنہ دہ چہ قرآن دستاسینہ کہنے،
محفوظ وی، لکہ چہ سورہ قیامتہ کہنے دی۔

انّ علینا جمعہ وقرآنہ: سورہ القیامتہ (رستا پہ سینہ کہنے د قرآن جمع
کول د ہنغ محفوظ کول اوستا پہ ژ بہ د ہنغ د لوستلو ذمہ واری مؤنذہ دہ
پہ دے سورت کہنے د استثنائی صورت جو رہ تے ہد و پریکرا اُس خوہلہ
د ہیر د ل و بیا ہیرید لو سوال نہ پیدا کیوی۔

(۳) دہیم جواب دا دے کچرے خہ آیتونہ ہیر کرے شی نو دا بہ د ہنغ د
منسوخ کید و یو شکل وی پہ دے د قرآن پہ محفوظیت کہنے ہد و خیر فرق
نہ راخی یعنی کوم آیتونہ چہ د حضور علیہ السلام پہ سینہ مبارکہ
کہن اللہ تعالیٰ محفوظ اُس اتل او ہغوی اُمت تہ ا د ستول نو ہم دا

قرآن دے او کہ د حکمت پہ وجہ د حضور علیہ السلام نہ ہیر
کرے شونو ہنغہ قرآن پاتے نشو، بلکہ خالق کائنات پچیلہ ہنغہ
د قرآن برخہ جو رہ نکرہ، لکہ خنکہ چہ ہر حاکم تہ اختیار وی چہ
خپل فرمان کہنے خہ تکی او جیلے لیکے او خہ تکی او جیلے تر لرے کوی دا
کار د فرمان د محفوظیت نہ خلاف نہ دے، دا خود صاحب فرمان خپل
کار دے د بل چا کار خونہ دے، چہ فرمان پریکارہ کیوی د قرآن
کریم ارشاد دے،

قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ اَمْرِ بَيْتِي دَا اعلان اکرہ چہ خہ
تِلْقَاءِ نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰى: خپلہ حاد پہ وحی الہی کہنے د د
اِنَّ: د سورہ یونس آیتہ عا: بدل نشم کولے خہ خو صیرف دوحی
تا بعد اری کوم:

د حضرت عائشہ حدیث

عَنْ عَائِشَةَ اَنَّهَا عَلَيْهِ السَّلَامُ سَمِعَتْ
رَجُلًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ يَرْحِمُهُ
اللَّهُ لَقَدْ كَرَّمَنِي كَذَا وَكَذَلِكَ اَيَّةُ كُنْتُ
اَسْغَطُهَا مِنْ سُورَةٍ كَذَا وَكَذَلِكَ اَرَوَاهُ

د ایاد کبری دو

د دے روایت نہ دا ثنا بتیزی چہ د قرآن دغہ آیتونہ بالکل بیکارہ اوضائع
شول بلکہ د دے سری د لوستلو ذمہ وارا ندا د حضور علیہ السلام نہ دا
یاد و، صحابہ کرامونہ ہم یا دور لیکے شوی ہم ورا صحابہ کرام پہ بوسل
لکہ خنکہ چہ دغہ سری ا لوستل، نو پہ دے وجہ د دے آیتونہ د
ضائع کید و خو خہ احتمال پاتے نشویرف دومرہ خبرہ دہ چہ د نبی
علیہ السلام توجہ ورتہ نہ دہ او دغہ سری پہ لوستو د نبی علیہ السلام

تَوْجُّهٌ بِيَاوَرْتَهُ أُشْوَهَ دَلَسَ نَهَ چہ حضور علیہ السلام نیاکل ہیر و
دا خوب عامہ محاورہ دہ خودے سرہ ہر کلمہ چہ قرآن د لیک پہ شکل
کینے موجود دو، لکھو توتہ یادو، نوبیا خوکسانو نہ کہ ہیر ہم شی نو دے
سرہ د قرآن پہ محفوظیت ہیخ اثر نہ پریوخی ۔

یوعامہ ضابطہ یوعامہ قاعدہ دادہ چہ داسے قسم ہر جائے
کینے بکاراخی، ہغہ دادہ چہ قرآن یہ تواتر او
قطعی اجتماع سرہ ثابت دے د اعتراض دیارہ کوم روایتونہ چہ پیش کولے
شی ہغہ خویا ضعیف وی او بیاریات نہ زیات خبر واحدی، خبر واحد
ظنی وی، او ظنی د قطعی پہ مقابله کینے بیکارہ دے، نو حکم داسے بقول قسم
اعتراضونہ بالکل بے حایہ وی ۔

روایت مسعودی

مسند احمد او طبرانی او ابن حبان کینے د حضرت عبد اللہ بن مسعود
نہ منقول دہ، چہ ہغوی بہ قرآن کینے معوذتین یعنی قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ
الْفَلَقِ اَوْ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ السَّمَوَاتِ د رارہ سورہ تونہ نہ لیکل، دغہ
شان ابو عبیدہ رح پہ روایت د ابن سیرین رح د ابن مسعود رح نہ نقل
کوی چہ ہغوی بہ سورت فاتحہ پہ قرآن کینے نہ لیکلہ او حافظ
بن حجر د بخاری پہ شرح کینے دے روایتونو نہ صحیح و ثبلی دی خود دے
خوجوابونہ دی ۔

د سورہ فاتحہ او د دوار و معوذتین و قرأت پہ یقینی تواتر سورہ
ثابت دے نو ظنی خبر دے مقابله کینے ہیغ نہ دے او کچے د ابن مسعود
دا انکار ثابت ہم شی نواجماع او تواتر دیو کس پہ مخالفت نہ ماتہزی کہ
داسے کیدے ہاشوے نوبیا خوب متواتر ہر ج نہ رو پاتے او دین بقول کار
بہ بیارنگ و و، قاضی ابو بکر رح د ابن مسعود د انکار جواب داور کینے

چہ داد ہغہ د قرآنیت نہ انکار ندے، بلکہ پہ مصحف کینے دنہ
د لیکلونہ انکار دے، حکم چہ لیکل د ہغہ خیز ضروری دی چہ د کومود
ہیر یکتا ویرہ وی او سورہ فاتحہ او معوذتین داسے سورہ تونہ دی
چہ د دے د ہیرید و ہدو و خہ امکان نہ وو، ہر دا جواب ابن قتیبہ پہ
مشکلات القرآن، کینے ور کرے دے اگر چہ پہ روایت کینے اَللّٰهُمَّ
لَيْسَتْ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ د رادوارہ د کتاب اللہ نہ نہ دی راغہ دم خو د کتاب
اللہ: مطلب مصحف وی او پورہ مطلب بہ بی د اشی چہ د دے دوارو پہ
مصحف کینے د لیکلو ضرورت نشہ ۔

(۳) ابن الصباغ رح جواب ور کرے دے، چہ دا سورہ تونہ د ابن مسعود رح
پہ زمانہ کینے متواتر دو مگر ہغوی تہ د تواتر علم نہ وور سیدے
پہ دے وجہ تے احتیاط کولو خہ وقت چہ دوی تہ د تواتر علم اشنو نو د
خپل قول نہ دے رجوع اکبر، لکہ چہ عاصم رح پہ واسطہ د ر د ابن
مسعود نہ قرأت نقل کریدے چہ دادرے وارہ سورہ تونہ کینے ثابت دی
نو دا د خپل رومی قول نہ دے د رجوع کولو دلیل دے

د دے تلو جوابونو ضرورت ہلہ پینیزی چہ د ابن مسعود نہ دے
انکار ثابت شی، لیکن دیرو محققینو د ابن مسعود نہ د انکار تردید کریدے
او دے روایت تہ فی موضوع، باطل او غلط و ثبلی دی ۔

قَالَ النَّوَوِيُّ فِي تَرْجِيحِ الْمَهْدَبِ اَجْمَعِ امام نووی رح پہ شرح مہذب کینے
المُسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ اَنَّ الْمُعْذَاتَيْنِ وَ لیکلی دی چہ د مسلمانانو پہ دے
الْفَاتِحَةِ مِنَ الْقُرْآنِ وَ اَنَّ مَنْ اتفاق دے چہ معوذتین او فاتحہ
تَحَدَّثَ شَيْئًا مِنْهَا كَفَرُوا مَا نَقَلَ عَنْ ابْنِ د قرآن حصہ د کہ چہ خوک دے
مَسْعُودٍ رَضِيَ بَاطِلٌ لَيْسَ بِصَحِيحٍ وَقَالَ نہ انکار کوی ہغہ کافر دے او کوم
ابْنُ حَزْمٍ فِي تَدْوِجِ الْمُعَلِّ الْمَجْلِيِّ چہ د ابن مسعود نہ نقل دے

هَذَا كَذِبٌ عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ وَإِنَّمَا
 صَحَّ عَنْهُ قِرَاءَةُ عَاصِمٍ عَنْ زَيْدٍ
 عَنَّهُ وَفِيهَا الْمَعْوَدَةُ تَانِ وَالْفَاتِحَةُ
 رَاتِقَانِ جُلْدًا صَدْرًا : :
 روایت دزد در عاصم قرأت داعیے ثابت دے، چہ دے بکن ما درے واریہ
 سورتونہ دی

دغہ رنگ امام رازی پہ تفسیر کبیر کین لیکلی دی پہ اتقان جلد عا مشہور کین
 تفصیل شتہ، چہ دا بن مسعود الکاکر لوقہ نووی باطل ویشلی دی او ابن حن
 ورثہ دروغ او مہر ضوغ ویتلی دی

دَقِرَاتِ اِخْتِلَافِ اَوَاذِ اَحْرَافِ

مُسْتَشْرِقِينَ دَقِرَانَ دَخْرِيْفِ يُوْدَادِ لِيْلِ هَمْزٍ رَكْوِيْ اِچِه دَعْمِ كَيْفِ كُنْزِ
 قِرَاءَتُوْنَهْ وَيْ رِيْعِيْ يُوْقِرَاتِ لَيْ نَهْ دَعْمِ نُوْدَادِ لِيْلِ حُكْهْ غَلَطِ دَعْمِ اِچِه
 تَحْرِيْفِ هَمْزِ دَعْمِ اِچِه پَهْ بَادِ شَاهِيْ دِسْتَاوِيْزِيْ كَيْفِ دَا صِلِ مِتْكَلِمَاوَدِ
 دِسْتَاوِيْزِ جُوْرُوْنِكِيْ نَهْ بَغِيْرِ بِلِ خُوْكَ زِيَا تَهْ كَيْفِ اَكْرِيْ كَهْ بَادِ شَاهِ
 پُجَلَهْ دَعْمِ كَيْفِ زِيَا تَهْ كَيْفِ اَكْرِيْ نُوْحِيْجِ عَقْلِسِدْ دَعْمِ تَهْ تَحْرِيْفِ نَهْ وَا فَا
 دَقِرَانَ پَاكِ قِرَاتِ دُوْكَ قِسْمَهْ دَعْمِ رَا مَتَوَاتِرَهْ اَوْ رَا غِيْرُ مَتَوَاتِرَهْ دَا
 دُوِيْمِ قِرَاتِ دَقِرَانَ حُكْهْ نَهْ دَعْمِ اِچِه دَا صَوْلِ اِمَامَانَ پَهْ دَعْمِ مُتَقِيْ دِي
 اِچِه قِرَائِيْتِ دَبَارَهْ تَوَاتِرُ شَرْطِ دَعْمِ اَوْ هَمْ قِرَاتِ مَتَوَاتِرَهْ قُرْآنِ دَعْمِ
 دَعْمِ نَهْ تَحْرِيْفِ نَهْ ثَابِتِيْرِيْ تَحْرِيْفِ دَعْمِ تَهْ وَيْلِيْ شِيْ اِچِه غِيْرُ قُرْآنِ
 پَهْ قُرْآنِ كَيْفِ دَاخِلِ كَرِيْمِيْ اَوْ يَا دَقِرَانَ خَهْ بَرَحَهْ دَقِرَانَ نَهْ بَهْرِ كَرِيْمِيْ
 نُوْدِ قِرَاتِ اِخْتِلَافِ پَهْ دَعْمِ دَوَالِ وَ كَيْفِ يُوْهْمُ نَهْ دَعْمِ لَانُوْرِ دَا اِچِه اِمَامِ
 زِرْكَشِيْ پَهْ بُرْهَانَ كَيْفِ لِيْ كِيْ چِه قُرْآنِ دَا فَاظُوْنُوْمِ دَعْمِ اَوْ دَقِرَانَ
 قِرَاتِ دَا فَاظُوْدِ تَلْفِظِ اَوْ دَا اِطْرُزِ دَعْمِ نُوْدِ دَعْمِ پَهْ زِيَا تَوَالِيْ دَا

دَقِرَانَ پَهْ فَاظُوْ كَيْفِ هَمْزِ كَيْفِ زِيَا تَهْ رَا حِيْ (اِتْقَانِ جُلْدًا صَدْرًا)
 اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ

پَهْ بُرْهَانَ كَيْفِ اِمَامِ زِرْكَشِيْ لِيْ كِيْ دِيْ اِچِه قُرْآنِ دُوْحِيْ هُوْ فَاظُوْنَهْ
 وَيْلِيْ شِيْ اِچِه حُضُوْرِ عَلَيْهِ السَّلَامِ تَهْ دَا حُكَاوِيْ يَا نُوْلُوْدِ بَارَهْ
 كُوْمِ اِچِه پَهْ مَعْجَزَانَهْ اِنْدَا زِ نَا زِلِ شُوْيِدِيْ اَوْ قِرَاتِ دَدِ تَلْفِظِ اَوْ
 دَا اِطْرُزِ تَهْ وَيْلِيْ شِيْ اَوْهْ قِرَاءَتَهْ تَرَاوُ قَا رِيَا نُوْ پَهْ تَوَاتِرُ ثَابِتِ
 دِيْ اَوْ يِيَا دَدِ غَهْ اَوْ اِمَامَانُوْنَهْ تَرَحُضُوْرِ عَلَيْهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ سِنْدِ
 دَقِرَاتِ پَهْ كِتَابُوْنُوْمِ مَوْجُوْدِ دَعْمِ اِچِه يُوْرَاوِيْ دَبَلِ نَهْ نَقْلِ كَرِيْمِيْ
 لِيْ كِنِ پَهْ اِتْقَانَ كَيْفِ دَا بِنِ جَزْرِيْ نَهْ نَقْلِ دَعْمِ اِچِه حُضُوْرِ عَلَيْهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ
 هُمْ دَا اَوْهْ قِرَاءَتَهْ مَتَوَاتِرِ دِيْ : :

وَ قَدْ نَصَّ عَلَيَّ تَوَاتِرُ ذَلِكَ كَلِمَةً : : دَا صَوْلُوا مَامَانُوْبِنْ كَارَهْ بِيَانِ كَرِيْمِيْ
 اَنْتُمْ اَلْاَصُوْلُ كَقَاضِيْ اَبِيْ بَكْرٍ : : اِچِه اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ سِرَاسِرِ حُضُوْرِ
 غِيْرَهْ وَ هُوَ الصَّوَابُ لِاِنَّهُ اِذَا : : عَلَيْهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ مَتَوَاتِرِ دِيْ
 ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ اللَّفْظِ ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ : : نُوْ هَرْ كَلَهْ اِچِه فَاظُوْمَتَوَاتِرِ شُوْنُوْدِ
 هَيْئَةً اَدَا بَهْ لِاَنَّ اللَّفْظَ لَا يَفُوْمُ : : هَمْزِ تَلْفِظِ اَوْ اَدَا هُمْ مَتَوَاتِرَهْ شُرْهْ
 اِلَّا بَهْ وَلَا يَصِيْحُ اِلَّا بِوُجُوْدِهْ : : حُكْهْ اِچِه تَلْفِظِ اَوْ اَدَا فَاظُوْسِرْتَرِيْ
 رَاتِقَانِ جُلْدًا صَدْرًا : : دِيْ رَحَانَ لَهْ دَدِ وَ جُوْدِ نَشْتِهْ

صَحَابَهُ رَمَقَارِيَانَ

هَمْزِ قَارِيَانَ اَوْهْ دِيْ كُوْمُوْ اِچِه نِيْغِ پَهْ نِيْغِهْ حُضُوْرِ عَلَيْهِ السَّلَامِ وَ السَّلَامِ
 نَهْ قِرَاتِ زِدَهْ كَرُوْ دَقَارِيَا نُوْ پَهْ نُوْمِ مَشْهُوْرِ شَوْلِ دَرُوْسْتُوْ قَارِيَانَ
 اَسْتَاذَانَ اَوْ شِيُوْخِ دِيْ اَوْ دَدُوْ قِرَاتِ پَهْ نُوْلُوْ سَلْمَانَ مَلِكُوْنُوْمِ كِنِ
 خُوْرِ شُوْحَتِ اِچِه تَرَاوُ سَهْ دَا شْتِهْ رَا حُضُرْتِ عَفَّانِ رَمَقَارِيَانَ حُضُرْتِ
 عَلِيْ رَمَقَارِيَانَ اَبِيْ بِنِ كَعْبَرِ رَمَقَارِيَانَ زَيْدِ بِنِ ثَابِتِ رَمَقَارِيَانَ (رَهْ) عَبْدِ اللَّهِ بِنِ مَسْعُوْدِ

(۶) ابوالدرداء رضی عنہ ابو موسیٰ اشعری رضی عنہما اهل العرفان جلد

ص ۱۰۰
اَوْ قَرَأْتُوهُ

زل ابن عامر رحمہ چہ نومنی عبد اللہ بحصبی دے
 بحصب ذحیر قبیلے ذیو شاخ نوم دے دا ہفتہ
 منسوب دے، ابو نعیم و ابو عمران نے کنیت دے، تابعی دے، ذہ
 ذمغیرہ بن ابی شہاب المخزومی نہ قرأت حاصل کرے و واو ہفتہ
 حضرت عثمان رضی عنہ او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ، دا
 عامر بہ ستنہ ہ کتے پہ دمشق کوفات شو۔

(۷) ابن کثیر۔ نومنی عبد اللہ بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو عبدتی
 کنیت دے، داد کے معظے قرأت امام و ودی د مجاہدانہ قرأت
 حاصل کرے و ہغوی ذابن عباس رضی عنہما دوی ذابی بن کعب نہ او ابی
 بن کعب در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ حاصل کرے و ذابن
 عامر دودہ بالواسطہ شاگردان ہشام او ابن ذکوان مشہور دی او
 ذابن کثیر دودہ بالواسطہ شاگردان النبزی او قبیل مشہور و، دا
 ابن کثیر رحمہ پہ ستنہ ہ کتے پہ مکہ مکرمہ کتے وفات شو۔

(۸) عاصم، عاصم بن ابی النجود نے نوم، پہ قرأت، فصاحت او خوش
 آواز نے کتے مشہور و۔ دوی ذر بن حبیش او ہغوی ذ عبد اللہ بن
 مسعود رضی عنہما او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل
 کرے و۔ پہ ستنہ ہ کتے پہ کوفہ کتے وفات شو دوی بہ خاصو
 (بلواسطہ) شاگردان کتے شعبہ بن عباس رح او حفص بن سلیمان رح
 زیان مشہور دی۔

(۹) ابو عمرو مازنی بن العلاء عمار البصری، دوی ذ سعید بن جبیر رضی
 او مجاہد رضی عنہما او بیا دے دوارو ذابن عباس رضی عنہما او ہغوی، ذابی بن کعب

او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و
 ذیزیدی پہ واسطہ ذ ہغوی مشہور شاگردان دودہ ذی زان، ذکوری
 ابو عمر حفص بن عمر المقمری العزیز البغدادی المتوفی ستنہ ہ
 ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی ستنہ ہ

(۱۰) حمزہ بن حبیب بن الزیات الکوفی مولیٰ ذ عکرمہ بن ربیع الیمنی دوی دا عیش ذ ہغوی رضی
 و ثاب نہ ہغوی ذ زر بن حبیش نہ او ہغوی ذ عثمان، حضرت علی رضی
 عبد اللہ بن مسعود رضی عنہ او بیا دوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 نہ قرأت حاصل کرے و۔ دے ذ عربیت ذ علی قرآن و ذ علیم حدیث
 ماہر و وہ پہ ستنہ ہ کتے پہ حلوان کتے وفات شو، ذ ابو عیسیٰ ذ واسطہ
 ذ دوی دودہ مشہور شاگردان سلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی ستنہ ہ
 او خلاذ المتوفی ستنہ ہ و واو دوی ذ قرأت سلسلہ پہ دوارو روانہ
 شوے و۔

(۱۱) نافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم المدنی، دوی ذ ابو جعفر القاری
 او دنور و یا ذابن عیونہ قرأت حاصل کرے و، کومو چہ ذابن عباس
 او ذ ابو ہریرہ رضی عنہما دے دوارو ذابی بن کعب نہ او ہغوی در رسول اللہ
 علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و، ذ نافع ہم کنیت ابو ریم دے دوی
 ذ قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النخوی، ذ قالون معنی کرا دودہ قرأت
 ذیر کرا و ذ حکم و ذ قالون و یلی شی المتوفی ستنہ ہ او رس و رس
 نوم نے عثمان سعید المصری دے، پہ قرأت او خوش آواز نے کتے بیثالہ
 و وہ مصر کتے ستنہ ہ کتے وفات شو ذ دودہ ہفتہ مشہور شاگردان دی و
 کومو چہ ددہ ذ قرأت سلسلہ چلیدے دے۔

(۱۲) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزہ الکسائی النخوی پہ احرام کتے بیث
 کساء (خادر) رنگ) آغوستو حکم پہ کسائی مشہور شو، پہ نوم بیت

اوپہ قرآن کتے بمثالہ دو سئہ ۱۸۶ م کتے وفات شو۔
پہ لشوقاریا نو کتے نور درے دادی۔

۱۸۷ ابو جعفر یزید بن القعقاع ددوی دقرات سند د ابن عباس
او ابی ہریرہ رض ددے دواپو د ابی بن کعب رض نہ او دگرسول اللہ
علیہ وسلم نہ دے المتوفی سنہ ۱۳۰ م۔

۱۸۸ روح یعقوب بن اسحاق الحصری دوی د عاصم ابو عمر بن الملاء
قرات حاصل کرے وو المتوفی سنہ ۲۰۵ م۔

۱۸۹ ابن خلف بن ہشام بن ثعلب، کنیت ابو محمد دے د عاصم بالواس
شاگرد وو المتوفی سنہ ۳۳۹ م رطبقات القراء اول ابن الجزری و

منہل العرفان جلد ۱ ص ۲۹ تا ۴۵

أحرف سبعة | پہ احوو احوو احوو نزول قرآن حدیث د بولین
صحابونہ روایت شوے دے ابو عبید بن کبارہ کرے

چہ دامتواتردی، اتقان جلد ۱ ص ۳۳ پہ صحیحینو کتے د ابن عباس رض درو
الفاظ دادی چہ حضور علیہ السلام انما نزل چہ جبرئیل علیہ السلام ماتہ

یوحرف اولو لولو مانور ہم غریبتہ نوھغوی بہا نریا نول
نزدے چہ اوو تہ را ارسیدل ددے حدیث پہ شرح کتے امام سیوم

پہ اتقان جلد ۱ ص ۳۵ کتے خلونیت اقوال او علامہ آلوسی
المعانی کتے اوہ اقوال نقل کریدی، غوریزہ خیرہ دادہ چہ داوود

مطلب د عربو قبیلو او لغتہ دی، گوہر د دیر و فیض او و قبیلو و
دادی راق قریش ۷۲، ہذیل، ۷۳، تمیز ۷۴، ارد ۷۵، ربیعہ ۷۶، ہوازن

سعد بن بکر دا غورہ قول دے حکم چہ ابو عبید، ثعلب، زہری او
علم او بلکہ عطیہ ہم دے تہ مختار غورہ و ییل دے او بیہقی پہ شعہ

الایمان کتے سنہ صحیح و ییلی دی، اتقان جلد ۱ ص ۳۳ و روح المعانی

پہ دے قول امام سیوطی دے اعتراض کرے دے، چہ دا اولہ قرأتہ
یوازے د قریشو وو، حکم چہ د عمر او د ہشام دقرات پہ جکرے کتے حضو

علیہ السلام دواپو تہ صحیح او ییل حالانکہ دا دواپو قریشیان وو، داے
ابوقتیبہ او ابو علی الاہوازی ہروائی، خو حو بنز پہ خیال کتے دا اعتراض

صحیح نہ بنکاری، حکم چہ کیدیشی چہ د نبی علیہ السلام زہغہ یو
صاحب دیوے قبیلے پہ قرات او دویم صاحب د بیلے قبیلے پہ قرات او ییل

وی نہ دا چہ کیوازے د قریشو دا اولہ قرأتہ لغاتہ وو۔
دا ووا حروف حکمت | پہ شروع کتے دا وواپو لغاتو قرات

او بیاصرف دیولغت قرات مقرر و لو حکمت
دادے روا اللہ اعلم د قرآن بنکارہ بیان دے بلسان عربی مبین

چہ قرآن پہ عربی تہ بہ کتے نازل شوے دے، خو پہ بعض مخصوص الفاظ
کتے د عربو قبیلو اختلاف و ولکہ خنگہ چہ کوئی او لکھنو پہ اردو کتے

یا د پینور او د قندھار پہ پستو کتے۔
وما از سلنا من رسول الا بلسان قومہ، موبن زہر، سول د ہغہ دووم

پہ شہ کتے جو کرے وو
بنکارہ خبرہ دا چہ د حضور علیہ السلام خاص قوم قریش و وانعام

قوم نے عرب وو د عربو قبیلے پہ تعصب کتے دو مراد ریاتے وے چہ
ڑبے پہ خاصو تگو پہ خاص طرز او تلفظ بانہے بہتہ مرکو نہ کول

نود اللہ تعالیٰ حکمت دا ووجہ اسلام پہ ابتداء کتے کچرے دوی تہ
یوازے د قریشو لغت مخصوص او مقرر کریشی، نو کیدے شی چہ

ددے تعصب پہ وجہ د عربو ہغہ نورے قبیلے د قرآن تہ فیض
وا نخلی نوھریو قبیلے تہ پہ دے غرض پہ خپل لغت کتے دقرات

اجازت حکم و کرے شو چہ یو خو بہ د قرآن تہ فیض یاب شی

او بل بہ ذخیل محرومی پہ سبب د تعقب اوضد بنکار نشی د
 عثمانی رض جمع قرآن پہ وخت کئے ہر کلمہ چہ اسلام دیر خور شود
 قبیلو خصوصیتو نہ او حان حانی ختمہ شواہ قول مسلمانان یورونہ
 شول کوثے وغیرہ ہیچ فرق بہ دوی اثر نشو غور زولے نو پہ مصحف
 عثمانی کئے صرف د قریشو پہ لغت د نبی علیہ السلام پہ ہومی حکم
 او یا د مذکور علت او سبب ختمید و پہ وجہ انفا کپے شوہ لکھنگہ
 چہ مؤلفۃ القلوب پہ زمانہ د نبوت کئے د زکوٰۃ مصرف وو لیکن فاروقی
 زمانہ کن د اسلام د طاقت اغستو پہ وجہ دا علت او سبب پاتے نشو
 حکمہ دوی بیام مصرف د زکوٰۃ نہ خارج کپے شود اسے نور ہم دیر
 احکام امام زرکشی پہ برہان کئے نقل کپیدی چہ د علت او سبب
 ختمید و پہ وجہ ہغہ ختم کپے شوی دی ۔

د قرآن تحریف نا بتولو د پارہ مستشرقینو دا وہ حرفو نہ یا اودہ
 لغثونہ ہم دلیل جو کپیدے ، خود ا حکمہ صحیح نہ دے لکھنگہ
 موبن و ہاندے ذکر کپل چہ تحریف د بل چا زیاتی کمی نہ ویلی شی
 کچرے متکلم د ملتہ اللہ پاک پخپلہ پہ خپل کلام کئے کے زیاتے خہ
 مصلحت د پارہ ا کپی نو دے نہ تحریف نشی ویلے لکھنگہ چہ د
 باد شاہانوا و دنور و حاکمانو پہ حکمونو کئے د ایو عام معمول دے او
 دغہ رنگ د تیر شوی مصلحت پہ بنیا دا ول پہ او و قرآنو نو د قرآن
 دلوسے اجازت او بیاداموقوق کول او پہ یو خاص لغت (د قریشو) د
 قرآن قرأت تحریف نہ دے بلکہ دا تصرف الہی پہ خپل کلام رقرآن
 کئے دے چہ پہ دے حق د بتولور و غو خلفوا اتفاق دے چہ پخپلہ خبرہ
 یا حکو کئے متکلم زیاتے کم کولے شی ، دغہ رنگ منسوخ التلاوت
 د د رجم ایت ہم ا گلرہ چہ اول د قرآن برخوہ او بیاد قرآن

نہ ددے تلاوت ا بشکل شو ، نو دا تصرف پہ قرآن کئے د قرآن دنازلو ککر
 پخپلہ وو نہ چہ د بل چا لکچہ فرمائی ۔

قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ
 تِلْكَ الْأَيَاتِ لِنَفْسِي إِنَّ اتَّبِعُ الْأَمْرَ
 الٰهِي (يونس آية ۱۰۱) |
 خپلہ خانہ نشم بدلولے ہر خوم
 دہغے تا بعداری کوم کوم چہ ماتہ
 وحی کیزی ۔

دغہ رنگ د خلغ سورت چہ ا بی پہ مصحف کئے وو او بیام نسوخ
 التلاوت شو نو دا تصرف الہی وو د بل چا نہ بے سرہ سرہ دا ہم
 حقیقت دے چہ پہ اعجاز کئے منسوخ التلاوت آیتونہ د قرآن حکم
 مستقل آیتونو سرہ ہرگز برابر نہ دی بلکہ کم دی حکمہ خو معلومیزی
 چہ د رو جسے نہ ددغے آیتونو د مستقل پریندو اللہ تعالیٰ ارادہ نہ
 وہ او ا قرأتونہ

دا و و حرفونو د حدیث دومیہ تشریح او کہ متواتر قرأتونہ دی ، د
 تحریف اعتراض پہ دے ہم حکمہ نشی کیدے چہ د ا و ہ وارہ قرأتونہ
 ہم قرآن دے پہ قرآن کئے دے سرہ ہیچ کئے زیاتے نہ راجی ، پہ دے
 صورت کئے دا و و حرفونو مطلب د تلفظ او ہ طرڈونہ دی ، د حرف ، مجزی
 معنی ، مطلب نہ دے بلکہ لغوی معنی مطلب دہ ، چہ معنی اے او کہ
 قرأتونہ دی ، قرأتونہ خود او و نہ زیات دی او پہ حدیث کئے او ہ
 یادیزی ، دا ولے ،

د دے جواب یو ہغہ دے کوم چہ اتقان د جزری نہ نقل کپیدے
 ہغہ وائی چہ ما د صحیحو ، شاذ او د ضعیفو بتولو قرأتونہ چانہ
 ا کرونو معلومہ شواہ چہ آخر کین دا بتول د او و نہ بھرنہ دی ر اتقان
 جلد ع ص ۱۱۱ کچرے د او و نہ زیاتی ہم وی ، نو د دے ہم خہ پروا

حکے نشہ چہ داؤ نہ مطلب مشہور قرأتوں دی اوبل داچہ لفظ
 داؤور (سبح) دحصر د پارہ نہ دے، دویم دا حدیث د نبی علیہ السلام
 رومیہ دے، او اؤ قرأتوںہ بیار ستو ظاہر شوی او تصنیف شوی
 دی داخنکہ چل دے، نو د دے جواب دادے چہ اؤ واپہ قرأتوںہ
 د نبی علیہ السلام پہ وخت بکنے وو، حکم خود ہغوی نہ دا تول داؤو
 مشہور و قاریانور پہ ذریعہ روایت شوی دی، صرف د دے
 کتابوںہ رستو جو رہ شوی دی۔

دریم اعتراض دادے چہ ہر ایت بکنے خواؤ قرأتوںہ نہ جاری
 کیزی، نو جواب دے دادے چہ پہ ہتول قرآن بکنے داؤو قرأتوںہ
 وجود بنود لے بنوے دے نہ چہ پہ ہر ایت بکنے۔

د اسلام مخالفینو پہ مصحف عثمانی خوا اعتراضونہ کریدی
 چہ پہ ہغے کین مشرقین پیش پیشی دی۔ مرنبر اس ہغہ نقل کو وادوار
 پہ وار بہ د ہغے جواب ورکوو۔

۱) رومیہ اعتراض دادے چہ خہ وخت حضرت عثمان رضی اللہ
 تعالیٰ نہ مصحفونہ ورا ندے کریشونو ہغوی افرمائیل۔ اِنّ فی
 القرآن کُنَّا سَتَقِيمَهُ الْعَرَبُ بِالسِّنْتِهِمْ رُوح المعانی جلد ۱ ص ۲۵
 پہ مصحف عثمانی بکنے دا سے غلطی دی چہ عرب بہ ئی پہ خپلوڑ بودرے کرے
 ہم داشان پہ فوز الکبیر بکنے دی، نو اول جواب دے دادے لکہ چہ علامہ
 آلوسی یکی، لکم یصح عن عثمان أصلاً، رچہ داروایت د حضرت
 عثمان رضی اللہ عنہ بالکل ثابت نہ دے۔

۲) دویم جواب دادے چہ پہ مصحف عثمانی د صحابہ و اجماع دہ
 اور رسم عثمانی ہم وحی سرکہ ثابت دے، نو پہ غلطہ خنکہ اجماع کیدے
 شی، (۳) دریم جواب دادے، چہ حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانوتہ پہ جمع شابا سے ورکروے فرمائیل، احسنتم واجلتم
 ناسو دیر بنہ او بنائستہ کارا کر وٹیو صحابی پہ غلط کار خنکہ شایسے ور
 کوئے شی، بل داچہ ابو عبیدہ د عبد الرحمن بن ہانی تہ نقل کریدے
 وائی چہ خہ حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ سہ اؤم کاتبانو چہ دغہ
 مصحف حضرت عثمان تہ ورا ندے کرو نو ہغوی قلم دوات طلب
 کرو، او ددے غلطیا نے دے در سے کہے (۱) کم یتسن تے کم یتسنہ
 کرو (۲) لا تبدیل للخلق تے لا تبدیل للخلق اللہ، کرو، اور (۳)
 امھل الکفرین تے مھل الکفرین کرو، ر تفصیل ورا ندے ہم ذکر
 شوے دے، (۴) داسے ورے د کتابت غلطی ہر کلمہ چہ حضرت عثمان

در سے کرے نو نورے غنہ غلطی بہتہ پہ بکنے خنکہ پرینوے ۴۰
 خلوڑم داچہ دل تہ د لحن "معنی غلطی نہ دہ بلکہ د قرآن ہغہ صحیح
 الفاظ دی پہ کوموچہ دغہ وخت د عربوڑ بہ نہ چلیدہ او د ہغوی
 د خبرو پہ طرنا نہ وو، نو حضرت عثمان رضی اللہ افرمائیل چہ عرب
 بہ تے پہ بیابیانلاوت قابو کرے اوڑ بہ نہ تے پروا ڈری، دے کینے
 نشہ چہ د لحن دودہ معنی دی، (۱) غلطی (۲) طرز کلام د حضرت عثمان
 پہ روایت بکنے دا ددیہ معنی مرادہ د کومہ چہ امام د لغت راعب رچہ
 مفردات القرآن کینے لیکلے دہ خود تہ لحن محمود و یلے شی لکہ د
 عربو شاعروائی: خیر الحدیث ما کان کخاربتہ خبرہ ہغہ وی
 چہ پہ بنہ طرز او یلے شی) ہ او ہم دغہ معنی د قرآن پہ
 وکتعرتھم فی د لحن القول، بکنے استعمال دہ لعل بعصم لحن
 بحجبتہ د دے مطلب دادے، چہ د مقدمے یو فریق د فصیح طرز کلام
 ماہروی، نو خہ د ہغوی پہ خبرہ فیصلہ کوم کچرے داخبر واقعی
 د ہغہ حق نہ وی نو دا دگری بہ د ہغہ پہ حق بکنے دا اور یو کچر وی

دے حوالہ، مطلب داچہ د لحن نہ یوازے غلطی نہ مرادہ
بلکہ یو خاص طرز تلفظ مراد دے :-

پنجم داچہ د لحن مطلب درسم الخط لحن دے مزید تشریح نے
داد کاچہ پہ مصحف عثمانی کئے خہ رسم الخط د تلفظ سرہ مطابق
نہوی، لیکن د ژبے (عربی) والا پہ نے پخبلہ درسنہ کری، لکہ خٹکہ
چہ پہ انگریزی کئے دیر داسے لیکل دی، چہ د تلفظ مطابق نہ دی خو
دے ژبے والا نے پخبلہ درست کوی :-

د تحریف پہ بارہ کئے دابن عباس رضی اللہ عنہما

مستشرقینو دابن
عباس رضی اللہ

خہ روایتونہ نقل کریدی بلکہ روقضی رَبُّكَ پہ حائے ووصی رَبُّكَ
او د مثل نُورٍ پہ حائے مثل نُورِ الْمُؤْمِنِ : دد اسے روایاتونہ
نہ خود قرآن پہ معنی خہ خاص فرق نہ پرپووی خوبیا ہم صاحب
د مباحل العرفان ددے خو جوابہ ورکری دی :-

رَبُّكَ هَذِهِ رَوَايَاتٌ ضَعِيفَةٌ : داضعیف روایتونہ دحضرت عبداللہ
لَمْ يَصِحَّ شَيْءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ ثابت نہوی
روایتونہ دقرآن دقراء متواترہ نہ خلاف دی حکہ پیکارہ دی
عام جواب ادابن عباس رض نہ داسلام مخالفینو خومرہ روایتونہ چہ نقل
کریدی دھے بتولو عامر جواب دادے چہ ابن عباس رض پہ قرآن
اوپہ قراءت کئے دزید بن ثابت او دابی بن کعب شاکر ددے اودادوار
حضرت دھے کمیٹی ارکان دی کوہ چہ حضرت عثمان رض دقرآن دجمع
دبارہ مقررہ کرے وہ، نو ددہ دے دوارو استاذانوا نو رولویوصحابہ
چہ د کوموالفاظو دقرآن سرہ اتفاق کرپوی، نو ابن عباس رض دھے
ہیجرے مخالف کیدے نشی نو داروایتونہ اول خوضعیف او بے اعتبارہ

دی کہ ثابت ہم نشی نو دقرآن دمتواتر و الفاظو مقابله دیوکسی بیان
نشی کو لے لکہ چہ بغداد بنا رہ تواتر ثابت دے کہ یوکسی ددے خلاف
بیان ورکری نو ہفہ اعتباری او دمنلو نہ دے، اصلی خبرہ دارہ
چہ خوگ صحابہ کرامونہ دا سے کچہ خبرہ منسوب کوی نو دا ددے
دلیل دے چہ دانسبت کوونکے کچہ سرے دے او ددہ خبرہ د اعتبار
کولو او دمنلو جو کہ نہ دہ :-

شیعہ او دقرآن تحریف

مستشرقین پخبلہ دقرآن پہ تحریف ثابتولو کئے پاتے راغلہ نو دا ہونہ
نے خوشی کرل چہ دمسلمانانو یوغتہ فرقہ (شیعہ) دقرآن دتحریف
قابلہ دی اواندا زے و دلہ ہفہ کیس نو د کوم چہ دا بنائی چہ د شیعہ و
منلے عقیدہ دہ چہ قرآن کئے تحریف ستہ خودا حکہ غلط دی چہ د
شیعہ و ہم ہفہ عقیدہ دہ کومہ چہ د سنیانو دہ ہفہ داچہ قرآن
پورہ او مکمل محفوظ دے پہ دے کئے دیو حرف کئے زیاتے نشتہ د
شیعہ و ددیروکتا ہونو حوالے دا دی :-

۱) شیخ صلوق ابو جعفر محمد بن علی ہابویہ پہ رسالہ اعتقاد یہ کنزیک
مَابَيْنَ الدُّفْتَيْنِ لَيْسَ بِأَكْثَرَ مِنْ كَوْمِ قُرْآنٍ چہ ددے ددو قایو پہ
ذَلِكَ وَمَنْ نَسَبَ الْيَتِيمَ أَكْثَرُ مِنْ مَنَعِ كَيْدٍ ددے نہ نورزیات
فَهُوَ كَاذِبٌ : : : نشتہ او خوگ چہ موبز نہ دے

نہ دزیات منلو نسبت کوی نو ہفہ ددو غٹن دے،

۲) پہ تفسیر مجمع البیان دابوالقاسم علی بن الحسین الموسوی کئے دی
إِنَّ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ : قرآن د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَجْمُوعًا : : : کئے ہمد غسے جمع و لکہ چہ
مَوْلَانَا عَلَى مَا هُوَ الْآنَ وَذَكَرَ أَنَّ مَنْ : اس دے او کوم امامیہ یا حشویہ

خَالَفَ مِنَ الْإِمَامِيَّةِ وَالْحَشَوِيَّةِ لَا؛ چه دے خلاف کوی نوپہ هغه
يُعْتَبَرُ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ قَبِلُوا الْأَخْبَارَ؛ حکم اعتبار نشتہ چه هغوی
الضَّعِيفَةَ؛ ضعیف خبر و نہ قبول کریدی :-

سید مرتضے شیعہ لیکي

إِنَّ الْعِلْمَ بِصِحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ؛ داسی قرآن دصحت علم داسے
بِالْبُلْدَانِ وَالْوَقَائِعِ الْكِبَارِ؛ یقینی دے لکہ دشہوور بنا رو نو
دموجود گئی او یا دلویو لو بو تا دینی واقعاتو علم :-

قاضی نور اللہ الشوستری شیعہ پہ مماثلہ النواصب کن لیکي

مَا نَسَبَ إِلَى الشَّيْعَةِ الْإِمَامِيَّةِ؛ کومہ خبرہ چه امامیہ شیعہ قوتہ
بِفُتُوْحِ التَّغْيِيرِ فِي الْقُرْآنِ كَيْسَى؛ منسوب شوے دہ چه هغوی پہ
بِمَا قَالَ بِهِ جُمُوهُورُ الْإِمَامِيَّةِ وَأَمَّا؛ قرآن کینے تحریف متی دا دلویو امامیہ
قَالَ بِشَرِّ ذِمَّةٍ قَلِيلَةٍ مِّنْهُمْ لَا؛ قول نہ دے بلکہ ددوی دیورڈو کی
اعْتَدَا دَبَّهُمْ، وَقَالَ الْمَلْأَصَادِقُ؛ تولى قول دے کوم چه بے اعتبارہ وی
فِي شَرْحِ الْكَلْبِيِّ يَبْطُرُ الْقُرْآنُ؛ او ملا صادق پہ شرح کلینی کن لیکي
بِحَدِّ التَّرْتِيبِ عِنْدَ ظُهُورِ الْإِمَامِ؛ چه قرآن بہ ہر بہ دے ترتیب دولہم
الثَّانِي هَسَمًا؛ امام مظاہر دی :-

محمد بن حسن البحر العالمی دامامیہ شیعہ دلویے محدث پہ خیلہ رسالہ کن
لیکی کومہ لے چه د خط زلفے دیو عالم پہ رد کن لیکلہ دہ چه

ہر کہے کہ تتبع اخبار و فحوص تواریخ و آثارہ چاہم چہرہ اخبارو، آثارو اونوارینخولتو
نہورہ بعلم یقینی میداند کہ قرآن درغایت؛ اگر و هغه یقینا پوہیہی چه موجودہ
درجہ نواثر بودہ و آلاذ صحی بہ ضبط؛ قرآن پہ انتہائی نواثر سرہ ثابت دے او پہ
ونقل کردہ و آن درعمر رسول اللہ مجہوع و؛ زرگونو صحی بہ کرا مو هغه نقل کرے او
مؤلف بودہ؛ ضبط کریندے او هغه د حضور علیہ السلام پہ زمانہ کن یوحثے شوے او جمع شوے

فروع کافی کتاب الروضة مشکن حضرت علی رضی نہ روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضْلُهُ وَفَضْلُهُ وَ قُرْآنٌ يُوْعَزُّمَنْدَ كِتَابٍ دے کوم لہر
بَيْتُهُ وَأَوْضَحُهُ وَأَعَزُّهُ وَحَفِظَهُ اللهُ تَعَالَى فَضِيلَتِ أَوْ بَزْدِ كِي وَر كِي دے
مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ أَوْ هَفْدُ دے باطل دگن و ن نہ محفوظ کریم

شیخ صدوق دسالہ عقائد کینے لیکي،

الْقُرْآنُ الْمُنَزَّلُ وَمَا بِيَدِي التَّاسِ؛ نازل شوے او د خلقو پہ لاسرو نو
وَاحِدًا لِأَنَّهُ لَا يَزِيدُ فِيهِ وَلَا يُقْصَرُ؛ کینے موجود قرآن یودے چه پہ
هغه کن کے زیاتے نشتہ

د شیعہ ددے مستند وحوالو نہ پس د احقیقت بناکارہ کیری چه دیوخو
بے اعتبارہ خلقو نہ سواپہ شیعہ وکن ہم پہ قرآن کن د تحریف یادگی زیاتی قائل ددی
نور تفصیل دنعمان آلوسی پہ کتاب الجواب التیسج لہما لفقہ عبد المسیح،
کینے اگوری قرآن حکیمہ د مخیر او د ماغ پہ دلور او خونو محفوظ دے او د
قرآن الفاظ او مطالب دوارہ معجز دی :-

د بائبیل تحریف

د دے پہ عکس د بائبیل نہ تاریخی بنیاد شتہ او نہ علی د انجیلونو خو
داحال دے چه د اصل انجیل یوو او اوس خلوردی، او بخار پہ قصص
الانبیاء کینے لیکلی دی چه دیورپ محققین دامنی چه رو مبود دے
صدور کینے د سکو نہ زیات انجیلونو، چه خہ مودہ پس د هغه نہ خلور
انجیلونہ د۔ نائسیا پہ کلیسا کینے دیو فال پہ بنا چور کرے شو و نورا انجیلو
پرینوے شو :-

د ۲۱ دپورپ سگتس دزرے کتب خانے نورا انجیل برنا بازا او توجہ دسورت
صریم پہ مطابق د حضرت مسیح پیدائش او زبرے پہ پیغمبر اسلام مشتمل

د یو پ خاص شاگرد (فرامرشو) چه دا ایدو نوملمان شو دا
 انجیل المنار، پریس کئے چاپ شو دے دے د یورپ محققین په دے متفق دی
 چه په دے انجیلونو کئے یو هم د حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دے او
 نه د هغه ترجمه ده او نه د دے هغه سند شته، د مسیحیت مشهور
 دشمن پولوس دامشهوره کړه چه ماته صیح علیه السلام لاس
 را اړه دے، حکم چه هغه غور زید لے و ونه هغه او و نیل چه اُس بد
 صیح په هدایت د مسیحیت د دشمنی په خائے د هغه د تبلیغ کوشش
 کوم هغه او سینت پال مسیحیت گپ و د کړه د آثره المعارف مسیحی
 مصنف البستانی لیکي چه لوقا خود مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال
 نه مسیحیت راغیته دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او خنزیر
 حلالوالے په مسیحیت کئے شامل کړو او د ائ د خرابو یو مجموعو
 جوړه کړه

انجیل متی د زرو نصاری و اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے
 او نه د هغه ترجمه ده کچرے ترجمه لے وی نو د ترجمے
 زمانه او د مترجم نوم نه دے معلوم، متی دا انجیل سنه ۳۰ کئ په بیت
 المقدس کئے کینا ستراو و لیکلو دے خود حضرت عیسیٰ علیه السلام
 صحابی هم ندے، زوین بغانی دا لیکلی دی:

مرقس پطرس گوانا کو په مروج الاخبار کئے لیکي چه مرقس یهودی
 و و د رومیانو په غوښتنه هغه دا انجیل غالباً سنه ۶۰
 کئ ا لیکلو :-
لوقا مستر کمال په رساله الهام کئ لیکي چه د لوقا انجیل الهامی
 حکم ندے چه د پخپله د دے په سر کئے لیکلی دی چه هغه
 دا انجیل شاه فیلس سره د خط و کتابت په پنا لیکل دے، لوقا په انطاکیه

کئے طیب وو، د مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال نه مسیحیت راغیته
 دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے په مسیحیت
 کئے داخل کړو،
انجیل یوحنا کیتھولک هیرالد جلد ۷ کئے پرو فیسریق نمونقول
 دے چه انجیل یوحنا د سر نه تر پنجه د اسکندر لیکلی دی

طالب علم تصنیف دے (الفاروق باجه زاده ص ۳۲۲)
تثلیث د دایرة المعارف مسیحی مصنف البستانی لیکي چه مسیحیانو
 د تثلیث لفظ د یو لونیرو و چه د سینت پال او پولوس ندوا
 وړید و کوم چه متعصب یهودی و او هغه مسیحی تو حید پر بشک کئده
 کړو او د کامیابی سائے واغیسته په دے صنم پرستانه عقیده کئ
 مسیحی صداقت ورک شو :-

ختنه او د جنابت غسل نصاری منی چه ختنه ټولو پنیغرانو
 علیم السلام کړیده، علیه علیه السلام
 سنت و پولوس یهودی د کتاب په مخالف سنن ټول بند کړه چنا چه
 (۱) وَلْيَحْتَضِرْ كَلًّا ذَكَرًا رَهْنًا رَيْنًا د سنت کړی شئ) توبت تکرین
 (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّامِنِ يُحْتَنُّ الصَّبِيُّ رَدْوِي تَرَاوَا يَه چه په اتمه
 ورځ د ماشوم سنن ټولے شئ) سفر الاخبار باب ۱۱۱ او حضرت صیح
 فرمائی چه لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا فِي التَّوْرَانَةِ رچه هه به په تورات
 کئے هېڅ تبدیلی لکوم (متنی باب ۵)

(۳) کوم سری نه چه منی اوری تو ټول بدن د په ابرو دینجی او
 حائضه د هم دا لیکلی دی
 (۴) خنزیر حرام د سفر الاخبار (باب ۱۱۱) د دے ټولو حوالو ند
 معلومه شوه چه دا انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کوم حد شو دے

دبا ئیبل دتخریف داخلی شہادت
 کچرے تاریخی شہادتونہ او د یورپ د محققینوا اقتراونہ شانہ اُغولے
 شی نو بیا ہم بائبل کن چودنہ دا سے مضامین موجود دی چه د هغه نہ
 ددے تحریف پے بنکاره دول ظاہر بیزی حکم چه دین مذہب کنے
 بنیادی مسہل درے دی :-

① د اوهیت تصور ⑦ د نبوت تصور ③ د عملونو د بدلو تصور یا
 آخرت د ہر مذہب دا بنیادی اصول دی :-

① د اوهیت پر تصور کن د الله تعالیٰ عظمت، پاکی او تزییہ ضروری ده
 خکہ چه انسان د هغه صحیح معرفت بیا موندے شی او زرا د هغه د
 جلال او جمال پہ شان درزا او آباد کړی شی،

② د نبوت تصور په دل سے یواند از کن پیش کړی شی چه د انسان زړه
 او دماغ د نبی د عظمت او عصمت په وړاندے ہیبت شی او د هغه د
 فرمانبرداری عشق و د هغه په ذرہ کس پیدا شی :-

③ د بدلو تصور او د عملونو د جزا نقشه د دا سے جوره وی چه انسان
 د نیکی نه بلی او بدی نر و ور له کرکه او ویرہ پیدا کوی او د عملونو د
 نتیجو دینی تصور د هغه په فرمانبرداری کولو تیاروی او د گناه نه وضع
 کوی، خکہ چه د نیکی د نتیجو زیرے او د بدی د نتیجو نه ویرولو مقصد د
 انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پاک و کړه، په دے تلہ اُس
 مؤبذ د بائبل تعلیمات او هدایات تلو چه هغه د درے وار تصور
 مقصد ونه تر کومے پوره کوی :-

د اوهیت تصور او بائبل ① خد اوند، په زمکه د انسان په
 پیدا کولو پینیا نه او د لکیر شو
 (نورات پیدا ائشی درس ④) ② پینیا نه پینیا نه کیدو

سترے شو (کتاب پر سیا باب ② درس ②) د خط کشید الفاظ
 نه د خدائے تعالیٰ جاہل کیدل - غمزن کیدل او ستری کیدل ثابت بیزی
 چه هچرے د الله د شان سره سمون نخوری :-

③ نه په بیشکه هغه زمکه ته اُ نه دے، د کومے په بابت چه ما قسم
 خوړ لے دے، چه خه په هلته ستا د استوگنے بند و بست کوم رتولیت
 گنتی باب ② آیت ② بیا په آیت ③ کن دی) تا ته به حما وعدا
 ما تکل معلومه شی، د قسم وعدا ما تکل یو شریف انسان سره
 نه بنائی تو خالق کا منات سره به خنکه اُ بنائی،

④ تر صبا صادقہ پورے یعقوب خدائے سره پر زونے کولے او سحر
 چه خه وخت تلونو یعقوب پڑ هغه نه پریشو تر خو چه برکت لے تیز
 وانغستور پیدا ائش باب ② آیت ② :-

⑤ خدائے پاک به د هغه پلان د سمان د بیخه را اُ یاسی ر کتاب یسعیا
 باب ③ آیت ② :-

⑥ خدائے د خیمے په دروازه ولا د هغه د خله نه اور او سپیر مونه
 لوړے را اُ تو او سور شو او منډا کړه - خلق موسیٰ او هارون ④ سره
 خدائے په گرسی ناست اُ لیدو او خورل سبیل لے اُ کړه، د هغه جاے
 د وارے پشان سپینے او د هغه د سرو لیسته ستره او د هغه پشان وولاول
 سلاطین باب ② :-

⑦ خونی خدائے یهودا پیدا شو (عبرانیون باب ② آیت ②)
 ⑧ د خدائے کم عقلی د خلقو د عقلمندی نه او د خدائے کم زوری
 د خلقو د زور نه زیات دده، اته خما خو لے او مانه نن پیدا شوے :-
 اعمال باب ③ آیت ②

د دے خوالو نه تا سو د خدائے بائیلی تصور اندازہ کړی، د دینه

نوره زیاتہ دَخْدَائے بیعزتی خہ کیدیشی، بیاد قرآن دا حکم چہ ،
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ اَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ بنہ اگورئی چہ دَخْدَائے ہستی
دخہ پہ شان ندہ اونہ دہغہ خوک سیال شتہ ،

بائیبیل اوک نبوت تصور

۱۶) نوح شراب اُخنبیل او بدامستہ شو، دہغہ ستر بر بندہ شو خود
ہغہ خامنوپت کپور پیدائش باب ۷۱

۱۷) لوط علیہ السلام شراب اُخنبیل او خپلو نو نروسرہ ئے زنا اکرہ
اوماملہ دوہ کرتہ اُشوہ ، رپیدائش باب ۷۲

۱۸) حضرت یعقوب علیہ السلام د بزے د بچو خرمن د لاسہ تاؤ کپہ
اودر و غ ئے اُوئیل او خپل پلار تہ دوکہ و د کولوک پارہ ئے خپل نوم
عیص اُبنودور پیدائش باب ۷۳

۱۹) د جہور خوئے سکم د حضرت یعقوب اور وساسرہ زنا اکرہ ،
رپیدائش باب ۷۴

۲۰) د موبہئی علیہ السلام پہ غائبید و ہارون علیہ السلام دخلقوپہ وینا
د کالوہبت جوہ کپرو او پہ خلقوئے د عبادت اکر لو او د ہغہ د پارہ
د قربانی و د کولو حکم و ر کپرو او وے وئیل چہ داستاسومعبودے
چہ د مصر د مکہ تہ ئے تاسورا اویستی د خروج باب ۷۵

۲۱) داؤد علیہ السلام پہ چت اُختودحتی اور یا بنجہ ئے پہ لمبا لیدہ
نو پیر عاشق شورا وے بللہ او زنائے ورسرہ اکرہ چہ د ہغہ خیتہ
شوہ نو د ہغہ خاوند ئے پہ مکر او ژ لور د سموئیل دویم کتاب باب ۷۶
۲۲) حضرت سلیمان علیہ السلام د ممانعت باوجود موآبی او عمومی
بت پرستہ خپلے نیکے جوہے کرے او نفسانی خواہش ئے دومرہ پہ
چپوشو چہ او د سرو بیگمو او درے سوو خر مو تہ ئے خبرہ ارسیدہ

بیا پہ دی دومرہ عاشق اوزن مرید شو چہ بتولی تہ مائیل شواوپہ
آخری عمر کجے تہ ایمان تہ ہم سلام اکر وراول سلاطین باب ۷۷

۲۳) موبنزا ایمان ناؤر وچہ تہ خدا ئے نہ راوتے ئے ، یعنی یسوع ،
ریوحنا باب ۷۸ آیت ۷۱

۲۴) یسوع اُوئیل چہ د آسان اوز مکے تپول اختیار مالہ را کپیشو
رمتی باب ۷۹ آیت ۷۱

۲۵) مانہ چہ خمورہ ورا ندے راغلی دی ہغہ تپول غلہ او پاکوان
دی ، ریوحنا باب ۸۰ آیت ۷۱

۲۶) امت د پارہ نبی د عمل نمونہ وی آ یاد نبیانودہ اشان د نبوت
مقصد پورہ کولے شی

بائیبیل او دعبلونوبدلہ

۲۷) خمورہ خلق چہ پہ شریعت تکیہ کوی، ہغہ تپول لغت لاندے
دی (کلیتون باب ۸۱ آیت ۷۱)

۲۸) خدا ئے د چاعدالتونہ نہ کوی ہغہ د عدالت تپول کار خپل جوئے
تہ اُسیار لور (یوحنا باب ۸۲ آیت ۷۱)

۲۹) کوم مسیح چہ خمونز د پارہ لعنتی جوہ شو ہغہ موبنز پہ بیوعہ
اغسینوا و د شریعت د لغت نہ ئے خلاص کپرو ، (کلیتون باب ۸۳
آیت ۷۱)

۳۰) ہغہ یوازے خمونز د گنا ہونو گفارہ نہ دہ بلکہ د تپولے د نیا
گنا ہونو ہم د ریوحنا و جے عام خط باب ۸۴ آیت ۷۱

۳۱) یادریانوتہ د گناہ مجبستلو اختیار دے د چاگنا ہونہ چہ تا سو
بخشئی نو ہغوی اُبخیلے شو او د چاگنا ہونہ چہ قلکے پریز دئی نو
لکے اُسائے شوے ریوحنا باب ۸۵ آیت ۷۱

آیاد بدے داسے تصوّر نہ پس دنیکی کولو او دکنا کہ نہ بچ کید جن بدے پاتے کیدے شی، دے نہ معلومہ شکر، چه دا قول تحریفات دی،

شپیزم فصل

مکی او مدنی سورتونہ او دے هغه شمیر او دے آیتونو کلو او دے حروف نو شمیر په بیان کینے

د مکی او مدنی متعلق درے اصطلاحات دی

را کوم سورتونو نه چه د هجرت شروع کید و د زمانے نه ویران دے نازل شوی دی، هغه مکی دی او کوم چه دے نه رستون نازل دی هغه مدنی دی (را کوم سورتونو نه چه په مکه کینے نازل شویدی هغه مکی دی، خو مکه نه مطلب خود مکه او د هغه خواؤ شا علاقہ دے، لکه منی، عرفات او حدیبیہ او کوم چه مدینه کین نازل شوی دی، نو هغه مدنی دی خو دلته هم خود مدینه او د هغه خواؤ شا علاقہ مراد دے لکه بدر، احد، سلح، رس کومو آیتونو کین چه خطاب اهل مکه ته دے هغه مکی او کوم کینے چه اهل مدینه ته خطاب دے، هغه مدنی دی، خو مشهور ایدو قول دے، د مکی او مدنی پیژندل د صحابه کراموله اقوالو معلومیری لکه چه ابو بکر بن عربی په «انتصار» کین لیکلی دی په دے بار کدے نی علیہ السلام هغه قول نه دے نقل شوی په مکی او مدنی معلومو کینے دافائده دے چه په نزول کین د ویران دے رستو سورتونو پته لگی او دے سه دے شیخ او تخصیص مسئله په آسانه حل کیدے شی ابراهیم بن الحصار نه منقول دی چه شل خو په اتفاق سره مدنی سورتونو نه دی د ولسو سورتونو کینے اختلاف دے، او نور قول بیا مکی دی، لیکن ابی بن کعب او ویشیت سورتونو نه مدنی بنائی او نور قول مکی، زیان تفصیل اتفاق جلد ۱ ص ۹۱ کتله شی،

قرآن د سورتونو شمیر د قرآن د سورتونو په شمیر کینے دوه مشهور اقوال دی،

د قرآن سورتونو نه یوسل خواړس دی، مطلب دا چه انفال او براءة خان له خانله سورتونو نه دی،

دویم دا چه سورتونو نه یوسل او دیارلس دی مطلب دے داشو چه انفال او براءة دواړه په یو سورت حسابیری،

د قرآن په سورتونو کین د تقسیمولو یو خو حکمتونو نه دی، هر یو سورت مستقل معجزے په شکل کینے ویران دے کول،

لوستونکو او یادو و نکونه یو قسم تسلی خوشحالی او همت ورکول په یو سورتو ختمولو سه هغوی د قرآن یو مستقله برینه ختمه کړه،

متناسب مضمونونه یو خائے کول (اتقان جلد ۱ ص ۶۶) کار یوه فائده د مکی مدنی سورتونو پیژندلو یو خو ضابطه،

کوم سورت کینے چه «کلا»، لفظ راغله دے هغه مکی دی، د رکلا غظ درے دیرش خایه په پنخلسو سورتونو کینے راغله دے چه ټول د

رات په آخری نیمه حصه کین دی کو آخری نیمه حصه زیانته مکی خو استیاتی پکین مدنی دی،

په کوم سورت کین چه سجده د تلاوت د هغه مکی دے، سواد سورت بقرة او آل عمران دنور و کومو سورتونو په سر

چد حروف لقیجی دی هغه مکی دی، مفصل یعنی د قرآن آخری اومه زیانته برخه مکی ده (طلاق،

په کوم سورت کینے چه حد و دا و فرائض دی، هغه مدنی دی، په کومو سورتونو کینے چه د جهاد بیان دے هغه مدنی دی،

۱) پہ کومو سورتونو کینے چہ دے مُنافقانو بیان دے ہخہ مدنی دی
رناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۹۰-۱۹۱۔

دَقْرَان دَا ایتونو شمیر

د حضرت عائشہ رضہ د شمیر مطابق د
قرآن ایتونہ شیرزہ شمیر سوہ او

شیر شیبہ دی،

دقرآن د کلمو شمیر

د حضرت مجاہد رضہ د شمیر مطابق د شمیر
زرہ او دوہ نیم سوہ دی

دقرآن د حروفو شمیر

د حضرت ابن مسعود رضہ د شمیر مطابق
د ادرے لک دوہ ویشت زرہ شیر سوہ یوازی

زورونہ پنچہ خلویبیت زرہ دوہ سوہ او درے خلویبیت دی (۲۳۳ ۲۳۵)
زیرونہ یو کم خلویبیت زرہ پنچہ سوہ او دوہ اتیار (۳۹۵ ۳۹۵) دی :-

پیشونہ آتہ زرہ آتہ سوہ او خلور (۱۱۰ ۱۱۰) دی :-

نقطے (۲) یولک پنچہ زرہ شیر سوہ او خلور آتہ دی

رتاریخ القرآن ص ۱۱۹ او فنون الافنان م د ابن الجوزی

د مختلفو سورتونو مختلف نومونہ

سبع طوال

ا) ابدہ سورتونہ (۱) بقرہ (۲) آل عمران (۳) نساء (۴)
سورہ مائدہ (۵) سورہ انعام (۶) سورہ اعراف (۷)

سورہ انفال سورہ د سورہ توبہ :-

صِیْن

د اہغہ سورتونہ دی، پہ کومو کینے چہ سل یا بزریات آیتہ وی
سورہ یونس نہ تر سورہ فاطر پورے :-

المثانی

د اہغہ سورتونہ دی پہ کومو کینے چہ د سلونہ کمر آیتونہ وی
د سورت یسین نہ تر سورت قی پورے :-

مفصل :- د زورویلو بیلو سورتونو نوم دے د سورت قی نہ داخل د

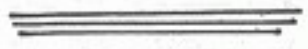
قرآن ترا خردہ پورے، یعنی د شیر ویشتے سپارے د دریم پاؤ نہ رستو
داخلہ ترا خردہ قرآنہ پورے :-

طوال مُفَصَّل : بیادرے قسمہ دی :-

ا) سَاطِ مُفَصَّل : د سورت بروج نہ تر سورت لم یکن ربینہ پورے
ب) سَاطِ مُفَصَّل : د سورت ربینہ (لم یکن نہ تر والناس پورے،

د بعضو علماؤ پہ نزد طول مفصل د سورت قی نہ تر د المرسلات پورے
او او ساطِ مُفَصَّل د سورت نبأ نہ تر د لکھنی پورے، او قصار مُفَصَّل

د آلم نشرح نہ تر والناس پورے :-

دَقْرَانِ مَهْمَات

اول فصل: دباری تعالیٰ جل مجدہ ہستی

انسانی تاریخ سرہ دباری تعالیٰ جل مجدہ دثبوت عقیدہ راوا نہ
تول قومونہ او ملکونہ پہ اکثریت پہ دے مسئلہ کنس اتفاق لری
اگرچہ پہ نور و خیز و نو کینے اختلاف شتہ پہ ہرہ ذمہ نہ کنس خص
پہ دے زمانہ کینے د خدا گے نہ منکر خلق ہر وی، خود اپہ شہ دلہ
یا علم ارا نرہ نہ لری بلکہ د بے علمی نتیجہ دہ، د ملحدانود اورو کے
تولے وائی چہ موبز د سائنس او د محسو ساتو پہ احاطہ کنس خدا
ا نہ موندو بعضہ کم عقل خلق دے تہ علم بالعدم وائی خود اسے
بلکہ داعدم علم دے۔

دباری تعالیٰ ہستی ہر کلمہ چہ د محسو ساتونہ بھزدہ نو پہ دے کن
خدائے خنکہ بیاموندے شی خود دے دامطلب ہر نہ دے چہ خدا
ہدو شتہ نہ او کہ خوک بے عقل گے دامطلب واخلی نویا بہ دے
شی لکہ خوک وائی ہر کلمہ چہ پہ او چہ مھے نشی موندے، نو پہ
دریاب کینے بہ ہر نہ وی، یا پہ دریاب کینے سمسرہ ا نہ دینی نو وائی
چہ پہ او چہ ہم سمسرہ نشتہ، موبز چہ خنکہ ا لیکل ملحدان پخیلہ
ہم دے اقرار کوی پروفیسر لیٹیر (CEATIA) چہ د ملحدانوسر
پینچ دے او ددی غت عالم دے لیک، چہ موبز دکائنات تو د اول
اخرتہ ناخبرہ یونو موبز دکا رندے چہ دیوانلی یا ابدی ہے
انکار ا کرو لکہ خنکہ چہ موبز دکا کار ہر نہ دے چہ دا ہستی ثابہ
مادی مذہب خپل خان د عقل اول وجود د بحث نہ جگہ

ساتی، خنکہ چہ ہغوی تہ د دے شیخ علم نشتہ۔ موبز د حکمت الہی خو
منکریو ا ونہ گے تا بتوونکی موبز کار بالکل ذنفی او اثبات نہ میل وی
لیکن د سائنسدانانو اکثریت د خدائے د ہستی قائل دے راکلام
حصہ دوم ص ۱۱

۱) ایزک نیوتن لیک چہ دکائنات پہ بر خو کنس کوم جو رخت او تناسب
چہ سرہ د زرگونو انقلا با تو د زمان او مکان دے دا بغیر دیو ذات نہ
قائم ساتل مکن بندی کوم ذات چہ اول دے او د علم او اختیار
خاوند دے،

۲) د دے زمانے د یولو نہ لو گے ہو بنیاس سائنسدان ہر برت پسند
وائی، دکومورازونو او پتو خیزونو چہ دا حال وی چہ موبز پر خومرہ
زیات غورا و فکر کو و ہومرہ ہغہ نور ہمداسے پتیز وی، دینہ یقینی
ثابتیز وی چہ انسان نہ پور تہ یوانلی او ابدی دا سے یو طاقت شتہ
چہ ہغہ نہ یول خیزونہ صا دریزی،

۳) د فرانس یو فاضل کیمل فلا مریاں وائی، چہ یول ا ستاذان پہ دے
خبر پو ہید و نہ عاجز دی چہ جو د موجود کیدل خنکہ ا شو او خنکہ
جاری دے پہ دے پنا د داسے یو خالق خا مخا اقرار کول دی چہ ہر وخت
د ہغہ موثر کیدل ہیشہ قائم دی۔

۴) پروفیسر لینی لیک چہ قادرا و دانا خدائی خما پہ ورا ندے خپلو عجیب
غریبہ کار یگر و سرہ دل سے جلوہ گر کیزی، چہ خما ستر بے وازے
پاتے شی او خہ پاکل شم ہر خیز کینے خواہ ہغہ خومرہ وروکے وی
د ہغہ خومرہ عجیبہ قدرت، خومرہ عجیبہ حکمت او خومرہ عجیبہ
ایجاد موندے شی،

۵) فونٹسل پہ انسا ٹیکلو پیڈیا کینے لیک، چہ د علوم طبعیا تو مقصد

یوازے دانہ دے، چہ خمونبز د عقل تندہ دمانہ کبری بلکہ د هغه
لوئے مقصد دادے چہ مؤنبز د خیل عقل نظر خالی کائنات ته و پرورد
کړو، او د هغه په جلال و عظمت عاشقان شو،

... ر الکلام ص ۳۹۰

د نوي فکر په رنډا کېن د باري تعالی ثبوت

دنوی فکر خاوندانوته د معرفت الهی په لار کېن د سره شیخ
خندان جوړ شوی دی، د خدای د انکار سره پینېچ د امریکه یو مشهور
ملحد دا شبیه پلش کوی،

① د یقینی علم ذریعې یا جس د د اویا وجدان یعنی جس باطنی (خو
په د دواړو لارو د باری تعالی وجود نه ثابتیږی،

② د باری تعالی ذات او حقیقت د تصور نه پورته د د او د کوم چیز
چه حقیقت نامعلوم وی، نو هغه به څنگه ثابت ا منل شی،

③ کچرے د خدائے هستی ا منل شی، نو په د نیا کېن موجود شر
د هغه د حکمت نه خلاف د د لهدا د ا س کائنات چه هغه کېن شر

هم شامل د د دغه ذات نه نشی منسوب کید د:

د دریمې شبیه جواب | د دریمې شبیه جواب د د د باری
تعالی په وجدان رحسی باطنی سره

ځکه ثابت د د چه انسانی اکثریت د وجود د خدائے اقرار کوی کچرے
د یو څوکسا نوله د د انکار د د نو د هغه وجه د اده چه د هغه وجدان

صیح ند د، لکه څنگه چه ظاهری حواسو کېن نقصان راتل شی دغه
رنگ په وجدان یعنی باطنی حواسو کېن هم نقصان راتل شی کچرے

د ستریزو نظر درست نه وی نو څه ورته نه بشکاردی دغه رنگ کچرے
وجدانی بینائی خرابه شی نو د وجدانی امور و احساس ورته نه کیږی
مؤنبز بویچه هم ویلی دی چه ظاهری جس سره خدائے څکه نشی
معلومید د چه هغه د د د احاطه نه بکړ د ب، که بیا هر څوک
خاتمًا زور لگوی، نو د هغه به د مطلب وی، چه هغه خوب او تر یخ په
ستریزو معلومول غواری، حالانکه هغه د د د احاطه نه بهر د مبصراتو
په ځائ د مد و قاتو په احاطه کېن داخل د د، نو د باری تعالی ذات
د ظاهری محسوساتو نه بالانکر د وجدانیا تو او معقولا نو په احاطه
کېن راځی،

د دویمې شبیه جواب

د دویمې شبیه جواب داد د چه د در
څیزو نو حقیقت معلوم ند وی مؤنبز

مئو، نو د خدای په منلو کېن د الاشکال و ل د وی، لکه چه شیخ ندیم الحبر د
خپل کتاب رفیضة الایمان بین الفلسیفة و العلم و القرآن په ص ۳۰ کې

لیکی چه سانس دانان ماده، روح او حیات منی او حقیقت د ورنه معلوم
نه د د، دغه رنگ د عقل حقیقت او ادراک جسی سره د هغه جوړخت

هم معلوم نه د د، لیکن سر د د د، دا خو منی نو د خدائے له هستی په
د د ببناء انکار کول و ل د د د

د دریمې شبیه جواب | د دریمې شبیه جواب داد د، چه
را کچرے کائنا تو کېن د شر د ا س

واقعات شته کوم چه حکمت خد او ندی سره ا س مؤنبز په علم
کېن سمون نه خوری، خو کید د شی چه ر س تو څه وخت د د د سمون

مؤنبز په علم کېن راځی، په د خبره ا س مؤنبز علم نه را تلل د د
دلیل نه د د، چه بل وخت به هم علم نه راځی، لکه څنگه چه د ابو حقیقت

دے چہ زکوٰۃ کالہ ویراندے انسان تہ ذہر و قوانین قدرت
 علم نہ و واوڑ ستور تہ دے علم شو،
 (۲) د عالی واقعات کو کرمی چہ موبز تہ شر بنکاری دھے وجہ
 داد چہ موبز تہ کہولو واقعاتو در تخریر علم نشستہ کچرے داسے
 کیدے شوے، نودا بنکاری و نکے شر بہ موبز تہ خیر معلومیدو،
 (۳) ابن سینا پہ شفا، کئے جواب و رکھے دے، چہ د دنیا درے حالت
 فرض کو لے شی، (۱) خالص خیر (ب) خالص شر (ج) پر خیر او
 بز شر، د قدرت پہ ویراندے داد ریوار لا صور تونہ وو، پر ہومی
 صورت عمل کیدے شو، دویم صورت حکم نشو کیدے، چہ قلات
 داسے دنیا نہ پیدا کرے چہ تہول و شر شروی، دریم صورت
 کئے خبرے شتہ لکہ دا خبرہ چہ قدرت لہ داسے عالم پیدا کول،
 مناسب و وجہ پہ ہھے کئے خیر زیات او شر کم وے، کہ د شے
 بالکل کت کرے وے، نو تہول بہ خیر خیر پانے شوے وو، خود اسے حکم
 نشی کیدے چہ د دغہ بز شرکت کو لو پہ وجہ بہ دنیا کہ پر خیر نہ
 محرومہ وے، لکہ چہ اور د سوخو لو پہ وجہ شر دے بدن، جامے آبادی
 سوخوی، کہ د بز شان شر نہ وے، نو پچھے کرمول او نور، پیرد فائدے
 کارونہ بہ ہرور سرہ ختم وو دنیا بہ خنکہ چلیدے، یا لکہ او پہ چہ د
 شر اچھے (سیلاب وغیرہ) پر کم دے مگر د خیر اچھے دیر زیات
 دے د دنیا د پر و خیزو نوژو نند دے سرہ ترے دے او نور بیشیرہ
 خیرونہ پکینی دی، یا لکہ ہوا چہ د شر اچھے (طوفان او بیابان
 اُونے د بیخہ را گزاریدل) کم او د فائدے اچھے دیر زیات دے
 پہ دے د اُونہ زیات د پر و خیزو نوژو نند و لا دے، او نور
 پر خیرونہ پکینے، نو قدرت داسے اکرہ چہ بز شرے د پر

خیر د پارہ پکن پرینبو، اور بہ بیا اور نہ و وجہ پچھے کولے شوے
 او جماعتے نشوے سبز لے دے خوبہ بیا پچھے ہم نشوے کولے اونہ
 بہ پکینے داسے گرمی و کہ چہ پہ پچھنی کینے پر خان کرم کرے وے
 (۴) ابن رشد دے شرے دا جواب و رکھے دے، چہ دنیا کئے
 تہول شر و نہ خان لہ ندی بلکہ خیر سرہ د تابع پہ وول تہدی
 لکہ غصہ بدہ خودہ لیکن کہ دانہ وے، نو چاہہ ہمہ د قابل مقابله
 نشوے کولے اونہ بہ شے د خپل مال او عزت حفاظت پہ ہغہ وخت
 کئے کولے شو کو م وخت چہ چاہے دے حملہ کولے، شہوت خراب
 دے خوبنکارہ غنہ فائدے داہم دے چہ دنیا تیرا یاد دے او تہول
 السانی نسل ہم پہ دے قائم دے د ملحدانود شہو لریے کولونہ
 پس موبز د نوی فکر پہ نہرا کئے د باری جل مجدہ د اثبات دلائل
 پیش کو،

اول دلیل

د عالم وجود بہ یاری تعالیٰ تہ منسوب وی یا بہ مادے او دھو حرکت
 تہ بے لہ قصد او ارادے او یا بہ مادے او ارادے تہ منسوب وی خو
 سرہ د قصد او ارادے، دے دریم صورت ہیچوک قائل نشستہ نہ د
 خدائے منونکی او نہ ناصونکی حکم چہ مادے تہ پہ دے متفق دی چہ مادہ
 ارادہ نہ لری اُس صرف دویم صورت د بحث د پارہ پانے شو چہ عالم
 د مادے تہ بے لہ قصد او ارادے اتفاق طور منسوب وی، لیکن داصر
 ہم قطعاً باطل دے حکم چہ عالم کس حکیم نہ ترتیب موجود دے
 او پہ دے د قدرت قوانین دلیل دے، پہ عناصر و او مرکبات کئے تہ
 شتہ، د پتاتاتو او حیواناتو پہ تخلیق کئے مرتب نظام شتہ د موسونو
 او د شے ورٹے پہ تبدیلی کوئی د سیارو پہ حرکات کوئی یو خاص ترتیب
 دے، چہ د مادے یا دھے د حرکت مسادفہ یا اتفاقیہ نتیجہ نشی

کیدے حکم کچرے کاغذ پہ لسو جڈا جڈا تکرود تونہ ترلسو ہند سے
 ا لیکلے شی بیابہ یونہیلہ کنس واچولے شی او یونا بینا ما شوم تہ او نیلے
 شی چہ دے نہ یو یو تکرہ را ابا سہ نوکہ ہغہ کرو رو نہ واره دا پرچے
 بیاسا ابا سی ہچرے بہ پہ ترتیب را و کئی، دغہ رنگ کہ دیو قسیدہ
 پیلے پیلے جیلے او تکی پہ یو بوجنگئی کینے واچولے شی او بیاد غسے یو
 اشوم ناپینا تہ دھنے د را و ستوا و نیلے شی نو ہچرے بہ د قسیدے
 پہ اصل ترتیب را و کئی اگرچہ پہ کرو رو نو واره دغہ پیلے پیلے پرچے
 را ابا سی نو د د نیادا مرتبہ سلسلہ بہ دیونا بینا او بے شعورہ مادہ نہ
 بے لہ قصد او ارادے خنکہ ظاہرہ شی، ددے نہ دامعلومہ شوہ
 چہ د عالم متعلق رو مے صورت د چہ داد یو حکیم خدا تے پہ قصد
 او ارادہ ظاہر شوے دے، صحیح او معقول دے (قصۃ الایمان بین
 الفسفۃ و العلم و القرآن لابن ندیم المبرص ۲۶۷ ح)
دویم دلیل توے اوزرہ فلسفہ پہ دمتفقہ دہ چہ د عالم مادہ
 علم، شعور او ژوند نہ لری او پہ کائنا تو کن دادر
 واپہ خیزو نہ موجودی، پہ ژوندی خیزو نو کن ژوند شتہ انسان
 علم او شعور لری پہ خنا و رو کن شعور شنہ نوے تحقیق خوداوائی
 چہ بعض اونیو بو توجنہ ہم شعور شتہ، نو دا خنکہ کیدے شی چہ دا
 خیزو نہ خود د مادے یا د ہغہ د حرکت نہ پیداوی او پچیلہ د مادہ
 د علم، ژوند او شعور درے واپہ و نہ تشہ وی، حالانکہ د نفی محض
 نہ د اثبات، وجود ناممکن دے، لہذا کائنا تو سر چشمہ ہغہ ذات
 کیدے شی چہ ہغہ کینے ذاتی ژوند او علم وی داسے ذات صرف ہغہ
 خدا تے کیدے شی چہ اصل ژوند دے علم او حکیم دے،
دسایم دلیل دانسانیت جوہر فکر او ادراک دے ہغہ چہ پہ

ا نیو بو توجنہ اودہ و و پہ خنا و رو کن دے رخ واپہ لو او پہ انسان
 کنس را و بین شو او یو اوچت مقصد تے ا غو بنسوا س د خا عفا د دے ترقی
 سبب وی د علم الحیات مشہور ماہر د اکثر لائید ما رکن لیکے چہ دے
 ترقی ظہور د دے خبرے دلیل دے چہ د کائنا تو د تخلیق اصل
 او بنیاد شتہ چہ خدا تے دے حکم چہ ارتقاء و ترقی، د پارہ
 د منزل وجود ضروری دے، د علم تقاضا دادہ چہ د کوزنی علم
 رازو نہ پہ برنی علم کنس حل شوی وی، د طبعیا تو د پتورا نو کن بہ علم
 الحیات کینے او د دے د پتورا زونو حل بیابہ علم النفسیات کنس د دے
 د پتورا زونو حل بیابہ علم تحلیل او تعلیل منطقی کینے او بیاد د دے علم
 د پتورا زونو حل پہ مقاصد روحانی کنس وی۔

خلوہم دلیل

دانسانی عقل دا خصوصیت دے چہ ہغہ فیڈیت
 نہ کلیت را آخلی او تجر بیڈت او تصوریت پیدا کوی
 مثلا انسانی اشخاصونہ نفس انسانی، حیوانا تونہ نفس نباتی او بیاد
 عالی کنروالی نہ د عالم نفس کئی را آخلی، دانفس کئی روحیت اللہ
 دے چہ ہنول کنروالی ہم پہ دہ ختمیزی د مطلب دا چہ دا آخری
 وحدت دے دے نہ پس بل وحدت نشتہ مترجم

د باری تعالیٰ ثبوت د سلفی دلائلوہم رنرا کن

دویم دلیل

دے رومی دلیل نہ مونبر دلیل غرق، حکمہ واپہ چہ
 امام جعفر صادق رح نہ چا د اللہ د وجود دلیل ا غرتو
 نو ہغہ ورتہ ا فرمائیل چہ دریا ب کنس ستا کشتی د وہ شی تاسہ د ہغہ
 تختہ قدرے نہ وی اولاصو ہم نہ د سخی نو ستا بہ د بیج کید و خہ امیدای
 نو سائل او نیل چہ و لے نہ، ایامام موصوف او نیل چہ د بیج کید و
 ظاہری اسباب نشتہ بیابہ ہم د دے امید لرل د چا پہ آ سراخو بہ وی

دغه آسرا خدا دے، نو داد باری تعالیٰ کہ ہستی نفسیاتی دلیل دے
دویم دلیل دے دویم دلیل تہ مؤنبر دلیل ٹلکی حکمہ و ایوچہ امام
 ابوحنیفہ رحمہ یوسائل تہ بہ ثبوت باری تعالیٰ دادلیل
 پیش کرے وو، چہ بو بیروی پخبلہ دیوے غارے نہ کہ دریا ببلے غارے
 تہ نشی راتے نو کہ تول عالم دادومرہ غتہ بیروی بہ پخبلہ خنگہ چلیزی
 درے عالم کہ غتہ بیروی پہ انتظام چلیدل کہ دے دلیل دے چہ دے
 چلوونکے شتہ چہ ہنہ خدا دے دے،

دریم دلیل دے دریم دلیل تہ مؤنبر دلیل ثوقی حکمہ و ایو
 چہ امام شافعی رحمہ اللہ کہ اثبات باری تعالیٰ دیارہ
 پہ دے طرہ پیش کرے وو چہ کہ ثوت پانہے چہ بزہ اُخوری نو پچے
 کوی چہ کہ رینمو چینیجے اُخوری نو دینیم تر جوری شی او کہ شہد و
 چنی چہ اُخوری نو شات تر جوری شی نو دیوخیزہ درے مختلف خیزونہ
 جو پیدل دے اقرار تہ مؤنبر مجبور وی چہ داد ہنہ قادس مطلق کار
 دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

خلورم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل صوتی و ایو، حکمہ چہ امام مالک
 دادلیل داسے ورکپے وو چہ ہرکلمہ کیو انسان
 آواز بل سہ نہ ویلاویزی اودغہ رنگ شکل ہمہ نو معلومیزی چہ دا
 اختلاف دیو عظیم قوت کار دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

پنجم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بیضی داسے و ایو چہ کہ چرکے
 آگئی نہ پچے را اوچی او کہ آگئی ہنہ مضبوطہ قلعہ
 ماتہ کرمی او کہ پچی کہ را و تو تروختہ چرکہ ہمہ داسے پہ آگونہ ستہ وی،
 چرکہ کہ دے کینا ستو پابند و ل کہ پچی کہ جو پید و وخت معلومول
 کہ آگئی کہ ماتول وخت معلومید دا بتول الہامی کارونہ دی چہ خدا پید

تعالیٰ پہ الہام چرکے او پچو تہ اُبنودل، دے نہ کہ اللہ ہستی ثابتہ نشوہ
شپنم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بناتی و ایو اُبنو ناس کہ سما فیم
 اُونو بو تود ہنہ کہ سما فیم پانہرو میو و اوکلونہ
 کہ اللہ تعالیٰ پہ ہستی داسے دلیل بنوے دے چہ دے ہو لوما دہ
 یوہ دہ یعنی اوبہ او خاورہ) ادبیا دے نہ عجیبہ مختلف قسمہ خبرونہ
 پید اکیدل دا بناتی چہ کہ دیو عظیم قوت کار نامہ دہ کہ ہ چہ
 خدا دے و بیلی شی،

دا قول دلیلونہ امام رازی رحمہ تفسیر کبیر جلد اول کین نقل کریدی
 مؤنبر نور ہنہ واضح بیان کرہ : سعدی رحمہ فرمائی :-

برگ درختان سبز در نظر ہوشیار	ہر ورقے دفترست معرفت کر برگار
------------------------------	-------------------------------

اوم دلیل دے تہ مؤنبر لسانی داسے و ایو، چہ پہ دنیا کینہ
 دے وخت گزے ژ بے شتہ دا ژ بے اولاد کہ مو
 پلا سہ یاد خپل ماحول کہ خلقونہ از دہ کوری دی او دا سلسلہ تراخہ
 تلہ دہ تردے چہ کہ اول انسان کہ دنیا پہ ہارہ کین دا جواب ختم
 شی چہ آخر ہنہ کہ چانہ ژ بہ زدہ کہ چہ بغیر کہ دہ نہ بل ہیشوک
 دغہ وخت کین نہ وو، نو دا بہ مجبوراً منلے شی، چہ دہ ژ بہ الہامی
 وہ او کہ دغہ الہام کوونکی نو مر خدا دے دے، اُس مؤنبر باری تعالیٰ
 پہ ثبوت فلسفی او کلامی دلیلونہ پیش کوو :-

دبازی تعالیٰ کہ ثبوت کلامی او فلسفی دلیلونہ
 ا: دلیل حدوثی : کائنات او عالم دد و و خیز و نوم دے، یا بہ
 جسم وی یا بہ پہ جسم اہ اشرہ بل خیز داد و اہ خیزونہ

بالذات وی، او کہ بالواسطہ لہ دوو حالتو بہ خالی نہ وی حرکت
 او سکون، کچرے جسم یا پہ دے ادا نرہ نور خیز و نہ پہ دوو
 وختو کین پہ دوو خالیو کین وی نودا متحرک دے، او کچرے پہ دوو
 وختو کین پہ یو خائے وی نوساکن دے بیاداد وارہ دیوبل ضدی
 چہ حرکت راشی نوسکون ختم او سکون چہ راشی نوحرکت ختم
 شی معلومہ شوہ چہ دو وارہ حادث (نو پیدا) دی، دغہ رنگے جسم
 او جسم سرہ تری نور خیز و نہ لہ دے دوو حادث حالتو نو خالی
 نہ وی بلکہ دا بہ ور سرہ نسبتی وی نوجسم او جسم سرہ تری خیز و نہ
 ہم دے پہ وجہ حادث شو، حادث دپارہ محدث رپیدا کوونکے
 ضروری دے کچرے ہغہ پخیلہ ہم حادث وی نو ہغہ دپارہ بہ بل محدث
 ضروری وی او دے نہ بہ تسلسل رد پیندا نے قصہ جور شی داسے
 کیدے نشی نو ضرور دالمحدث بہ قدیم وی چہ ہغہ خدائے دے او
 دے نہ د خدائے وجود ثابت شو۔

۲: دلیل امکانی

دھر خیز درے حالتہ فرض کولے شی مستح
 الوجود چہ دکید و جوگہ نہ وی لکہ دوہ پہ دوو
 کین پنٹہ واجب الوجود چہ دہغہ وجود ضروری وی، یا ممکن الوجود
 چہ کیدل او نہ کیدل لے دو وارہ ضروری نہ وی لکہ ا بہ چہ رنگ دارے
 ہم کیدے شی او بے رنگ ہم اُس عالم مستح الوجود ٹھکہ نہ دے
 چہ داموجود دے، او واجب الوجود ہم ٹھکہ ندے چہ دیر خیز و نہ
 پکین ختم شی او اخر بہ بتول ہم ختم شی دا خوشہ موبز بہ ستریز و
 او پینواوخر پہ قیاس معلومو، نو عالم بیامکین الوجود شو دے
 وجود ہم ضروری ندے او عدم وجود ہم ضروری نہ دے لکہ ا بہ
 چہ د ہغہ رنگ ضروری ندے کہ راغلو پکینے نو د ہغہ وجہ بہ

بہر نی وی حکہ چہ دا خیل ہنچ رنگ نہ لری داشان د عالم وجود
 ضروری نہ وو، کہ موجود شو، نو د اد بہر نی علت نتیجہ دہ دا
 علت کہ ممکن وی، نو ہغہ دپارہ بہ بل علت پکار وی او داسے بہ
 تسلسل (د پیندا نے قصہ) جور شی، چہ محال دے نو فیصلہ دا
 نوہ چہ داعلت بہ ممکن الوجود نہ بلکہ واجب الوجود وی چہ دا
 نورم د خدائے دے چہ دہغہ وجود داسے ضروری وی چہ د
 بہر نی علت نتیجہ نہ بلکہ ہم دہغہ دککات داسے تقاضا دہ چہ د
 عقل د رک پکین نہ لگی۔

دلیل قاسمی

دیو خیز بل تہ چہ نسبت اشی نو دادوہ
 قسمہ دے یا بہ دادویم ترے خیز اصل خیز سرہ
 درخت وی تیر بہ نہ جد اکیزی، لکہ داور نہ گرمی او تاؤ دے تہ بہ
 بالذات، ویلے شی مطلب بہ لے دا وی چہ دا و ذات دا غواری
 گرمی او تاؤ دو سرہ خامخاوی، یا یا بہ دویم دگرو صبی خیز لازم نسبتہ
 وی گلہ بہ وی او گلہ بہ نہ وی دے تہ رما بالعرض، ویلے شی لکہ
 دوسرہ گرمی چہ گلہ پکین پہ بہر نی علت (اور، ضرور غیرہ) راخی
 گلہ پکین نہ راخی پہ دے رما بالعرض) خیز کین د علت تپوس
 لکہ بہ وکے گرمی وی او پہ ما بالذات کین د علت داسے تپوس نشی کیدے چہ اور وکے گرم دے
 قاعدے مطابق دکائنا تو وجود او پہ ما بالعرض، ٹھکہ دچکے پکین یو خیز وی لکہ پکین نہ وی گلہ ریک
 پہ وی گلہ نہ وی، نو دلتمہ داسوال خامخا کیزی، چہ دکائنات
 موجود دی دے جواب بہ دا وکولے شی چہ د اد داسے ذات
 نامہ دہ چہ ہغہ واجب الوجود دے وجود دہغہ ذاتی او ضروری
 دے، او ہغہ تہ رب العالمین ویلے شی دلتمہ بیابل سوال رچہ اللہ
 موجود دے داسے ختم شی لکہ داسوال ختم شی چہ اور وکے

گرم دے، نو پہ دے دلیل د باری تعالیٰ ک ذات اوصفات د وارو
 ثبوت کیزی، مثلاً انسان او ک انسان ژوند، علم، لیدل، آوسا یدل،
 قدرت، کلام او ارادہ بتول "ط بالعرض" دی، چہ ک دے فیضان ک
 پارہ درما بالذات م او ذاتی سر جسٹے ضرورت وی، نو ک انسان بلکہ
 ک بتول عالم ک وجود ک پارہ وجود ک باری تعالیٰ او ک صفا تو ک پارہ صفا
 د باری تعالیٰ سر چشمہ او خزانہ دہ چہ ہفہ "ما بالذات" او واجب
 الوجود ک

۴۔ دلیل اتقانی

پہ کائنا تو کینے حکیمانہ قوانین شتہ، چہ ک
 ہفہ پہ زور علنو نو نہ ک معلولانوا واسبابونہ
 ک مسیبا نو علم راجی، دا حکیمانہ قوانین دومرہ و سبع دی چہ کمانہ
 نہ تراوسہ ک سائنسی پہ ذریعہ خممرہ قوانین معلومہ شوی وی
 ک ا د ہفوقا نینوپہ نسبت چہ تراوسہ لا معلومہ ہم نہ دی دیرک
 دی، بلکہ ک دے معلومہ قوا نینو نسبت نا معلومو قوا نینو سرہ دہ
 دہ کہ دیو خا خکی چہ سمند، سرہ دے ہمدغہ وجہ دہ چہ پہ
 سائنسی قوانینو کین ترقی لا ترا نہ دہ، پچرے دا حکیمانہ قوانین کم
 نو سائنسی ترقی پہ تپہ ولارہ کہ حکمہ چہ سائنسی قدرت ک قوا
 معلومول، او بنکارہ کولو نو م دے، دا بنکارہ خبرہ دہ چہ دہ
 حدہ او بیجسا بہ حکیمانہ قوانین ک قادر مطلق حکیم کیدے شی
 ہفہ خدائے دے، ک ا ہچرے ک مادے کار حکمہ نشی جو پیدے چہ
 پچلہ ک علم، شعور، حیات او حکمت نہ نشہ دہ،

۵۔ دلیل حبی

ک شاہ رفیع الدین نور اللہ مرقدہ، ک آس
 الحبہ، نوے رسالے مطابق ک بتولو کائنا
 پہ خبیرا کین محبت آخلے شوے دے؛ او خصوصاً پہ انسان کین

دیر خریات محبت شتہ بیا ک دے محبت دوہ قسمہ دی :-

۱۔ یوم محبت ناقصہ :- (۷) دویم محبت کاملہ :-

دویم قسم کمال اولاد محبت دے، او دویم قسم ک اللہ محبت دے
 بتول مذہبونہ ک اللہ پہ محبت قائم دی دے نہ معلومیزی چہ محبت
 الہی پہ فطرت کین داخل دے، محبت ک موجود سرہ کیزی، مثلاً
 مونی زخیل ذات یا مال اولاد سرہ محبت حکمہ کوو چہ دا موجود دی
 نیست سرہ محبت خرمعنی نہ لری ک محبت ناقصہ دا حال شو
 چہ د ہفہ محبوب د موجود وی نو ک محبت کاملہ د لے محبوب
 موجود نہ وی؛ ضرور موجود دے دا ہم دو وجود باری تعالیٰ دلیل
 شو، او ک اللہ محبت تہ کامل حکمہ و پیلہ شی چہ د محبت ناقصہ بتول
 محبوبات لکہ مال اولاد وغیرہ پہ محبت الہی قریا نو لے شی :-

۲۔ دلیل التجائی

دنیاطلم نہ ک دہ، او پہ ہرہ زمانہ کینے ک
 مظلوما نو شیر ک ظالمانو نہ دیر خریات
 وی، نو انسانی فطرت ک ظاہری بتولو اسباب او ذریعونہ نا امیدئی کینے
 د خیل زرہ مضبوط لو ک پارہ او دغنا امیدئی پہ امید کین بد کولو پارہ
 یوغیبی قوت سرہ ک رابطے او ترون پید کولو کوشش کوی چہ ہفہ د
 ک بتولونہ بالا اوقادیر مطلق وی او حالات بد لول و د ہفہ پہ قابو
 کین وی دا سے قسم التجا کانے کما کانے اوزاری پہ بتولومذہبونو
 کینے شتہ چہ ک ذات الہی ک وجود دلیل دے :-

۳۔ دلیل ترقیبی

بتول کائنات پہ ترتیب دی، یخنی گرمی
 شپہ ورخ، سپر لے او خزان، دستر
 حرکت ک حیوانا تو اونباتا تو نشو کما بتول پہ ترتیب دی، دا بتول ک
 یوحکیم ذات ک موجودیت حکمہ دلیل دے چہ ک ہر ترتیب

ترتیب و رکوع کے وی، ادیوان حافظ کالفاظ ترتیب دابنائی چہ
 دے ترتیب و رکوع کے شتہ الفاظ پچیلہ یوہل سرہ ترتیب نحو
 ہمد عیہ دکائناتو داغت او حیران کن ترتیب دکواہی و رکوی چہ
 دلتر یو عظیم ترتیب و رکوع کے شتہ چہ اللہ دے اوہم داد اللہ
 تعالیٰ دہستی دلیل دے،

۸: دلیل شعوری

دا جہان یولوئے عمارت دے چہ دے
 ہرہ پُرزہ د حکمت دکہ دہ اودا دلیل
 دے چہ دے بانی او معمار عقل او شعور خاوند دے نویا
 دے نسبت بے شعورہ مادے کو دا سے نامعقولہ دے لکہ درہ
 کسان پہ یو بیابان کینے یو بنا سستہ کوتہ بیاموی ہفتہ دوارہ ور
 نوئی ہر شے پکینے موجود پہ ترتیب پروت وی اُس دا دوارہ
 کسان پہ دے خیل خیال بنکارہ کوی یووائی چہ دا ہر خہ پچیلہ
 شوی دی کچہ خستہ پچیلہ جورے شوے بی پچیلہ پچے شوے اوس
 پچیلہ ماغلو، بل شو خستہ پچیلہ ورفلے پچے شوے پچیلہ بی یوحائے
 شوے دیوالو نہ چتو نہ وغیرہ پچیلہ جورے شوے قالینو نہ پچیلہ جور
 شو دکگد و بزور نہ پچیلہ وری را او تہ یوحائے شوے پچیلہ رنگ اوتہ
 رائے دا پکینے پچیلہ رنگ شوے اوبوتی کلونو پر پچیلہ اُشو او
 قالین تریار شو، اوبل وائی چہ دا سے نہ دہ دا تبول پچیلہ نہ دی شو
 کا دماہر انجنیئر او کار یگر دپوہے او فکر نتیجہ دکہ دے چہ د عمارت
 نقشہ کے پہ ذہن کن تیارہ کرہ، بیائے ضروری خیزونہ اوسامان
 راجع کر و او پہ ماہرانو او کار یگرانو کے نقشہ پہ مطابق جو رکڑ
 اُس دے دوارو بیان چہ عقل پہ عدالت کینے پیش شی نو فیصلہ
 بہ دا وی چہ ر و عیہ سرے لیونے دماغ خرابہ دے اودویم

سرے عقل مند دے ڈرومی بیان چوت غلط اودروغ او کدویم بیان
 بالکل رشتیا او صحیح دے دغہ رنلی د جہان د عمارت بارہ کینے د مادہ
 پرستو بیان ڈرومی کس پہ شان دروغ او غلط و کدویم اودمومن او خدا
 پرست بیان بالکل صحیح اورشتیا حکیمانہ او عقلا نہ دے، لہذا عقل
 پہ موجب د جہان د عمارت دکپارہ د خدائے وجود چہ ضروری
 دے او پچیلہ د جہان د عمارت د خدائے ذات، صفات او کما لونو
 ثبوت یوغت دلیل دے

۹: حیاتی دلیل

پہ دنیا کین ژوند مؤنر وینو کور، وچہ شتہ
 مؤنر ژوندی یو دیر نور خیزونہ ژوندی
 دی، نو دا دلیل دے خبرے دے چہ دنیا عالمی حیات رٹاوند
 دکپارہ یو د ژوند سرچشہ او بنیاد شتہ چہ دا حقیقی او اصلی
 ژوند دے ذات ہم کرب العالمین دے،

۱۰: ذکری دلیل

دا اللہ پہ ذکر کن کامل خوندا، د انجذاب
 انبساط او ذرہ د اصلاح بننے شتہ، د
 نیشٹ پہ ذکر کن خوندا خولا خہ کوے د سرہ ذکرے وی نہ، نو
 دینہ معلومیری چہ د اللہ ذات موجود دے

۱۱: د اطلاق دلیل

دا قانون دے چہ ک ہر مفید دکپارہ د مطلق
 وجود ضروری دے محکمہ چہ د تقیید او
 تحدید مطلب د وسیع او مطلق خیزونہ یو محدود او مفید خیز حاصل
 دی، مثلاً د مکہ حد بندی ہلہ کیری چہ وسیع زمکہ موجود وی
 دکائناتو تبولو وجود محدود دے چہ زمان او مکان پہ حدود کینے
 مند اورا کیر دے دے دکپارہ د حدود، قبود او مکان او زمان
 نہ بالاترہ یو ہستی ضرورت دے اودا صرف درب العالمین ذات دے

رَسْمٌ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ دَرَكَهُ تَقْدِيرًا
 لَا تَبْدِيلَ لِمَا خَلَقَ اللَّهُ ط
 كُنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا
 ہیخ تبدیلی نشی کیدے د خداے پہ طریقہ کس بہ تہ ہیخ تبدیلی نہ
 موے

خداے پاک ہر یوخیز جو
 کرو، اویاے د ہنے یواند ازہ منہ
 کہہ د خداے پہ پیدا او بنت کئے

پہ دے آیتو لو کس قرآن د جہان د دے صفتہ بیان کریدی را کامل
 او بے نقصانہ دے (۲) پہ ترتیب او مناسب دے (۳) دد سے اصولو
 اوضوا بطو پای بند دے چہ خو ک ئے ما تہوے نشی ہر
 ن چہ تحقیقات آخری حد تہ سیدلی دی او دکا ثنا تو پہ سو نورالو
 بنکارہ شو، لوئے لوئے فلسفیان او حکیمان پہ دیر شور او فکر سرہ د
 خداے د ثبوت ہم دا اسناد لال پیش کوی ہر
 ارسطو د خداے د وجود، د ہغہ د توحید او د تیامت قائل وور ملل
 و نخل د شہرستانی جلد ۳ ص ۳۹

را مللین ایڈ و ردوائی چہ انسان ہغہ وخت حق دق شی چہ دا سے
 خلق او بینی چہ ہغوی داوائی چہ د ناطق او مکرم مشاہد انوغو
 عجائب تو پہ لید و ہم داوائی چہ دا صرف د بخت او اتفاق رچپلہ د پیدا
 کیدو نتیجہ دہ، دا فرضی احکام لو نہ او عقلی گمراہی کو مولہ چہ خاند
 د علم محسوسات، تو مریبے دے دے لورہ علم حقیقی یا لکن باطل کو
 دے پہ فزیکل سائنس پوہیدونکی ہیچرے پہ دے یقین نشی کوئے،
 (۲) ہر برت اسپنس لیکر دارازونہ چہ ورخ پہ ورخ نودم پارک، کیرہ
 ہر کلہ چہ موبز پہ ہنے زیات بحث کو، نودا بہ خامتا منل شی چہ
 انسان د پاسہ دا سے یوازی او ابدی قوت موجود دے چہ د ہغہ
 موجب دا ہول خیزو نہ موجو دینی،

۲) پروفیسر لینہ وائی، کومر لوئے خداے چہ آزی دے، د تو لو
 خیزو نو عالم دے پہ ہرخیز قادی دے، د خیلو کار یگرو پہ ذریعہ
 حیا پہ ویراندے دا شان جلوہ گردے چہ حیران او بیخودہ شم
 (الکلام جلد ۲ ص ۵۶ و ۵۷)

دیاری تعالیٰ توحید

پہ کومر لاٹلو چہ د خداے د وجود یقین را محی ہم ہغہ د خداے
 دیووالی دلائل ہم دی، عالم دیرے برنے بنکاری خو حقیقت کس ہغہ
 یوخیز دے، لکہ خنگہ چہ د انسان اندامونہ مثلاً ستریزے غویرونہ
 خو پہ لید و دیر بنکاری لیکن ہغہ حقیقت کس یو غر انسان دے
 اس ددے پیدا کوونکے او چلوونکے ہم یوزات دے دودہ ندی نودر کو
 نہ بہ زیات خنگہ وی، حکمہ چہ یو خداے انتظام چلوئے شی، نوبل خدا
 بیابکارہ شو او بیکارہ خداے کیدے نشی او کچرے دوارو ہم انتظام
 نہ شو چلوئے نودوارہ خدا یا ن حکمہ نہ شو چہ دوارہ بہ ہے دسوی
 او بے وسہ خداے موبز چر نہ نہ دے لیدے، کچرے دوارہ مختلف
 نظامونہ چلوی، نو عالم بہ تس تس شی او کچرے دوارہ یونظام
 چلوی نوبیا ہم عالم حکمہ بہ گما و د او ختم شی چہ د عالم حقیقت
 یو دے او چلوونکی د یو حقیقت دودہ یازیات حکمہ نشی کیدے چہ د
 وجود او دات پہ مینخ کس دا سے نسبت وی، لکہ د ظرف او مظروف مثلاً
 پنرہ اونچہ، اس کچرے یو خداے یوزات تہ یو وجود و رکوی او بل
 خداے ہم دغہ ذات تہ بل وجود و رکوی، نودغہ یوزات پہ دینچہ
 ختم شی، لکہ چہ یو پنرہ کس دودہ خیر و اماندے نو ہغہ شلیزی
 او پنرہ پاتے نشی، دغہ رنگ ددوارہ و خدا یا نو پہ دخل و رکولو د
 عالم تباہی دہ او کچرے بل خدائی پکین دخل نہ و رکوی نودا سے بیکارہ

او عاجز خدائی نہ وی بل داچہ د اتفاق ضرورت ہلتہ وی کوم خائے
 کین چہ د اختلاف نہ ضرر پیدا کیری کچرے دواپہ خدا یان وی نو
 ضرورت او حاجت د اتفاق بہ ورتہ نہ وی
 نہ بہ ورتہ د ضرر ویرہ وی، حکمہ چہ دادواپہ کہ زورئی د خدائی
 خلاف دی، نو دواپہ خدا یان بہ خائفا پورہ تصرف کوی او کامل
 دخل بہ ورکوی، نو اس مؤبزو نیلی دی چہ کچرے دوی دواپہ مخالف
 تصرف کوی نو ہم عالم نس اس او کچرے موافق کوی نو ہم عالم
 تباہ بریاد لکہ چہ دواہ منیزہ بوجئی کین دواہ ننه خان خان لہ
 دواہ دومنہ غلہ آجوی نو ہفتہ بہ پرق اشلیزی، دادلیل قرآن

داسے بیان کرے دے :-
 لوْكَانَ فِيهِمَا الْاِلٰهَ الْاِلٰهَ لَفَسَدَتَاۙ كچرے زمکہ آسمان کینے دیر
 سورة انبیاء آیت ۲۲ :- خدایان وے، نو دواپہ بہ بریاد
 شوی وو
 ہم دغہ وجہ دہ چہ دعوی د توحید پہ ہتو لومذہب نو کین شتہ مشرک
 قومونہ ہم یو ذات فادر مطلق منی :-
 وَلٰكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِۙ كچرے د مشرکانونہ تپوس
 وَالْاَرْضِ لَيَقُوۡلُنَّ اللّٰهُ طر سورة :- ا کہے، چہ آسمانونہ اوزمکہ
 لقمن آیت ۲۲ :- چا پید اکری دی نو خائفا بہ داوائی چہ اللہ پید اکری
 عیسیان رمشرکان منی درے خدایان خووائی، چہ دادرے واپہ یودی
 خبرہ غلطہ دہ خو بیا ہم حقیقی گنروالے ہغوی ہر نشی برداشت
 کوے، باری تعالی سرہ پہ صفتونو فعلونو او عبادت کین دوی نور شیونہ
 ہم شریک کر لہ، حکمہ د کامل توحید نہ محروم شولہ، پہ تلو لومذہب
 کینے بوازے اسلام داسے مذہب دے چہ ہفتہ د باری تعالی توحید

دھر قسم شرک د بوئینونہ پاک کرو :-
د شرک مذمت

۱) شرک د مغفرت جو کہ نہ دے، اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَکَ بِہٖ
 وَ یَغْفِرُ مَا دُوۡنَ ذٰلِکَ لِمَنْ یَّشَآءُ سورة النساء آیت ۴۸
 ۲) پہ مشرکا نو جنت حرام دے، اِنَّہٗ مَنْ یُّشْرَکْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ
 عَلَیۡہِ الْجَنَّةَ وَمَا وُجِہُ النَّارُ ط
 ۳) د مشرکانو توالے نیکی بر باد دی، وَلَقَدْ اُوْحِیَ اِلَیْکَ وَ اِلَی الدِّیۡنِ
 مِنْ قَبْلِکَ ۚ لٰکِنۡ اَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَ تَلٰکُوۡنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِیۡنَ
 سورة الزمر آیت ۲۵ :-

۴) د مشرک د پارہ د بخینے د عاجز نہ دہ، مَا کَانَ لِلنَّبِیِّ وَالذِّیۡنِ
 اٰمَنُوۡا اَنْ یَّسْتَعْفِفُوۡا وَ اَلِیۡمُشْرِکِیۡنَ وَ کُوۡلُوۡا کَاۡنُوۡا اُوۡلٰٓئِیۡ فُرُجٰی مِنْۢ بَعْدِ مَا
 تَبَیَّنَ لَهُمۡ اَنۡہُمۡ اَصْحَابُ الْجَحِیۡمِ سورة التوبہ آیت ۳۳
 مشرکین ہم د اللہ پہ ذات او دعالم پہ خالقیت کین دہ سرہ پہ شریک
 نہ منلو متفق دی، لکہ چہ شاہ ولی اللہ رم بنکارہ فرما نیلی دی
 مشرکانو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کریدے،
 مطلب داچہ د اللہ پہ صفات او پہ فوق الاسباب افعال او عبادت کین
 تے ورسرہ نورے مقدرے ہستیانے شریکے کرے خود اسلام او
 قرآن کوئے خصوصیت دادے چہ دوی د باری تعالی توحید دھر
 قسم شرک د بوئنی نہ پاک کرے تزدے چہ دما فوق الاسباب نفع
 اوضرہ مرکزے بوازے د رب العلمین ذات کرے، ولو، قُلْ لَا
 اَمِلِکُ لِنَفْسِیۡ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ط سورة اعراف
 حاضر او ناظرے یو ذات خداوندی اگردہ ولو، و هو معکم
 ایتما کنتم سورة الحديد آیت ۱۷ :-

علم غیب نے صرف ذات خداوندی سرہ خاص کرو، قُلْ لَا یَعْلَمُ
مَنْ فِی السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَیْبَ إِلَّا اللَّهُ طرسورۃ النمل آیت ۲۷
دھشکلا تو حَل کر لو د پاره ئے بلل هر هغه سره خاص کرکړه :-
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا طرسورۃ الجن آیت ۱۶ :-

هر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مدد دغو بنیتل ئے هم د الله
ذات سره خاص کرکړه :- اِيَّاكَ تَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ طرسورۃ
الفاحة آیت ۱۶ :-

تر دے چه سجده تعظیمی ئے هم الله سره خاص کرکړه کومه چه
نور و دینو تو کین د غیر الله د پاره جائز وکړه اِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ :-
سورۃ الجن آیت ۱۶ :-

نذار لغیر الله، قسم بغیر اسم الله، طواف لغیر بیت الله ئے بند کړو
او داسه د شاک توله دروازے بند کړه، حقیقت دا دے چه
د خدا ئه د اقرار نه په زړه چه کوم اخلاقی اثر غور زیزی هغه بغیر
د دے توحید کامل نه نشی کید دے، دا طاعت، انقیاد، اِحبات،
خشوع، استقلال، توکل او اِخلاص حالت په زړه هله طاری
کید کیشی چه دا خیال او اعتقاد دے وی چه خمون بن د ټولو حاجتو نو،
ضرورتو نو، امیدو نو، غرضونو او مقصدونو هم یو مرکز دے،
دا شان د آزادئ، زړورتیا او بے نیازی صفتونه د دے توحید کامل
نه بغیر نشی پیدا کید دے کوم کس چه د یو ذات نه یو بل څوک
حاجت روا کړی د هغه سر په هره آستانه د تبتید و د پاره تیاروی

نبوت

د نبوت لغوی بنیاد کچرے (نبی) خبر وی، نو د نبی شرعی او عرفی
معنی په د الله له طرفه خبر و کونکے وی، او کچرے د نبوة په معنی د

۱۹۳
رفعه نه منقول وی نو د نبی معنی به د ټولونه لوړ او اوجت شان
والا وی، او کچرے د نبی بمعنی طریق، نه منقول وی، نو مطلب به ئے
دا وی چه پیغمبر عم الله ته د رسید و لار او وسیله ده، په رومبی
صورت کین مهموز اللام او په آخرو دوو صورتونو کین به معتل
اللام وی، د د آشاعره و نه د موافق، شارح د نبی، شرعی او اصطلاحی
تعریف دا نقل کړه دے :-

مَنْ قَالَ لَهُ اللَّهُ أَرْسَلْتُكَ إِلَى قَوْمٍ، نَبِيٌّ هُغْه څوک وی، کوم ته
أَرْسَلْتُكَ إِلَى النَّاسِ جَمِيعًا :- چه الله دا فرما ټیلی وی، چه
نه ما یو قوم یا ټولو خلقوته پیغمبر لیر دے ئے :-

د نبی رومبی دوه لغوی معنی امام رابع رحمه الله په مفردا تو کین
لیکلی دی، د نبی یو څو خصوصیات دی چه په هغه د غیر نبی نه جدا کړی

د نبوت خصوصیتونه

① یو انسان د نبوت د عهد د پاره چو نر کول د الله کار دے، د
عهد و هبی و کسبی نه ده، الله تعالی په ظاهر یا ظن په حال او مستقبل
پوره خبر دار دے چه هغه کوم انسان ته د نبوت فرض په غاړه کوی
نو د دغه فرضو دا کولو په هغه کین کامل قابلیت او استعداد موجود وی
اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رَسُلَهُ طرسورۃ الله بنه پوهیږی چه د پیغمبرئ
منصب چاله ور کول په کار دی :-

② د نبی علوم هم و هبی وی کسبی نه وی، هغه د زکے د کوم ا ستاذ نه
زد کړه نه وی کړی، بلکه د آسانی ا ستاذ نه به د آسانی علومو
زد کړه کړی وی، او د زکے په تعلیم کین هغه ا رمی ر نالو سته وی
امام غزالی رح د احیاء العلوم په رومبی جلد کین د عقل د مرتبو
د فرق دا یسے بیان کړه دے چه د خلقو د عقل مرتبه مختلفه دی

بعضے دیر غبتی وی چه په بنود لوهم زد کړه نشی کولے، او بعضے
تیز د ماغی وی چه په بنود نه زد کړه کولے شی او بعضے هغه
حضرات دی کومر چه د انسانی بنود لے نه بغیر د خپل زړه په رانوا
علومر حا صدوی، دا پیغمبران علیهم السلام دی،

۳) په شکل و شباهت او په خوئے خصصت کبس دنورو نه ممتاز وی
بخاری وغیره کب دی :-

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِصُورَتِ
أَحْسَنِ النَّاسِ خَلْقًا وَخُلُقًا: ۱۰ اوسیرت کبسه تولو خلقو
بهتر و :-

۴) په علم او عمل دواړو کبسه کامل وی، د علم کمال ته د اده چه
کبسه غلطی نه وی او د عمل کمال ته د اده، چه کنا ه توهمه کبسی
او د عبادت الہی د حد نه تیریدال دده په عمل کبسی نه وی، نبی د امت
د پاره د عمل نمونه وی :-

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: نوحکه د کنا ه نه پاک
وی او د خپل عمل غلطه نمونه نه ورکوی، لکه انسان چه د خپل کب
د پاره درزی ته غلطه نمونه نه ورکوی، الله تعالی چه نبی د عمل نمونه
را لیر له نو په هغه کبسی د غلطی ادکنا لا څنکه امکان کبده شی :-

۵) نبی علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوی، مطلب دا چه څوک
د هغه تربیت کبسی راشی نو هغوی په علم او عمل کبسی کامل جوړ شی
د هغوی د علم او عمل شان د نورو تولو خلقونه بلند او ممتاز شی :-

۶) د نبی د تعلیم او عملی ژوند نه دا بڼکاره معلومبزی، چه دده
اصل مقصد عام مصالح دی یعنی دده په وړاندے، د یوکس یا د
بهر او توی د فائده په خائے به عمومی فائده وی :-

۷) د نبی اومر خصوصیت دادے، چه د نبی معاشی ژوند او اخلاقی
کړدار د بے مالئی او مالدارئی په دواړو صور تو نو کبسه یو شان وی
کوم خوراک سینا ک استوگنه او آغوستنه چه د بے مالئی په

حالت کبسه وی هم هغه ته د مالدارئی په حالت کبسی وی، کومه
عاجزی او خاکساری چه د بے مالئی په حالت کبسه وی هم هغه ته
د مالدارئی په حالت کبسی وی لکه چه د حضور علیه السلام او نورو
پیغمبرانو علیهم السلام، د انبوت د تاریخ په پا نرو کبسه محفوظ دے
کویا که پیغمبران علیهم السلام په عوامی مفاد و خپل ذاتی مفاد :-

قربا نوی، او د غلبه او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوی د مجزو
نیاز د بندگئی د شان او د هغوی په تواضع هیڅ اثر نه پریوزی،
د پیغمبرانو علیهم السلام د زره ادروح خدا داد پاکی او صفائی د
هیڅ ماحول نه خراببزی او کنا ه کبسی نه دده مطلب داشوچه
عامو انسانانو نه د هغوی فطرت مختلف دے :-

۸) د نبی په ژوند کبسی د تصنع تکلف، نمائش، خپل لویئی او د ځان
بڼکاره کولو هیڅ نښه نه وی، او د هغه محبت او بغض د خپل ذات
د پاره نه بلکه د رب العلمین د ذات د پاره وی، هغه خود
خپل ځان حق معاف کوی، لیکن د الله حق نه معاف کوی :-

۹) نبی د الله د فرمانبرداری عملی نمونه وی، هغه په بڼکاره او پټه
په دننه او بهر دو ستا نو او د شمنانو سره، په قهر او په خوشحالی
کبسه بلکه په هر حالت کبسه د رضائے الہی د لارے نه یو دزه هم نه اوږی
د کبسه حالات او ځائی کیفیات د هغه په استقامت کبسه څه نقص
نشی را وسته کویا کبسه د الله رضای او د شرعے تابعداری د هغه په خبیر
آخله شوی وی،

۱۰) کہ غنہ پہ ذریعہ دے دے دیا رہے عجائبات اور معجزات ظاہریزی
 چہ دہ غنہ دے نبوت تائید پر اوشی۔ پہ شرح مواقف کینے دے معجزے
 اوہ رہے شرطہ لیکلی دی۔

راج دابہ دے خدائے فعل وی رہے عادت خلاف بہ وی، (۳۲) دے ہفتے مقابلہ
 بہ نشی کیدے (۳۳) دے نبوت دعوی دار نہ بہ ظاہریزی رہے دعوے
 موافق بہ وی (۳۴) بل نبی تہ بہ دروغون نہ داتی رہے دعوے کو لو نہ بہ ورنہ
 وی (طبع نو لکھنور ۱۳۳۵ تا ۱۳۳۶)

د معجزے اصولی قسمونہ دے دے دی راج معنوی معجزہ دے خاصا نو دیا
 (۳۵) جسی معجزہ چہ عوامو دے پارہ وی دے حضور علیہ السلام معنوی
 معجزہ قرآن دے، او جسی معجزہ تے شق القبر، تکثیر طعام و میا ہ
 ریغے خوراک خبناک زیا تہول او دے خوار و خوار و او نو بو تہ خبرے
 کول دی۔

پہ معجزے، کرامت اور کربن پیلٹون

معجزہ او کرامت دوا رہے دے اللہ کا روتہ دی، معجزہ کہ پیغمبرانو
 او کرامت لہ ولی، ظاہریزی دوا رہے اختیار ہی نوی پہ اکتساب
 حاصلو لے نشی، بنود نہ اوز دے کہ تے نوی، دے دے دوا رہے سبب
 صرف دے اللہ الادہ وی، پہ خلاف دے سحر چہ دے ہفتے دے لغت امان
 او مفسرینورم دا بیان کریدے، مَا دَقَّ مَا أَخْطَأَ وَ لَطَفَ، یعنی کوم
 فعل او عمل چہ پہ مخفی اسبابو بناوی ہفتہ سحر دے، دے سائنس
 بعضے موجودہ مصنوعات ہم دے سحر پہ تعریف کین داخلیدے شی، جکہ
 چہ دانسانی فعل دے، دانسان پہ اختیار کین دے پہ بنود نہ اوز کرے،
 کسب او اکتساب، پہ مشق او تجربہ حاصلیری دے نہ علاوہ عادی
 آوردی دے دے اسباب لکہ دے عام کار کسب دا سے بشکارہ او ظاہری

چہ عام خلق پر ہم پوہیزی، کچرے لہ دے دروغون بنی یو خلاف
 عادت کار ظاہرشی نو دابہ معجزہ نہ وی، بلکہ پہ استدراج او سحر
 کینے بہ جکہ داخل وی، چہ دے ہفتے مخفی ہفتہ اسباب موجودی کوم چہ
 مادی وی او کہ غیر مادی وی، خو تعلیمیاتہ او مشق کوونکی خلق
 تے استعا لوی، عبد اللہ المقنع یا زردشت نہ کچرے دا سے کارونہ
 صادر شوی وی، نو ہفتہ ہم پہ دے قسم کین داخل دی، لکہ چہ دے شیخ
 الاشراف او سکاکی نہ ہمداسے امور بشکارہ شوی دی چہ دے نبوت
 دعوی تے نہ لولہ زتاریج کین شتہ دے درنگ دے ابوالطیب المتنبی او دے نو
 متنبی نو نہ ہمداسے کارونہ ظاہر شوی دی دا تہول سحر، استدراج
 تجربو، او تعلیم سہ تعلق لری مثلاً دے شیونکی پہ لاس اچو لو دے شیخ الاضر
 لاس دے او بے نہ را بیکیدل او دے شیونکی تک نہ پس بیالاس جو رہیدل چہ
 پہ حقیقت کینے لاس نہ وولکہ رومالو، اولکہ دے سکاکی چہ بھدا کین او دے
 دا سے بند کرو چہ یونغرے ہم نہ بگیدو، دے طاش کبری زادہ روحی نہ نقل
 دے رجمالہ مسلمانوں کا نظام تعلیم و تربیت گیلانی جلد ۱ ص ۱۳۱ عاشرم ابن سینا
 پہ آخر دے اشادات پہ یو باب کین اگر چہ دے خوارقو دے خلاف عادت خیزونو
 طبعی اسباب ہم بیان کریدی او پہ تفہیمات کین شاہ ولی اللہ رح دے
 إِنَّمَا الْمُعْجَزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُوحُ
 فَيَأْتِيَتْ سَائِرُ الْأَسْبَابِيَّاتِ، او خوارق تے پہ متازا سبایا تو کینے
 شمیر کریدی لیکن دے ہفتہ مقصد خوارق پوہے تہ تزدے کول او دے
 مقصد تہ دے چہ دے درجہ دے عامو سبایا تو پہ شان کسبی او
 مشقی دے

دنبوت حقیقت

دے نبوت حقیقت خو اللہ تعالیٰ پیٹرنی یا پخپلہ نبی لیکن دے شکل

پہ ذہن کین را وستو دپاره امام کا زوی رحمہ اللہ پر مطالب علم لید
 کچھ چہ خہ لیکلی دی دہنے خلاصہ دادہ . چہ انسان کین دودہ طاقت
 دی ، (۱) د خیراوشہ معلومصول (۲) اودویم د خیرد عمل کولو اود شہ
 دیم کید و طاقت ، درومی طاقت نوم قوت نظری دے اود دویم
 طاقت نوم قوت عملی دے دے دوار و قوتو نو پہ لحاظ د انسان
 دے قہ دی ،

(۱) یوہ خخلق چہ پخپلہ پہ دے اوصافو کین ناقص وی :-
 (۲) بل ہن خخلق چہ پخپلہ خو کامل وی لیکن د ناقصا نو تکیل نشی کو
 (۳) بل ہن خخلق چہ پخپلہ ہم کامل وی اوناقصان ہم کاملان کو لے
 دکمال بیہ مختلفہ درجے دی دے آخری حد دادے چہ قوت نظری
 دومرہ کامل وی چہ ددہ پہ خہ علم راشی نو ہن د بالکل صحیح وی اور
 غلطی امکان ہدیو پکین وی نہ اود قوت عملی دکمال آخری حد دادے
 چہ ہن تہ ددے قوی ملکہ حاصلہ وی چہ پخپلہ تر بنہ کارونہ صادر
 اود بدئی د صادرید و امکان تر بنہ وی ، کوم یو انسان تہ چہ د نظری
 او عملی کمال دا انتہائی درجہ حاصلہ وی ہم دغہ پیغمبر اونی وی
 (۴) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ ، پہ (معاہج القدس) اور (المنقذ من
 الضلال) کین د نبوت پہ حقیقت د پوہ لہ پارہ چہ کوم تقریر کو
 دے د ہن خلاصہ دادہ چہ انسان د پیدائش پہ وخت جاہل وی
 د بتولونہ رومیہ پہ ہن کینے دلس قوت پیدا کیری چہ پرگرم ، یخ
 اوسخت پیڑنی ، بیہ پہ کہ کین قوت حاسہ اوباصرہ پیدا شی چہ پہ
 رنگ او مقدار پیڑنی بیہ دے اوریو او خلو قوت پیدا شی چہ پہ
 ہن آواز او مزہ پیڑنی او پہ دے د محسوساتو حد ختم شی
 بیہ لویہ لویہ د تیز دور شروع شی چہ پہ ہن دے د ہن خیزو نو

صادی ، چہ پہ کوموددہ لاس نہ رسی دآدور پہ اومکال دغبر
 شروع کیری کپہ دے دور کین دے خیل ، پردی د خوراک خکاک قابل
 بزونہ اوی پیڑنی ، بیہ د عقل زمانہ راشی چہ پہ ہن انسان کین ،
 مال ، صحیح او غلط پیڑنی اُس دے نہ ویراندے یو بلہ داسے دہ
 د عقل رسائی ہن تہ نشتر لکہ خنکہ د حواسو چہ د عقل درجے تر سا
 نہ ، دے درجے نوم نبوت دے چہ د ہن پہ وجہ دوحی پہ ہن
 ہن ہن علم او معلومات حاصلیری د کوموددہ کوندا و نہ چہ عقل

جز دے :-
 د نبوت تا بتولود پارہ د امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ ، دویہ طریقہ
 دہ چہ نہ بول کارونہ د کولو دی ، اونہ د نہ کولو ، بلکہ بعضہ
 کولو دی او بعضہ د نہ کولو ، اُس د سوال پیدا کیری چہ د کولو او
 نہ کولو د کارونو فرق ہر انسان کو لے شی ، اویاٹے ہن شوک نشی
 لہ پائے شوک کو لے شی او شوک لے نشی کو لے رومیہ دوارہ احتمالونہ
 ارا باطل دی ، یوازے دریم احتمال داسے پائے کیری ، چہ بعضہ انسانان
 چہ ہنوی دا حد و نہ متعین کو لے شی چہ فلا فی عملونہ د کولو او فلا فی د
 اولو جو کہ دی دغہ حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دی :-
 (۱) د احقر پہ خیال کین د بعضہ لطیفو خیزونو مثلاً د ایمان ، کفر د طلعت
 عصیت تا ثبات د عقل د حد نہ بہر دی ، لکہ خنکہ چہ معقولات د حواس
 نہ بہر دی نو ددی علم د عقل پہ ذریعہ حکہ نشی حاصلیدے مگر د
 د تاثیراتو علم د یرنیات ضروری دے ، حکہ چہ د کثیفو خیزونو
 د تریا قوا و زہر و نفع نقصان معمولی دے لیکن روح سہ د
 پہ وجہ د لطیفو خیزونو اثر قوی وی ، مادیا تو کینے لطیف اشیا
 الاثر وی ، لکہ ستیم چہ دومرہ قوی الاثر دے چہ ریل کا دے

پر منہ دے وہی، لہذا آدم انسان فلاح دے خیزونو د نفع و نقصان
 یوازے رب العلیین حکم کو لے شی چہ ہفہ پچیلہ لطیف او خیر دے
 انتہائی مشرف او عظیم دے او انسان بے حدہ کمزور ہے او ذلیل
 پہ دوارو کئے ہیج جو رخت نشو نا تلے لہذا دے د پارہ یو واسطہ داسے
 چہ خہ قدرے نسبت لے د اللہ، ہ وی او خہ د انسان سرہ چہ پہ
 طریقہ د اللہ فیض انسانا نو پورے را ا ر سبوی اودا واسطہ د نبوت
 شی ددے واسطہ بہ داسے مثال وی لکہ داورا وا بو یو خائے کولو د پارہ
 چہ د اور پشان گرم اولطیف ہم نہ دے او د ابو پشان یخ او بنید ویکے
 د اور فیض رگرمی) بیغ پہ بیغہ حکم ابو تر نشی منتقل کو لے چہ ددے
 سینخ کنی جو رخت نشہ ہر کلہ چہ د پچکے واسطہ شوہ نو دا اور فیض
 ہلہ ا د سی او ہفہ کرے شی، دغہ حال د محبت الہی اود نبوت د علوم
 چہ د نبی پہ ذریعہ اُمت او عامو انسانا نو نہ منتقل کو لے شی د روحا
 او ملکیت پہ اعتبار د نبی ذات اللہ سرہ نسبت لری اود بشریت
 انسانیت پہ اعتبار انسانا نو سرہ نسبت لری اودغہ رنگے دیو
 پہ تو کہ د نبی مناسبت مفیض د اللہ) او مستفیض د انسان) د
 سرہ دے :-

رہ) شاولی اللہ نور اللہ مرقدا، پہ حجتہ اللہ کنس د نبوت پہ انسا
 کوہ کلام کریدے د ہفہ خلاصہ حادہ چہ پہ نیاتا تو کنس دہر یو
 جُدا خاصیتونہ دی دغہ رنگ د حیوانا نو د ہر قسم حان خان لہ خہ
 دی، دا ہول خاصیتونہ ددوی د صور نوعیہ و فطری غوبنتنہ دہ
 نوعیہ پہ موجب حیوانا تو لہ چہ د ہغوی د ژوند د پارہ فطری او
 عنوی، نہ علاوہ بوبل قسم ادراک ہم در کرے شوے دے چہ ہفہ
 اکتسابی او نظری و پیلے شی اودا پہ تجربہ، غور، فکر او پہ ترتیب

بقدماتو حاصلیزی، ددے پہ ذریعہ انسان، تجارت، کار کسب او
 بلوم او فنون حاصلوی، خود اتول علمونہ د انسان بدنی حالت
 ترون لری، ددے نہ بغیر انسان نہ یوبل قسم ادراک ہم در کرے
 دے چہ د ہفہ د روحانیت فطری خصوصیت دے، او ہفہ نہ
 ملکیتہ ہم رو پیلے شی ہم ددے قوت پہ اثر ہفہ د کائناتو پہ کارخانہ
 کو ی چہ دا خہ لہ جو رہ دہ، خہ چا پید ا کرے یم، شوک مالہ روزی
 ی، او خہ د پارہ لے پید ا کرے یم، او ددے سوا گونو پہ جو ا بر تو کئے
 د یو دیر لوئے طاقت اقراری شی، او د ہفہ پہ ویراندے د زاری،
 زنی نہ توالی او د تا بعد اری آداب پہ خائے را ژبری خود مہ ا مود
 پہ یو قانون الہی موقوف دے، چہ د ہفہ د رضائو لے مقرر ہے
 ددے صورت د اجوز کری چہ لہ دیر و مود و پس خپل منظور نظر
 انسان پیدا کرے کوہ چہ ددے فطری غوبنتنہ (د فرما نبرداری
 تون) د ظہور سبب جوہ شی دانہی وی، پہ اصل مضمون موندے د پارہ
 ضافہ ا کرے، چہ عام فہم شی،

د قانونی دلیل د اللہ جل جلالہ، ددے صفتونہ نول قومونہ او

فیونہ منی، ① حاکمیت ② قدرت ③ حکمت
 او بار و صفتونو تقاضا د ادہ چہ خپل رعیت او انسانی مخلوق باندا
 قانون ا جلوی حکم چہ بے قانونہ حکومت ہسے شرم دے، قدرت
 حکمت ہم بے قانونی نہ منی، نو دا ضروری شوہ چہ د حاکم اعلیٰ او د
 العلیین د ذات یو قانون و موجودوی اودا ہم ضروری دہ چہ انسان
 قانونہ خبردار کریشی حکم چہ بے اعلانہ او بے خبرہ قانون بیکارہ

د قانون د اطلاع دوه صورت کید بيشی، یو عمومی او دویم انتخابی او عمومی داچه الله رب العلمین هر کس ته ځان ځان له په هر ملک زمانه کښ ددے خبر ورکوی، خودا د الله د شان او عظمت نه ځکه خلاف ده، چه یو حقیر انسان امیر یا بادشاه هم داسه نه کوی چه کور په کور دگرزی او هر هرتن ته د خبر ورکوی، نو دویم صورت اوس داسه مناسب دے چه الله تعالی یو غوره انسان اټاکي او د هغه په واسطه د خپل قانون خداوندی نه خبر کړی چه د خلقو دین دنیا بشی، او عدل او انصاف قائم شی، او د خیر او شر د عملونو د نتیجونه خبر شی د داسه منتخب او نمائنده حاکم اعلی هستی نوم د شرع په اصطلاح کښ ښی اور رسول دے :-

(۶) د جې د لیل د انسان په فطرت کښه د جسمانی ضروریاتو لکه خوراک، شیناک، نکاح وغیره) محبت هم پروت دے، او د روحانی ضروریاتو (د الله) محبت هم، په دنیا کښه د بتولو قومونو او مذاهبونو د ایشمیر، عبادت کا هونو ددے، صحیح یا غلط مظاہر دی، د عبادت طریقو وی او که غلطه خو مطلب ته الله سره د محبت ثبوت دے، هر که الله پاک د ټولو خلقو محبوب دے او د محبوب، ضالبتول هم فطری غوښتنه ده خود ارضایو پټ خیز دے چه د هغه اظهار به په کلمه نه چه په قیاس او انکل دغه کلام د الله کوم پالک او اعتباری ذات چه بنکاره کیری هغه ته ښی اور رسول وینلے شی، او په دغه کلام د اخوښی او ناخوښی متعین حدود و د شریعت په اصطلاح کښ خو باطله عقیدے، بښه او خراب خوښونه او نارا و عملونه وینلے (۷) عدلی دلیل، انسانان د خپل ذات باقی ساتلو د پاره د خیزونو محتاج دی، خوراک، شیناک، او ځان خاښیکه، او د

نوعه د باقی ساتلو د پاره ددنه علاوه د نکاح او د ښه هم محتاج وی داخلوس ضروریات ټول انسانان غواری او طلب کوی، هر کله چه هر انسان پرخپل شهوانی او په نزوی قوت د ضروریات لټوی شو ځان خاښیکه جگرے او کشمکش پیدا کیری او هر یوه په خپل غضبی قوت غوښتنه کوی، ددے جگر و او شر ختمولو د پاره د انصاف قانون په ښکار دے چه د هر انسان خپل خپل حق محفوظ کړی اوس به دا قانون د چا وی (۸) دیو انسان یا د کڼرو انسانانو پار لیمنت او یا به ته خدا ته جوړی، په رومبی د ژوو صورتو کښه د عدل مقصد نه پوره کیری، ځکه چه د عدل قانون جوړولو د پاره دا خیزونه ضروری دی :-

- ۱) کامل علم او کامل حکمت چه د خیر و شر حد نوم تعین کولو کښه غلطی ا نشی :-
  - ۲) رحمت او شفقت چه د بعض او عناد په وجه د قانون په جوړولو کښه بے انصافی ا نشی :-
  - ۳) پره داری به، پکښه نه وی چه د قانون په جوړولو کښه د خپل قوم د خپلو وطن دارو لحاظ ا نشی او د نور و حق ا نه و هله شی :-
- انسان کښه د درې واړه صفتو نشته دده علم مکمل نه دے ددے پوره شفقت شته او نه د پیره جڼبه نه پچ کیدے شی، خود خدا ته په ذات کښه د دريو واړه صفتونه پوره درل نشته، دده په علم کښه غلطی نشته د دنیا ټول انسانان دده پیدا شوی بندگان دی دے د ټولو یوشان معبود دے، نور رحمت او شفقت ته هم په یوشان دے او پره جڼبه، پکښه هم ځکه نشی راتلے چه الله یو قوم قبیلے یا وطن سره هڅه تعلق نه لری دده شان دے تصور نه هم اچت او بالادے، قانون جوړولو هم ددے ذات حق دے او دا قانون د کوم پرگزیده بنده، معتمد

اور منتخب نمائندہ پہ ذریعہ چہ لیری دابئی اور رسول عم دے ۔
 رہے تو وسطی دلیل ، بتول مذہبوں ، دا خبرہ مئی چہ انسان ہندہ
 خدائے پیرندگی اور عبادت کو لے شی چہ ورتہ دھندہ ہنمائی
 لیکن عامو انسانانو د خدائے پہ مینج کئے دمرتبہ پہ لحاظ ہیج مناسب
 نشستہ ، عامر انسان دیرلانداے او د دنیا خالق انتہائی بلند دے مزی
 شوہ چہ انسانانو کین کا اللہ د فیض حاصلو لو دا سے بیکرگزید واسطہ
 دی چہ بیا دغہ فیض عامو انسانانو تہ ہفہ اکر سوری ، یو طرف تہ
 د بشریت پہ واسطہ انسانانو سرہ ترے وی او بل طرف نہ درو حانی
 پاکیزگی او بلندی پہ برکت اللہ جل جلالہ سرہ مناسبت لری دے
 پہ حقیقت کئے د فیضان الہی واسطہ وی چہ د دی پہ ذریعہ د خالق
 کائنات فیض انسانانو تہ ر سبزی مثلًا موز د اور فیض د کرمی او تو
 سر سول عوار وچہ د ہفہ نہ چائے یا پچکرے جو رکرو ، خود او بو
 او اور جو رخت نہ راجی یو کرم دے بل بیج یو اوج دے بل گوند یو واسطہ
 دیکھے بکار دے چہ د ہفہ پہ ذریعہ د اور کرمی اوبکئے نوزی او مقصد
 حاصل شی یا داسے لکہ شاہ ولی اللہ رحم فرمائی ، روح انسانی رچہ لطیفہ
 ربانی دے دیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے دے دوار و جو رخت
 بنشور اتلے اللہ د جو رخت را وستو د پارہ چہ درو ح انسانی فیض بدن
 انسانی تہ اوسی واسطہ د روح طبی ر ہفہ براس چہ وینے نہ پیدا کیری
 بے پیدا کرے چہ د انسان پہ بدن کئے خوڑ وی ، ہمدغہ رنگ پیغبران
 علیہم السلام د اللہ او د عامو بندگانو پہ مینج کین واسطہ دی ، د ر شد
 او ہدایت دا شکل د اللہ د عظمت سرہ بنائی لکہ د نصاری و د عقیدے
 مطابق اللہ پہ شکل د عیسی علیہ السلام یا د ہندوانو د عقیدے مطابق
 اللہ پہ شکل د رام بشن مہادیو اتلے غلط او د فطرت خلاف دی ۔

اول دا چہ لرمجدود خدائے د انسان پہ شکل کئے محد و کیدل د عقل
 خلاف دی ، دویم :- خدائی د انسان پہ شکل کیدلو سرہ خپلہ خدائی
 قائمہ نشی سالتے او بل دا محمدائے پاٹ کین بہ ہم د بشریت حاجتوںہ
 او ضرورتوںہ راشی ، بیا بہ خدائے پاتے نشی ، دریم :- دا چہ د انسان
 پہ شکل سہی خو خدائے پچیلہ ہادی شو اس بہ چہ دے کوم عمل
 کوی ہفہ بہ د خدائے عمل گنرے شی ، نو انسان بہ د ہفہ تابع
 پہ دے عمل کین ٹکے نشی کو لے چہ ہفہ بہ دا عذر لری چہ انسان
 د انسان پشان عمل خو کو لے شی مگر د خپل خالق او خدائے پشان
 عمل کو ل ناممکن دی ،

خلورم : دا چہ پہ انسانی جامہ کین د خدائے را تلل مفید نہ دی
 حکم ہفہ د چار عیسی یا رام چندس پہ شکل کئے چہ راشی نو بتول
 تعلق بہ ئے ہم دے سرہ براہ راست وی ، او نورو انسانانو سرہ بہ ئے
 بالواسطہ وی ، ٹکے چہ ہر انسان کین خوبہ د دغے عقیدے مطابق
 خدائے نشی نتوتے ، لہذا پہ خائے دے چہ خدائے تعالی د انسانی
 تشکل ذلت پہ سر واخلی ، او پچیلہ د فیض واسطہ شی دا خبرہ دیرہ
 معقولہ دے چہ یو غورہ کرے انسان د فیض واسطہ جو رہہ کیری
 چہ د ہفہ عمل د انسانیت ر بشریت پہ وجہ دنور و انسانانو د پاسرہ
 نمونہ جو رہہ شی یو انسان بادشاہ پچیلہ کوخہ پہ کوخہ نہ گری او نہ
 د بل چاہہ شکل کین گری ، صرف خپل پونمائندہ وزیر وغیرہ مقرر کیری
 چہ ہفہ د نہ احکام او قوانین نورو تہ ر سوری :- د اسلام د نبوت تصور
 د تہ لونہ زیات معقول دے ہفہ د فطرت سلیمہ او د دنیا د روش
 بالکل مطابق دے ،
 پنجم :- دا چہ پہ شکل د بل ر عیسی یا رام چندس کین د را تلو مطلب دادے

چہ پہ ہننے ظاہر شوے دے نو دا خبرہ حکمہ غلطہ دہ چہ د خدا
 جلوت گاہ او مظہر د دنیا ہر یو خیز دے :-
 دے تقدیسی دلیل : خداوندی احکام پیر بندل د ہننے منل او کول
 دے واپرہ ضروری، دا حکامو پیر بندلو او پوہ د پارہ د معلّم د ہننے
 منلود پارہ د تقدس رپا کئی، او د کولو د پارہ د مقدّسے رپا کے،
 نونے ضرورت ری، چہ د تعلیم، تسلیم، او تعیلل پہ ذریعہ دین
 الہی باقی پاتے شی، کہ دا سے نہ وی د دین سلسیلہ بہ کت شی او د
 دین جاری سانلو د پارہ د دے ربط او ترون دا سے یو محسوس شخصیت
 سرہ ضروری دے چہ د ہننے عظمت، تقدس، محبوبیت، پہ زہرو
 کتے دا سے مضبوط وی، چہ کلہ ہم تر جہ اوزی او د احیثیت ہم د بنی
 کیدے شی، حکمہ د بنی تصور دین د پارہ ضروری دے چہ د ہننے
 محبت او تقدس د دین د شیعو رو بنائے سانلو د پارہ د تیلو کار و کئی

ختم نبوت

د ختم نبوت مسئلہ د اسلامی تاریخ پہ یو دور کین ہم د شک شیے
 جو کہ نہ دہ پاتے شوے او نہ پہ ہننے د بحث کولو خہ ضرورت کنولے
 شوے دے، لیکن د پاک او ہند پہ برصغیر کین انگریزی حکومت
 د خپلو مفاد او د تاریخی اسلام د شنئی د تکمیل د پارہ د اسلام پہ
 دے مرکزی عقیدہ گذار کول ضروری اکنول د پارہ د دے چہ د مسلمانان
 یوولے ختم شی د دے سازش پورہ کولو د پارہ د پنجاب د ضلع کور،
 داسپور نہ انگریزانو تہ دا سے یو سرے پہ گوتوراضے چہ د دے
 مقصد پورہ کولو د پارہ د مناسبت وو، ہننے د انگریزانو پہ حمایت

خپل یو امت جو رکرو او د نوی نبوت بنیا دے اکنولو دیر کتا بونہ
 اکیل چہ د ہننے بنیا دی مقصد و نہ درے دی :-
 ① پہ خپل شخصیت او دعو و زور د رکول :-
 ② د قرآن تحریفونو تہ معارف و تیل :-
 ③ د مسلمانانو پہ د شنئی او د انگریزانو پہ دوستی زور لگول :-
 د دہ بتولہ کاروائی ہم د غہ خلاصہ لری، لکہ اقبال مرحوم وائی :-

سلطنت اغیار را رحمت شمر د	رقصہائے گرو کلیسا کر و مرد
---------------------------	----------------------------

ترجمہ د غیر قومونو د انگریزانو حکومت تے رحمت اکنولو د گریے خوالکن
 گدا کھانے اکرے او مر شو :-

د نا خبرہ مسلمانانو د ایمان بیچ کولو د پارہ پہ ختم نبوت خہ بیان کول
 ضروری دی، د اسلام مثال د یو عمارت دے او د اہم عمارت درے
 نقشے وی چہ انجنیر تے جوڑ وی :-

- ① ذہنی او فکری نقشہ ② تحریری او کتابتی نقشہ ③ خارجی نقشہ
- اسلام د عقائد و اخلاقیات دا تو یو عمارت دے د ہننے پورہ نقشہ پہ
 علم الہی کین محفوظ دہ، بیاد انفسہ د کتاب او سنت پہ شکل کین جوڑ
 شوے چہ دا د عمارت اسلام یو تحریری نقشہ اکنولے، بیباخوار لس سورہ
 کالہ د مسلمانانو جاری عمل د دے نقشے او عمارت اسلام یو بہرے
 وجود و د ادھر عوارہ یو بل سرے گدی یو خائے واخلی دی د اللہ پہ علم
 کینے د اسلام حقیقت ہو بہو د قرآن او حدیث پہ شکل کین بناکارہ شو
 او قرآن و حدیث کین د اسلام چہ کو م حقیقت و وہم ہننے د مسلمانانو
 پہ ذہن او فکر کین پر لہ پسے نسل پہ نسل منتقل کیدو، د اسلام پہ

بنیادی امور و کتب مسلمانانوا اختلاف انکرو اگر چه پہ نور و امور و
 کئے نے اختلاف و، ہم دغہ وجہ دہ چہ پہ اسلام کئے دیرے فرتے پیدا
 شوے خو ترے بنہ ہغوی دختہ نبوت پہ بنیادی حقیقت کتب شہ قسم
 اختلاف انکرو البتہ د کتاب اللہ او سنت نبوی نہ د بھر و تو پہ چل
 انکار کیدے شو او ہد غے ا شو، پہ دے مسئلہ پہ دوڈا بختو، بخت کو
 عقل (۱) نقل : پہ نقل کتب بہ دے دے خیزو نو بخت کیری
 کتاب یعنی قرآن او خیر نبوت (۲) حدیث او ختم نبوت (۳) اجماع
 او ختم نبوت، او دے نہ پس بہ دختہ نبوت پہ عقلی آرخ بیان کو :-

ا: قرآن او ختم نبوت

دندان حکیم د سلو آیتونون زیا تو
 کئے دختہ نبوت مسئلہ بیان شوید
 خود کوتاہ والی پہ خیال مونو یو خوایشونہ را جو نر کو، رو جس پہ سوت
 اجزاب کتب دے :-

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ابًا أَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ : محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستا سو پہ سر و
 وَلٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ طوکان : کئے دچاپلانہ دے لیکن د اللہ رسول
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا : او پہ بتولو نبیانو مہر دے، او اللہ پہ

ہر خیز خبر دار دے :-

د آیت با بالخصوص پہ ختم نبوت دلالت کوی، یعنی د نبی علیہ السلام پہ
 تشریف آوری سرہ د بتولو نبیانو پہ سلسلہ مہر ا لگیدو، اس بہ چاتہ
 ہم نبوت نشی ور کولے، چاتہ چہ ملاویدا و ہغہ ملاو شو او د ہغوی د
 نبوت دور د بتولو نہ حکم ر ستو کیشودے شو چہ دان نبوت بہ ترقیامتہ
 چلیری پہ آخرہ زمانہ کتب بہ حضرت مسیح علیہ السلام د دوری د امتی پہ
 حیث راجی، بتول پیغمبران اس ہم پہ خپل خپل خاکے پیغمبران دی مگر
 د نیا کتب صرف د محمد د نبوت عمل جاری او ساری دے، او اللہ بتول

خیزو نہ پیڑنی تردے، چہ داہم پیڑنی چہ زمانہ دختہ نبوت او
 خاکے دختہ نبوت کوم یودے پہ «خاتم» کئے دے، پہ زیر د پیر و
 قاریا نو قدرت دے، او دے، پہ زور د حسن او د عامہ قرأت دے،
 د لہومبی قدرت یعنی خاتم د خاتم النبیین معنی د بتولو نبیانو
 ختمونکے او دے، پہ زور خاتم معنی د بتولو نبیانو مہر خود کو دوار و
 قرأتو مطلب یودے ہغہ دا چہ ہغوی صلی اللہ علیہ وسلم آخری
 نبی دے او د دوری نہ پس د نبوت دروازہ بندہ شو، حکم چہ د مہر
 معنی د نبوت بندیز د ابویلیغ انداز دے، چہ پیر قرآن سنت او عربی
 لغت متفق دی، د کومو کا فرانو پہ نصیب کتب چہ ایمان نہ وو، د ہغوی
 پہ بارہ کتب د ایمان بندیزے پہ لفظ د مہر بیان کرو، فرمائی

ان الذین کفروا ساء علیہم عا نذار تہم اثم کم تئنذرہم لا یؤمنون ختم اللہ علی قلوبہم و علی سماعہم البقرة آية ۷۰	یقینا خہ خاص خلق داسے کا فردی چہ نہ ہغوی ویزوے او کہ نہ ویزوے ہغوی بہ ایمان نہ لادوری حکم چہ د ہغوی پہ زور نو او غوزر نو مہر لگیدے دے
--	---

کچرے دلہ د مہر معنی د ایمان دروازہ بندیدل وی نو پہ خاتم
 النبیین کتب ہم د مہر معنی بہ خاتم د نبوت بندیزوی، لکہ صاحب
 قرآن پخپلہ دا تفسیر کچرے دے پہ مسلم کئے د ابو ہریرہ او پہ
 ترمذی او ابو داؤد کتب د ثوبان رض نہ مرفوعا روایت دے چہ
 قیامت نہ ورا بندے بہ دجالان او دروغثر نان د نبوت دعوا کری
 وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، حالانکہ زہ خاتم النبیین یم خما
 نہ پس چاتہ نبوت نشی ملاویدے ہم دا الفاظ د حدیث یفہ رض
 نہ طبرانی او احمد مرفوعا نقل کریدی پہ روایت د ابو ہریرہ رض

پہ بخاری او مسلم کین د نبوت تشبیه داسے یو کورسره ورکریده
 چه د هغه تعمیر د نبوت د خستو شوه وی د هرنی د نبوت مثال
 بے دیو خسته ورکریده، او په دغه عبارت کین صرف دیو خسته
 خائے خالی وی نو حضور فرمائی چه هم هغتم، فَاَنَا هَذِهِ الْمَلِيَّةُ وَأَنَا
 خَاتَمُ النَّبِيِّينَ : د ابو هريره رض نه مرفوعاً حضور علیه السلام شپن
 خصوصیات ذکر دی چه په هغه کین شپن خصوصیت «وَحَتَمَ بِي
 النَّبِيُّونَ» یعنی په ما د پیغمبری سلسله ختمه شوه رداةً مُسْلِمٌ
 فِي الْفَضَائِلِ په فتنه الدجال کین د ابو امامه رض نه مرفوعاً روایت
 نقل ده، وَأَنَا خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ وَأَتَمُّ الْخَيْرِ الْأَمَمِ یعنی د آخری نبی
 یم اوتاسواخری اُمّت یمی، دغه رنگ په صحیحینو کین حضرت علی
 ته د حضور علیه السلام د فرمائیل «أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ
 مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي» یعنی ستا تعلق ماسره هغه ده
 کوم چه د هارون علیه السلام د موسی علیه السلام سره ور بسواد
 ده چه هارون علیه السلام پیغمبر ووا د خمانه پس پیغمبر نشی کیده
 دغه رنگ د صحیحینو دا روایت چه ر کم یبق مِنَ النَّبُوَّةِ إِلَّا الْبَشَرَاتُ
 د نبوت هتج پاتے نشو سواد رشتینی خوبونو پاس تیر شوی د ختم
 آیت په باره کین پخپله صرنا په (إِنَّمَا اللَّهُ أَوْ هَام) ص ۲۵۲ ۲۵۳ کین داسه
 لیکي رمگردار سول ختم کونکے د نبیا نودے، دا آیت چه حمر بن نبی
 نه پس به بل نبی د نبیا کین نه لایحی په رحامة البشری ص ۳۱۱ کین لیکي
 أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الرَّبَّ الرَّحِيمَ الْمُتَفَضَّلَ سَمِعَ نَبِيَّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ بَعْدَ رَسُولِ سَيِّدِنَا وَفَسَّرَ نَبِيَّنَا فِي قَوْلِهِ لَا نَبِيَّ بَعْدِي
 بَيِّنًا وَاضِحًا لِلظَّالِمِينَ په ایام الصلح ص ۳۱۱ کین لیکي ر حمر بن نبی
 صلی الله علیه و سلم د خاتم النبیین تفسیر په لا نبی بعدی سره افرایشو

چه خمانه پس به بل نبی نه وی او د حق طلب کوونکوله پاره دا
 خبره بنه بنکاره ده په حدیث (لَا نَبِيَّ بَعْدِي) کین رر لا، و لقی
 عام له پاره ده (کتاب البریه) ص ۳۱۱ کین لیکي آنحضرت صلی الله
 علیه وسلم بیا بیا فرمائیلی دی، چه خمانه پس به بل هتج یو نبی نه لایحی
 او حدیث (لَا نَبِيَّ بَعْدِي) داسه مشهور ووجه چاهم دده په
 صحت کین خبره نشوه کولے او قرآن شریف ر چه لفظ کین یقینی ده
 په خپل آیت کریمه (وَلَكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ) سره هم
 د دے تصدیق کوی، چه په حقیقت کین حمر بن نبی باندے نبوت
 ختم شویده، په تریاق القلوب ص ۳۱۱ کین لیکي :-

بست او خیر الرسل خیر الانام	هر نبوت را برود خداختام
-----------------------------	-------------------------

د دے تصریحاً تونه پس په دے خبره کین هتج شک شبه نه پاتے کیزی
 چه ذکر شوه آیت په ختم نبوت کین د قطعی الثبوت کید و نه
 علاوه قطعی الدالات هم ده،

د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت

- ① په رُوح المعانی کین دی چه ر خاتم (مَا يُخْتَمُ بِهِ) ته و ییل شی لکه
 خنکه رطایع (رَمَا يُطْبَعُ بِهِ) و ییل شی،
- ② په مفردات د امام راغب کین دی، وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ
- ③ وَفِي الْمُحْكَمِ لِابْنِ سَيِّدَةَ وَخَاتَمُ كُلِّ شَيْءٍ وَخَاتِمَةُ عَاقِبَةٍ وَآخِرَةٌ
- ④ وَفِي التَّهْدِيْبِ، لِأَنَّ هَدْيِي وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ أَي الْخَيْرُ هُمْ :-
- ⑤ وَفِي لِسَانِ الْعَرَبِ وَخَاتِمُهُمْ وَخَاتِمُهُمْ الْخَيْرُ هُمْ،
- ⑥ وَفِي تَاجِ الْعَرُوسِ، الْخَاتِمُ بِالْفَيْحِ وَالْكَسْرِ مِنْ أَسْمَائِهِ

عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ بِمَجِيئِهِ :
 ﴿٤﴾ وَفِي مَجْمَعِ الْبَحَارِ، وَخَاتِمٌ بِالْفَتْحِ بِمَعْنَى الطَّالِبِ أَيْ شَيْءٍ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي :
 ﴿٥﴾ وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتِمُ الْخَيْرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيْ الْخَيْرُ مِنْهُمْ
 ﴿٦﴾ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتِمَ الْقَوْمِ الْخَيْرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفِي الْأَعْمَ يَسْتَلْزِمُ نَفِي الْأَخْصِ :
 ﴿١٠﴾ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحُهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ الْخَيْرُ لَهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

دخاتم النبیین لفظ او مفسرین کرام

دا صحابہ کرامونہ دمیرزا تر زمانے پورے یا ددکنہ رستو پورے دقرآن حکیم چہ خومرہ تفاسیر یا ترجمے شویدی تولو دخاتم النبیین تشریح دا کریدہ چہ دخضور علیہ السلام نہ پس بل چاہتہ نبوت نشی ملاویدہ لیکن خہ وخت چہ گوردوا سہوری د نبی جورید و عمم ا خور و نو پہ اول کینے خونہ بلکہ پہ اخر کینے دختم نبوت خپلہ عقیدہ او خپلہ تشریح دے د پارہ بدلہ کرہ چہ پخپلہ ہم نبی جور شی او پہ دے کین د امید خلاف کامیابی دہ تہ ا شوعہ

د ہفہ خپل بیان دے چہ خما دگمان ہم نہ و چہ مسلمانان بہ د نبوت جاری پاتے کیدل قبول کری، لیکن انگریزی تعلیم اودم نگریری حکومت حمایت اوددین د پوھے او عظمت ختمید و دانہ کیدو کک کار کیدو و تک کہو، اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُونَ ﴿١﴾ تردے چہ دے مصنوعی نبوت د یو کامیابے او فاکہ منہ دے فیکٹری شکل اختیار کرو او مردن سازی لہ د تبلیغ اسلام پہ نوم د فیکٹری پہ آمد نئی کتے بنہ زیاتے ا کپو

اوبل طرف تہ ددے نبوت پہ مونی کو د عہد واد تھو اگانو بان اودرین دا نو پہ دے دوی محسوسہ کرہ چہ دا ہول ہر خہ پہ دے خود ساختہ نبوت دایمان دا ورو برکت دے، یا پہ نور تو کو کین د میرزا معجزہ دلا د کو دے چہ اکثریت د مسلمانان نو مجرور دے، کچرے د حالانویا خونی د غفلت دار فتار و نو عجیبہ ندہ چہ د مسلمانان پہ سہریوبل اسرا بیل سورشی اودغہ وخت بہ بیابھیغ تدابیر خہ کار نشی کو لے ع

دیدہ مردم شناسے با بدت	کشورے محکم اساسے با بدت
سیر مرگ و زندگی برکاشاد	مُرشد رومی حکیم پاک زاد

ہر ہلاک اُمت پیشین کے بود : زانکہ بر جندل گمان بُردند عود :
 (اقبال مرحوم)

د امام المفسرین ابن جریر طبری پہ خپل تفسیر کین فرمائی :
 وَاللّٰهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ الَّذِيْ خَتَمَ النَّبُوَّةَ فَطَبِعَ عَلَيْهَا فَلَا تَخْرُجُ لِاحِدٍ بَعْدَهُ اِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ وَبِحُجُوْذِ الَّذِيْ قُلْنَا قَالَ اَهْلُ التَّوْبِيْلِ
 یعنی دوی د الله ہفہ رسول او خاتم النبیین دی کوم چہ نبوت ختم کرو او پہ ہفہ عہد مہر انگولوا و د ہفہ نہ پس بہ ہیچا د پارہ ترقیامتہ نشی پرانستے کیدے او ہمدغہ

دک د تفسیر امامانو، صحابہ کرام و اونا بعینوا فرمائیل
 د حضرت علی بن حسین نہ ابن جریر نقل کوی
 كسر التَّاءِ مِنْ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ بِمَعْنَى : خَاتِمِ النَّبِيِّينَ ذَاتِ، پہ زیر چہ معنی
 نہ ختم النبیین الے قولہ وقرء : بہتے داوی چہ ہفوی تول انبیاء
 ذٰلِكَ فَيَمَّيْزُكَ الْكُوْمُ الْحَسَنُ وَالْعَاصِمُ ختم کرل پہ قاسم یا نو کین د حسن ر

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى : او عاصمہ نہ درت پہ زور خانہ
 أَنَّهُ آخِرُ النَّبِيِّينَ رَجُلًا عَصَمًا : نقل دے پہ دے معنی چہ دے آخری
 پیغمبر دے،

(۳) تفسیر ابن کثیر کہن دی :-
 فَهَذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِي أَنَّهُ لَا نَبِيَّ
 بَعْدَهُ وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا
 رَسُولَ بِالطَّرِيقِ الْأُولَى لِأَنَّ
 مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخْصُ مِنْ مَقَامِ
 النَّبُوَّةِ فَإِنَّ كُلَّ رَسُولٍ نَبِيٌّ وَلَا
 يَنْعَكْسُ وَبِذَلِكَ وَرَدَتْ
 الْآحَادِيثُ الْمُتَوَاتِرَةُ
 مِنْ حَدِيثِ جَمَاعَةٍ
 مِنَ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ۸ ص ۸۰)

یولوئے ہولی حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی، ورنہ دے لیکے :-
 لِيَعْلَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ادَّعَى هَذَا : دے کپارہ چہ امت پہ دے خبر
 الْمَقَامَ بَعْدَهُ هُوَ كَذَّابٌ أَفَّاكَ : شی چہ حضور علیہ السلام نہ پس
 دَجَالٌ (جلد ۸ ص ۸۰) : خوک چہ دے مقام نبوت (دعوے کوی ہفہ
 دروغ و غزن، دروغ تپوئکے اودجال دے،

(۴) تفسیر کشاف کہن دی :-
 خَاتَمَ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّائِعِ : خاتم دے پہ زور معنی (مہر)
 وَبِكَسْرِهَا بِمَعْنَى الطَّائِعِ وَقَائِلٍ : پہ زیر معنی کے مہر لکونے
 الْحَجْمِ وَتَقْوِيهِ فِرَاةً عَبْدَ اللَّهِ بْنِ : اود دے معنی تقویت قرآن دے
 مَسْعُودٍ رَضُو لَكِنْ تَبَيَّخْتُمُ النَّبِيِّينَ : اللہ بن مسعود رضی اللہ را ولی چاہے

فَإِنْ قُلْتِ كَيْفَ يَكُونُ آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ
 وَعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ آخِرَ
 الزَّمَانِ قُلْتِ مَعْنَى كَوْنِهِ آخِرَ الْأَنْبِيَاءِ
 أَنَّهُ لَا نَبِيَّأُ أَحَدًا بَعْدَهُ وَعَيْسَى مِّنْ
 نَّبِيِّ قَبْلِهِ - زمانہ کہن دے آسانہ ر کوزہ بیری نوجواب دے دادے چہ دے
 حضور علیہ السلام نہ پس بہ بل خوک نبی نشی جو رو لے اوعیسوی علیہ
 السلام خود ورنہ دے نہ نبی جو رو دے،

(۵) پہ تفسیر روح المعانی کہن دی :-
 وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ أَعَمُّ مِنَ الرَّسُولِ
 فَيَلْزَمُ مِنْ كَوْنِهِ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ كَوْنُهُ
 خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهِ
 خَاتَمَهُمْ انْقِطَاعُ حُدُوثِ وَصْفِ
 نَبُوَّةٍ فِي أَحَدٍ مِنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَهُ
 عَلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِي هَذِهِ النَّشْأَةِ
 لَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ مَا جُمِعَتْ
 عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَاشْتَهَرَتْ فِيهِ
 الْأَخْبَارُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ
 مَعْنَوِيٍّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلَى
 نَوْلٍ وَوَجِبَ الْإِيْمَانُ وَكُفْرُ مُنْكَرُهُ
 فَلَا سَفِيَةَ مِنْ نَزُولِ عَيْسَى عَلَيْهِ
 السَّلَامُ آخِرَ الزَّمَانِ لِأَنَّهُ كَانَتْ
 تَقْبَلُ لِحَاثِ تَبَيُّنِ النَّبُوَّةِ فِي هَذِهِ
 النَّشْأَةِ : ایمان پہ ہفہ واجب دے، اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

دنی مطلب دے رسول نہ عام
 دے نوھر کلہ چہ حضور علیہ
 علیہ السلام خاتم النبیین شونو
 خاتم المرسلین خاتما شواو
 دختموونکی مطلب داچہ نوے
 نبوت پہ تقیثوور بیرون پیادہ
 کہنم شوھر کلہ چہ نبی علیہ السلام
 پیغمبر شواو اودختم نبوت دے
 عقیدے خلاف نہ دے پر کوے
 چہ امت اجماع کریدہ اوپہ ہفہ
 کہن مشہور احادیث وار ددی
 اوکیدے شی چہ دے تواتر معنی
 درجے نہ رسیدلی وی اوپہ
 کوے چہ قرآن تصریح کریدہ او
 اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

(یعنی نزول د عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کن) حکمچہ دے
حُبُونِز د نبی علیہ السلام نہ وہا ندے نبی شومے دے

(۷) پہ تفسیر مدارک کن دی،
خَاتَمَ النَّبِيِّينَ يَفْتَحُ السَّامِيَّ قِرَاةً
عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيِ الْخَيْرِ هُمْ
لَا يُنْتَبَهُ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَعَيْسَى مِنْ
نَسَبِ قَبْلِهِ وَغَيْرُهُ بِكَسْرِ السَّامِيَّ
بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَأَعِيلَ الْخَيْرِ وَتَقْوِيَّةُ
قِرَاةُ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

السلام نہ ورا ندے پیغمبر شومے دو: او د عاصم نہ بغیرد تلو قاریا نو
قرأت دہے پہ زبردے چہ معنی نے ختم کورنگے او مہر لگورنگے دے او
د ابن مسعود قرأت ددے تائید کوی

(۸) پہ ذرقانی شرح مواہب کن دی رخاتم النبیین، ای الخیر ہم
د خاتم النبیین معنی آخری نبی (جلد ۳ ص ۲۷۲) ہم دا پہ
تفسیر د بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۳۳ او ابوالسعود پہ حاشیہ د تفسیر
کبیر جلد ۳ ص ۱۷۱ کن لیکے

(۹) شفاء قاضی عیاض رح پہ تفسیر د آیت رخاتم النبیین کن لیکے
رطبع بریلی ص ۳۷۲ :-

مِنْ أَدْعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُوعَى إِلَيْهِ : چہ خوک د رحی لا تلو خیل خان نہ
وَأَنَّ لَمْ يَدْعَى النَّبِيُّوَةَ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوی لری اگر چہ دعوی دے دینے
فَهُوَ لِأَعْيُنِهِمْ كَقَارٍ مُكِينٌ بُونَ : کے نہ وی خود اتول کا فردی نہ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ : علیہ السلام نہ ددو غو نسبت
أَخْبَرَ أَنَّ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَلَا نَبِيَّ : کوونکی دی، حکمچہ ہفتہ خیر

بَعْدَهُ وَأَخْبَرَ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ خَاتَمُ
النَّبِيِّينَ وَأَنَّ أَرْسَلَ إِلَى كَافَّةِ
النَّاسِ وَأَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حَيْلِ
هَذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَأَنَّ مَقْبُومَهُ
الْمُرَادُ بِهِ دَرَن تَأْوِيلٌ وَلَا تَخْصِيصٍ
فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِهِ هُوَ لِأَنَّ الطَّوَائِفَ
تَطَعًا جَمَاعًا وَسَعًا :

کفر کن ہیج شک نشته کور چہ بلہ معنی ددے خلات کوی :-
(۹) امام غزالی رحمہ اللہ لیکے :-

أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَأْوِيلٌ وَلَا تَخْصِيصٌ وَ
مَنْ أَوْلَهُ بِتَخْصِيصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ
أَنْوَاعِ الْهَدْيِ بَيِّنٌ لَا يَنْتَعِ الْكُفْرَ
بِنِكَافِهِ لِأَنَّهُ مُكَدِّبٌ لِهَذَا النَّصِّ
الَّذِي أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُ مَا وُلِّ
وَلَا تَخْصُوصِ (الاقْتِصَاد) :- :-
تأویل او تخصیص پداے کن نشته

دشہ رنگ د تفسیر وہ تلو کتا بونو کن د رخاتم النبیین ہم دامعے
بیان شویدے او پہ آنا روکن د غلور شپیتو صحی بہ کرامونہ د ختم نبوت
ہم دا معنی مغقول دہ :-

د سونہ زیاتوا یتونو د قرآن کن پہ عموی انداز د مسئلہ ثابتہ دہ چہ د
حضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ پیغمبری نشی و رکولے چہ ہفتہ موز

س د شعونا نا تو پہ ذیل کن بیا توو خود دے نہ ورا ندے د قادیانیا نو
بو شو تخریفونہ او شیطانی و سوسے لرے کول غوار و چہ د خاتم النبیین
آیت سرہ تعلق لری :-

رُومِے تخریف

کچرے د خاتم النبیین معنی آخری نبی وی نو
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول د دے خلاف
 دے دے جواب تیر شوچه د ختم نبوت معنی دنوی نبوت کرور کیدو بندیز دے دے زور
 پیغمبر نہ پیغمبری واپس اغستل نہ دی، مراد، پہ دور محمد بنی د عیسیٰ
 علیہ السلام را تلل داسے دی لکه یوگور نو د صوبے د بل گور نو صوبے تہ
 پہ دے حیثیت را شی چه د دے صوبے دا حکام و دلانڈے بہ وی، بلکہ پہ
 غورا و ژور کتسو سره معلومیزی چه د عیسیٰ علیہ السلام را تلل
 د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کنی د نبوت سلسله ختمہ نڈے
 نو د تیر شو و پیغمبر انونہ یوازے د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د راوستو
 هیچ ضرورت نہ کو، د تیلونہ دیو پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام راوستو
 د دے خبرے دلیل دے، چه د انبیاء علیہم السلام شمیر د حضور علیہ
 السلام پہ نبوت ختم شو، لہذا د تیلونہ ہم دغه یو پیغمبر حکم مخصوص کریشو
 دویم تخریف

د خاتم معنی مہر دے یعنی د حضور علیہ السلام
 نہ رُستو کچرے پیغمبر جو پیدا نو دودہ علیہ السلام
 پہ مہر او تصدیق سره بہ جو ریزی، نواول خود جن داتپوس کو دچرے
 چه دامعنی د عربی لغت پہ کو مکتاب کنی لیکل دے او پہ کو م حدیث کنی
 دے او پہ کو م تفسیر کنی دا تشریح شویدہ؛
 پہ قرآن متواتر حدیثو او اجماع امت کنی خود مہر معنی بندیز داغلی د
 لکه ختم اللہ علی قلوبہم۔ او الیوم نختم علی آقاہیم۔ نو د دے
 تیلو پہ خلاف د مہر معنی جاری کول کله کید نشی، حکمہ چه پخیلہ
 ہم د مہر معنی بندیز کیدلا، او کچرے جاری کول مراد وی، نو پیغمبر
 د حضور علیہ السلام خہ خصوصیت شوچه د نور و پیغمبر انونہ پس نبوت او د حضور
 علیہ السلام نہ پس ہم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری ساتل وے نو پہ دے

خوارس سووکا لو کنی کم ناکم سئل نبیان خوبہ داغلی ووکتہ چه د
 حضور علیہ السلام کمال خوبینہ بنکارا شوے وے کتہ، او کچرے نبوت
 د حضور علیہ السلام پہ تابعداری ملا ویدے، نو بیابہ د کسبی
 وے وہبی بہ تہ دے، د دے نہ علاوہ پہ دے صورت کچے بہ داہم
 مثل پکاروی، چر پہ دے خوارس سوہ کالہ کنی د پیغمبر اسلام صلے
 اللہ علیہ وسلم، داسے یو کا مل متع پیدا اشوجہ د هغه پہ بدل کنی
 مفر تہ نبوت ور کچے شوے وے، پہ دومرہ زمانہ کنی ہیله د
 نگریز پہ مہر بانئی یوازے پہ آدیہ ورت کنی ہم یو پیدا اشوجہ د
 مفر تر آخرہ پخپل نبوت کنی شک وو، کله افرار او کله بہ انکار
 تر دے چه د هغه متونکی پہ دؤ تیلو کنی تقسیم شو۔

درايم تخریف

پہ آیت د خاتم النبیین کنی در النبیین
 الف لام ذہنی یا عہد خارجی دے
 چه مطلب ہے صرف تشریحی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ
 السلام د تشریحی انبیاء و خاتم دے، جواب دادے چه عہد
 خارجی د پارہ پہ تیر شوی کلام کنی د تشریحی انبیاء و علیہم السلام
 کو ضروری دے خود لتہ نشنہ او عہد ذہنی د پارہ دا ضروری
 ہ استغراق هلنہ میکن نہ وی لکہ آ کلہ الذیئب۔ او۔ اشتر اللحم
 منذ عامۃ اهل الاصول، والعربیۃ۔ لام التخریف سؤل و دخلت
 المفرد او اجمع نفید الاستغراق الا اذا كان معهودا
 فیات ابی البقاء ۳۷) و فی الکشف رجاصتہم وان دخلت علی
 جمع و فی المرضی ج ۱۰ ص ۱۳ فاذا کم یکن للبعضیۃ لعدم دلیلیہا
 رجب گونہا لیل استغراق۔
 علوم تخریف خاتم النبیین کنی الف لام استغراق حقیقی

د پارہ نہ دے بلکہ د عرفی د پارہ دے، یعنی تشریحی انبیاء مراد دی
 نہ چہ مطلق انبیاء لکہ رَوِیْقُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کِن چہ صرف بعضے ہف
 انبیاء مراد دی چہ کہ بنی اسرائیلو پر زمانہ کن وور، جواب تے دا دے
 چہ استغراق عرفی ملتہ آغستے شی کوم خائے چہ استغراق حقیقی
 ممکن نہ وی لکہ رَجِعَ الْأَمِيرُ الصَّاعَةَ حکہ چہ دتوے دنیاد
 ندر کوا نورا جمع کول د عرف او عادت پہ لحاظ ممکن نہ دی، لیکن
 پہ رخاتم النبیین کن بے تکلفہ استغراق درست دے، او
 یَقْتُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کن استغراق ممکن نہ دے، صوبز تپوس کور
 چہ وَلَکِنَّ الْبِرَّ مَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْأَخِرِ وَالْکِتَابِ وَالنَّبِیِّیْنَ
 دارنگ ووضوع الکتب وچای شی بالنبیین، وَاِذْ أَخَذَ اللَّهُ
 مِيثَاقَ النَّبِیِّیْنَ کِن استغراق حقیقی مراد دے او کہ عرفی بہ

نَحْمُ تَحْرِيفٌ د خاتم معنی د کونے غم دے چہ مطلب
 تے زینت رہناشت) دے یعنی حضور علیہ

السلام د انبیاء علیہم السلام بناشت دے، جواب تے دا دے چہ حقیقی
 معنی مراد اغستل تر هف محال نہ دکا نزخوچہ مجازی معنی مراد اغستل
 صحیح نہ وی او دلته خو حقیقی معنی مراد اغستل صحیح دی اد لغت
 حدیث، او اجماع دامعنی متعین کہیدہ لہذا دلته مجازی معنی اغستل
 غلط دی کہ داسے نہ وی نوبیابہ د قرآن دی لفظ معنی ہم نشی
 متعین کیدے او هر لفظ بہ د مجازا نوا وایلا تو کابہ جو رہ شی
 او حقیقت بہ ورک شی، د صوم، صلوة اور کوا تہو لومعنی بہ بدے شی
 د خانم النبیین آیت نہ پس مؤنبر د قرآن حکیم خونور نبی نہ پیش کور
کمالی دلیل :- دویم آیت، **الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ** وَاَنْعَمْتُ
 عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا لِمَا نَدَاهُ آيَةٌ ع

پہ دے آیت کن د دین دکمال اعلان ا نشو د مجازی د حدیث پہ موجب
 هغه ورخ د عرفی و، مظہری کن دی چہ دے نہ پس حضور علیہ السلام
 یو آتیا ورخے ژوند دے وور، ابن کثیر د دے آیت پہ بارہ کن لیک، چہ دا آیت
 پہ امت د تہو لونه لوئے نعمت دے، **حَيْثُ اكْمَلْ لَهُمْ دِينَهُمْ فَلَا
 يُجْتَاوِرُونَ اِلَيْهِ دِيْنَ غَيْرَهُ وَلَا اِلَىٰ نَبِيٍّ غَيْرٍ ذِيْئِهِمْ وَلِهَذَا جَعَلَهَا خَاتَمَ
 الْاَنْبِيَاءِ وَبَعَثَهُ اِلَى الْاِلْسِ وَالْحَيِّ**

امام رازی د دے آیت پہ تفسیر کن لیک، **اِنَّ الدِّيْنَ مَا كَانَ تَاقِيًا
 اَلْبَيْتَةَ بَلْ كَانَ اَبَدًا كَامِلًا كَانَتْ الشَّرَائِعُ النَّازِلَةَ كَافِيَةً فِيْ ذٰلِكَ
 الْوَقْتِ اِلَّا اَنَّهُ تَعَالَىٰ كَانْ عَالِمًا فِيْ اَوَّلِ وَقْتِ الْبَعْثَةِ بِاَنَّ مَا هُوَ
 كَامِلٌ فِيْ هَذَا الْيَوْمِ لَيْسَ بِكَامِلٍ فِي الْغَدِ وَلَا يُصَالِحُ فِيْهِ لَاجِرٌ كَانَ
 يَنْسَخُ بَعْدَ النَّبُوْتِ وَكَانَ يَزِيْلُ بَعْدَ التَّحْكِمِ وَامَّا فِي الْاٰخِرَةِ مَا يَنْ
 الْبَعْثَةَ فَاَنْزَلَ اللهُ شَيْعَةً كَامِلَةً وَحَكْمًا بِمَقَانِهَا اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
 فَالْشَّرْعُ اَبَدًا كَانَ كَامِلًا اِلَّا اَنَّ الْاَوَّلَ كَمَا اَنَّ اِلَى يَوْمٍ مُّخْصُوْصٍ وَ
 التَّانِي كَمَا اَنَّ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلِاَجْلِ هَذَا الْمَعْنَى قَالَ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ
 لَكُمْ دِيْنَكُمْ :-** دا آیت پہ لاندینو و جھو پہ خیر نبوت دلالت کوی
 را، د دین کمال پخپلہ د دے دلیل دے چہ د حضور علیہ السلام بعثت
 د تہو لونه آخر کن ا شوچہ د نبوت پہ فہرست کن ہیٹوک سبی
 باقی پاتے نشو :-

۳) د نبی ساتگ پہ دین کن د پاتے نقص لرے کولو د پارہ، یا خروخت
 پورے د چلیدہ نکو احکامو د تسخ د پارہ یا پہ دین کن د کرے شوی
 تحریف لرے کولو د پارہ وی لیکن قرآن او دین اسلام کمال دے
 پہ دے کن ترمیم او تسخ نشی کیدے او پہ **رَاِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ
 اِنَّا لَءَلْءَلٌ لِّحٰفِظُوْنَ** (ط) کن د قرآن د الفاظو او معنوبلکہ د تلفظ د

دَحْفَاظَتِ اِعْلَانِ دَعَى لِهَذَا اَدَّ تَحْرِيفِ لِرَعَى كَوْلِهِمْ ضَرُورَتِ نَشْتَه
 بَاقِي دَعَى تَجْدِيدِ اَوْتَبْلِيغِ كَارِ تَهْوُلِ اُمَّتِ نَهْ بِهْ جَمْعِ وَرَكْبَةِ شَوْبِدَعَى اَلَكِه
 فَرَمَائِي كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجْتُ لِلنَّاسِ تَامُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ
 تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ط . نُوْحُكِهْ دَعَى بِلِ نَبِي ضَرُورَتِ پَانَعَى نَشْوِهْ
 (رِس) كَجَرَعَى نَبُوْتِ جَارِي وَي نُو دِيْنِ اِسْلَامِ بِهْ نَاقِصِ پَانَعَى شَيْ اَوْدَاسِلَا
 تَهْوُلِ اِحْكَامِ بِهْ فَضُوْلِ ثَابِتِ شَيْ حُكِهْ چِهْ خُو پُو رَعَى مَسْلِمَانِ بِهْ دَعَى
 نُوِي نَبِي اِيْمَانِ رَا وُ نَبِي رِي ، نُو پِهْ قُرْآنِ ، حَدِيْثِ اَوْ پِهْ تَهْوُلِ اِسْلَامِي
 شَرِيْعَتِ دَاوُلِ نَهْ تَرَا خِرَهْ دَا اِيْمَانِ رَا وُ رُو بِا دُجُوْدِ بِهْ كَا فِرَا وُهْمِيْشِهْ
 جِهَنْمِي وَي . نُو دِيْنِ كَمَالِ بِهْ پِهْ دَعَى نَبِي اِيْمَانِ رَا وُ رُو بِا نَدَعَى ضَحْمَرِي
 اَوْ پِهْ هَفَهْ بِهْ دَا اِيْمَانِ رَا وُ رُو نَهْ بَغِيْرِ دِيْنِ نَا مَكْمَلِ بَلَكِهْ كَا لَعْدَامِ وَي ،

مِثْقَا قِي دَلِيْل

اَيْتِ دَا وَا ذَا اَخَذَ اللهُ مِثْقَالَ النَّبِيِّنَ لَمَّا اَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَ
 حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهَا وَ
 لَتَنْصُرُنَّهَا : يَعْنِي خَهْ وَخَتِ چِهْ اَللهُ تَعَالَى دَعَى نَبِيَا نُو عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ
 وَعَدَهْ وَاغْسْتَهْ چِهْ حَهْ بِهْ تَا سُوْتَهْ كِتَابِ اَوْ حِكْمَتِ دَرِ كُوْمِ اَوْ دَهْفَهْ نَهْ
 رُسُوْدِ اِيْمَانِ رَا وُ رُو رَا شِي چِهْ سَتَا سُو دَا سَمَانِي كِتَابُو نُو تَصْدِيْقِ كُوِي
 نُو تَا سُو بِهْ پِهْ هَفَهْ اِيْمَانِ رَا وُ رُو رِي اَوْ دَهْفَهْ مَدَدِ بِهْ كُوِي — دَا دَاتُو لُو
 اَنْبِيَا وُ عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ پِهْ عَالِمِ اَرْوَاحِ كِنَعَى وَعَدَهْ اَغْسْتَهْ شُو هْ وَا
 پِهْ دَعَى اَيْتِ كِنَعَى رُتْمِ جَاءَ كُوْمَ رَسُوْلٌ ، نَهْ حَضْرَتِ نَبِي كَرِيْمِ صَلِي
 اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرَادِ دَعَى اَوْ دَعَى دَعَى تَهْوُلُو اَنْبِيَا وُ نَهْ رُسُوْتِ شَرِيْفِ
 رَا وُ رُو لِ ثَابِتِي رِي چِهْ دَعَى خَبَرِ دَعَى دَلِيْلِ دَعَى چِهْ مَشِيْتِ اِلَهِي كِنَعَى
 خُو مَرَا اَنْبِيَا عَلَيْهِمُ السَّلَامِ چِهْ مَقْدَرَا وُ ، نُو هَفَهْ تَهْوُلِ دَعَى دَحْضُوْرِ
 عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ وِرَا نَدَعَى ، مَبْعُوْتِ كَرَلِ اَوْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعَى دَعَى

نَهْ پِهْ اَخْرَكِنِ رَا اَلِيْرُو دَعَى نَهْ دَا هُمُ مَعْلُوْمَهْ شُو هْ چِهْ دَعَى بَعْتِ دَعَى
 بِنْدِيْزِ بَاعْتِ نَهْ بَلَكِهْ دَعَى تَهْوُلُو پِهْ اَخْرَكِنِ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ مَبْعُوْتِ كُوِي
 دَعَى اللهُ بِهْ مَشِيْتِ كِنَعَى مَقْدَرَا وُ ،

دَعَى بَعْتِ عَمُوِي دَلِيْل

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُوْلُ اللهِ
 اَلْبَاكُمُ جَمِيْعًا اَلَّذِيْ لَهْ مُلْكُ
 السَّمٰوٰتِ وَ اَلْاَرْضِ جِ دَلَا عِرَافِ اَيَّةِ عَمَلِ اَوْ تَبْرَكِ اَلَّذِيْ
 نَزَلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهْ لِيَكُوْنُ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا (سُوْرَةُ الْقُرْآنِ
 اَيَّةِ عَمَلِ) اَوْ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ (رَسُوْمَةُ اَلْاَنْبِيَا
 اَيَّةِ عَمَلِ) دَا تَهْوُلِ دَلَالَتِ كُوِي چِهْ دَعَى كَرِيْمِ صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْتِ تَهْوُلُو
 قُوْمُو نُو اَوْ زَمَانُو دِ پَا سَرَا وُ و نُو قِيَا مَتَهْ پُو رَعَى اَنْسَانِ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ
 پِهْ اُمَّتِ كِنَعَى شَامِلِ دِي ، دَا دَلِيْلِ دَعَى چِهْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ پِسْ بِهْ بِلِ
 خُو كِ نَهْ مَبْعُوْتِ كِي رِي ، اَوْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ پِهْ مَوْجُوْدِ مَشِي كِنَعَى دَعَى بِلِ
 نَبِي رَا نُو ضَرُورَتِ حُكِهْ نَشْتَه ، چِهْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ رَا كَمَلِ اَلْاَنْبِيَا
 دِي ، لَكِهْ چِهْ نَهْرِ نَهْ پِسْ دَعَى دِي وُ بَلُو لُو اَوْ دَرِيَا بِ نَهْ پِسْ دَعَى بَرَزْ ضَرُورَتِ
 نَشْتَه ، پِهْ مَا كَانِ مَعْمُوْدًا اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ) كِنَعَى رُو جِهْ دَحْضُوْرِ
 عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعَى نَسْبِي پِلَارُو اَلِي نَفِي اَشُو هْ ، اَوْ پِهْ رُو لِكِنِ رَسُوْلِ اللهُ وَ
 خَاتَمِ النَّبِيِيْنَ) كِنَعَى دَعَى رُو حَانِي اَوْ دِيْنِي پِلَارُو اَلِي نَفِي ثَابِتَهْ مَعْلُوْمَهْ
 شُو هْ چِهْ دَحْضُوْرِ عَلَيْهِ السَّلَامِ پِهْ دِيْنِي پِلَارُو اَلِي كِنَعَى دَعَى بِلِ چَا شَرَكْتِ
 نَشِي كِي دَعَى لَكِهْ خُنْگِهْ چِهْ پِهْ نَسْبِي پِلَارُو اَلِي كِنَعَى دَرِ سَرَا هِي خُو كِ شَرِي كِي دَعَى
 نَشُو ، حُكِهْ چِهْ دِي وُ سَرِي هِي چِرَعَى دُو هْ نَسْبِي پِلَارَانِ نَشِي كِي دَعَى .
 نُو دِي وَا مَّتِ دُو هْ رُو حَانِي پِلَارَانِ خُنْگِهْ كِي دَعَى شِي ، هِي چِرَعَى نَشِي كِي دَعَى
 دُوْحِي قَبَلِي دَلِيْل : يُؤْمِنُوْنَ بِمَا اُنزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنزِلَ مِنْ
 قَبْلِكَ (سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ اَيَّةِ اَيَّةِ عَمَلِ) وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُوْلٍ

إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ آتَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ، رَسُولَ الْأَنْبِيَاءِ آيَةٌ ۲۵
 رَسْمٌ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ
 لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَالزُّمَرِ آيَةٌ ۲۳
 وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لِيَاكُلُوا الطَّعَامَ
 سُورَةُ الْفُرْقَانِ آيَةٌ ۲۰

۲۵) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ قَبْلِكَ رَسُولًا بِالْأَنْعَامِ آيَةٌ ۲۴
 ۲۷) قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ رَسُولُ آلِ عِمْرَانَ آيَةٌ ۱۸۳
 ۲۸) وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
 سُورَةُ فَاطِمَةَ آيَةٌ ۳۱

یہ دے، ایتوں کو مبارک کہنے اور یہ دے اور آیتوں کو مبارک کہنے دوحی الہی
 کا سے ذکر دے، چہ ہفتے پہ قید (قبلت) سرہ مقید کرے شوے
 دے، کچرے ما بعد کن خرومی بانوت وے نودا قید) دگمراہ کولو
 سبب و، حکہ چہ بیابہ د "ما قبل" دوحی سرہ د "ما بعد" دوحی ہم
 ذکر کول ضروری و اور مَصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ سرہ بہ دَرْمِنْ خَلْفِهِ
 ذکر ہم ضروری وے او کم ناکم، وحی، خوبہ لئ (مطلن) پرینے و
 چہ دما بعد دوحی گجائش پکن ہم پانے وے،

وَعَدَىٰ دَلِيلٌ ۙ قَالِ الَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا
 النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

سورة الاعراف آية ۷۵
 داسے نول آیتوں پہ کوموکن چہ صرف د الله اور سول پہ اطاعت د
 جنت او فلاح وعدا شوے دے، نودا دنوت د ختمید و دلیل دے وے
 کہ بل نبی را قلی ظلی وے او کہ بُرُوزِي، نوجنت او فلاح بہ د هغه پہ
 منلوهم موقوف دے، نوبیا پہ د داسے آیتوں مضمون د رست نداء وے،

بہر کیف دے نہ ہم معلومیری چہ وحی بندہ دے

حدیث او ختم نبوت

(۱)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ۖ ذَكَرْتُ هَرِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرْفُوعًا أَن مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَتِهِ فَعَمَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيُعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ هَذَا هَلَّا وَضَعْتَ هَذِهِ اللَّبْنَةَ قَالَ فَاِنَّا اللَّبْنَةُ وَانَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ ۚ
 روایت دے، چہ خما او خما نورا بد
 د انبیاء علیہم السلام مثال داسے دے
 چہ یوسرے، کور جو بر کوی او هغه
 بنا سنہ کوی مکرہ یو خنتے خائے
 پہ یو گو بن کنی پریندی، خلق هغه
 سرہ تیریزی او خوشحالی پریندی او
 وائی چہ دا یو خنتے تی وے نہ دے
 ایسے! نووے فرما نیل، چہ دغہ آخری خنتہ خہ یم او خہ خاتم
 النبیین یم:

(۲)

إِنَّ لِي أَسْمَاءَ أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ إِلَى ۚ خَمَادِيرُ نَوْمُونَهُ دِي زَا مُحَمَّدِيَم
 قَوْلِهِ وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الْكِنْدِيُّ ۚ اوزة احمدییم نردے وینا مبارک
 لَيْسَ بَعْدَكَ نَبِيٌّ رِجْزَارِي وَمُسْلِمٌ ۚ ۚ ۚ چہ زہ عاقب یم او عاقب هغه و
 چہ د هغه نہ پس بل بنی نہ وی رنجاری مشکوٰۃ شریف باب ۷۷

۳) لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عَمْرُؤُا مِثْلَ عَمْرٍؤِ بْنِ لُحَيْثٍ ۚ کچرے خما نہ پس بل بنی وے
 نو هغه بہ عمرون وور مشکوٰۃ مناقب عمرون انالہ او هامر مشکوٰۃ ۲۳۷۲

۴) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ ۙ حَضْرَتُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَزِيلٌ عَلَى
 آتِ مِثْلِي عِزَّةً لِهَرُونَ مِنْ مُوسَى ۚ اَلَا اِنَّهُ ۚ تَه ۚ فرما نیل چہ تہ خما داسے
 لَا يَنْبِيَّ بَعْدِي رِجْزَارِي وَمُسْلِمٌ ۚ لَکَ هَرُونَ عَلَيْهِ السَّلَامُ چہ د موسیٰ
 باب مناقب علی ۚ و و صرف دوصرہ دہ چہ خما نہ پس بل بنی نشتنہ

رہی گانت بنو اسرائیل تسوسہم
 الانبیاء کلماً هلك نبي خلفه وانه
 لانبي بعدى و يكون خلفاء فيكثرون
 بخارى شريف جلد ۱ ص ۴۱۹ و مسلم
 نہ پس بل نبی نشئت عن قريب كخلفاء
 كتاب الايمان

کرامو سلسلہ بہ شروع شی چہ کنو بہ وی

مرزا الیک چہ وحی اور سالت بہ ختروی مکرولات ، امامت او خلافت بہ کلہ
 نہ ختمیزی (مکتوب مرزا استشید الاذہان جلد اول ص ۷۰)

۷۰) ان الرسائل و النبوة قد انقطعنا ، سالت او نبوت ختم دے دے
 فلا رسول بعد ولا نبي (ترمذی و صحیح) : نہ پس نہ نبی نہ رسول وی ،

تحفہ بغداد مرزا ص ۱۰۷ و مرزا ازالہ اوہام کتب لیک چہ اس او نبی وحی اور سالت
 نہ قیامتہ ختم دے ، پہ آئینہ کمالات ص ۳۳ کن لیک ردا سے بہ ہجرے انشی

چہ اللہ تعالیٰ خمونہ نہ نبی علیہ السلام نہ پس بل خوک نبی کوی او وہ لیزی
 او دا بہ ہم انشی چہ سلسلہ نہ نبوت ختمیدو نہ پس بیا جاری کوی ، پہ

ہمامۃ البشری ص ۳۳ کن لیک ، چہ نہ حضور علیہ السلام دو فالت نہ پس
 وحی ختمہ شوقہ او اللہ تعالیٰ پہ دہ علیہ السلام نہ نبیا نوخاتہ کہ

حقیقہ ص ۳۳ ضمیمہ عربی کن لیک ان رسولنا خاتم النبیین و علیہ
 انقطع سلسلۃ المرسلین

۷۱) عن ابي موسى مرفوعاً انا محمد وانا احمد وانا المفقى ردوہ مسلم
 جلد دوم ص ۲۶۱ قال النوروى المفقى العاقب ، یعنی زہ آخر الانبیاء ہم

۷۲) ابو نعیم فی الحلیۃ عن ابي ذر مرفوعاً : ہر وہی نبی آدم علیہ السلام
 یا ابا ذر اول الانبیاء آدم و آخرہم محمد ، او آخر محمد صلی اللہ علیہ
 و سلم دے ابن ہجر بہ فتح الباری کن دے حدیث نہ صحیح و بیلی وی ،

مرزا پہ حقیقۃ الوحی ص ۱۰ کن لیک ، او کہ تولونہ آخرے محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم پیدا کرو ، چہ خانم الانبیاء او ختمہ الرسل دے
 ۷۳) عن ابي امامة مرفوعاً انا آخر
 الانبياء و انتمم اخرا الامم : آخر الامم یعنی (ابن ماجہ)
 ۷۴) عن ابي هريرة رضي الله تعالى
 مرفوعاً ليس يبقى بعدى من النبوة : یعنی خاتمہ پس بہ سوا کہ رہنبتیا بونو
 الا الرؤيا الصالحة (نسائی و ابوداؤد) : بلدیج برخہ پاتے نشی ،

دارنگ رانا آخر الانبیاء و مسجدی آخر المساجد مسلم جلد
 اول ص ۳۳) و فی البراز و مسجدی آخر مساجد الانبیاء ، یعنی زہ

آخری بنی یم او خاتمات کہ انبیاء علیہم السلام کہ جمہا تو نوخاتہ دے
 دارنگ د دو سوو نہ زیات احادیث کہ ختم نبوت بارہ کن موجود کہ

او پہ دے عقیدہ قائمہ شویدا ، کہ قرآن پہ ہجرت آیت او کہ احادیثو پہ
 ہجرت حدیث کن نہ نبوت کہ سلسلہ جاری کولو خبر نہ دے و رکبے شوے

نہ کہ صحابہ کرام و نہ کہ تابعین و تبع تابعینو ، نہ کہ دوی نہ پس زمانہ
 سوا کہ مرزا د چا کہ عقیدہ پاتے شویدا ، پہ دا سے صورت کن بعض

قیاس نہ غلو او انوی تراشلی تا ویلونیسہ کہ نبوت جاری کولو عقیدہ
 پیدا کول کہ عقل او دین نہ کہ محرومی خومرہ غت دلیل دے ،

اللهم احفظنا من هذه الشقاوة :
 ختم نبوت او اجماع امت

ابن خلدون لیک ، چہ پہ دے امت کن رو مبئی اجماع ، نہ نبوت
 دعویہ کولو پہ وجہ کہ مسیلمہ کذاب پہ کفر او قتل انشوقہ او کہ ہفہ

نورے خرا بنی صحابہ کرام و نہ کہ ہفہ کہ قتل نہ پس معلومہ شوے
 او دفعہ رنگ بے اختلا فہ اجماع صدی پہ صدی کن نبوت د دعویہ دار

پہ کفر، ارتداد اور قتل باندے جاری دہ او پہ دے کیں د تشریحی
 او د غیر تشریحی نبوت ہیج تفصیل نہ دے پستے شوے۔ خاتم النبیین
 للشیخ الأئود ص ۳۰۳، علامہ قاری شرح فقہ اکبر مجتہباتی ص ۱۰
 کہنے لیکے دَعُوَى التَّبَوُّةِ بَعْدَ بَيِّنَاتٍ كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ، دغه رنگ د تفسیر پہ
 عاموکتا بونو، د حدیثو پہ شرحو او د حلیمہ کلام پہ کتا بونو کیں د مدعی نبوت
 پہ کفر د اجماع اُمت نصریح شوبدہ :-

ختم نبوت اور دلالت

د الله نه بغیر د هر خیز شروع او ختم بدل دواہ ہ وی د نبوت ہم
 شروع او ختم بدل ضروری دی، د انسانی ژوند او مہمی زمانہ د ماشوم والی
 وک، رور و انسانی عقل کینے اضافہ کیدلے لکہ ځنگکچہ د ماشوم والی دوخت
 لباس د ماشوم د بدن و دے پہ جو رہ بد لیزی۔ د خاتم الانبیاء علیہ
 السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور دہ مکملہ شوہ نو د غروخت
 انسان تہ د کامل شریعت او نبوت غونداے نعت عطا کولو ضرورت وو
 چہ قرآن پہ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ سرہ د شریعت کاملہ عطا
 کولو اعلان اکرو، اَوَاكَا مَخْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ كَرِيْمًا لَّهٗ لِحْفِظُوْنَ سرہ
 د دین او شریعت د حفاظت ہم اعلان اُشودے لہ پارہ چہ انسان د بل
 نبی د راتلونہ پہ مستقبل کیں بالکل بے طبع شی، حکم چہ تکمیل دین او
 حفاظت دین دواہہ شویدی د کوم د پارہ چہ د نبی د راتلو ضرورت وی
 تبلیغ خود اُمت او د علماء کرامو کار دے چہ د هف د پارہ د نبی ضرورت
 نشته لکہ قرآن کیں دی، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرَجَتْ لِلنَّاسِ تَامِرُ دَن
 بِالْمَعْرُوفِ وَانْتَهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، اَوْ لَتَكُنَّ مِّنْكُمْ يَدٌ عُوْنٌ اِلَى
 الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ او د مثال پہ دل
 اُمت د تبلیغ فریضہ پہ قول د اکثر سمنیو یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰) لکہ هندوان مسلمانان کول، ادا کرہ ر نقش حیات
 تاریخ اسلام د دے کواہ دے چہ حضور علیہ السلام د خپل وصال نہ پس
 تقریباً یوںک یا پاؤ باندے لگ مسلمانان پرینی و و اون نوی کرورہ
 مسلمانان دی، چہ د اُمت پہ تبلیغ مسلمانان شول، نو دا خو
 با معقول کار دے چہ اُمت پہ کوششونو او تبلیغ سرہ د نوی کرورہ مسلمانان
 پہ دینا کینے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او پیا د ہم د کوم یونبی تلل
 ضروری وی چہ دے کرورہ و نو مسلمانان نو تہ کافر اوائی او یوازے یو خو
 خریدانو او چیلہ کانو تہ مسلمانان اوائی گو یاد دہ راتقل د کافرانو
 سلما نانو کو د پارہ نہ بلکہ د مسلمانانو کافر نو د پارہ دی فَيَقِيْمُوْهُمْ

د مرزائی و سوسو جواب

د نبوت مسئلہ دا سے بنیا دی دہ چہ د کفر او ایمان پہ منج کینے د فوق
 او ستونکی پو لے کار و رگوی، هر کله چہ مرزا ایا نو د نبوت جاری سانو
 د مسئلہ د قرآن، حدیث، اجماع اُمت، صحابہ تابعین، فقہاء، متکلمین
 و د محمد ثبوتہ خلاف بیاموندہ نو خپلو پینورا تپنلو کو د پارہ ئے دیو خو
 کشفینورچ پہ مبہمو عبادا نو نو دا نرہ اکرہ اگر چہ پہ نور و حایونو کیں
 ئے همدغه مصنفینورچ پہ خپلو صریحو عبار نو نو دا حقیقت صفا بنکارہ
 رے دے خوشودا پورہ کول ہم یولو ئے مرض دے چہ هف نہ د خلاصیدا
 س د چانه رسی نو دا و سوسے او دلیونہ مؤینو بنکارہ کو و اور سرہ
 دے جو ابونہ ور کو و :-

پہ حضرت عائشہ مرزائی افتراء

مرزبان وائی چہ حضرت عائشہ رض فرمائی لیلی دی مَوْلُوْا اِنَّهٗ خَاتَمُ
 النَّبِيَّاتِ وَلَا تَقُوْلُوْا لَآ نَبِيَّ بَعْدَہٗ، دا حدیث پہ د مرزبان کتبی د خاتم
 نبیین د آیت تشریح د پارہ، او د مجمع البحار پہ قلملہ کیں پہ مست

شسته خواصی عبارت بل شان دے چہ مرزا یا نو بکین ددو کے د پار
گپ گوت کرے دے، دالفظ صدیقہ رضہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام یہ
سلسلہ کن ارشاد فرمایے دے رَا صُكَّهَا فِي حَدِيثِ عِيسَى اَنَّهُ يَقْتُلُ
الْبَخْتَرِيَّ وَيَكْسِرُ الصَّلِيبَ وَيَزِيدُ فِي الْخَلَالِ اَنْ يَزِيدُ فِي خَلَالِ نَفْسِ
بَانَ يَتَزَوَّجُ وَيُولَدُ لَهُ وَكَانَ كَمْ يَتَزَوَّجُ قَبْلَ رَفْعِهِ اِلَى السَّمَاءِ
فَزَادَ فِي الْهَبُوطِ فِي الْخَلَالِ فَيُحْيِيَنَّ يَوْمَ مِنْ كُلِّ اَحَدٍ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
وَيَنْتَقِنُ اَنَّهُ بَشَرٌ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا اَنَّهَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ وَ
تَقُولُ اِلَّا نَبِيٌّ بَعْدَكَ، ددے پورے عبارت نہ معلومہ شوے چہ
صدیقہ رضہ فرماتے چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ خستہ
نہ ورا نہ دے نکاح نہ وو کرے آسمان نہ را کوزیدانہ پس بہ نکاح کو
اولاد بہ لے ہم کیسری او پہ حلالو کن د اضافے مطلب ہم دادے د
خوردی او صلیب پرستی خاتمہ بہ اگری او بتول اهل کتاب بہ ددہ بہ
او بشریت ایمان او یقین را وری نو پہ دے وجہ حضور علیہ السلام تہ
الا نبیاء وائی لیکن لا نبی بعدک کہ دے بنیاد دے دایمی چہ حضرت
علیہ السلام د آسمان نہ دراکوزیدانہ انکار اگری، د هغوی، بنکار
مقصد داؤو، چہ حضور علیہ السلام خاتم الانبیاء ہم دے او د هغه نہ
بل نوے نبی نشی جو رہے دے درومی جو رہی نبی حضرت علیہ السلام
رانلود انکار دہا زہ دالفظ ماہ استعمالی، حکم چہ صدیقہ رضہ
د نوی نبوت د نفی قائلہ دہ مسند احمد جلد ۱ ص ۱۲۹ کن صدیقہ
حضور علیہ السلام نہ مرفوعا روایت کریدے (لا یبقی بعدی من النبیین
اِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ وَالرُّؤُیَا الصَّالِحَةُ، جو روایت د عائشہ رضہ مجهولہ
ہم دے

پہ حضرت علی دروغ تہرل

داچہ حضرت علی د حسیبوا استاد ابو عبد الرحمن السلمی نے و تیلی روایت

روایتہ رخاتمہ، پہ زور لولوہ۔ ددے جواب بنکار دے چہ حضرت علی
بہ یزد راجح قرأت د زور والہ و او موزو ہا ندا ہے پہ دیلو نویان کہہ
دے چہ دے معنی بہ لحاظ دفتح او کسرے فرق نشتنہ پچیلہ حضرت علی رضہ
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری او مسلم کہنے شتہ چہ اَنْتَ
مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى اِلَّا اَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي
پہ شیخ اکبر د دروغ تہرل
داچہ شیخ اکبر د ولی د پارہ نبوت ثابت کریدے، جواب دادے چہ د
موفیاً ورم پہ اصطلاح کن د نبوت لغوی معنی اِبْنَاءُ عَنِ الْغَيْبِ
مطلقاً و حياً اَوْ الْهَامَا، هغوی وحی نہ شرع او الہام نہ غیر شرع وائی
روندی ہے خوشی اکبر د دامنی چہ د شرعی نبوت دروازہ بندہ دہ لکہ
پہ فتوحات مکیہ جلد ۲ ص ۲۵۶ کن لیکے: اِنَّ الرَّؤْيَا جُزْءٌ مِنْ اَجْزَاءِ
النُّبُوَّةِ فَبَقِيَ لِلنَّاسِ فِي النُّبُوَّةِ هَذَا وَغَيْرُهُ وَمَعَ هَذَا اِلَّا يَطْلُقُ اسْمُ
النُّبُوَّةِ وَلَا النَّبِيَّ اِلَّا عَلَى الْمَشْرِعِ رَاجِحٌ صَاحِبُ الرَّؤْيَى خَاصَّةً اَوْ مَن
بَقِيَ لِيكِي، فَمَا تَطْلُقُ النُّبُوَّةُ اِلَّا لِيَنْ اَلْصَّفِ بِالْمَجْمُوعِ فَذَلِكَ النَّبِيُّ
تِلْكَ النُّبُوَّةُ حُجِرَتْ عَلَيْنَا وَانْقَطَعَتْ، او ہر ددہ نہ پۂ البواقیت
جسٹہ طبع مصر کن نقل دی، هَذَا اَبَابٌ اُعْلِقَ بَعْدَ مَوْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ لَا يَفْخُحُ لِاَحَدٍ اِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِكِنْ بَقِيَ لِلرُّؤْيَا وَرَجِحٌ اِلَّا لِهَامِ
الَّذِي لَا تَشْرِيحُ فِيهِ :

پہ امام غناب دروغ تہرل

داچہ پہ مجد المحيط جلد دریم ص ۲۱۴ امام غناب پہ حوالہ داخبرہ
موجودہ دہ چہ پہ ارباب اطاعت کن بہ نبی د نبیا نو سہ شامل وی
جواب دادے چہ دے نہ مراد دہومبئی انبیاء علیہم السلام وی حکم
پہ امام موصوف د ختم نبوت نصیرم کریدے لکہ چہ د ختم نبوت مطلب

داسے بیا نبوی، اَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ أَيْ تَمَّتْهَا بِحَيْثُ
پہ جلال الدین رومی دروغ تزل: قولی،

فکر کن در راه نیکو خدمت

تا نبوت یابی اندر امت!

دے نبوت مقصد ہنغہ قریب الہی دے چہ کہ نبوت دنیض نہ
حاصلیزی اصل نبوت ترمطلب نہ دے حکم چہ رومی پچپلہ کہ
ختم نبوت قائلہ دے، لکہ دفتر پنجم کتب یکی: ع

بارسول الشدرسالت راتمام

تو نمودی پچوشیس بے غمام

اوپہ خلورم دفتر کتب یکی ع

این ہسمہ افکار کفران زادشان

چون در آمد سید آخر زمان

پہ علامہ قاری دروغ تزل

پہ موضوعات کبیر مشہ کتب دا حدیث، لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ لَكَانَ
نَبِيًّا قُلْتُ مَعَ هَذَا أَيْ الضَّعْفُ لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ وَصَارَ نَبِيًّا وَكَذَا
لَوْ صَارَ عُمَرُ نَبِيًّا لَكَانَ مِنْ أَنْبَاءِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَعِيسَى وَخُضْرَاءَ
وَالْيَاسِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَلَا يَنْتَاقِضُ قَوْلُهُ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ إِذَا مَعْنَى
لَوْ يَأْتِي نَبِيٌّ بَعْدَهُ لَا يَنْسُخُ مِلَّتَهُ وَكَمْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِهِ،

دے جواب دادے چہ کہ ابراہیم او عمرہ نبوت کہ دے،

ہم نوہ حضور علیہ السلام پہ وخت کتب بہ وونہ چہ کہ حضور علیہ السلام

نہ دستور مانہ کتب کچرے عیسیٰ، خضر او الیاس علیہم السلام را حی
نوغہ پخوانی (روان دینی) پیغبران دی نوی ندی او چہ را حی نو کہ امتی
پہ حیثیت بہ را حی، پچپلہ علامہ قاری رحمہ اللہ تعالیٰ پہ شرح شمائل
باب اول ص ۳۳ کتب فرمائی دی،

أَنَّهُ خَتَمَهُمْ أَيْ جَاءَ الْخَيْرُ هُمْ فَلَا نَبِيَّ بَعْدَهُ أَيْ لَا نَبِيًّا أَحَدٌ بَعْدَ فَلَا
يُنَافِي نَزُولَ عِيسَى مُتَابِعًا لِشَرِّعَتِهِ مُتَمَدًّا مِنَ الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ
رَوَقَالَ فِي الْمُرْقَاتِ جَلَد ۳ ص ۳۳ الْمَقْفِيُّ مَنْ قَفَا شَرًّا إِذَا نَسَعَهُ
يَعْنِي أَنَّهُ أَخَذَ الْأَنْبِيَاءَ الْأُولَى عَلَى الْخَيْرِ هُمْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ وَقَالَ
فِي شَرْحِ الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ الْمُجْتَبَى ص ۳۳ وَدَعَا النَّبُوَّةَ بَعْدَ نَبِيِّنَا
كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ،

دغہ رنگ حدیث در کوعاش ابراہیم لکان نبیًا دا بن ماجہ روایت

دے چہ یہ کتب ابو شیبہ ابراہیم بن عثمان ساقط راوی دے رتہذیب

التہذیب صحیح حدیث بخاری داسے دے کوقصی ان یكون بعدا

محمدا نبی عا ش ابنته و لیکن لا نبی بعدا

پہ امام ربانی مجدد الف ثانی باندروغ تزل

دا امام ربانی پہ مکتوبات جلد ۱۱ مکتوب ۱۱ کتب الیکل

حصول کمالات نبوت مرتابان را بطریق تبعیت و دراشت بعد از بعثت خاتم الرسل

علیہ و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوٰۃ و التحیات منافی خائیت اونیت،

لَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرَدِّينَ ۵، مرزا یانود دے عبارت نہ دے تا بتولو کوشش کریں

چہ امام ربانی رد کہ نبوت جاری پاتے کید و قائل دے، خود اسے نہ دے

مغوی مطلب کہ بعضوا جزاؤہ نبوت کمالات حاصلول دی، نہ چہ قول

کمالات کہ نبوت یعنی نبوت شرعی، حکم چہ امام موصوفہ پچپلہ دویم دفتر

۱۳۳ اومہ حصہ مکتوب ۱۱ کتب دا اهل السنۃ و عقائد وہ بارہ کتب یکی

و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسیٰ علیہ السلام کہ نزول خواہد نمود عمل بشریت
 او خواہد کرد و بعنوان اُمت او خواہد بود، او در ترمذ حصہ ششم ص ۳۵ و ۳۶
 مطبوعہ امرتسرنجی کلان کہنے یکی، اول انبیاء آرم علیہ السلام و آخر ایشان خاتم
 نبوت نشان حضرت محمد رسول اللہ است و عیسیٰ علیہ السلام کہ از آسمان نزول خواہد
 فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود، داہنول بیان دہم زمانہ ایت خلاصہ
 دے، دختہ نبوت نہ علاوہ اپہ دے کہن د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول
 د آسمانہ ذکر دے، او کہ یوحنا د متعلق مرزا پچھلہ پہ "شہادۃ القراء
 کہن یکی، داوینا چہ مجید د بانندے ایمان را و پرل فرض نہ دی او پر بدل دی
 انحراف) حکمہ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ
 پہ شاہ ولی اللہ دروغ تزل

پہ تفہیمات الہیہ جلد دویم ص ۲۴۷ تفہیم شاہ صاحب لیک
 ختم بہ النبیین آئے لا یوجد من یا مرہ اللہ سبحانہ بالتشریح
 علی الناس، دے عبارت نہ مرزا یا نو دا مطلب را بشکل چہ د
 علیہ السلام نہ پس صرف شرعی (تشریحی) نبوت بند دے، حالانکہ
 تشریح شاہ صاحب در پچھلہ پہ تفہیمات جلد دوم ص ۲۴۷ کہن کریہ
 فرمائی، وَ صَارَ خَاتَمَ هَذِهِ الدَّوْرَةِ لَا یُکِنُّ اَنْ یُّوجَدَ بَعْدَ
 نَبِیِّ، او بیجا جلد ۱ تفہیم ص ۲۴۷ کہن یکی، مُحَمَّدٌ صَلَّى
 عَلَیْہِ وَسَلَّمَ خَاتَمَ النَّبِیِّیْنَ لَا نَبِیَّ بَعْدَہُ وَ دَعْوَتُہُ عَامَّةٌ لِجَمِیْعِ
 الْاَنْسِ وَالْجِنِّ وَ هُوَ اَفْضَلُ الْاَنْبِیَاءِ بِهَذِهِ الْخَاصَّةِ وَ بَعْوَا
 اٰخَرٰی وَقَالَ فِی حُجَّةِ اللّٰہِ فِی حَیْثُ بَدِءَ هَذَا الْاَمْرِ نُبُوَّةَ اَلْفِ
 فَالْنُبُوَّةُ اِنْقَضَتْ بِوَفَاةِ النَّبِیِّ عَلَیْہِ السَّلَامُ
 وَ اِخْلَافُہُ لَا سَیْفٌ فِیْہَا یَمْتَلِئُ عُثْمَانُ وَ اِخْلَافُہُ

بِشَہَادَةِ عَلِیِّ کَرَّمَ اللّٰہُ وَجْہَہُ وَ خَلِیْعِ الْحَسَنِ، او پہ دے فارسی ترجمہ
 د خاتم النبیین کہن بیالیکی، نیست محمد بدر بیچ کس از مردمان شما و لیکن
 پیغمبر خدا و محمد پیغمبران یعنی بعد از اوے هیچ پیغمبر نباشد،

پہ مولانا محمد قاسم دروغ تزل

مرزا یا نو مولانا محمد قاسم رح نہ دختہ زمانی انکار منسوب کریدے
 حالانکہ ہغوی، پچھلہ فرمائی، کچرے اطلاق او عموم شتہ نو خاتمیت
 زمانی ثابت دے کچرے دا سے نہ وی نو د خاتمیت زمانی لزوم منل
 دلالت التزامی خاتمیت ثابت دی، بل خواہد نبی علیہ السلام دا قسم تصریحاً
 رَأَيْتُ مَنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى اَلَا اِنَّكَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، چہ پہ
 ذکر شوی، طرز د لفظ خاتم النبیین، نہ ما خود دی، پہ دے باب
 کہن کافی دی، حکمہ چہ دامضمون تو اثر نہ رسیدے دے او پہ دے
 دامت اجماع ہم دے، اگرچہ الفاظہ "لَا نَبِيَّ بَعْدِي"، پہ سند متواتر
 منقول نہ دی، نو د الفاظہ عدم تواتر با وجود التواتر معنوی
 پہ دایمہ دی، لکہ د فرضہ د رکعاتو نو د شمیر تواتر چہ منکرے کافر د
 دارنگ د دے، "لَا نَبِيَّ بَعْدِي"، منکرہم کافر دے، پہ تحذیر الناس
 ص ۲ کتب خانہ امداد یہ، او پہ مناظر عجیبہ ص ۳۷ کہنے لیک خاتمیت
 زمانی خپل دین او ایمان دے البتہ د ناحق تہمت خہ علاج نشتہ

پہ مولانا عبدالحی دروغ تزل

مولانا موصوف پہ "دافع الوسوس فی اثرا بن عباس" ص ۳۲ کہن لیک
 دی، رد اہل سنت علماء ہم دا خبرہ ہنکارہ کوی، چہ د نبی علیہ السلام پہ
 زمانہ کر، سالت کہن چھو کہ نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے
 کوم نبی چہ پہ د زمانہ کہن داعی، نو ہفہ بہ د شریعت محمدی تابع دی
 نو پہ ہر تقدیر بعثت محمدیہ عام دے، جواب دا دے چہ دا

مضمون دترمیکہ ک نور و طبقوا و ک هغوی د انبیاء متعلق دے لکہ ک دے
وضاحت پہ «ر زجر الناس» صکتہ کن چہ دوی کرے دے، ختم نبینا
حقیقی بالنسبة الے انبیاء جمیع الطبقات یعنی آتہ لکم نعت النبوة
لاحد فی طبقہ، او مجموع الفتاوی جلد اول ص ۹۹ کن مولانا مصروف
لیکی «قال ابو سکر فی التمهید اعلم ان الواجب علی کل عاقل ان
یعتقد ان محمدا کان رسول الله والآن هو رسول الله وکان
خاتم الانبیاء ولا یجوز بعدہ ان یكون احدا نبیا ومن ادعی النبوة
فی زماننا یكون کافرا» دداسے بناکارہ خبر و کولو با وجود ک
داو تیلی شی، چہ دے دے د ختم نبوت منکر و!!!

ختم نبوت د علامہ اقبال رح پہ نظر کن

۱) لیکی چہ «قادیانیت د یهودی مذہب چر بہ دے، حبا پہ
نزد بھائیٹ د قادیانیت نہ زیات مخلص دے، حکمہ چہ بھایان
بنکارہ د اسلام مخالف دی، لیکن قادیان د اسلام خواہم اصول
ظاہری طور قائم ساتی مگر پہ پتہ د اسلام د روح او مقاصد
مہلک دی، د قادیانی فرتے د خدا ئے داسے تصور چہ ہفہ حایس
دے، او ہفہ سرہ د دشمنانو د پارہ بيشمیرہ زلزے او بیماری
او دوی د نبی پہ بارہ کن داتخیل چہ ہفہ مجوسی وی او دوی
عقیدہ چہ ک مسیح روح کن تسلسل دے رہ ہرہ زمانہ کن بیل بیل
صبح راتے شی د آیونہ و وچہ بس ختم شو (العیاذ باللہ مترجم)
داتولے عقیدے داسے دی چہ د یهودیت عناصر لری گویا کہ دا تخیر
یہودیت طرف تہ واپس بوتلل دی، حرف اقبال رح ص ۱۱۱ مرتبہ
لطیف احمد شروانی

۱) پہ اسلامی ایران کن د مؤبدانہ اثر لاندے ملحدانہ تخریک

اوجت شول او هغوی د بروز، حلول او ظل وغیرہ اصطلاح کانے
دے لہ پارہ روانے کرے چہ پہ کن دتناسخ تصور پت کرے شی،
د دے اصطلاح کانورڈا نول، پہ دے وجہ ضروری و وجہ د مسلمانانو
پہ زرو نوا اول وارید انہ لگی تر دے چہ د مسیح موعود اصطلاح ہم
اسلامی نہ دے بلکہ اجنبی دہ چہ شروع ئے ہم د دے مؤبدانہ تصور نہ
شویدہ، حکمہ چہ د اصطلاح کانے مؤبدانہ د اسلام د ہومی دور
پہ تاریخی او مذہبی کتابون کینے نہ ملاد پزی»

رحرف اقبال، ص ۱۲۳ و ۱۲۴

۳) قادیانی تولے د اسلامی یووالی د دشمن دے مسلمانان د ہفہ تخریک

پہ معاملہ کن دیر حشاس دی، کوم چہ د هغوی د یووالی د پارہ خطرناک
وی، چنانچہ ہر یودا سے مذہبی جماعت چہ پہ تاریخی طور، خود
اسلام سرہ تہری وی، لیکن خپل نبیاد پہ نوی نبوت ابردی، او دوی
پہ الہامو تو اعتقاد نہ لرونکی ہول مسلمانان دوی کافر یولی دا
خو مسلمانان د خپل یووالی د پارہ خطرہ کنری حکمہ چہ اسلامی یووالے
پہ ختم نبوت مضبوط پزی :- (رحرف اقبال ص ۱۱۱) مرنرا محمود
خلیفہ دوم پہ آئینہ صداقت ص ۳۵ کن لیکی، ہر ہفہ مسلمان چہ د
حضرت مسیح موعود پہ بیعت کن شامل ندے نو ہفہ کافر دے د اسلام
د دائرے نہ بھر دے، اگر چہ ہفہ د مسیح موعود نوم ہفہ نہ وی اور پتہ
(۲۴) حہ پہ دے ہفہ شک شبہ نہ لرم چہ دا احمدیان د اسلام
او د ملک دوار و غدا اراں وی رد اقبال رح خط د جواہر لال پہ نوم، ختم
زارہ خطونہ، حصہ اول ص ۲۹۳ مرتبہ جواہر لال مطبوعہ جامعہ ملیت
نولے پہلے اندیاں

۵) حبا پہ رائے کن د قادیانیا نو صرف دوا لارے دی چہ با خود

خیلو روبرو تقلید اُکری او یا د ختم نبوت تا ویلونه پریزیدی او هغه د خپل پوره مفہوم سره قبول کړی، کدوی دانوی تا ویلونه صرف په دے غرض دی چه ددوی شپږ د اسلام په حلقه کښی وی چه سیاسی فائده واخلی ر حریف اقبال ص ۱۳۶-۱۳۷

۶) خما په رائے کښ حکومت د پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیاں یو بیل بوتلے اُمینی چه دا به د قادیانیا نو د پالیسی عین مطابق وی او مسلمانان به هم دروا دارئ داسے معامله کوی که څنگه چه پورو مذهبونو سره کوی، اودا د قادیانیا نو د پالیسی مطابق څکه دی چه د دویم خلیفه مرزا بشیرالدین پخپله خطبه په حواله د الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ حضرت مسیح موعود فرمائی، چه د هغوی (د مسلمانانو) اسلام بیل او څو بنز اسلام بیل دے، د هغوی خدا ښه بل او څو بنز بل دے، د هغوی بل او څو بنز صحیح بل دے دغه رنگ څو بنز په هره خبره کښ اختلاف دے، :

۷) د علامه اقبال انگریزی حکومت ته مشوره، په نوی دستور کښ د اقلیتونو د تحفظ خیال ساتلے شوے، دے خما په خیال کښ قادیانیاں به د حکومت نه د جدا کید و په مطالبه کښ وړاندے والے نه کوی خوملت اسلامیہ د دے مطالبے پوره حق لری چه قادیانیاں د جدا کړے شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منله نو د مسلمانانو به شک وی چه حکومت د دے نوی مذهب په جدا کولو کښ ډیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ د سیکمانو د جدا کید و د مطالبے انتظار اُ نکرو اُس د قادیانیا نو د دے مطالبے ولے انتظار کوی حریف اقبال ص ۱۳۷ باندے علامه اقبال لیکي، په غوغ کښ قطع تعلق په نکاح او نورو معاملو کښ د مسلمانانو نه بائیکاټ او د ټولونو ډیر زیات دا اعلان چه د نیائے اسلام کافر ده، اودا د اسلام نه دومر

زیات لری ده څومره چه سیکمان به د هندوانو نه لرے نه وی څکه چه سیکمان او هندوان خو خپل مینځ کښ و دونه کوی، هر کله چه قادیانیاں په مذهبی، معاشرتی معاملو کښ ځان جدا کړی، نو په سیاسی ډول مسلمانانو کښ د شامل پاتے کید و د پاره ولے پریشانوی ارفخرا اقبال ص ۱۳۷

۸) پابندی په باغی جماعت لگول پکاردی، علامه اقبال انگریزی حکومت نه لیکلی دی، کچرے دیو تو مریو والے په خطر ه کښ وی نو هغه د پاره سواد د بل علاج نشته چه هغه د عنادی ټولونو په خلاف مدافعت اُ کړی، اُس سوال دادے چه د مدافعت طریقه د څر وی! هغه دا ده چه اصل ټولی ته د دوا دارئ تلقین اُ کړی حالانکه د هغوی یو والے په خطر ه کښ وی او باغی ټولی ته د هغه تبلیغ پوره اجازت وی کوم چه دروغو کښ کښولونه پک پک وی ا حریف اقبال ص ۱۳۷

زلا وایم چه د مرزا دایو کښل د کورونو کښولونه زیات دی کوم چه هغه په ایښه کمالات ص ۱۳۷ کښ لیکلی دی چه څوک مانه مښی او خما د دعوے تصدیق نه کوی او ایمان پر نه را و لری نو هغه ټول د زنا اولاد دی،

قیامت، معاد او مجازات د اعمالو د قیامت نومونه

د کوم څیز نومونه چه گنړی نو دا د هغه د لوڼے والی دلیل دے، دا لله تعالیٰ نومونه گنړدی دا هم د الله تعالیٰ د لوی شی دلیل دے، امام سیوطی رح پښه ورسا فرقة فی امور الاخره، کښ د قیامت آتیا نومونه ذکر کړیدی رصت مطبوعه کاشی رام لاهور) موبز په هغه کښه بنکاره مشهور نومونه ذکر کوو

۱- السَّاعَةُ

قیامت دانومله دُوُو و جهودے، یوله دے و جھے چه قیامت به ناگهانہ لائی، لکه چه یو کینتہ تیریدون

پس ناگهانہ چه دویمہ کینتہ لائی، او دویمہ له دے و جھے چه قیامت کنی داوینوا آخرینو حساب به پہ لبز وخت مثلاً یو کینتہ کنی ختم شی اوهم دامعنی دَرُ سَرِيعِ الْحِسَابِ دے اوهم دامعنی د حضرت علی رضی

منقول دے، إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ

۲- الْقِيَامَةُ

یوم القیامتہ دے سورۃ ال عمران آیة ۱۸۱ دے نوم و جھ دا دے چه دے معنی ادریدال دی، او په دے ورخ بہ بتول خلق ملائکے او روح بہ دے الله په ممکن ترهغه وختہ ولا پروی تزکومے چه

الله تعالی جل شانہ اُغواہی۔

۳- الْقَارِعَةُ

قرع زبره درزدلواو پچولوتہ ویلے شی، ددے ورخ د ویرے نہ بہ ہم زہونہ دکر زبیری او کچیری،

الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ،

۴- الْحَاقَّةُ

دادحق، نه ماخوذ دے، ددے نوم مطلب دابنودلی چه دا ورخ حقد دے او په دے کن د شک شیہ خمر کنجائش نشته، الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ؛

۵- الْوَاقِعَةُ

دا دَرُوقِع، نه ماخوذ دے مطلب دا چه ددے بتواتع کیدو کنی شی شک نشته بلکہ دا خاتما واقع کیدو کنی حقیقت دے را دَلُو قَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لَوْ قَعْنَهَا كَاذِبَةٌ (د غشی) معنی پتبول دی، ددے ورخ له هیبتہ بہ زہونہ پتا شی او خلق بہ او ترشی هل اَشْكُ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ،

۷- الزُّزْفَةُ

در آنرف معنی نزدے کیدل رازف الثئی قَرَب، اود اورخ د حقیقت په اعتبار سہ نزدے دے حکم چه

خاتما راتلونکے خیز نزدے وی او تلو کنے خیز لری وی، بلہ دا چه مرگ د قیامت دروازہ دے او مرگ نزدے دے رازفِ الزُّزْفَةُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ،

۸- يَوْمِ التَّغَابُنِ

غبن تکی اودو کے تہ وائی، پدے ورخ بہ دا بنکاره شی چه په دیا کن کوم خلق په دو کہ کنی چه د عمر عزیز قیمتی برخه تی په کومو مفیرو خیزونو کنی تیرہ کرے اود کومو قیمتی صلونونہ محرومہ وو، ذلِكَ يَوْمِ التَّغَابُنِ؛

۹- خَافِضَةٌ

ذلیلہ کوونکے ورخ چه دین نہ آوری دالی خلق بہ په دے ورخ په جہنم کنی په دیرلانده ذلت کنی وی

۱۰- رَافِعَةٌ

اُچتوونکے ورخ کومو خلقو چه د دنیا په ژوند کنی د دین غمخوری کربدے هغوی بہ په دے ورخ د جنت په لور و اُچتور د شهنشاهیت مقامونو کنی وی، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ،

۱۱- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

ددے معنی لویہ هله کلمه دے او د قیامت نہ بلہ زیانہ شی هله کلمه نشته چه په دے کنی بہ دتولوانسانانو د قسمت ابدی فیصلہ کیری، فَاِذَا جَاءَتِ الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر لشر د انسانی ژوند د بیرہ ضروری خانگہ دے چه په دے خوائی خوشحالی او تباہی دارومدار دے اود قیامت په باره کنی درے خیزونہ د غور فکر جو کرے دی،

۱۲- قیامت وجودے چه دامو بنزد قیامت صورت نہ وائی،

۱۳- قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو بنزد قیامت نوم تہ وائی،

در آنرف معنی نزدے کیدل رازف الثئی قَرَب، اود اورخ د حقیقت په اعتبار سہ نزدے دے حکم چه

خاتما راتلونکے خیز نزدے وی او تلو کنے خیز لری وی، بلہ دا چه مرگ د قیامت دروازہ دے او مرگ نزدے دے رازفِ الزُّزْفَةُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ،

۸- يَوْمِ التَّغَابُنِ

غبن تکی اودو کے تہ وائی، پدے ورخ بہ دا بنکاره شی چه په دیا کن کوم خلق په دو کہ کنی چه د عمر عزیز قیمتی برخه تی په کومو مفیرو خیزونو کنی تیرہ کرے اود کومو قیمتی صلونونہ محرومہ وو، ذلِكَ يَوْمِ التَّغَابُنِ؛

۹- خَافِضَةٌ

ذلیلہ کوونکے ورخ چه دین نہ آوری دالی خلق بہ په دے ورخ په جہنم کنی په دیرلانده ذلت کنی وی

۱۰- رَافِعَةٌ

اُچتوونکے ورخ کومو خلقو چه د دنیا په ژوند کنی د دین غمخوری کربدے هغوی بہ په دے ورخ د جنت په لور و اُچتور د شهنشاهیت مقامونو کنی وی، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ،

۱۱- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

ددے معنی لویہ هله کلمه دے او د قیامت نہ بلہ زیانہ شی هله کلمه نشته چه په دے کنی بہ دتولوانسانانو د قسمت ابدی فیصلہ کیری، فَاِذَا جَاءَتِ الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر لشر د انسانی ژوند د بیرہ ضروری خانگہ دے چه په دے خوائی خوشحالی او تباہی دارومدار دے اود قیامت په باره کنی درے خیزونہ د غور فکر جو کرے دی،

۱۲- قیامت وجودے چه دامو بنزد قیامت صورت نہ وائی،

۱۳- قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو بنزد قیامت نوم تہ وائی،

رسد قیامت تفصیلات مثلاً قیامت کیفیت، وزن و اعمال، حوش کوثر، پل صراط، نور، جنت اور دوزخ اور اسے نور دیر، دتو لوند روچھ بہ موہنہ، قیامت اور معاد صورت ذکر کو اور دے عقلی اور نقلی دلیلونہ بہ پیش کوو،

د معاد اور قیامت نقلی ثبوت

را، بتول آسمانی دینونہ پہ قیامت قائمید او پہ دوبارہ ژوندون متفق دی اور بتول آسمانی ملتونہ دامینی، پہ شرح مواقف جلد ۱ تم ۲۹ کتب دانتقل موجود دے، اَجْمَعُ أَهْلَ الْمِلَّةِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ خَيْرِهِمْ عَلَى جَوَارِحِ وَرُقُوعِهِ: یعنی بتول ملتونہ اور شریعتونہ متونکی خلق و حشر اجساد پہ جواز اور وقوع بانندے متفق دی۔

۳) بتول پیغمبرانو علیہم السلام قیامت خبر و رکول کریدی د کوثر چہ زیات رشتینی خلق پہ بنیاد موکبن نشته قرآن پورہ تفصیل سرہ د قیامت بیان کریدے او بیا دے پہ بارہ کتب، مَصْدِقًا لِمَا مَعَكُمْ فرمائیل دے ثبوت دے چہ قرآن د تیر شرو و آسمانی کتا بونو داصولو او عقائد و تصدیق کوی نو حکمہ داک نبوت، قیامت اور مجازات اعمال وغیرہ پہ بارہ کتب دے و مبنو آسمانی کتا بونو ہم تصدیق کوی، د قیامت نہ بی د آخرت ژوند دے نیا د ژوند نہ دیر زیات او پائیدار دے و الْأٰخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، د آخرت ژوند بہتر او پائیدار دے او بیائے اُفْرَمَائِيلَ، اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰٓئِ صُحُفِ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوسٰی دامضمون د حضرت ابراہیم اور حضرت موسیٰ علیہما السلام پہ صحیفونے موجود دے۔

د فلسفیانو د انکار تردید

فلسفیانو د حشر اجساد نہ انکار کریدے د عملونو بدلہ ہغوی ہم مہنی

خو بعضے د سعادت اور شقاوت روحانی اور بعضے دے دتا سنج پہ صورت کتبہ موہنہ بہ دے تر دید کوو، خوا اول داوا لوجہ د فلسفہ د قوانینو پہ مطابق ہم د انکار د منلو جو کہ نہ دے، حکمہ چہ دوی ہر ممکن د قدرت اور طاقت لاندے مہنی اور اظاہرہ دہ چہ حشر د اجساد د ممکن حکمہ دے چہ د حشر یوجزء انسانی روح دے، دویم د بدن ڈرے، اور دیم د بدن جو رہنت، دادرے وارہ خیزونہ ممکن دی چہ پر قدرت الہی شتہ دادرے وارہ خیزونہ د مرگ نہ و ہانندے د اللہ پہ ایجاد موجود شوی وو، کچرے دانا ممکن او متنع وے نو اول و خل بہ ہم نہ و موجود شوی دوبارہ ژوندی کیدل خوا اس عقل نہ دیر نزد دے دی د منلو د بارہ د قرآن بیان کریدی، وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْنَا وَكَهَ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی، رسورۃ الروم ایتہ عے یعنے د انسانی قدرت د قاعدے مطابق دوبارہ پیدا کول دے و مہنی خل پیدا کولونہ زیات آسان دی ہر کلمہ چہ اللہ دیر لوئے دے نو ہغہ نہ دے دوار و تخلیقونو کتب ہنغ فرق نشتمہ

دنیشیت د شتہ کولوشبہ

فلسفیان بل انکار پہ دے قاعدہ کوی چہ نیشیت سرہ خیزونہ بدلیزی مطلب د اچہ اول خیز یو وارہ ختر شئی نو دویم وارہم ہغہ شے بیانشی موجودیدے کہ وی نو ہغہ بہ بل خیزری، نو دا غلطہ دہ چہ پہ قیامت کتب بہ ہو بہو ہر ہغہ انسان بیا دوبارہ ژوندے شی، د اشبہ بالکل باطلہ دہ حکمہ چہ د اول وجود نہ مانہ یوہ او د بل وجود زمانہ بلہ نو د اولے زمانے وجود ختم شواو پلے زمانے کتب بیا موجود شتو ختر شے بدلندے او ہم ہغہ شے دے، کو مچہ روجہ و مطلب د اشوجہ دلہ نشی کیدے چہ پہ یوزمانہ کتب یوشے ختر شئی او ہر پہ دغ زمانہ کتبہ ہم دغہ شے بیا

موجود شی نودہ کن ہیج اشکال پاتے نشو چہ پہلہ زمانہ کنے دیو خیز
 بعینہ وجود کیدی ایشی او پور تہ ذکر قاعدہ ک فلسفیا نو غلطہ دہ، دا اعتراض
 خود خندا اور دے چہ اولہ زمانہ داول شخصیت جزو و، بلہ زمانہ بہ د
 بل شخصیت جزو وی ہم دہ و مہی شخصیت نہ حکمہ چہ زمانہ ک شخصیت
 جزو ہیچرے نشی کیدے ہفہ مشخصہ ندا کہ دا سے وہ نو دن سرے
 بہ ہفہ پڑونے حکمہ نہ وو چہ زمانہ بدلہ شویدا، دپوہ دپارہ یو آسان
 مثال، یوانسان پہ یوزمانہ (رڈ نیا) کن موجود مر (معدوم) کیدو سرہ
 پہ برزخ (بلہ زمانہ) کن ورگ او پہ قیامت رپہ دربیہ زمانہ کن ہم دہ انسان
 دا سے مثال لوی لکھ چہ یو سرے دلاہور نہ کراچی تہ لا رشی، زمانہ بدلہ
 شوہ مقامات بدل شو او سرے ہم ہفہ دے اول وار لا ہو کر موجود وو
 (رڈ نیا) چہ روان شو نو نہ لاہور کن وو او نہ کراچی کن وو معدوم شو
 (برزخ) او کراچی نہ چہ اُرسید و نولا ہو رکن نہ وو آخرت (دارے
 زمانے بکالے شوہ یوانسان معدوم شو او بیا موجود شو، خو ہمد غر
 انسان دے او بالکل بدل نشو، نو دا اعتراض بالکل غلط شو چہ زمانے
 پہ بدلیدوسرہ شخصیت بدلیزی کچرے دا سے وہ نو مکان پہ بدلیدو
 بہ شخصیت بدلیدو کوم سرے چہ پہلا ہو رکن وی نو ملتان تہ پہ تلو
 آو سیدو بہ دہفہ شخصیت بدل شوہ و و حالانکہ دا سے نہ کیزی،
 دویم دا چہ دیو والی دار و مدار داصلی اجزا و او د رُوح پہ یو والی دے دے
 نہ بغیر کچرے بل چہ فرق راشی نو پہ شخصیت خہ اثر نہ غور زوی، مثلاً
 کچرے دیو سری رنگ محکب سپین وو بیا گرم ملک کن پہ ہر کن کار
 کولو سرہ دہفہ رنگ کہ تور ہر نشی نو سرے ہر ہفہ دے بدل نشو
 دغہ رنگ کہ پٹنٹسو کالو یوسرے دویر شو کالو شئی نورنگ او قد او
 غب والی کن فرق راتلو سرہ بہ ہم دا ہفہ سرے وی کوم چہ واپا و

پو حکومت ہم دہفہ د نو کروی تنخواہ ورکولونہ پہ دغہ بنیادا نکار نہ
 کوی او دغہ توالی او او بد والی پہ وجہ یو عدالت چرے
 دچامقدمہ نہ دہ خارجہ کچرے چہ تہ اُس بل سرے تے، دغہ رنگ
 کہ د نیک یا بد عمل پہ وجہ کچرے شکل اور نگ کن شہ فرق پہ آخرت کن
 ہم شئی، اصلی اجزاء تے ہم ہفہ وی کوم چہ د نیا کن وو نو دا بہ ہم ہفہ
 سرے گنرے شئی کوم چہ د نیا کن وو،

د معاد پہ بارہ کن مذہبونہ

د رُوح متعلق دوہ رائے دی، اول دا چہ جسم لطیف دے، دویم دا چہ
 مجرد غیر مادی دے دے اختلاف پہ بنیا د معاد پہ بارہ کن د شرح موافق
 مصری جلد آتم ص ۲۹۷ د نقل مطابق پنچہ اقوالہ دی :-

- ① معاد صرف جسمانی دے، حکمہ چہ بدن اور رُوح دوارہ جسمونہ دی
 (صرف دکثافت اولطافت فرق دے) نور عا دہ ہم د جسم اُشوہ د ا د اکثر و
 متکلیب نو د اسلام قول دے چہ رُوح جسم لطیف امنی :-
- ② معاد صرف رُوحانی حکمہ دے چہ د جسم ا عا دہ نشترہ یوازہ پہ طرح
 د سعادت او شقاوت دار و مدار دے، د لویونان د فلاسفر الہین قول دے
- ③ معاد جسمالی اور روحانی دوارہ دے، دنیا جسم اور رُوح دوارہ حویارہ موجود شتہ دا قول حنی، قول
 یو بد بوسا دا غیب، معمرہ دقاخرینو امامیہ د لویا کثرو صوفیا و دے دا قول حضرت رُوح تہ مجرد غیر مادی
- ④ معاد بہ نہ جسمانی وی او نہ رُوحانی، دا قول د یونان تہ طب د حکیمان
 د معاد د کیدو او نہ کیدو ہیج فیصلہ ندا نشوہ توقف دے، چہ
 دا قول د جالینوس دے دہ تہ د اشک پریوتے دے چہ رُوح د ہفہ
 مسزاج نوم دے کوم چہ پہ سر ہی ختم شو او کہ د ہفہ جوہر نو م دے چہ مرگ
 نہ پس ہم باقی وی دا پنچہ اقوالہ د انسان د بدن اور رُوح سرہ ترو ن لری خو
 یو شبکم قول د تناسخ ہم شتہ چہ ہفہ د حکماء ہندا و د یونان د بعضے

حکما و اود بعض منسوب الی الاسلام خلقود ے مثلاً احمد بن حابط چہ
د ابراہیم نظام شاگرد ے ابو مسلم خراسانی ، محمد بن زکریا ، طیب
رازی او قرامطہ :

د مجازاة درے شکله

د آخروالے د پارہ د ابن حزم مثل مثل جلد ۱ ص ۱۸۱ کوری
د مجازاة اعمال درے شکله دی ۔

۱) د جثو حشر ے د بعث بعد الموت پہ شکل کینی اود مجازاة اعمال بہ د
جنت اود دوزخ پہ شکل کینی وی ، دانائے د اهل اسلام اود آسمانی
مذہبوں نو اولوودہ ۔

۲) د جثو حشر نہ بغیر صرف روح د نیکی اوبدنی اثر (خوندا اود بدی)
محسوسوی ، د اقسام مجازاة د حکماء الہیین قول دے ،

۳) د نیک اوبد عملونو پہ بدلہ کینی د یوانسان روح بل انسان تہ بداید
تناسخ بجانااة اعمال دے ، بعض حکماء د یونان اواکثر حکماء د ہند د اقول
گوی ،

تتقید

د ادوارہ آخیری قولونہ د انبیاء علیہم السلام د اجماع اود آسمانی
کتا بونونہ خلاف دی اود عقل او فلسفہ پہ بنیاد ہر غلط دی ، یوازہ روحانی
مجازات خو خک غلط دے چہ اعمالو کینی بدن اود روح دوارہ شریک دی او
بدلہ بہ یوازہ روح تہ ملاویزی اددے مثال دلے اگنہی ، لکہ یوشل
اوبوند د انارو غلا کوی ، روت کچہ او پوخ انار نہ پیژنی اوشل اناروتہ
رسیدے نشی دوی ، د ایسے مشورہ اگری چہ روت لاندے نشی او
شل پہ اوبڑہ سور کوی انار را اوشو کوی د باغ مالک د ادوارہ عدالت تہ
وراندے کوی دوارہ د خان خلاصولو خپل خپل د لیلونہ اوائی پوند
وائی چہ زہ وینم نہ نوغلا خنک کولے شم پوخ اکیچہ انارم خنک ا پیژندل
اوشل بدوائی چہ خہ اناروتہ رسیدے نہ شوم ماغلا خنک اگری ا

نوشکارہ خبرہ دہ چہ غلا خوشوے دہ بلکہ دوارہ سرہ پہ موقع
پولے شوے دہ نوک علالت فیصلہ بہ ضرورتا وی چہ غلا دوارہ کوی
دوارہ پہ فلا کین شریک دی نوسزا بہ ہر دوارہ و تہ و کولے شی ، ہم
امثال د روح اوبدن دے ہر یو یوازہ یوازہ نیک اوبد عمل نشی
پہ ہر کھلہ چہ نیک اوبد عمل پہ شریک دوارہ کوی نوجزاء اوسزا دوارہ و تہ
شریک پکار دہ :

۱) نہ علاوہ یوازہ ، د روحانی مجازاة حقیقت د خوب دے چہ شوک تہ
د فائدے خوب اوبنی نو ہضہ تہ صرف پہ خوب کینی خوندا اوارام وی او کہ
پہ خراب خوب اوبنی نو پہ خوب کینی ورتہ بے خوندا او تکلیف محسوس
نوند اقسام جزا سزا لو بے توتے دی د اعمالو پایدارہ او خوجندہ زیاقہ
پکار دہ چہ انسان د ہضم پہ طمع خہ بنہ عمل اگری شی د خوب د مزد
طبع ہچھوک بنہ عمل نہ کوی اودے سرہ ہچھوے د انسان اصلاح نشی
دے د بنہ عمل شوق پیدا کولو ، بدکہ دلے پکار دہ چہ د دنیا د فائدے
پہ خوجندہ زیاقہ تہ فائدہ پہ آخرت کینی ملاؤ نشی اوبیا پایدارہ
وی ، لکہ یومر کید ویکے سرے خپل یتیم کید و نکی خوتے د پارہ
یوسری سرے لس زردہ (.....) روپی امانت کیزی دی ، د خوب دنا پایدارہ
رسم اصولو پہ خاطر دغہ سرے کہ دغہ یتیم تہ دغہ خپل امانت پہ
پاکینی و کوی نو کور عقل او پائمل بہ خک بنکارہ شی چہ د لسوز و روپو
بقی فائدہ د خوب او تصور پہ فائدہ بیلل دھو بنیام اوروغ سری
دے اودا باہت د امانت سپار لو ہم نشی چوریدے د امانت سپار
د ہضم بد لہ کار و کولے شی کومہ چہ دے نہ پہ خوجندہ زیاقہ تہ وی
پایدارہ او حقیقی وی لکہ پہ آخرت کینی د لسوز و روپو امانت سپار لو
نقصان کولو او قریبائی و کولو پہ بدلہ کینی چہ دہ تہ جنت یا د آخرت

نور لعنتونه و رکبیشی : دتناسخ رد

را دتناسخ په شکل کښ د عملونو بدله و رکول د عقل په موجب په
 د و جهود درسته نه ده ،
 را دتناسخ له انصافه خلاف حکم دے چه په عمل کښ بدن او روح
 دواړه شریک دی او دتناسخ په شکل کېدله صرف روح ته ورکولے شی
 مثلا د یو جرم انسان روح د مرگ نه پس په یو ذلیل چوری کښ یا په
 ذلیل خاړوی او غنا ور کښ ولجوے شی نو سزا به یوازے روح ته ورکولے
 (بله د خندا خبره دا چه د بداسری د بدن په خائے به سزا د جوړ
 باد ذلیل خنا وراو د خاړوی بدن ته ورکولے شی ، نو دا خود خریه خائے
 کلور دا غل شو بله دا چه دے خائے نه به دا روح د بدله دپاره
 خواغی او بل بدن ته چه لار شی ، نو دا بدله به دچا کښ په شی د ټولو نه
 که ورسره د نژدې ګډ خیال اګر ټننودے رغبت اړیند او جنجالی اشک
 جوړیږی نو ځکه ئے بس کومر دتناسخ قائل کېدل په تصور خان باس
 دی مترجم دلته دا خیال هم غلط دے ، چه بدن صرف د عمل
 ځکه دا په مجازة اعمال کښ بشریکول ائهی پکار او دے ته سزا
 ورکول به دا ښه وی لکه د یو قاتل ټوپک ته سزا ورکول او یا د یو مسافر
 او ټولګار تیشی او کښی نه جزا ورکول کومر چه جومات یا خانه کې
 جوړه کړی وی ، دا خیال ځکه غلط دے چه بدن آله نده بلکه پخپله
 او کونک دے آله خود فاعل نه جدا وی دهغه جُزء نوی لکه یو
 توره لیکن روح او بدن چه یو خائے شی نو هله څوک بڼه یا بدن
 شی نو اصل فاعل بدن دے چه د روح په ادا نړه یو عمل کولے شی
 چه د روح د بدن په هرا ندام کښ ننوتے وی نو ښکاره شوه چه
 آله ځکه نه چه دا د روح په غم او خوشحالی کښ خائے شریک

نو ټوپک د قاتل ، او تیشی کښی د خانه کې د معیار په غم او خوشحالی
 کښ هچرے نشی شریک دے .

د تناسخ د پاره دا دلیل باطل دے چه انسان د حیوانا تونه چه
 را آخلی یا د غریبه کښی یو ذلیل انسان چه مصیبتونو کښ مبتلا شی ،
 دے بڼیا د د ا دے ، چه یو انسان بد عمل کړیوی ، نو د هغه روح په ذلیل
 فنا وریا ذلیل بل انسان کښ ننوی او دارنگ هغه وړاندی کس ته
 خپل عمل بدله د خنا وریا د انسان د ذلت په صورت کښ ملاوئشی
 اطل ځکه دے چه د خاړو و فطری تقاضا د ا دے چه انسان تر کار واخلی او د
 د پاره د جرم سابق هېڅ ضرورت نشته ځکه چه د دنیا نظام چلوو د
 ا دے د حکمت الهی تقاضا او ظهور دے ، کچرے انسان دے د کار نه ائهی
 نو د خاړو وجود به لغو او بے فائده و د ا هم د حکمت الهی د شان
 خلاف دی ، دغه رنگ د بڼیا دمو خوشحالی او بد حالی د هغوی فطری
 تقاضا دے چه غنی د د فقیر نه کار واخلی ، فقیر د اجرت محتاج او غنی د
 هغه د کار محتاج دے په دے احتیاجونو د انسانی تمدن ربط قائم دے
 د دنیا نظام پر چلیږی که دتناسخ تصور ټولګر ټولګر راغلونو انسانی تمدن
 به بالکل د بے وړے شی د انسا فانونو معیبتونه او غمونه هم د حکمت
 الهی نه خالی دا ښه نه دی چه د صحت او خوشحالی په حالت کښ د شکر د بڼه
 د و مرض او د بد حالی په حالت کښ د صبر جذب به انسانی کمالات ښکاره
 وی او په دے د الله لږے او نژدے ښادگان پیژند دے شی .

په تناسخی مجازات کښ د جرم علم نه وی

تناسخ په نامنلی صورت کښ یو حیوان او انسان ته دا علم نه وی چه
 هغه د کوم جرم په بدله کښ عذابولے لئهی ، یو انسانی عدالت کښ خو جرم
 نوردے شی په هغه د تا بتولو خاړی اګر یشی هله پس ته سزا

ورکولے شی، لیکن تناسخ پہ صورت کنی دالله عدالت دلو بو تو قونبکال
 کولے شی کوم کنی چہ نہ تحقیق وی، نہ مقدمہ چنول وی اونہ مجرم نہ
 دخیل خیل جرم پتہ وی چہ داسزا ہفہ نہ کوم جرم پہ بدلہ کنی
 ورکولے شی العیا ذباللہ، نو حکمہ دتناسخ داعقیدہ د عقل نہم خیل
 دمرک او پیدائش شمیرکنی دجورخت نشولے دتناسخ تردید دے
 دتناسخیانوپہ خیال کچرے د حیوانانو پیدائش دانسانانو دبداعیلو
 د پارہ د بدلے پہ نتیجہ کنی وے نو پکارادہ چہ کبدوانسانانو دمرک
 پہ مناسب شمیرکنی ہو مرہ خنا ورا و حیوانات پیدائش کولے خولے
 حکمہ نہ دہ چہ موئز وینو مثلاً یورخ کنی یولگ انسانان مری چہ پہ
 ہفہ کنی نیم خہ بلکہ نیات مجرمان او بدکار وی، خوبل خوانور حیوان
 ہم پہ دغہ ورخ کرور و نہ اوارگونہ پیدائش کنی نو معلومہ شوہ چہ دجور
 پیدائش د مجرم نو خونو دتناسخی جنجال نتیجہ نہ دہ بلکہ دابدائی تحقیق
 پہ دہ دل دالله تعالیٰ د حکمت پہ جو پیدائش کنی حکمہ دتناسخ عقیدہ باطلہ
 دتناسخ د تردید یوہ غتبہ وجہ داہم دہ، چہ دتناسخ پہ صورت کنی پہ
 منل ضروری وی چہ د مجرمانو انسانانو د حیوانانو خونو یودی حال
 موئز وینو کورور چہ دجد اجدادی انسانانو خونو کنی عقل او نطق
 لیکن حیوانی روخو نہ داہم ندی یا مثلاً پہ پیشو کنی کچرے کر انسان روح داہم
 وے د انسان روح پہ فطرت کنی د صبرے نہ کرکہ پررتہ دہ دا ہیچرے
 نشی کیدے چہ پیشو کنی رانوتو نہ فوراً پس فطرت داہم بدل شی چہ
 صبرے پسے منہ کگری داہم نیسی او پہ خوندے اُخوری ہرکلمہ چہ د فطرت
 فوراً بد کیدل نامعقول دی د انسان او حیوانی روخو فطرتو نہ جفا
 جفادی پہ دے وجہ دتناسخ عقیدہ سر: تردیابہ نامعقولہ دہ
 ہرکلمہ چہ د مجازات اعمال دوہ صورتہ زیوارے د روح معاد دتناسخ

اونامعقولہ ثابت شو، نو دے جوف یو صورت باقی پاتے شو ہفہ داچہ
 د مری بدن اورکوح دوارہ ژوندی کریشی او د حساب کتاب نہ
 پس د جنت اودوزخ پہ شکل کنی پہ دہ قانون مجازات نافذ کریشی، داخبرہ
 یوازے پہ آسمانی شریعتونو او د نبیائے کرامو علیہم السلام پہ تو اشتر
 ثابتہ نہ دہ بلکہ عقل او فلسفہ ہم داموزون او معقول گنری، پہ ظاہر
 خودا دیرہ گرانہ بنکاری لیکن حقیقت کنی ہیچ گرانہ نہ دہ
 د معاد جسمانی حقیقت پہ دؤر قاعدہ مبہمی دے، یو داچہ دامیرکن دے
 او محال نہ دے، بل داچہ دا دتخریب او تعمیر الہی نتیجہ دہ :-
د جسمانی معاد رو وجہ دلیل | د مجازات اعمال پہ خاطر روح
 سرکہ د جسم دویم بارہ ژوندی
 کیدل میکن دی او محال نہ دی، د محال دوہ معنی دی، یو غرضی چہ مطلب
 گران والے او سخت والے وی لکہ یوسری نہ داو نیل چہ راخہ لاہوہاتہ خو
 ہفہ خدر اگری چہ شتم تلے دا بل ورپورے اُبنلی چہ خانجا بہ تے نو ہفہ
 اوائی چہ ناممکنہ (محالہ) دہ نو دے مطلب بہ داوی چہ تلل راتہ گران
 دی، خو کہ روان کرے تے وے پکت ہر خہ تے ورتہ برابر کرے وے د ہفہ
 ارادہ شوے وے نولا ہوہاتہ تلل ناممکن او محال نہ دور او بل د فلسفہ
 ناممکن او محال دے معنی تے داچہ نفی اثبات یو خانے کیدل چہ ہیچرے
 نشی کیدے لکہ یوسرے یو کمرہ کنی پہ یو وخت شتہ ہم او نشتہ ہم بالکہ
 دوہ پہ دقو کئے پنچہ چہ تولہ دنیاد دے ضرب حاصل ہفہ خلو، بناائی
 چہ پنچہ نہ وی، نو خلاصہ مطلب بہ تے داوی چہ پنچہ نہ دی خو پنچہ دی
 نو قیامت او معاد پہ دے معنی محال نہ دے او کچرے محال پہ معنی دمشکل
 او د سخت واخلو نو ہفہ بہ وی خورا انسان د پارہ چہ د ہفہ بول کارونہ
 پراسبابو بنادی او اللہ تہ پہ دے معنی ہم محال حکمہ ندے چہ، اِنَّمَا اَمْرُکَ

اذا اراد شيئاً ان يقول له كُنْ فيكون، اوله داچه متواتر خبر صادق ددے تصدیق کرے دے، نوخک دا صحیح دہ، چہ دیو ممکن تواتر سرہ تصدیق اُشی یا اعتباری ذریعہ سرہ دا ثابت شی نو دھے پہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نہ پائے کیری، مثلاً تیرشوی وخت کنی تجاہان ہیرو۔ شیمہا پہ ایتریم تباہ کیدل یو ممکنہ معاملہ وہ ہرکھ چہ اعتباری ذریعہ سرہ ددے تصدیق اُشونو بتوے دُنیا اُمثلہ، دغہ رنگ د موجودہ دُنیا پہ شپیل کراسر نیل علیہ السلام رچہ ایتم ہم نہ پہ اربونو ددے زیاتہ قوی دے تباہ کیدل ممکن اُمر دے اور سرہ ددے تصدیق آسمانی کتا بو تو اود انبیاء علیہم السلام غوندے رشتینو هستو پہ پرلہ پے شہاد تو نو کرے دے نو بیاد دے یہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نشی کیدے۔

د جسمانی معاد دویم دلیل د معاد جسمانی حقیقت ورا نول او جبرہ ول دی مطلب

داچه دد نیا نظام ورا نہ دل او د آخرت نظام جوہ ول د معاد جسمانی حقیقت دے دا بہ اللہ کوی نرگوانہ خک نہہ کچرے انسان مے گرانہ گنری نو ہغہ کمان تگوری او پہ دے قیاس کوی لکچہ شل مند آتی اُچتوے، شی او میرے مے نشی اُچتوے حالانکہ دوارہ حیوانات دی خالق او مخلوق خوبرا کیدے ہم نشی اللہ داسے قوی دے چ نسبت مے د مخلوق سرہ کول ناممکن دی نو ہغہ نہہ دا ہچرے گرانہ نہ دہ چہ ہغہ خیل جوہ کرے تعمیر رز نبیا ورا ن کوی او دھے پہ خائے بل تعمیر آخرت اُکری، حکہ چہ داسے خور انسان لگیا دے کوی یو عمارت ورا نوی او بل دھے پہ خائے جوہ وی، نوخک اللہ تعالیٰ چہ بے انتہا قوی دے، یقیناً داسے کولے شی چہ عمارت دد تبا ورا ن کوی

او عمارت د آخرت پیر آباد کوی، او ہمدغہ معاد جسمانی او قیامت دے چہ ددھے در ستولے اور شتی نوالے پہ عقل ثابت شرہ،
د قیامت او معاد جسمانی دریم دلیل خالق کائنات انسان

تہ روجہ ژوند ور کہور لیدلے کنٹے شی) پہ ہغہ وخت چہ ددہ نور و نشان ہم نہ وو، هل آتی علی الا نشان چین من اللہ ہر کم یکن شیباً صد کوراً، سورہ دہرآیہ علی او بیاب تی پہ قیامت کنی د مجازات اعمال د پارہ ژوند دے کوی، انسان تہ روجہ حل بے نمونے پوٹے جوہ کول دیر گردن دی نمونہ چہ پیدا شی نو بیاد ہغہ پشنہ فقہ ہم جوہ ولے شی، روجہ د انسان ہیج نمونہ نہ وہ خدائے بے تکلیفہ پیدا کرونو دے قوی ترین هستی نہ دوبارہ پیدا کول د انسان خک کہ گردن کیدیشی لکھ فرمائی:

لما بدأنا اول خلق نعيدها ذواتا واعبادا، مؤمنون انسان روجہ حل جوہ کر و علینا اننا كنا فاعلين، سورہ انبیاء د دویم خلی ہم داسے جوہ کر و اية عسکال: داخو بن بچہ وعدہ دہ مدین بہ ضرور داسے کوہ، وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ: اِنْسَانٍ يَمْشِي مِثْلَ مَسْحَطٍ خَبِيرٍ مِّنْ تَحْتِ الْعِظْمِ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ: چہ دا ورا ستہ ہدوکی بہ خوک يُجِيبُهَا الَّذِي اَنْشَأَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ: ژوندی کوی، رھغہ چہ خپل سورہ نيس اية عسکروہ: پیدایشی ہیر کرونوم نہ ورتا اویہ چہ چار و جہ ورا پیدا کرے و رھغہ بہ کے دویم وار ہم ژوند دے کوی، بلکہ دویم ایت شریف کنی دی:

وَهُوَ اَوَّلُ هَوْنٍ عَلِيٍّ: دد او دویم بارہ پیدا کول د روجہ وی ورا پیدا کولونہ دیر آزیات آسان دی

دے خبر و سرہ قیامت پہ عقلی رنگ کب ثابت شود آسانی لے پہ انسانی نسبت ا خود
گوندی اللہ تہ دوارہ پیدا کول یوشان دی ،

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى : (داللہ د پارہ اعلیٰ کمال دے)

دمعاد خلو رم دلیل

یود رزی چہ کویت او شیروانی جوہ ولے شی نوہغه بہ خادر پہ
چہ آسانہ شکہ جوہ ولے شی چہ دایو کارکنہ دل دے دغه رنگ
پیدا کول د آسان چہ اللہ کریدے نودویم بارہ پیدا کول د ورکوی
غوندے رہ نسبت د آسمان انسان پیدا کول خوبیا دیر آسانہ
شکہ چہ کار (پیدا کول) یوتے ،

ءَاَنْتُمْ اَسْنَدٌ خَلَقْنَا اَمَّ السَّمَاءِ بَنِيهَا : آيا سنا سو پیدا کول گزان دی کہ د
رَفَعَ سَمَكًا فَسَوَّاهَا سُرَّةَ النَّزْعَةِ اَيْتَمَّ آسمان چہ اللہ جوہ کر وادو پیر
پہ اوچت خائے هغه کیبشودو :

یعنی آسمان تہ چہ اگورے نوک هغه پہ نسبت انسان دیر و کوچه دے
هرکله چہ اللہ تہ د آسمان پیدا کول کین هغه تکلیف تہ ورنو د انسان پہ
پیدا کول کین بہ ورتہ شکہ تکلیف وی ، پنا پہ دے د انسان دوبارہ ژوند
د عقل نہ خلاف تہ دے ،

دمعاد او مجازات اعمال پنجم دلیل

سواد انسانہ کل کائنات د انسان د خدمت او فائده لپارہ
پیدا شوی دی رَوَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَ اَلْاَرْضِ : د آسمان و نوا
د زکے کول کائنات اللہ تعالیٰ ستا سو پہ کار او خدمت کین لگیا کریدی
خوانسان لے د طاعت او عبادت خداوندی لپارہ جوہ کریدے
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنَهُ : مؤنبر پیر یان او بنیا دم د
خدا لے د عبادت د بارہ پیدا کرکئی او د عبادت نتیجہ دے فائده دی

کچوے قیامت دوبارہ ژوند ، مجازات اعمال ، جنت او دوزخ هغه ندوی
نود عبادت هغه فائده بنکارہ نشوہ ، له دے و جہ د انسان پیدا کول
عبث شو ، او پہ دے پنا د کائنا تو پیدا کول هم عبث شو او پہ دے وول
بہ (العیاذ باللہ) داللہ د اتول کار و نه عبث ثابت شی ، چہ داللہ تع
د حکمت له شأنه خلاف دہ داللہ تعالیٰ حکمت دادے چہ د انسان د
عبلو نو پورہ نتیجہ دہ قیامت بنکارہ شی د حکم چہ د نیا کین دا هغه نشی کیدے
رمونبر و رواندے تفصیل سرہ بیان کریدے ، چہ داللہ د عمل دا کارخانہ
عبث ثابت نشی او د دے او د انسان پہ پیدا کول کین داللہ حکمت تہ هم
بنکارہ شی ، پہ دے خبر و د قیامت عقلی ثبوت راخی

دقیامت او مجازات اعمال شپنم دلیل

اللہ پاک انسان بیکاری د پارہ نہ دے پیدا کرے : اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ
اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى : (القیامة آیت عدد ۱) یاد انسان دا خیال دے چہ دے
پہ بکارہ برینودے شی دغه نشان ، اَلْحَسِبْتُمْ اَنْ مَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَّ
اَنْكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ○ سورة المؤمنون آية ۱۲ : آیاتا سو
گمان کوئی چہ تا سو مؤمن بن عبث پیدا کری یئی او د عملو نو نتیجہ مؤمنو لو د
پارہ بہ قیامت کین مؤمن نہ بیز نہ راخی خود نیا کینے بنہ او بد دوارہ
قسم انسانان شته ، شوک ظالم شوک منصف ، شوک نا فرمانہ شوک
فرمان بردار ، شوک متقی ، شوک فاجر و غیرہ ، د نیا کول قومر نہ د
اللہ د عدل او انصاف متتہ کوی د دے پہ جوہ داللہ تعالیٰ سلوک دے
تولو سرہ یوشان نہ دے بکار حکم چہ داللہ عدل بہ بنکارہ نشی
لکہ یوانسانی بادشاہ چہ دافرق کوی وفادار او باغی سرہ یوشان سلوک
نہ کوی وفادار له انعام و رکوی او باغی له سزا و رکوی پہ دنیا کینے
دا هغه نشو کیدے رو باغی تفصیل سرہ بیان شوے دے :

نوڈ انسان دویم ژوند دے الله دے قسم انصاف کولوک پارہ ضروری شو
 هدا قیامت دے اود مجازات اعمال ورخ ده چه دک عقل له ا کچه ضروری
 ثابته شوه او قرآن ددے بیان دلعه کپیده :
 اَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۙ آيَاتٍ حُرْمَةٍ نَّوِي نُوهُ مَوْبِن
 كَالْفُحْشِيِّ بَيْنَ فِي الْأَرْضِ اَمْ يَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ ۙ بَه اللَّهُ بَانْدَا يَقِين كُونِي ا و
 كَالْفَجَّارِ ○ نیکوکاره خلق مفسدانوسره برابر سا تو او خدا ترسوسره
 بر بد کردار وپه شان سلوک کوو، ر هچرے نه

د قیامت او مجازات اومردلیل

دا ضابطه شته چه هر مرکب لاصلی یا مصنوعی د باره مفرد ضروری
 دے لکه انسان چه دخا وریه ابره هور اودنه اصل مرکب دے نوخان خان
 له ددے مفردات هم شته خالصه خاوره، خالص اور وغیره وصتری
 مرکب ر شربت شنجبین د او بوسه سه کے او چينو نه جور دے ددره واره
 خالص خبز و نه خان خان له هم موجود دی دا ضابطه په امیانو، اعراضو،
 جواهر و او اوصافو بنوباندا دے حاوی ده. مثلا د یوزر وک رنگ چه
 تور او سور رنگ نه مرکب وی، نو داند ابره خان خان له خالص هم
 شته، د نیابکن غم او خوشحالی یومرکب دے چه هرا انسان کنی دا
 دواړه جمع وی، دا په انسان په د نیابکن نشته چه مکمل و خوشحالی له وی
 او هیچ غم و درد سره نه وی، اودا په هم نشته چه بتول دغم وی او خوشحالی
 هلو وی نه نوک تیر شو په قاعدے په جوی د خوشحالی او غم نه مرکب
 د پاراه خالص مفردات خان خان له پکاری چه خوشحالی خان له یواک
 موجود وی لکه جنت کینے د نیکانو د پاراه او غم و خان له یوازے موجود وی
 لکه دوزخ کنی د بدانو د پاراه، او هم ددے نه د قیامت مجازات اعمال
 اود جنت اودوزخ ثبوت کینکے ؟

د قیامت او مجازات اعمال اتم دلیل

په د نیابکن بنه خلق هم
 شته او بد هم، دا په
 اگنره لکه بتول انسانان یو دا په مجموعه وی، چه
 پکله اعلی اوقیعتی اجزاء
 هم وی، خسیس او کله درجه والا اجزله پکینه هم وی لکه د غنوبوتی
 کنی یو اعلی جزء د غنمودا نه رغلم ده او بل ادنی جزء دے دوزخ او بوس
 دی دا نه دے د بنیادم خوراک ده او بوس د نگر و خوراک ده ددے بیلول
 پکاری چه هغه د پاراه په د من کنی ددے غوبلول او لوزول پکاری
 غله به د انسان معدے نه حی او بوس به د نگر و معدے نه حی، د غه
 رنگ میدان حشر درمن اگنره چه هغه کینے د نیکانو او بدانو بیلول
 مقصد دی و امتاز د الیوم ایتها المجرمون ○ سورہ یس آیه عه
 (دے مجرمانو د نیکوکارو نه بیل شی)

اِنَّ یَوْمَ الْقِیَامِ کَانَ مِیْقَاتًا لِّلنَّاسِ اَیْة عِلَاح د نیکانو او بدانو د بیلولو ورخ
 تکل شوه ده، نیکان به خپل فطری خالے جنت نه لاره شی گویا کنی جنت
 انسانی معدده شوه او بدان به خپل فطری مقام دوزخ نه لاره شی گویا کینے
 دا دوزخ حیوانی معدده شوک، اودا په شوه لکه نیکان غله او غم وی
 او بدان لکه بوس او روحه چه د حیوانانو خوراک شی یا سوزله شی په
 شونو وغیره کنی

د قیامت او مجازات نهم دلیل

د انسان په فطرت کنی د خالص
 آرام او خوشحالی تقاضا پرته
 ده انسان د فرد په شکل کنی وی که د قوم یا د وطن په شکل کنی وی ارنقا و
 تقاضا دده په فطرت کنی خا مخا وی اُس دا آرزو پوره کیدل ممکن لکه
 وی چه مؤنر و راندے تفصیل سره بیان کړی دے چه نامیکن شما هشت
 او آرزو باندے بتول د نیامتیقه کیدے نشی لکه د نسا ه غسنتونه بکیر د

ژوندی پاتے کید و خواہش، هرکله چه دخالص راحت او خوشحالی
 د تمنا پوره کید و امکان ثابت شو نو په دنیا کین د دے پوره کولو انتظام
 یو خوله دے و چه نشو کیدے چه دنیا اوزمکه تنگه دایول انسانان
 پکین په یوخل نشو جمع کیدے او بل داچه خالصه خوشحالی او راحت پدینا
 کین شکله نشی کیدے چه یو بادشاه چه دیر خوشحاله او آرام کین بکاری خو
 ذرکود غمونه ورسره وی لکه د حکومت اوریو و ذرعیت بغاوت او مرض
 بیماری د خپلو خپلوانو مرگ د بل ملک حمله وغیره، اوس عقل رایتین
 لری چه قدرت د دخالص راحت او خوشحالی غوندے فطری خواهش
 پوره کولو انتظام کړی وی لکه چه د نور و ټولو فطری خواهشا تو انتظام د
 حکم کړیدے چه په فطرت کین د اغرنی خواهش د پوره کولو انتظام د
 قدرت ذمه داری دایه ده چه هغه حکیم او عادل دے دا بے خواهش
 په فطرت کین نه ورختیوی کوم چه نه پوره کید و ټولگی وی او انسان پرین
 تزییزی، اوس د پوره کیدونکی خواهش د پاره د یولو بے بل جهان ضرورت
 دے چه هغه پوره دیر وسیع اولو بے وی او دانسان د فطری خواهش د
 جنت په شکل کین پوره شی، لا خوف علیهم ولا هم یحزنون رسوره
 البقره آیه ۶۴ نه به (په جنت کین) د چاغم وی او نه به دویرے اندیشنه
 و لکم فیها ما تشئونی انفسکم و لکم فیها ما تداعون سورة حم
 السجد آیه ۳۱ رتا سوکاملو انسانانو له پاره به په جنت کین هغه خیزونه
 وی کوم چه ستا سوزر، غواری یا بے تاسو په بنگاده اغوا بے هلته
 به خوانی وی بوج اوتوب به نه وی، صحت، غذا به وی او مرض او محتاجی به
 نه وی، دے خبر ورسره قیامت او جنت خوعقلا ثابت شو مگر په دے
 بنیاد دوزخ د بے ثابت پدی چه دا د جنت ضد دے او معرف الاشیاء
 یا ضد ادها، هرکیز په خپل ضد پیژندے نشی، شپه هله پیژندے نشی چه

دوخ پیژنی، سپین به هله پیژندې نشی چه تورا پیژنی گرم به هله
 پیژندے شی چه بیخ پیژنی په دے قاعده دوزخ هم ضروری شو چه هغه
 نه بدان یعنی د نیکانو ضد مجرمان لار شی، جنت به همیشه وی ټول
 آرام او راحت به وی دوزخ به هم همیشه وی، ټوله بے آرامی او تکلیف
 به وی د الله د انصاف تقاضا ده چه ټول جنت ته نه بوی نوجهنم
 خکه ضروری شو، کوم قوم چه د جنت اقراری دے هغه دوزخ هم منی
 دے کین خه اشکال نشنه، خکه چه جنت او دوزخ د دنیاوی عملونو نتیجه
 ده د نیا کین بینه او بد عملونه او خلق و ونو قیامت کین هم د دے نتیجه
 په دغی فرق پکار وه چه د الله تعالی انصاف او عدل پوره بنگاره شی

د قیامت او مجازات اعمال لسم دلیل

د بشر اصلاح د نیا ټول قومونه دایه خوبنوی چه هغه د خدای
 او نذ بنیاد موصوف ضائع کوی چه انسان ژرند په اطمینان امن او خوشحال
 کین تیرشی هر پر دے او انچه هر قوم په هر دور کین د بشری اصلاح د پاد
 انتظامونه کړیدی مختلف ادارے جو به کړی مگر زبه پوره اصلاح نشو
 د اصلاح عقلی اسباب در دے دی:

- ۱) تعلیم
- ۲) قانون حکومت
- ۳) او عقیده د مجازات اعمال
- ۱) په تعلیم خود نیک و بد عمل نه واقفیت راشی لیکن د عمل کولو باعث
 کیدے نشی،
- ۲) دویم سبب قانون هم په اصلاح بشری کین پوره کامیاب نشو خکه چه
 جرمونه روح کوی تزکومه چه روح کین پاکیزگی او انقلاب نه وی راغله
 نو د جرمونو سلسله نه ختمیوی قانون په دے د جهو مجرم نه په سزا و
 کولو کین، پوره کامیاب نه دے هرهکله کین د قانون حکومت نشی کید
 په غیر علا تو کین نه قانون نشته او نه حکومت، کچونه قانون او

حکومت وی نوبیا هم مجرمان دا سے خائے او دل سے وخت کنی جر م
کوی چه هلته خوک گواہ نه روی په ده بنا هغه د سزا نه بیج شی او د
اصلاح کار نا مکمله پاتے شی،

بعضه خائے کنی گواہ خووی لیکن ربتیا گواهی نه کوی د۔

بعضه خائے کنی گواہ کواهی کول غواهی مگر د مدعی علیه له اړخ هغه
ته خه مالی لالچ یا ویره ورکول هغه د گواهی نه بند کوی،

بعضه خائے کنی ربتیا گواهی اشی لیکن د مخالف فریق د وکیل په جر م
دغه گواهی مستکو که اړه شی، او مجرم د سزا نه بیج پاتے شی،

کچرے جرح سره هم گواهی صحیح ثابته شی نو فیصله د حج په لاس کنی

ده هغه غلطی هم کولے شی با لخصوص هغه وخت چه په زړه کنی نه
رحم او خدا ترسی نه روی، نور شونت او سفارش فیصله په بل مخ واړوی او کچر
سزانه بیج شی،

کچرے سزا واړولے شی نو هغه به د جر م په جوړ هو مره سخت نه وی خو
چه جر م سخت وی، دا شیو نه چه وی نو قانون جرمونه نشی بند کولے

همدغه وجه ده چه قانون او سزا گانے خورشته مگر جرمونه زیاتیر ی
او قیدیان ربتیا یان م ورخ په ورخ دیماد دیریزی، بنا په ده اصلاح

بشری کار د زره ر ضیم نه دا هغه شروع کول پکار دی چه اول خود کچر
انسی او بیبا که اشی نو د سزانه د بیج نشی، د دے صورت دا دے چه

په زره او صبر کچر د مجازات اعمال، او قیامت دا هغه پخه عقید د
چه هغه نه سر ی ساره دا فکر پیدا شی چه هر گناه او حق تلفی کول خپل

خان په آخرت کنی تبا ه کول دی او د خور و خور فانی فائد و په بدل کنی د
آخرت هغه دانسی فائدے بیلا دی چه دیو عقلمند سر کچر کار نه د

دا هغه عقیده ده کولے چه غله او داکوان (عرب د جاهلیت) فربت

خوئی جوړ کول او د دے عقیده د پوځ والی په وجه د هغوی زړونه او
په ماغون د ا هغه رو بیا نه شو چه د هغوی نه د جر مونه، ظلم او حق تلفی

نور نشان ورک شو د بشری اصلاح همدغه یو کچر به نخه ده کولے چه د
کچر یو او مشاهد و په بنیاد خپلواصلحی اثراتو نه د بنیا واقفه کړه هم

دغه یوه ا د ا هغه چه د بشر مکمل اصلاح پر کیدے شی، هغه ده د
مجازات اعمال، ا هغه امت پخه عقیده او دارنگ قیامت او مجازات

اعمال عقلا تا به بشری

د قیامت او مجازات یو لسم دلیل

انسان د کائناتو یو قیمتی جر دے خور غر او ژوند دے لند دے آسمان
نرمکه او غرون د دیرے مود دے را هغه دی لیکن د انسان ژوند لکه د

لیسه د مرگ په یو چپه ختم شی لکه د چا کور کچر چه د خاوره لوغے وی،
او د سر و زړه هم نو خاورین په زړ تر زره ختم شی او دغه قیمتی د سرو

لوغے په دیرے مود د پاتے وی خکه چه قیمتی خیز خوک خان نه نه لریه
کوی، دغه نه معلومیزی، چه د قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی

اورد ژوند دے کوم کنی چه ده ته به د عملو نو په له ملا ویزی او دا به
تا بتول غوازی چه د حسپسو شیو نو په مقابله کنی د قیمتی انسان غر

په دیر زیات وی وراک الدار الاخره لیه الحیوان، د انسان اصلی
ژوند د آخرت دے، چه دے قاعده پنا شو د فرق د حسپس ا دغه

او د قیمتی اصلی پوره بشکاره شی، دغه دے قیامت دغه دے مجازات
اعمال او دغه دے آخرت به

ده مجازات او قیامت دو لسم دلیل د نوی ساینس
د اکتور خزاندا لیکي، چه د نوی دنوا په جوړ کړ انسان شخصیت په

د دے خیزو نو په کاره کیزی: (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل

را نیت د انسانی نفس لاندے پر شعور کن محفوظ دے چه هغه يو
 خيال هيركهي خوب كبن ئے اگوري او بيا ورنه را يا د شي .
 ۲) او قول د هوا په چپو كچے محفوظ دے چه په ريدي يائي نظام بوخوا
 بل خوا نه وے را ابر وے شي ددے رفتار په يو سيكنه كبن يولاك
 او شپك اتيا زره (۱۸۶۰۰) ميله دے ، ټول احوال په فضا كبن محفوظ دي
 خو يو بل سره كچې وچي داسے آله لاندے پيدا كومه چه د يو بل نه را بيل
 كوي كيدے شي چه ر ستو پيدا شي ، په خلاف دريډ يائي نظام نه چه
 په اوكدالي دريډيو ستن په مختلفو لاندو نورو بوا برو لوسره مختلفو
 خايونونه آوازونه را كاري او يو بل سره كچې وچي نه خكه چه دكو
 چه په اوبد والي كبن بيلے دي دغه رنگ هر فعل په فضا كبن بو حرارت
 پريزي چه په نزد دے وخت كبن په نوي علمونو معلو موے شي ، ليكن
 په ډير وخت تيريد و سره داسے آله لاندے نه ده ايجاد چه
 هغه د فضا نه بيرته را واخلې كيدے شي چه ر ستو داسے آله هم پيدا شي
 دے تقريبنه د اخرت وجود درست ثابتيزي چه په هغه كبن د نيت
 قول او فعل (چه محفوظ دي) نتيجه مرتبه شي ،
 دے نه علاوه د ماهرين ارضياتو د تحقيق مطابق د زوكه په خيسته
 كبن ديارلس سوه (۳۰۰) درجه كرمه شته حالانكه داو بويشولو د پاره
 سل درجه كرمي كافي ده . ددے نه علاوه هر كال د زمكه نه په نذگونو
 زلزله پيدا كيږي د بعضې پته اگني او د بعضې اگني داد هغه كرمي
 نتيجه ده كومه چه د زمكه په خيسته كبن پرته ده ادا ټول او د سمندار
 دا بو تر مخو لے ددے خبره دليل دے چه جهنم د زمكه او سمندار د
 لاندے اودا ټول د جهنم اثرات دي .

د قيامت تفصيلات

د قيامت كيفيت | د قيامت حقيقت دوه خيزونه را يو د دے
 جهان ورا ټول او د بل جهان را خرت جوړ
 داداره الله دود يو كوسه تړلي دي ، اول ټوكل تخريب د پاره دي او
 دويم ټوكل د تعمير د پاره دي تخريب په حقيقت كبن د د نيامرگ دے
 نامر عادت دا دے ، چه مرگ نه ورا نيدے هغه مرض اورغ وي هغه
 چه په علاج بڼه نشي نو دغه رنغ د طبيبانو په خيال كبن لا علاج ده او
 هلاك وي ، نو هغه رنخور تر هلاك شي ، ټول انسانان مجموعه يو
 جسم اگنره هر كله چه هغه رنخور شي نو ددے قاعده مطابق علاج
 ئے كوي شي كه علاج ئے ميكن نه وي نو لا علاج شي او هلاكت نه نيزد دے
 شي او بيا د الله قانون د هلاكت په ده ناند شي او هلاك شي ، د
 نسان د پاره نو د ټول كائنات خادمان دي هر كله چه انسان نه وي نو
 ياد ددے ټولو نورو كائناتو هيڅ ضرورت پاتے نشو نو حكه د انسان هلا
 سره دا ټول كائنات اترپے شي او هلاك شي نو دغه قيامت ددے
 ددے نه ورا نندے حالت د د نيا ددے مرض موت اگنره چه د شريعت
 په اصطلاح كبن دے ته ا شراط الساعة يا د قيامت نشانے وييلے شي كه
 چه يو سړي كبن د مرگ نه ورا نندے د مرگ نښانے ښكاره شي تر مرگه
 بړه شان وقفه وي دا خو وركوي انسان دے خود ټول عالم د مرگ
 حالت حكه مختلف دے چه دا د يو انسان په نسبت ډير لوئے شے دے
 نو دده د مرگ او نښو د مرگ كبن به ډيره وقفه وي ددے نښه د
 مرگ علامت كبري دي كوي چه شريعت بنود لي دي .

عالمی مرض موت یا قیامت نینے

د خلقو ایمان او هغه سہا تری ضروری خیزونه عالم د پارہ لکہ
 د ژوندکو روح مثال لوی، دے کن چہ ثومره کموت راجی هومره عالمی
 صحت د پارہ مرض دے د امرض چہ عالمگیر شکل اختیار کمری نودا
 بہد عالم هلاکت او د قیامت د پارہ بہ غتے نینے وی اودے ر نثر تبه
 مھلک وسیع شی لکہ چہ احادیثو کنی دی :-

(۱) د ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ہے چہ قیامت بہ پہ شریرو
 انسانا نواقعی دی (مسلم شریف)

(۲) حضرت انس رضی اللہ عنہ و حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ نقل کوی چہ خور
 پورے اللہ اللہ و گوئی مؤمنان دی، نو قیامت بہ نہ قائمی دی،

(۳) حضرت حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت شریف نقل کرے دے چہ قیامت
 بہ نہ هغه نہ قائمی دی خور پورے چہ د دنیا اقتدار د بدترینو خلقو لاس
 کنی رانشی رترمذی شریف)

د احادیث بنائی چہ هر کله بدی عالمگیره ندوی نو قیامت بہ نہ کیری او دا
 د هلاکت عالم نینہ ده او کچرے لہن ایماندا خلق پاتے وی نو یہ مسلم
 کنی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا روایت مطابق اللہ بہ دیر بنا نسته هو ارا لیزی
 او دے بہ د مؤمنانو د حورنہ قبض کمری او قیامت بہ یوازے بہ بد خلقو
 قائم شی بنا پہ دے قیامت قائم لو کنی پورپ چہ اہم کردار ادا کریدے
 ددوی تو لو علمونو ایمانی عقیدے او ایمانی عملو زخم کوی دیلونہ
 دادی :-

د کامیکہ دم جنسیت پرستانو یعنی د لواطت د حامیانو د انجمن
 د رپورٹ دروز نامہ جنگ ۲۰ اپریل ۱۹۶۶ سنہ کنی روح دے، بہ مطابق دامیکہ
 فوج کنی یو کور او یا لکہ (۱۷۰۰۰) ہم جنسیت پرستان یعنی لواطت

کوونکی دی او د امریکے پہ عامو خلقو کنی هر خلورم سہ پہ لواطت
 کینے بوخت دے :-

یوازے پہ برطانیہ کنی خوارس لکہ (۱۳۰۰۰) هغه حرامیان وارہ دی
 د کو موغٹرونہ چہ شپا رس یا اولس کالہ دے :-

هر کال د حرامیانو ورو پیدا نش او یازرہ دے د حمل غور د لو او د
 پیدا نش بند و نونہ علاوہ دی او سطا هر خوار لسم کس حرامی وی سنہ ۱۹۶۶
 د رپورٹ مطابق پہ سلو کنی نوی امریکنیا پہ زنا کنی او او یا پہ سلو کنی

یہ لواطت بوخت دی، ددوی اندازہ ده چہ سنہ ۱۹۶۶ پورے بہ هر پنجم
 پیچے حوامی وی د رپورٹ د ترجمان اسلام ۴۴ مئی سنہ ۱۹۶۶) مغربی

تہذیب چہ کومہ خونریزی کویده پہ هغه ورا ندینے جنگ عظیم
 موجوده جنگونہ او ایتمی د سلع استعما لوی، د خداکے او دا خلا
 نہ انکار دے سو داو شراب ددوی د ژوند یوغتہ بر بنہ ده پہ ریدکا تو

او اخبار د نو دروغ خبرے خور ول د کامیاب سیاست نینہ گتے شی
 او تعجب دادے چہ د اگنا هم نشی گنہ لے، لکہ انگلستان او کنیدا چہ د
 لاسونو پہ پر قار کنی د لواطت د جواز قانون پاس کرو،

د شیلی پوک

د جمعے پہ ورخ بہ د سرافیل فرینتے پہ ذریعہ شیلی
 پوک وھلے شی پہ دے کینے بہ د جلالی تجلود و ممره

زیات طاقت وی چہ د هغه خدائی اثر نہ بہ دا بتول عالم درے و رہے شی

دا پوکل بہ پہ حقیقت کنی دا اللہ د مسمیت د صفت مظہری چہ هغه نہ
 بہ پہ هر چیز برنی او کورنی، بانده موت او فنا طاری شی، د قرآن بیان د
 وَ نَبِّحْ فِي السَّمَوَاتِ فَاصْوِقْ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ بِأُكُلِ شَيْ نُوذِ آسْمَانِ
 وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ مَسُورَةٌ : اوز مکے کائنات بہ هلاک شی
 زم آیت ۶۷

سوا دهنو چہ اللہ نے ہلاکول تہ غواہی :

دہلاکت نہ داخیزونہ مستثنی دی رادد وزخ کارکونکی ضربتے رس
حبت اود ہنہ حورے غلمان حکہ چہ ددوی، پیدائش د بقا د بار
دے فنا د پارہ نہ دے، (۳) خلود مقر بے فریبے (۴) اومد ثورات
الامرا کومونہ چہ کارا غستل وی، د شہیدانودو حونہ چہ ہغوی سرہ
ہمیشہ ژوند و عودہ دہ، ر بد و السافرہ فی امور الاخرہ اکین - د
مستثنیات د حدیثونہ ثابت کیری، ہم پہ دے کتاب کن د بیہقی
پہ روایت دمقاتل منقول دی چہ د شیلی د دائرے فراخی
د آسمانونو اود زمکو د فراخی برابر دہ

دویم پوکل

قرآن شریف کن دی رکنم نفع فیہا اُخری فاذا ہنہ
قیام ینظرون ہ سورۃ الزمر ایۃ ۷۷

دو بارہ شیلی پوک و ہلو سرہ بہ سرہ انسانان او حیوانات بتول
ژوندی شی ہم دا د ابن عباس رضی اللہ نہ پہ بدورالسافرہ کن منقول
دی، طبرانی مقدم رض نہ پہ حسن سند نقل کیری چہ د بچی نہ تر بوم
پہ تول را ژوندی شی، کوم حمل چہ د وخت نہ ویا نندہ غورزید
وی کچرے د ہنہ اندامونہ پورہ وی اوسا ہ پکن داغلی وی، نوژوند
کولے بہ شی کہ داسے نہ وی نونہ بہ شی ژوندے کولے، د بتولو بہ
درے دیرش کالہ وی،

د پوکل بہ د اللہ د محی صفت مظهر وی، د قرآن د ذکر شوی، د
آیت ترجمہ دادہ چہ د دویم بارہ بہ، شیلی پوک و ہلے شی نونہ
صری بہ ولا روی او کوری بہ (پہ دوار و پوک و ہلو کن بہ د خلوینتی
وقفہ وی، د بخاری) پہ دے خلویشتو کالو کن بہ خلوینت ورخے دے
نہ د چکہ سپینو اوبو باران کیری چہ د مر و پہ خاورین قالب بہ ورین

اودا بہ پہ انسانی شکونو کن بدلی پری، پہ بد و السافرہ کن د ابو الشیح د
روایت مطابق پہ شیلی کن د بتولو و حونو بہ شہر سوری دی ہنہ
کن بہ د غدر و حونہ وی پہ پوک و ہلو بہ بتول خیلو خیلو قالبونو،
راوا لوزی او پکن بہ داخل شی، د بدن د ڈر و جمع کولو عمل بہ دزلزلے
پہ ذریعہ وی، لکہ قرآن وائی ران زلزلة الساعة شئی عظیمہ
د سورة الحج ایۃ علی ہرکلہ چہ ڈر نہ د کالبوت شکل پخلہ یا د
مدبرات الامرہ فریبنتو پہ ذریعہ جو رہی، نو عرش بہ ہنہ سپین
آپ حیات خلوینتو ورخو پورے پیر و کیری،

پہ دے بہ دغہ خاورین قالب د کالبوت پہ غوہنیں قالب (کالبوت کن) بدل
شی، اوبیا بہ دا ہچرے نہ بدلی پری او نہ فنا کیری، دانسان بہ وجہ و جو
درماء الفناء اودر کے د اوبونہ وو، اودا وجود بہ درماء الحیات او
د عرش د اوبونہ وی،

او ابو ہریرہ رضی اللہ د حضور علیہ السلام نہ نقل کیری دے چہ دے تہ
(د ماء الحیات) حضور علیہ السلام فرمایلی دی، پہ دویم پوک بہ
دغہ تیار و قالبونو (کالبوتونو) کن د حونہ منتقل شی اور و حونہ بہ راپاسی

د پوک و حکمت بیان

د دنیا نظام پہ مادی اسبابوروان دے، نو پہ دنیا کن پیدا کیدل ہم
پہ وار وادی، او مرکز ہم، نہ بتول خلق یوحائے پیدا کیری او نہ تول
خلق یوحائے مری، بلکہ پیدا و ہست او مری کیدل پہ وار واد اور ووری،
لیکن د آخرت جہان د معنیو یا تو اود جلال اود تدارت جہان دے دے تہ
عالم د فعیات ر پہ یوخل فوراً ہم وکیلے شی، نو د دنیا بتول الہی
اور انسانی آبادی بہ پہ یوخل ختم کیری، اور پہ دویم حل پوک و ہلو
باندے بہ پہ یوخل سمداستی بتول مری را ژوندی شی، لکہ چہ فوج پہ

پہ یوشیلی جمع کیری اوپہ یو خوریزی، انسان پہ رومی ژوند
رد نیابن دمور پہ خیمتہ د بنیاد صود قابونور کالبونور (برابن کولو
کار رمد بترات الامر، فرشتونوز وغستواو دغه رنگ روح قبض
کول اوسره کول مے هم ددغه فرشتو پہ در یعه ا کپول

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوْا اَيْدِيْهِمْ : فرشته د روح قبض کولو د پاره لاس
قُلْ يَتَوَكَّلْ عَلَىٰ مَلِكِ الْمَوْتِ الَّذِيْ : خوروی تہ اووا یہ چه ستا سوروح
وَكُلُّ بِلَيْكُم رِسُوْلَ السَّجْدَةِ آيَةٌ عَلَيْهِ : هغه فرشته قبض کوی کوے چترتاسو
مقردی

دے آیتونو پہ صوجب د فرشتو پہ ذریعہ پہ د نیابن الله تعالیٰ انتظام
د ژوند اوسرگ اچلولو، دے نہ د الله تعالیٰ احتیاج او کمزوری نہ بلکہ
خپله باد شاہی بنکاره کول وو، دواپه پوک وهل به حضرت اسرا قیل
علیہ السلام کوی حکمچہ در اسجدوا لادم، د تقاضا مطابق د مکی
قولونو خادمانه حیثیت پوره بنکاره شی، تردے پورے چه جنت اودوزخ
پورے قول انتظام اوجدمت د انسانو پہ فرشته کوی، د جهنم انتظام
فرشته چلوی او جنت کین د اسلام اچولو فرض به هم د فرشتو پہ سپرد
وی قرآن کین ذکر دی، پہ رومی پوک وهل به الله تعالیٰ تجلی د امانت
په کانا توور خورزوی اور په دویم پوک وهلوسه به د احیاء و ممرو
ور خورزولے شی، دورا نولو پہ پوک وهلوکین به هم نظر اوباقاعدک دی
شروع به د علویانو ر آسمانوی نه کیری، لکه اذ السماء انشقت
الانشقاق آیت علی و کومر تشقق السماء، بنائی چا آسمان به مات کد
شی کومر چه د د نیاجت دے دغه رنگ اذ الشمس کورت ه و اذ
النجوم انکد کت (التکویر آیت علی) په مطابق دکا نانو رو بنا نہ
قول تسم ستوری به بیکاره او ختم کریشی رواذ البحار تجرت ر سورة

الانفطار آية علی اور ذالبحار سجرت ر سورة التکویر آية علی په
مطابق بتوے خوبے او ترخے او په به یوحائے کریشی او په گرمی سره
به ختم کریشی ددغه گرمی نه به په او واورا لگی بیا به غرونه په گرد
او غبار کین بدل کریشی زمکه به خورده کریشی، لکه قرآن فرمائی، وَاذْكَرَ
الْبَحْرَانَ نَسْفَتْ رَوْبُسْتِ الْبِحَالِ بَسَاءً فَكَانَتْ هَبَاءً مُّثْبِتًا ر سورة
الواقعه آية عصفی غرونه به والوزولے شی، اودره ذره به کریشی او تر په
خور وور گرد وغبار جوړ شی، بیا به دویم پوک وهلونه د تعمیر انتظام
کیری اوسری قول به را ژوندی شی او د الله په محبتن به په قطارونو کین
ا دریری

دمحشرنر مک

دمحشرنر مک به، د دنیا د نر مک نه بکله وی،
يَوْمَ تَبْدَلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ په دغه ورخ به د دنیا د نر مک
نه بکله کبه شی دویم داچه صفات به تے بدل شی اودریم داچه یوار به تے
صفات بدل شی اوبل وار به تے ذات بدل شی، غوره قول دادے چه
صرف صفات به تی بدل شی، د بخاری اومسلم شریف کین د سهل بن سعد
نمرفوع حدیث را غلے دے، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ أَرْجُلِهِمْ بِيضَاءَ
عَفْرَاءٍ كَفَرًا صَةِ النَّفِيِّ لَيْسَ فِيهَا عِلْمٌ لِالْحَدِيثِ، او په صحیحینو کین د ابوسعید
خدری رضی الله نمرفوع حدیث را غلے دے،
تَكُونُ الْأَرْضُ حُبْرَةً وَاحِدَةً) معنی شه دادا چه خلق به په داسے زمکه
را پاسولے شی، چه سپینه غنم، لکه به وی لکه دمیدے د دومی پشان
چه په دے به هخ قسم نینه نه وی، د ابوسعید د حدیث ترجمه دادا که
چه دازمکه به د یودومی په شان وی، بعضه روایتونو کین چه د چاندی
ذکر دے، نو د هغه مطلب صرف سپینوالے د چاندی پشان دے،

بیهقی کتب دابن مسعود رضی اللہ عنہ بہ صحیح سند الفاظ نقل دی،
 تَبْدَلُ الْأَرْضُ مَنْ أَرْضًا كَأَنَّهَا فِضَّةٌ، یعنی دُنْدُ نِیاز مکہ بہ پہ دا سے نہ مکہ
 بدلہ شی چر لکہ دچاندی بہ سپینہ وی، ابن جریر د زید بن ثابت
 نہ مرفوعاً حدیث نقل کریدے۔
 إِنَّهَا تَكُونُ يَوْمَئِذٍ بَيْضًا مِثْلَ الْفِضَّةِ، داز مکہ بہ پہ دغہ درخ لکہ د
 چاندی سپینہ وی دغہ نہ معلومین چغورہ قول د صفا تو بد لید و دے۔

دمؤمن خوراک خبناک

پہ میدان حشر کین بہ نہ مکہ د کیک پشان وی او مؤمنان بہ دے نہ
 خوراک کوی، بدور الشافریہ ص ۱۱۱ کین منقول دی، چہ مؤمنان بہ د
 خپلو قدامونولہ طرفہ دغہ نہ مکہ نہ خوراک کوی، او دگوشر ہغہ او بہ پہ
 شکی کوے چہ د پیونہ سپین، وارے نہ بیخے او د شاتو نہ خورے وی،
 حافظ بن حجر فرمائی، دادے دیارہ چہ مؤمن تہ د حشر پہ او بردہ
 مودہ کین دلورے، تندے خہ تکلیف نہ وی، بدور السافریہ ص ۱۱۱ کین د
 طبرانی معجم اوسط نہ مرفوعاً حدیث منقول دے، چہ د عرش دلانہ
 بہ د اللہ لہ طرفہ بود ستر خوان خورشی، چہ پہ دے نعمتو نہ او د خوراک
 خبناک دا سے خیزو نہ او میوے وی، چہ چاہ نہ وی لیدی، نہ بہ تی بہا
 خیال کین راغلی وی خوپہ دغہ خوراجہ بانداے بہ روژ تیان مسلمانان
 خوراک کوی د هغوی پیژندگی بہ دا وی چہ د هغوی د خلونہ بہ دمشکو
 او د کسورئی د خوشبو نیو د کوزے خیزی،

بیان د حوض کوثر

نُورَانِ فَرْمَانِي، اَنَا اَعْطَيْتُكَ الْكُوْثَرَ، ابن عباس رضی اللہ عنہما چہ دغہ
 حوض کوثر مراد دے، پہ میدان حشر کین بہ دھر پیغبر د هغہ د امت
 پہ جوہر حوض وی او پہ هغے کین د حضور، علیہ السلام حوض دینولونہ

لوئے وی، دامضمون ترمذی شریف کین د سمرہ رضی اللہ عنہہ د مرفوع
 حدیث پہ صورت کین داخل دے، د حضور علیہ السلام حوض کوثر
 پہ میدان حشر کین کیدل د شیر پنجو سورہی حصا بہ ونہ نقل دے چہ پہ
 هغے کین خلور خلفاء کرام رضی اللہ عنہم عشرہ مبشرہ هغے دی، پہ ظا ہر بہ
 هغہ حوض خلور گتیز وی، او خلور وارہ غاہے بہ پہ یواننازہ وی
 چہ خلور وارہ بہ یوازے یوازے د یو یومیاشت پہ منزل او بردے وی
 د هغے لویتے او کلا سونہ بہ د آسمان د ستور د شیر نہ هغے نہ یاتے وی
 خود هغہ ستور کو کم چہ مؤمنان او عواموتہ پہ نظر بنکاری د او بورنگ بہ
 د پیو پشان سپین د شاتو نہ زیات خوراک او د وارڈ نہ بہ بیخے وی دا
 بہ هغہ خلق خبئی کوم چہ د مؤمن نہ علاوہ د سنت نبوی نابعدار
 وی، بدعتیا نونہ بہ دگے و رکولے او دے نہ بہ لرے کولے شی دا بدعت
 لکہ د خوارجو، روافضو او معتزلہ و اعتقادی وی او کہ عنلی وی، ظالمان
 بہ ہم دے نہ شریے شی دا بتول، و آیات د حدیثو د بدور السافریہ ص ۱۱۱
 نہ ترمذی اکٹے شی، حوض کوثر پہ حقیقت کین د سنت نبوی یا د کتاب
 او سنت جسمانی صورت دے چہ دے نہ بہ یوازے پہ کتاب او سنت عمل
 کوونکی فائدہ اگھتے شی حکم چہ آخرت کین بتول اعمال بہ جسمانی صورت
 اختیار ہی بد عملونہ بہ د مضر شیونوار نیک عملونہ بہ د فائدہ مند شیونوار
 صورتونہ اختیار وی،

عمل نامے

پہ قرآن کریم کین ذکر دے

كَامَا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابًا بِمِيزَانٍ فَسَوْفَ يَحْصِبُ حِسَابًا يَحْسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ إِلَيْهِ وَرَكَرَيْتِي نَوْهَعًا بِهٖ آسَانَ حِسَابِ
 أَهْلِهِ مَسْرُورًا ○ دَامَا : ورکوی او پہ خوشحالی بہ جنت کین بچل

مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَأَى ظَهْرَهُ فَسَوَى: اهل وعیال تہ را اُرسی او چاہتہ
یَدْعُوا كِبْرًا أَوْ يَصَلُّوا سَعِيرًا سورة: چہ دے سالہ طرفہ عملنامہ ور
الانشقاق آیت ۳۷) کہے شی نو ہغہ بہ ہلاکت ہلاکت چغہ
او پہ دوزخ کن بہ اغورزیری:

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ: چاہتہ چہ بہ نبی لاس عمل نامہ
هَذَا مِرْقَاتٌ أَوْ كِتَابٌ لِي إِنِّي كَلَمْتُ أَنِي: ور کہے شی، نو ہغہ بہ دوشما
مَلُوقٌ حِسَابِيَّةٌ: نہ نورد تہ بنائی چہ اگوری خما عمل نامہ خما پہ دنیا
یقین ووجہ پہ دے ورخ بہ اللہ تعالیٰ سر لا خما ملاقات وی:

رسورہ الحاقۃ آیت ۳۱۹

وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ: اوچا تچہ پہ چپ لاس کن عملنامہ
يَلِينَنِي لَمْ أَؤْتِرْ كِتَابِيَةً سورة: ور کہی شی نو ہغہ بہ افسوس کوی
الحاقۃ آیت ۳۲) چہ دا عملنامہ خوما تہ نہ دے واکرے شوس،
اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ: ہرکس تہ بہ دے خدائے تعالیٰ حکم
حَسْبًا رِبِّي اسْمًا بَلِ آيَاتُ عَلِي: وی چہ خپلہ عملنامہ اگولہ او تہ
پخپلہ دخیل حساب لہ پارہ کافی تہ:

بدورالسا فرہ صکتا تا ۱۰۹) کن د ا حادیثو پہ بنیاد بیان کہے شوس دے
چہ تولے عملنامے بہ دے لوج محفوظ نہ عرش تہ را ورے شی کوم بہ چہ پہ دغہ
ورخ میدان محشر کن وی او جمع بہ کہی شی نو اللہ تعالیٰ بہ بیاد خاص ہوا
پہ ذریعہ ہرکس تہ خپلہ خپلہ عمل نامہ د ہغہ د عمل پہ مناسب لاس کن
ور کہی او د ہرے عملنامے رومی الفاظ اقرأ کتبتک بہ ددہ اوددہ
دے پلار نو سر آواز کو لے شی او حکم بہ ور تہ کو لے شی دا عمل نامہ پہ
لوسنی او نالوسنی بول لوسنے شی، پہ دے وجہ حدیث شریف کن دی چہ
د اولاد ہنہ نو موثر بند شی، چہ د چا نسب ثابت نہ وی نو ہغہ بہ دے

د مور پہ نوم بلے شی، داد عقل خلاف نہ دے چہ نالوسنی بہ ہم خپلہ
عملنامہ لو سنے شی، کوم علم چہ خدائے پاک د ا ستاد پہ ذریعہ بندے
شی، ہغہ بغیرا ستاد ہ پہ الہامی طریقہ ہم بندے شی لکہ دا نبیا وعلیم
السلام علوم اور حیوانا تو علوم لکہ د جولا د خپلے جا لے جو رولو علم، د شاتو
د محبتی د خپل کین جو رولو علم میں روتہ د اجتماعی امور و علم کوم چہ
پہ علم حیوانات کن بیان شویدی، دے زمانہ کن رندو تہ د پر سید لو
حروفو پہ ذریعہ تعلیم ور کو لے شی ما پہ مشرق پاکستان کن پخپلہ لیدی

گواہی

ا- د انبیاء علیہم السلام او د علماء کرام گواہی

د جرم ثابتولو د پارہ د مضبوطا و اعتباری خلفتو گواہی ضروری وی
انسانا تو د تولو نہ تو وجہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ حق خبرے
او د خدائے تعالیٰ حکمو نہ رسیدنی دی پہ دا سے خلقو بہ پخپلہ پیغبران
علیہم السلام گواہان جو ریزی او کچرے دا د پیغبران و انوار ثانور علم کو
د رسولی وی نو ہم دوی بہ پر گواہان جو ریزی، قرآن کریم فرمائی
وَجَائِي بِالنَّبِيِّ وَالشَّهِدِ اءِ اَوْرْ كَيْفِ اِذَا جُنَّا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدٌ
وَجُنَّا بِكَ عَلَي هُوَ لاءِ شہیدان ساء آیت عنک

۲- د کرام کا تینو گواہی،

دویم داچہ د احکام و خدائے وندای نہ د انسانا نو خلاف کول او نہ کول
پہ خشکے بشکارا کو لے شی، پہ دے بہ درے قسمہ گواہی پیش کو لے شی
دا د کراما کا تین گواہی کو لے چہ بیگناہ فرینتے دی ر کوم یقوم الا شہاد
ای الملئکة، او اذ ایتلقى المتلقین عن الیمین وعن الشمال
قعید ما یلفظ من قول الا لکذیر رقیب عتید

جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ كَوْمِ وَخْتِ چرکد انسان
عملونه دوه مراغستونکی فر بنتره را اخلی او کینرا و چپ طرف نه
ناستوی خه لفظ د خولے نه و توسره شیش لگوونکے تیاروی اوهر
کس به دایه راخی چه یو فر بنتره به فی راوی او دویم به فی گواهی وی، که
دُر مشور په حدیث مرفوع کن دی چه دادوه فر بخت به هم هغه
وی کوموبه چه نیکی او بدی لیکله به

۳- د اندامونو گواهی

کوماند امو نوچه عمل کرے وی د هغه به هغوی پخپله هم گواهی کوی
اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا ۝ نَنْ رر به موبند دوی په خولو مهر
اَيُّ يَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا ۝ اَلْكَوْا و د دوی لا سونه به موبند
يَكْسِبُونَ ۝ ر سوره یس آیه ۳۷ ۝ : سره خبره کوی او د دوی پینه به
هم د هغه عمل گواهی ورکړی کوم چه دوی به کول به

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرْوْنَ اَنْ تَشْهَدُوْا ۝ او تا سونشی بیج کیده چه به تا سو
عَلَيْكُمْ سَمْعَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا ۝ گواهی اگری ستا سو فور و نه سترکه
جُلُوْدَكُمْ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيَّة عَنِ ۝ او خر هغه به

وَقَالُوا الْجُلُوْدُ هُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ ۝ او دوی به خپلو خرمنو ته وانی چه تا سو
عَلَيْنَا مَا قَالُوا اَنْطَقْنَا اللّٰهُ الَّذِي ۝ خمو بند خلاف و لے گواهی اگری هغوی
اَنْطَقَ كُلُّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلْقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۝ به وانی چه موبند هغه حد لے گویا نه
قَر اَيُّه دُر جَعُوْنَ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيَّة ۲۱ ۝ که و کوم چه هغه گویا نه کرے دے
او هغه تا سو و و چه وار پیدا کړی بی او هغه ته به واپس حتی به

۴- دخاله گواهی

قرآن کریم فرمائی، اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا ۝ نَنْ رر به موبند دوی په خولو مهر
عَبَّاس رَض د دے، آیت په تفسیر کن فرمائی، زمکه به د انسان د هغه

عمل خبر و د کوی کوم لے چه په دے کرے دے، دا بتول خلو ر قسیمه گواهی
شوے، د پیغمبر انوار فر بنتره علیهم السلام گواهی اعتباری ده حکه چه دواړه
گناه نه پاک دی، نوره دوه گواهی رداندا موبند و د خله هم اعتباری
حکه دی چه د اختلاف عادت دی دوی پخپله خبره نشی کولے الله پاک
بند خبره را ابا سی لکه خنکه چه دوی به پخپله هم دا بیان کوی نو
والله تعالی نه زیات اعتباری به بل خوک وی،

دا اعتراض غلط دے چه اندامونه او خاله ژ به زلری نو خبره
به خنکه اگری، حکه چه یو انسان جامید شی، رکیست او تپپ، کین
خبره محفوظ کولے شی، خه وخت چه غواری نو هغه خبره آوری،
نوالله تعالی خوپه طریق اوئی دا لے کولے شی، بله دا چه د الله کار دے ژ به
نه خبره ابا سی او که پینولا سولونه حکه چه بقول اندامونه د خو بینه
دی اول لے ژ به نه خبره را و سته اُس د نورو اندامونو د الله پاک
قدرت او طاقت چه ا منلے شی، نو داسه خبر و مملو کن بیا هغ بیس پیش
نه وی، دے نه علاوه د نوزی تحقیق به نبیاد جناداتو او حیوانانو کن د مرتبو
په جوړ ژوند همرشته او گویائی هم لیکن د انسان نه علاوه د نورو گویائی

د انسان د غوړ و لونه بیچه د ده
اَيُّوْنَهُ ۝ وَكَانَتْ نَسْلَةً ۝ عَلَيْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ، وَاِنَّ مِنْهَا لَمَنْ يَلْمِزُ
مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ يَسْبِغْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ كُلِّ
قَدْ عَلَيْهِمْ صَلَوٰتُهُ وَتَسْبِيحُهُ،

حضور علیه السلام سهه دکانرو او د اوبن خبره په احادیثو کن ثابته
وی دا بتول شیرونه بنائی چه هر خه خبره کولے شی خو فرق دادے
چه د اخویا انسان او ریدے نشی او یا پر پوهیوی نه، خو آخرت کن به
د دے عادت په خلاف او ریدلے شی حکه چه آخرت هم د نا آشنا

شئو نوجهان دے، ہے خوتول ہر خہ اللہ تہ معلوم دی، دکوا ہوا و د
 عملنا موضوعت ہفہ نہ نشتنہ خوبیاہم داسے اللہ دے دیارہ کوی چہ
 بنیاد م تہ پخیلہ خیل عمل لیا دشی او پخیلہ پسخان اقرار اگری او
 گواہان پیر د ثبوت دیارہ پیش کریشی، چہ دانلہ عدل وانصاف بنہ
 واضح شی حککہ چہ اقرار او گواہان د مدعی ثابتولو مضبوط دلیلونہ
 دی ہم ہفہ چہ دیرہ اعتباری دی او جرحہ پرخکہ نشی کیدے چہ دوی
 غیر جانب داری لکہ پیغمبران او فریشتہ علیہم السلام، داندامونو
 شہادت یو قسم اقرار دے چہ بتولونہ مضبوط ثبوت دے،
 البتہ د خائے گواہی حککہ دیرہ اعتباری دے چہ وپا نندے بیان ا شو
 چہ داد اللہ نعل دے او پدے یو شہادت ہم جرحہ نشی کیدے
 حککہ چہ بنیادی جرحہ دوک دی یو دا چہ گواہی بے اعتبارہ ثابت کریشی
 دلند داسے ہم نشتنہ حککہ چہ پیغمبران فریشتہ مکان اواندامونہ بتول
 اعتباریان دی د علماء و تصدیق بہ ہم پیغمبران کوی، حککہ د گواہی
 ہم اعتباری شہو، اودویہ دا چہ دکوا ہا نوجانبنداری ثابت کریشی دتہ
 دا ہم حککہ نشتنہ، بلکہ چہ انسان سرہ ددری ہیخ لاندے بانندے
 ہیچر تہ نشی کیدے چہ داسے تیرکون د یو بل سرہ ا لری بکہ داندامونو
 گواہی خوی بتولونہ زیاتہ اعتباری حککہ دے چہ دا پخیل خان اقرار دے
 دوی بہ پخیلہ ہم پندہ گناہ عذابیری،

د عملونو تول

قرآن فرمائی

وَلَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ: موزن بہ د انصاف تہ دتہ
 فَلَا تَطْلُمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ رَيْبٍ مِنْهُنَّ: پدہ ورخ ابدو بیابہ پدہ چاہم حکم
 حقیقہ مرن خردے ل ا تہ ناط و گئی بنا خسیبہ نہ وی او کچرے د عمل وقتدار داری

د دے برابر وی ہر جہہ فی موزن نا و لو، اوموزن حساب د بارہ کافی یو
 وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ: (دھیامت پدہ ورخ د عملونو تکل حق دی)
 فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ: چہ دچا تولونہ دل نہ
 وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمَّهُ هَاوِيَةٌ رَسْرَسَةٌ: شو، نو ہغوی بہ زرہ
 القادرہ آہ عتق پورے کڈان کن وی، او دچا تولونہ چہ سپک
 شونو ہفہ لکاؤ نرہ کندہ دکہ:

داسے نور و آیتونو کمز و احادیثو و اہل سنت د علماء و اجماع
 سرہ ثابتہ دے چہ عملو، تہ بہ تلیشی، البتہ معتزلہ بتول او سلفو کن
 مجاہد، اعمش او ضحاک داوائی، چہ تکل د عملونو نشتنہ، کوم خائے چہ
 وزن لفظ راشی نو د ہفہ مطلب برابرے او عدل الہی بہ وی پورہ مطلب
 دا چہ اللہ بہ د عمل پدہ برابر (زیلے کھے بہ تہ وی) د ہفہ جوکہ د انصاف
 فیصلہ کوی خودا قول حککہ غلط مے چہ وزن او میزان پدہ قرآن کن
 دروند والی او سپکوالی سرہ موصوف دے کہ انصاف مطلب وے
 نو دے سرہ دروند والے او سپکوالے بہ ذکر تہ و وچکہ چہ انصاف دروند
 سپک نشی کیدے نو د چھوڑ رائے داسے صحیح دکہ، چہ دغرتلہ بہ جسمانی
 او حسی وی، معنوی تہ (انصاف) ترندہ مراد۔ د میزان حتی بہ
 ثبوت کنی د سلمان فارسی رض د امر فوج حدیث دے،

يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلََوْ وَضِعَ: تہ بہ ادرولے شی ہفہ بہ دومر
 فِيهِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ كَوْسَعَهُ: فراخدی کچرے بتول آسمانونہ
 او زمکہ پدہ کنی کینودے شی نوز پکنی بہ خائے شی،

حافظ بن حجر رح د احادیث د بخاری د آخری حدیث پدہ شرح کن حاکم
 نہ پدہ روایت د سلمان رض او ابن مردویہ تہ پدہ روایت د عائشہ رض او
 بیہقی تہ پدہ روایت د انس رض او طبرانی نہ پدہ روایت د ابو ہریرہ نقل کرینا

او ابن المبارک رحمہ اللہ روایت ہے کتاب الزهد، ابوالقاسم
 لسکائی نے کتاب السننہ او آلوسی نے یہ تفسیر سورۃ اعراف میں نقل کر دی
تلاہ یو کہ دہ کہ گنہ د حافظ بن حجر پہ رائے تلہ یوہ دہ
 فوکلہ کہ کججمع پہ صیغہ ذکرشی نو
 ہنہ داعمالو بہ اعتبار سرادخہ چہ اعمال گنہ روی نوجمع اعتباری شوہ
 یا مژاد کججمع د سے نہ تعظیم روی، مطلب ہے دا کہ یو دہ خود لوئے
 والی پہ وجہ ددہ و پردہ چہ گنہ ورتہ او بیٹے شی لکہ گنہ بت قوم
 نوح بن المرسلین، حضرت نوح علیہ السلام نے تعظیماً پہ گنہ و پیغمبران
 شہر کر و بعضو رائے دہ چہ تلہ پہ گنہ روی، یاد ہر گنہ کپارہ بیلہ
 بیلہ، تلہ دہ او یاد ہر عمل د پارہ بیلہ بیلہ تلہ دہ، خوئے وجہ قول
 غور یزد دہ:

د موزون لهم بیان

د جا عملو نہ بہ تلہ شی، او د چا بہ نشی
 تلہ، تسلطانی رح د امام غزالی رح نہ
 نقل کریدے چہ ددہ بڑو لو عملو نہ تلہ نشی، او د نور و تلو مکلفو
 بہ تلہ شی، ① معصومین د گناہ نہ پاک خلق پیغمبران علیہم السلام
 خو غما پہ نذر دے کہیں د مسلمانانو وارہ او بیونی ہم شامل دی،
 ② بل تلوے خلوار بہ اونوی کو رہہ ر..... م..... خلق دی، ③ دریم
 تلوے د کفارو تلو د پارہ مقابلہ ضروری وی پہ نہ و مہود و وکن د مقابلہ
 بد عمل نشہ او پہ دریم کہیں د مقابلہ نیک عمل نشہ، دارنگ پہ
 آیت **فَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرِثَةً** کن دا بنکارہ دہ چہ د کفار
 عملو نہ بہ نشی تلہ لیکن امام بخاری رح د تلو د پارہ د عملو تلو ہم
 منی لکہ فرمائی **إِنَّ أَعْمَالَ بَنِي آدَمَ وَكُلِّ لَهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ** چہ د تلو
 بنیاد صو قول او عمل بہ تلہ شی، او دا قول حافظ بن حجر او علامہ

آلوسی رحیہ اللہ ہم غورہ گنہ لے دے نو، **فَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ يَوْمَ**
الْقِيَامَةِ وَرِثَةً، کن بہ د تلو نہ مطلب قدر او مرتبہ وی، یعنی
 د قیامت پہ ورخ دا اللہ پہ نذر د کفارو د عملو نو ہیچ قدر او عزت
 پہ نہ وی بلہ خبرہ دا چہ امام قرطبی د تلو د پارہ اعمال
 متضادہ ضروری نہ گنہ د کفارو د نیکی چا بری بہ نشی وی
 او د کفر بہ ترخا چا بہرے دروند وی، یا کچرے د کفارو صدقے
 او خیر انورہ، د عذاب د کیفیت پہ کم والی کن مؤثر گنہ شی نہ پہ
 کیفیت کن کچرے ہنہ پہ بل چا بری کن پرا تہ ہم وی نو د کفارو
 گنا ہونو پہ مقابلہ کن د دیر کمالی پہ وجہ د کفر چا بہرے دروند
 پاتے شی،

دویم قول د سبکی رح پہ شرح عقائد کن امام ما تریدی نہ منقولہ
 چہ د کفارو د پارہ بہ د تمیز او فرق معلوم تلو نہ وی پہ ہنہ د
 معلوموے شی چہ د کو مو کفارو گنا ہونو او کفر زیات دی نو د ہغوی
 بہ عذاب ہم سخت دی او د ہغوی پہ نسبت پہ کفارو گناہ کن کہ کفایت
 بہ د ہغوی نہ لہر شان کم عذاب وی اگر چہ ابدی عذاب کن نہ بہ
 تلو کانن شریک وی دا فرق بہ د کیفیت رزیات تالی او کمالی وی
 حافظ بن حجر د ابولہب او ابوطالب د قصو نہ وا دلیل نیوے د
 چہ د کفارو بعضے نیکی د کمالی د سبکی وی د عذاب باعث جوہر ہے
 شی، د سورہ مؤمنون د آخر آیت نہ د کفارو د عملو تلو ثابت ہیں
وَأَمَّا مَنْ حَقَّ عَلَيْهِ الْقِيَامَةُ فَإِنَّهُ فَاوَلَيْكَ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ : خلق وی کو مو چہ خیل خانو نہ
خَلَدُونَ ۰ **تَلْفَحُ وَجْوهَهُمُ الشَّارِبُ** : پہ نقصان کن غور وی روہ جہنم
وَقَدْ فِيهَا لُحُومٌ ۰ **أَلَمْ تَكُنْ** : کن بہ ہمیشہ وی د درخ اور بہ

اَيَّتِي تَشْتَلِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا بِرَهْمَنِي مَعْنُونَهُ سَوْرَتِي اَوْ حَوْلَهُ بِهِ
 نَكَّدًا بَوْنٌ ○ رَايَةٌ عَشْرَتَا ۱۵۰ : يَكْنَى وَرَايَةٌ وَى دَوَى نَهْ بِأَوْ يَجِيءُ
 شَىْءٌ جِهَ آيَاتِ سَوْرَةٍ حَيْثُ آيَاتُهَا وَوَأَوْرُؤُهَا شَوَى جِهَ هَفْتِ تَا سَوْدِ رَوَى كُنْزِ
 آخِرَى فِقْرِهَ رَفَكُنْتُمْ بِهَا نَكَّدًا بَوْنٌ ، نَهْ كَفَرٌ ثَابِتٌ شَوَاوٌ رَوَى فِقْرِهَ
 وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ، نَهْ دَعْمَلُونُو تَوَلَّى ثَابِتٌ شَوَى

دَمَوْزُون بِيَان

په میزان کین به خه تلله شی؛ په دسه کین دسه
 قوله دی اول ذابن عباس رضی الله عنہ قول دے
 چه أعراضوا و اجسامونه به جسم جوړ کړیښی او تلله به شی او داسه
 الفاظ ر یَقْلِبُ اللهُ الْأَعْرَاضَ أَجْسَامًا ، قَسَطَلَانِي رَحْمَةً نَقَلَ كَرِيْدِي ، او
 بدور السافرة ، ص ۳۳۱ کین د بیهقی د شعب الا بیان دا الفاظ نقل دی
 يُؤْتِي بِالْحَسَنَاتِ بِأَحْسَنِ صُوْرَةٍ وَ يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجِرِ صُوْرَةٍ ،
 یعنی نیکی به په ښه شکل او بدی به په خراب شکل کین راوړی شی ،
 طبیی دمشکوة شریف په شرح کین دسه قول ته ترجیح ورکړی د د :
 دویم قول دادے چه عمل ناه به د عملونو د لزومیت په اعتبار تلله شی
 د دے دلیل حدیث در البطاقة) دے او د امام ترمذی ر و عبد الله
 بن عمرو بن العاص نه نقل کړی دے او ښه رحسن رے ورت و بیلی دی
 او ابن حبان هم په خپل صحیح کین دا حدیث راوړی د دے چه الفاظ د دے
 يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجِرِ صُوْرَةٍ وَ يُؤْتِي بِالْحَسَنَاتِ بِأَحْسَنِ صُوْرَةٍ : یعنی یوکم سل غت کتا بونه به
 فِي كَفَّةٍ وَ يُؤْتِي بِالْبَطَاقَةِ فَتَوَضَّعُ : یوچا بری کین کیښودل شی ، او یو
 فِي أُخْرَى فَطَاقَتِ السَّيِّئَاتِ وَ : ورکوتی پرچه د کاغذ به بل چا بری
 تَقَلَّتِ الْبَطَاقَةُ : ښه کیښودل شی ، نو دغه یوکم سل کتا بونه به
 سپک وی او هغو ورکوتی پرچه به درنه شی ،
 د دے امام الحرمین ترجیح ورکړی د ا و بیلی دی چه دروند والی به د

اجر پداندازی ، قَرطبی رَحْمَةً دَاغُوْرَةَ كَسْرَةً دَا وَ ذَابِنِ عَمْرٍو قَوْلَهُ
 دَرِيْمٌ قَوْلُهُ دَادَسَ ، چه هُمَّ عَمَلُوْنَهُ بِه تَلَلَةً شَىْءٌ جِهَ پَه هَفْتِ ك تَرْمِذِي او
 ابو الد هغه مرفوع حدیثونه دلیل دی او ابن حبان د دے تصحیح
 کړی پدے د حدیث الفاظ دادی :

مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ أَحْسَنُ مِنْ خُلُقِ حَسَنِ رِبِّهِ مِيزَانِ كُنْ بِه ذَبْنَه
 خُوْرَةً ، ذَبْنِيَاتٌ خَائِسَةٌ عَمَلٌ بَلْ نَشَى تَلَلَةً) دے له حافظ بن حجر
 ترجیح ورکړی د دے ، د عملونو تل به پخوا د عقل نه لویه خبره کسرتی
 شوه لیکن اُس خو په تهر ما میتر د بدن یا د موسم درجه حرارت
 معلومیدے شی ، حالا نکه دا عرض دے ، خمون به نزد د دے د دے
 واروا قوالو کین اختلاف نفته ، کیدیشی چه په دره وارو طریقو
 (عمل د جسم په شکل ، عمل د عمل ناه په شکل او عمل پخپله) د دے
 د باره تلله شی ، چه په آخری فیصله کولو کین هغه قسم د شک شبهی
 ظاهری صورت ښکاره نشی ،

امام ذهبی رَحْمَةً دَعْلَمُ پَه فَضِيْلَتِ كُنْ دَعْمَرَانِ بِنِ حَصِيْنِ نَهْ دَرَسُوْلُ اللهِ
 صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيْثٌ نَقَلَ كَرِيْدَسَ چه دَعْلَمُ اَوْ سِيَاهِي اَوْ شَهِيْدِي اَوْ
 وَيْنَهْ بَه تَلَلَةً شَىْءٌ خُوْرَةً عَمَلُوْنَهُ سِيَاهِي بَه دَرْنَه دِي رِبِّهَ وَ رَا السَّافِرَةَ ص ۳۱۱

تَلُوْنِكُ

تَلُوْنِكُ دَعْمَلُونُو بَه خُوْرَتِي ، د مَخْتَلِفُوْرُوْا يَاتُوْرَهُ بِنِيَادِ دَعْمَلُوْنِ خَلُوْقَتِهِ
 رَا اللهُ جَلَّ جَلَدُهُ بَه تَلُوْنِكُ وَى ، دَا دَا مَامُ غَزَالِي قَوْلُهُ دَعْمَلُوْنَهُ دَا الْفَاخِرَةَ
 فِي كَشْفِ عُلُوْمِ الْاٰخِرَةِ) او دليل كے دَقْرَانِ دَا آيَتِ نَبُوْلِهِ دَعْمَلُوْنِهِ ، وَ
 نَصَحَ الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطُ) یعنی مونږ به اِنْ دَوْنِهَا نَهْ اللهُ تَعَالَى نَسْت
 كَرِيْدَسَ دَعْمَلُوْنِهِ

دویم قول دادے چه تَلُوْنِكُ بَه مَلِكُ الْمَوْتِ وَى او ویرود آنس بن

مالک نہ دے روایت کرے دے (۳) دے ہم قول دادے چہ تلوک
بہ آدم علیہ السلام وی پہ معجم صغیر کین طبرانی د ابو هریرة
یہ دے الفاظ نقل کریدے،

يَا دُرَّ قَدْ جَعَلْتَكِ حَكِيمًا بَيْنِي ۖ اے آدم علیہ السلام مانتہ حیا او دین
وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ قُمْ عِنْدَ الْمِيزَانِ ۖ اولاد پہ میخ کین منصف مقار کرے
حَمِيمِزَانِ سِرَّة ادریزد

۳) خلودم قول دادے چہ تلوک بہ جبرائیل علیہ السلام وی داروین
ابو القاسم الاسکائی د حذیفہ پہ روایت نقل کریدے،

حیا پہ نرد دے خلود و اولو قول کین خہ اختلاف نشتہ د بتول صحیح د
اللہ نہ کے تلوک پہ دے وجہ او نیلو چہ تول بہ د هغه بہ حکم کین
او عام طور حکم کونکے تہ ہم د هغه کار کوونکے و نیلی شی، پہ دنیا کین
پولیس چہ چالان اگری د هغه بیان اغسل پہ عدالت کین ضروری وی
رنگ عزرا نیل علیہ السلام د سرو چالان کریدے د اللہ تعالیٰ پہ عدالت
کین بہ کدہ بیان او موجودگی ضروری وی :-

دنیا وی عدالت کین د قانونی مشیر ضرورت وی دغہ رنگ د اللہ
عدالت کین د جبرائیل علیہ السلام پیشی دے د پارہ ضروری دہ چہ
قانون رقرآن د اللہ لہ جانبہ راؤ پے دے او د قانون شکنی پہ
مقدمہ کین دہ پیشی ضروری دہ :-

د اولاد آدم علیہ السلام مقامہ پیشی دہ نودسہ پرست پہ حیثیت
حاضری ضروری دہ :-

د عملونو تلو حکمت

اللہ عالم الغیب د عملونو د ذرے ذرے نہ خبر دے، نو د اللہ
عملونو تلو کین ہیج عرض نشتہ خو عملونو تلو د عدالتی کاروایی

تکمیل یو ذریعہ دہ (۱) عمل کوونکے د عملناے پہ ذریعہ د خپلو
عملونو نہ خبر شی کہ ہیر کوی تے وی نور یا د بہ شی ورتہ رنگہ پہ
د اگری کتو چہ تیرشوی خیزو نہ رایا دیری (او تقسیاتی طور بہ امنی
چہ داتول درست دی پہ ڈ بہ اقرار اگری، او کہ لہ کوی، لکن
اقرا کتبتک د کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا، چہ دے
حکمت تہ اشارہ شویدہ :-

۲) د عملونو تلو سرہ نسبت معلوم پزی چہ نیک عمل یو پوتہ
او د اللہ لہ طرفہ د هغه بدل دغرنہ ہم لوئے انسان تہ پہ دے تلو د
اللہ د فضل لوئے والے بنکار کول دی، او د بد عمل پہ سزا کین د
اللہ پاک انصاف بنکارہ کول دی :-

۳) د انبیاء علیہم السلام د علماؤ، د فرشتو، د اندامونو، او د خلک
د گواہوتیر و لو نہ مطلب دا ظاہر ول دی چہ داتول کار او عدالتی
کارروائی پہ حقیقت او انصاف بنا دہ :-

۴) د دے ہولے کاروایی مقصد د ابنکارہ کول دی، چہ انسانی
اعمال د وصرہ اہم دی چہ داتول انتظامان د هغه د پارہ ہم پہ دے
وجہ کیری چہ د کائناتو د تخلیق مقصد انسانی اعمال و :-

د غوریز او ناغوریز پیژندل

د نیکی او بدی د چاہرو ذرنید او سپکید و پیژند لو کین دے
قولہ دی د د دنیا د قاعدے پشان د آخرت ہم د ا قاعدہ دہ چہ
درون چاہرے بہ بنکتہ او سیک بہ پور تہی د د جمہورو علماؤ
قول دے :-

۲) دویم د دے پہ عکس دے مطلب د اچہ کوم چاہرے پور تہی
هغه بہ درون او کوم چہ بنکتہ ہی هغه بہ سپک وی، خک چہ چیز

او مرکز د میلان بہ آخرت کین بدلیبری د نیکو مرکز بہ پور تروی کوم
حائے چہ جنت دے او د بند و مرکز بہ بنکتہ وی کوم حائے چہ دوزخ دے
د غنہ قول د ہدرا الدین زرکشی دے (البرہان فی علوم القرآن) او
شاہ عبدالعزیز غورہ کربیدے (فتح العزیز)

(۳) دریم قول دادے، چہ د نیکو د چاہری نہ بہ یونورانی سنن را اوزی
داد نیکو د دروند والی نینہ دلا او د بند و چاہری نہ بہ نوراد تیرو
سنن را اوزی نو داد بند و دروند والی نینہ دلا، دا قول علامہ آلوسی
د سورة قارعہ پہ تفسیر کین نقل کربیدے۔

دستول مقام

حکیم ترمذی بہ نوا در الاصول کین او ابوالقاسم اللانکائی پہ کتاب
السنة کین نقل کربیدی چہ میزان بہ د الله پہ وپاندے ادرولے شی،
د نیکئی چاہرے بہ د عرش پہ بنی ارح او پورے بہ ترحنت وی، او بدئی
چاہرے بہ د عرش چپ ارح تروی او پورے بہ ترحنت وی،

د پل صراط تیریدل او نور

پہ قرآن کین دی

وَإِنْ مِنْكُمْ آلَاءٌ وَإِدْهَا بَرَّكَانَ عَلِيٍّ : بہ تاسو کین بہ دا ایسے ہشوک نہ وی چہ د
رَبِّكَ حَتَّىٰ مَقْضِيًّا ۝ نَمَّ نَجِيٍّ : پل صراط پہ ذریعہ بہ جہنم کین نہ والی
الَّذِينَ اتَّقَوْا ذُنُوبَ الظَّالِمِينَ فِيهَا : داد الله پرے کربے فیصلہ رہے
حَتَّىٰ ۝ سورة مريم آیت ۷۱۴ : بہ د الله نہ ویریتہ کرکے خلق مؤمن تھلا
او ظالمان بہ ورتے پہ گوچہ وور غور زور کور پکین بہ تے پوریزو :

پہ دے آیت کین د کردی چہ تول خلق بہ جہنم کین وارد پکین، مسئلہ حمد
حاکم سرہ د سنن د نصیحہ او بیہقی ابو سمیہ نہ پہ اسناد جابر
صرفوعا نقل کربیدے چہ د (وآرد) معنی دا خلیل دی او دارنگک

مستدرک حاکم کین ابن مسعود رض او ابن عباس رض نہ ہم منقول دی
چہ د ہف مطلب د بتو لوجہ نہ تہ دا خلیل دی امام قرطبی رح دا
قول غورہ کربیدے، دویم قول دادے، چہ وار دیدلونہ مطلب
د پل صراط پہ ذریعہ جہنم نہ تیریدل دی، دا خلیل دی، دا
قول امام نووی غورہ کربیدے، دا قول پہ مستدرک احمد او ترمذی
کین دا ابن مسعود رض نہ صرفوعا نقل دے، پہ کوم کین چہ دا ہم د کردی چہ
خوک بہ د برینشا پشان تیریزی، او خوک بہ د ہوا پشان خوک بہ د
تیراس پشان خوک بہ د ہوا غلنو پہ پشان خوک بہ د سورلی پشان
او خوک بہ د جہنم پہ اور زخی شی او تیر بہ شی او خوک پہ پکین
اغوریزی :

دریم قول د وار دیدلونہ مطلب تزدے کیدل او دوزخ لیدل دی چہ
حساب بہ دوزخ سرہ تزدے وی، بیابان کا قرآن پہ دے کین غورہ دے
شی او مسلمانان بہ جنت تہ ارسولے شی، لکہ خنکہ چہ د حضرت موسیٰ
علیہ السلام پہ قصہ کین، وکما ورد د ماء صائین را غلے دے ددے مطلب
پہ او بو کین سوتل نہ دی بلکہ ہفے نہ تزدے کیدل او حواتہ ورتل دی،

کچرے رومی قول تہ اگورے، نوڈ ہر چاہنہ تہ نتوتل بہ د عذاب
د پارہ تروی بلکہ پہ نیکانو خلق بہ د جہنم اورا شر نہ کوی او لکہ دا براہیم
علیہ السلام پہ ہغوی بہ دغہ اور یح او سلام، جو رہی لکہ طبرانی
او بیہقی کین چہ خالد بن معدان نہ منقول دے چہ ہم مینا تہ تہ پتہ
ہم نہ لگی، نو ا بہ وائی چہ موبز خور و عدے د الله مطابق جہنم تہ
وارد نہ شونو د الله طرفہ بہ جواب ورکیشی، مگر تہم علیہا وکی
حاکم مدلا، تاسو پہ ہفے تیر شوی لیکن ہفہ مہ وو، طبرانی رح او ابن عدی
د یعلی بن مہنہ رض نہ صرفوعا روایت کربیدے چہ دوزخ بہ مؤمن تہ وائی

تیرشہ ستا نور حیا اور مرکب و رجز یا مؤمن اظفا نورک لہی
 بدو و السافرة، ص ۳۵ و ص ۳۵۳ د پگ صراط پہ خطرناک وخت کتب بہ
 تیارہ وی، دلاس نطہ بہ نہ بنکاری، کا اعمالو پہ مناسب بہ پہ مؤمنانویان
 نور تقویٰ بعضو سرہ بہ دغر ہومرہ ر نرا وی، بعضو سرہ پہ د فحور
 داؤفہ پہ سمون او تولونہ کم د نیک عمل خاوندانوی سرہ د کتہ گوٹہ پہ
 سمون ر نرا وی ر ابن جریر عن ابن مسعودین دارنہا چہ او ویئی نو
 منافقان بہ مومنانو نہ خواستہ کری،

أَنْظُرُوا نَأْفِقِينَ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ : بَرِّشَانِ حِصَارِ شَيْءٍ چہ مؤمن ہم ستا
 ارجعوا ورا کما التمسوا نوراً : پد نرا کتب تیر شو نو ہغوی بہ جواب
 ور کری چہ د نیا تہ لار شئی او ہغہ نکلے نہ نرا را و کری
 حکمہ چہ نرا د عمل نہ حاصلیزی او دا العمل د نیا دہ آخرت نہ دے
 آخرت ر دار الجزاع دے ر بدو و السافرة مع تشریح ص ۱۶۷

د صراط حقیقت

د پل صراط رغونہ د دیلوے ستیشن د پل پشان معلومیزی، ابن عساکر
 د فضیل بن عیاض رض نہ نقل کریدے چہ د جہنم د پاسہ د پل صراط او رتو
 د پختلس زور... کالو کمنزل پر اندازہ دے دے پہ درے و بر خو کین
 یوہ بر خہ پور د تختل دی، بلہ دریمہ بر خہ را کو زیدل دی او مینحمتی د پخت
 ہوار بیغ تلل دی، ر بدو و صراط پہ بقی کین داس رض نہ صرفو عامنقول
 دی چہ ر اذق من الشعر و احد من السیف،

او دغر رنگ پہ مسلم کین د ابوسعید خدری رض او ابن جریر کین دا بن
 مسعود رض نہ او مستدرک حاکم کین دی چہ د بعضو د پارہ پہ د ویستہ نہ
 نہرے او تورے نہ تیرہ او د بعضو د پارہ بہ د میدان پشان فراخہ وی

پل صراط او د نور حکمت

پل صراط بانندے تلل بہ د موقف میدان حشر نہ شروع کیزی او
 دا پل د دوزخ د پاسہ دے، کمنہ چہ تیر شئی نو د جنت حد بہ شروع
 کیزی، او بیا بہ جنت تہ داخلیدل وی، لکہ۔ کمنہ چہ بدو و السافرة
 کین د روایا تونہ ثابت دی، دیو قول مطابق کہ قول خلق بہ پہ جہنم د پاسہ
 تیریزی نو اہل تقویٰ تہ بہ ہیج تکلیف نہ وی خو کفار او فجار تہ بہ
 تکلیف وی، او کچرے د بل قول مطابق جہنم تہ داخلیدل ہر کین د پارہ
 ضرور کیناؤس بزور بانداے مؤمن بیان کریدے چہ متقیانوتہ، بہ
 تکلیف او پتہ ہر حکمہ نوی چہ د جہنم اور بہ ہغوی تہ یخ او سلام وی
 او بخیلہ قرآن کریم کینے ہم ذکر دے،

لَمْ يَجْعَلِ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَادَى الظَّالِمِينَ : بیا بہ مؤمن تقوی داروتہ د پل
 فِيهَا جِثْيًا ○ سورہ مریم آیت ۷۵ : صراط او د دوزخ اور نہ خلاصہ
 ور کمر و او کفار او فجار بہ ور تہ پر گوم وود او غوزو، پل صراط بہ ویستہ
 نہ نرے او د تورے نہ تیرہ صرف کفار او فجار و د پارہ وی د ہر چاد پارہ
 بہ داسے نہ وی، لکہ اُس بزور بانداے مؤمن دامدائل بیان کریدے، ہان
 کچرے د تولو ہم دغہ یولار د پل صراط وی، نو بیا ہم د مؤمن خہ خطرہ
 نشتہ، لکہ چہ امام بدر الدین زرکشی پہ ر البرہان فی علوم القرآن
 کین ذکر کریدی، چہ عالم آخرت کین بہ جیز او مرکز بدلیری د دنیا
 د ستور مطابق بہ نہ وی بلکہ د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ د قول مطابق
 احکام د روح بہ پہ احکام د بدن غالب وی د کفار و مرکز میلان بہ بنکتہ
 یعنی جہنم آرخ تہ وی، او د نیکو کار او تقوی دار و مرکز میلان بہ پور تہ
 یعنی جنت آرخ تہ وی لہذا کفار بہ د تول پل زور پر پرتو پہ وجہ رضی شئی
 ارنگ دورنگ بہ شی او درز و رگذا بہ شی او د تقوی دار و میلان

اوزور بہ پورنہ وی دپل ہتھ بوج اوزور بہ پر نہ پر بوزی، اوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی، ددے مثال دا سے دے چھوٹک دتورے پتیرو پینہ کیر دی نو تکلیف وی، بلکہ زخمی کیری، لیکن کہ پینہ اوچتہ کیری اوپیا دتورے پہ تیرو دپورنہ نہ پرے پینہ کیری، نوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی حکہ حکہ چہ دقدم میلان پورنہ آہر نہ دے، بلکہ گوزا آہر نہ دے دے دے، حیزا و مرکز بدلید و وجہ دادہ چہ کفار و پہ دنیا کن جہنی عملونہ کیری دی چہ دھے میلان اومائے مرکز جہنم نہ او جنتیان بہ کجنتی عمل پہ وجہ خپل میلان اومائے جنت نہ لوی باقی جہنم دکفر او گناہ مثالی صورت دے، او جنت کایمان او عبادت مثالی صورت دے، دگنا ہوو مجزاج گرم داورا تیرے دے، او دایمان او نیکنی مزاج بیج او دتور دے کوم نہ چہ دنی علیہ السلام پہ دے دے عاکن اشارہ دے۔

اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَا عَمَاءِ النَّبِيِّ وَالْبُرْدِ، اے خدا یہ جگنا گناہونہ دوو او دگنی بہ او بوا وینزہ، یہ صحیحین کن حدیث دے، حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَايِرِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، رجعت تکلیفونہ کیری دے او دوزخ خواہشا نو کئے کیری دے،

جنت نہ تلو دپارہ دپل صراط نہ تیرید و مطلب دا حقیقت نکارہ کول دی چہ شریعت بانہ دے عمل کولو دپارہ دے خلقوہر قسم تکلیفونہ تیر کیری دو او جنت دپارہ دے سرک تیار کرے وو، او دتورانی عملونو پہ وجہ ہغوی نورانی دار السلام او جنت ترا رسیدہ، او چاد شریعت پہ پل او پہ سرک بانہ دے نل پرینی وویا خہ پہ شریعت تلک او خہ پچیل طبیعت تلک حکومت پہ سرک شریعت تلک لک چہ دوی تہ پہ دنیا کن گران معلومیدل دغہ رنگ بہ آخرت کین ہم دجنت پہ سرک رپل صراط تلک دوی تہ گران وی مطلب دا چہ آخرت عالم مثال دے، شریعت لہ پہ اللہ تعالیٰ دقیامت،

پہ ورخ دپل صراط شکل ور کیری دچا چہ دے سرہ پہ دنیا کئے تعلق وو، خپل خواہشات تے پریشی وواو پہ شریعت تے عمل کولوہر قسم تکلیفونہ برداشت کول او تیر بانئی ور کول دوی تہ دشریعت دپارہ آسان وودوی شریعت سرہ داسے خان عادت کپے وو چہ ہم پہ دے کن بہ ورتہ آمار نرنا او اطمینان حاصل وو، نوہغوی بہ پہ دیرے آسانئی فراخی اور نرا کن پہ دے تیرشی، او خپل مرکز میلان (جنت) تہ پہ ارسی کوم چہ دینکو او بنیگر و مرکز ہم دے، او کوم خلق چہ پہ دنیا کن داسے نہ ورو، شریعت سرہ تے تعلق نہ ساتلو پہ دے بانہ دے عمل کولو تہ دے سا دو بہ وہ، خپل خواہشات پہ تے پہ دے غورہ کنرل، نوہغہ خلق پہ پل صراط ہم نشی تیریدے دا بہ ورتہ دتورے نہ تیرہ شی او دویینتہ نہ بہ نرے شی، لکہ خٹکہ چہ ورتہ دنیا کن بنکارید و او دے نہ دتیرید و پہ خٹکے بہ خپل مرکز میلان (دوزخ) تہ گذارشی کوم چہ دینو او گناہونو مرکز ہم دے،

دتور اسباب

الصَّلَاةُ نُورٌ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ، الصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

پہ پل صراط بہ نرنا دتورخ، قرآن، وی او باہہ دظلم بہ نہ کولو سر خاص صبری بدور السافرہ صے

پل صراط بانہ دے تیریدل دگومو عملونو پوجہ آسان بیری
 ① کمزورے سرے دحکومت دظلم نہ پہ خپل اثر سوخ خلا، صول
 رطبرانی عن عائشہ رص

② ددین کار دپارہ جگنا تونوسرہ تعلق لول او ہم پہ دے غرض
 جگنا تونوتہ بیابار تلک ر بزار ی سناؤ حَسَنٍ عَنِ أَبِي الدُّدَّادِ

۱۹۲) پہ خپلہ رائے پہ دین کین دزیاتئی نہ خان سائل، او دسنت تعلیم ورکول ددیلی فی الی انابہ بد ورا سا فورا صراح

جنت اودوزخ

داهل السنّت والجماعت په دے عقیدہ اتفاق دے، چه جنت اودوزخ پیدا دی، امام ابوالحسن اشعری په مقالات الاسلامیین و اختلاف المضلین کین ر یلفظ ما اجمع علیه اصحاب الحدیث و اهل السنّة، مطلب دا چه اهل حدیث او اهل سنّت په کومو عقائد او چه متفق دی د هغه په تفصیل کین فرمائی: **وَأَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ** (جنت اودوزخ پیدا شویدی)

امام ابن قیم رحمہ صحابہ کرام و تابعینو تبع تابعینو اهل السنّة والحدیث فقہاء و اهل تصوف په دے عقیدہ اجماع نقل کپید (ہادی الارواح د معتزلہ و داوینا غلطہ دے چه اُس جنت اودوزخ نہ دی پیدا د قیامت پہ ورج بہ پیدا کپری چه ضرورت بہ ئے ہنہ وخت وی، غلطہ حکمہ دے چه اُس د دوار و موجود والے عبث نہ دے بلکہ پہ دے کین فائدے دی،

د جنت اودوزخ د اُسنی موجود والی دلیلونہ

- ۱) **تولوا نبیاء و علیہم السلام** د جنت زبیرے ورکپیدے او ویر و لو تاثیر ہلہ قوی وی چه دادوار، اُس موجودی،
- ۲) پہ صحیح احادیثو کین: د مرک پہ رخت او پہ قبر کین د جنت دوزخ لیدل او د هغه اثرات محسوسول ثابت دی چه داددے د اُس موجود والی دلیل دے، پہ صحیح احادیثو کین داعہ ذکر دی، چه د بعضے نیکانو

لکہ شہیدانو، صدیقینو، انبیاء و بعضے مؤمنانو و حوہین لہ مرکہ د جنت د نعمتونو نہ فائدے آخدا او بدکارا، خلق د دوزخ تکلیفونہ تیروی د قیامت نہ ورا ندے د نیکانو او بدانو د جنت اودوزخ سربط او ارتباط دا بنائی چه اُس ہم دادوارہ موجود دی او د قیامت نہ ورا ندے ددے پیدا کیدل و اقسام فائدے لری

د جنت اودوزخ د وجود نقلی دلائل

پہ قرآن کریم کین د آدم علیہ السلام پہ جنت کین آستوکنہ او بیازمکے نہ راتلل ذکر دی، دا جنت آخرت والہ، ہفہ دارالثواب دے، (دا صحیح قول دے) د امام رازی رحمہ اللہ د اقوال د ابوالقاسم بنی معتزلی او د ابو مسلم اصفہانی نقل کول رچہ د آدم علیہ السلام د کین دوحائے د زمکے یو باغ وو، او پچیلہ د امام رازی پہ دے کین خپلہ رائے نہ بنکارا کول، یاد ببنائی داوینا چه داد آدم آسمان جنت وو، یا د بعضے صوفیانو ر داوینا چه د جبل یا قوت یو باغ وو، یا د یهود و نصاری و د باغ عدنان یا فلسطین یا اصفہان متعین کول، ہول د عقل او نقل نہ خلاف دی،

وجوہات دادی

د آدم علیہ السلام د کین و حائے آسمان د جنت وو، ہر کلمہ چه د جنت لفظ پہ لام کہ تعریف سرہ ذکر شی او پہ الفاظو کین زمکے د یو باغ مراد کولوخہ قرینہ ہم نہ وی نو جنت نہ بہ مطلب ہلندہ دارالثوابی باخصوص پہ دے صورت کین چه د قرآن الفاظ پہ دوو فرینو دا کواھی کوی چه د آدم علیہ السلام د کین، و حائے آسمانی جنت وو، یو خو پسرورت طہ کین چه کوم صفتونہ د جنت بیان دی ہفہ ہم آسمانی کیدے شی کوم چه دارا لجزاء دے زمینی نشی کیدے، ہفہ داسے چه اللہ تعالی آدم علیہ

کچھ قیامت نہ ورنہ دے دوزخ وے نودوی شے تہ داخل کرے شوم
 ک آدم علیہ السلام د کبر حائے جنت وویہ دے د شہبوازل
 ک آدم علیہ السلام د کبر و خاکے جنت الخلد نہ منلو شیہی دادی
 ک جنت کین داخلہ بہ قیامت پہ ورخر وی، خواد م علیہ السلام د قیامت
 نہ ورنہ دے جنت کین خنگہ داخل شو
 ک جنت کین بہ بر بند تیا اوغبو نہ رائلل نہ وی، کہ دا جنت الخلد وے نو
 آدم علیہ السلام تہ دا دوارہ ہلتہ خنگہ پلین شوکن۔
 ک جنت پہ آسمان کین دے چرتہ چہ امر اونہ نشتہ اور نہ مکلف کیدال
 نو آدم علیہ السلام تہ د صغ رہی حکم خنگہ ہلتہ راغلو،
 ک آسمانی جنت تہ داخل نہ ہی ہلتہ نہ و تل نشتہ، نو بیا آدم علیہ السلام
 ہلتہ نہ و لے اویستے شو۔
 د دے خلو روارہ جواب ہم یو دے، ہفتہ دا دے چہ داخلور وارہ خبر
 ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے اودوی زمینہ ژوند کین دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی اود دے تانید د قوائی آیتونو سیاق اوسباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا توار د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کومر کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ
 موہن تہ گرمی اور نزار ارسولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

نہ وے، دویم دا چہ د شیطان بندیز قاتونی دو قاتونی بندیز
 ک جرمات د بندیز خلتے نہ پہ پتہ اوغلا غلتیا تے شی، دا اللہ د پت
 ک مکیکن نہ دی لیکن اللہ د خہ حکمت د وے نہ ددہ پہ دغہ قسم
 ک کین خہ دخل ا نکرو۔
 ک مہ شبہ دادہ چہ آدم علیہ السلام پہ زمکہ خلیفہ جوہر شوہ و
 ک آسمان جنت تہ و لے بو تے شو، د دے جواب دا دے، چہ د اللہ
 حکمت ددہ پہ دغہ بو تلو کین د ایسے و لکے چہ د عیسیٰ علیہ السلام
 ک آسمان تہ پہ خیز و لوواو بیا پہ زمکہ را کوز و لو کین خہ حکمت دے،
 ک آسمانی جنت کین د آدم علیہ السلام د استوگنے او د ارفے د خوراک
 ک وجہ د ہفتہ را کوز و لو کین د اللہ تعالیٰ حکمت
 ک دے حکمت دا وجہ د آدم علیہ السلام پہ اولاد کین
 د اشعور مضبوط کریشی چہ ددوی اصل وطن
 د ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے اودوی زمینہ ژوند کین دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی اود دے تانید د قوائی آیتونو سیاق اوسباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا توار د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کومر کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ
 موہن تہ گرمی اور نزار ارسولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

دویم حکمت

لکہ خنکہ جہ دے واقعہ نہ معلومیزی، دویم حکمت پہ دے کین د الله دنا فرمانی دانسی خطر ناگو نتیجیونہ د انسانانو یو کول دی، آدم علیہ السلام د انسانا پلاسا او د خدا کے تعالیٰ محبوب او مقبول بندہ او هر کله چه هغه په دایه کار (هغه اونے نه خورل) چه گناه هم نه وه روکم بخدا که عزمان د نه خارج کړی شو نو د گناه نتیجی خوبه دے نه هم نایسته خدا بے وی گناه هغه نافرمانی د الله ده کوه سره چه قصدا او اراده شامله وی قتل گواه دے چه د آدم علیہ السلام دے فعل کین اراده دنا فرمانی نه وه خکه چه جنت د شرعی احکامو مخائے نده چه د هغه خلاف کول گناه ا بولی نو دا حکم تشریحی نه وو بلکه تشفیوی وو، د حکم تشفیوی د مطلب وی، چه مبتلا یوم اکثر بخورنه د پر هیز کولو مشوره په دے عرض کړی، چه د دے په خلاف کولو کین د رنجور نقصان دے هر کله چه بد هیزی ا کړی نو د کثیر هیز نقصان ا نشورنه دے حکم عدلی ا شایسته نقصان د رنجور ا شو چه رنجی په نریات شو یا بل رنج بیدار یا دا حکم عام وو د هذی الشجره، نه مقصد د الله تعالی دغه قسم بولو او نونه بند بزو او آدم علیہ السلام دیوسه خاچه ارنه بند تریه مطلب واغستو دا غلطی اجتهادی وه او په اجتهادی غلطی عذاب نشسته سوال پیدا کیزی چه هر کله د گناه نه وه، نو قرا فرمائی، وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ چه د دے جواب داد دے چه حقیقت کین عصیان او غوا یت نه وو بلکه په صورت د دے وو. د دے ژبے د قواعد و په لحاظ هغه نیکی نه هم بدی و پیلے شی کوم چه د بدی هم شکله وی، لکه د جزو سَبَّیْنَهُ سَبَّیْنَهُ مِثْلَهَا سوره الشوری ا عت اَوْفَمِنْ اَعْتَدَىٰ عَلَیْكُمْ فَاَنْتُمْ فَاَعْتَدْتُمْ عَلَیْهِ مِثْلَ مَا اَعْتَدَىٰ عَلَیْكُمْ

وره البقرة آیه ۱۹، و مبی آیت کین دے داشکلنی په وجه د بدی د لے ته بدی او نیله حالانکه بدل اغستل جائز دی، دغه رنگ د دویم آیت کین د زور ظلم بدل اغستلو ته د هه شکلی په وجه زور او نیله شو، حالانکه بدل اغستل خه بدل اغستلو گناه خبره نه ده د طور د اغه خلق وائی چه د سپیره بدل لے په سپیره واغستو سپیره د واره یوشان دی مگر د مبی سپیره ناجائز او دویمه سپیره جائز صرف شکل کین د واره سپیره یوشان دی، خلاصه د بولو هر ودا چه دے واقع کین د الله دا حکمت بنودل وو چه هر کله آدم علیہ السلام د اغه یو کار ا کړو چه صرف شکل او صورت د گناه وو د حقیقت گناه نه وه (مگر په نتیجه کین دے د جنت نه را ا بشکلو د هغه آرام او پایان نعمتو نه تر واغسته شو او د دنیا په تکلیف د ا ژوند اغستونو سرگردانو کین دے مبتلا کړو او کار هم یوو نو هغه کسانو ته عبرت کول وو کوم چه حقیقی گناه کوی او یوه مرغه بلکه بتول عمر په گناه هونی او ا هم وی نو د هغه به خه حال وی خورمه خطر نا کے نتیجه بهمه د باصت په ور خرا ا وزی، او هغه همیشه ژوند به خه خورمه خراب وی.

دریم حکمت

دریم حکمت داد دے چه جنت دار د راحت اوزمکه دار د محنت دے لهدا په دے دار د محنت کین دین پاره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصل کولو ا کی یوه ذریعه وه، په دے وجه زمکه کین تکلیف تیر کړی مشقت ا کړی چه د جنت حجت مو نصیب شی،
 بهراختی نرسید آنکه محنت نه کشید،
 د دنیا نظام هم د اغه جور دے چه شوک محنت کوی تو هغه راحت بیا موی،

خلوہم حکمت

آدم علیہ السلام اور دابلیس کے واقعہ انسان تہ ثابت و رکول
 چہ شیطان کا انسان دہتو لو نہ لوئے دشمن دے دہغہ کار د اللہ
 نابعداری نہ لے کول اوپہ خواہش نفسانی کنے اب مکل دی
 انسانیت او بلیسیت کنہ بہ جاری عداوت وی خود انسانی کامیابی
 بہ دے کن پت دے چہ ہغہ دابلیسی خویند ارکونہ خان انسان
 اودہ نہ دخیل پلار مقام او خیل وطن اصلی بہ گوتورشی گوند
 د اصلی وطن نہ بہ لاس وینچلے وی

پنجم حکمت

جنتی ژوند نہ دہر مکے شہوند نہ د آدم علیہ السلام لا بد تو لو
 حکمت دا ہم ووجہ د جنت د خوشعالو د ک ژوند د دنیا د غم
 چک ژوند سرہ مقابلہ کری اود اتاریخی حقیقت د بہ اولاد آدم
 السلام کنہ برابر جاری وی چہ غوریزش وند د آخرت دے حکم
 دوی د دنیا بہ جنجالو نو کن اکرمید و سرہ آخرت او د جنت حقیقی
 شانہ اند غور زوی اود ک الاحب ک خیر ک ابغی را علی آیت
 د انصوہ چہ د آخرت او د جنت بقول عمری او ہیشہ ژوند دیر
 د اولاد آدم بہ ہغہ کوششو نو کن د بچلٹی چہ پیدا کری کوم
 د جنتی ژوند گتلو ک پارہ کوی

شپروم حکمت

آدم علیہ السلام قصہ دابلیسی عداوت ہنکارہ کولو د پارہ یوا
 پہ دے کن د اللہ تعالیٰ دا پتہ حکمت ہنکارہ کول دی چہ انسان د ہا
 دابلیسی عداوت وجود لہ دے وجہ ضروری دے چہ ہغہ د دے
 خان محفوظ کولو د پارہ ہر دخت تیار سیری او د دین د دے حفظ

غیب دشمن د دشمنی خیال پہ انسان کن د دین د حفاظت خیال
 او چند بہ پیدا کوی انسان د وجود یوور کوئے حکومت اگنرہ د دے
 اندامونہ د رعیت پشان او روح دے دیو بادشاہ پشادے، قانون الہی
 و شریعت د دے ور کوئی حکومت آئین او دستور دے شیطان او
 بلیسیت لگی شی دغہ اندامونہ بہ بغاوت کولو آمادہ کوی، چہ دغہ
 دستور نہ مہی کچرے د انسان روح د خیل دے حکومت پہ بچ کولو
 او بہ حفاظت کن پاتے راشی نو دشمن بہ پرخیتہ و اچوی او د دے
 انسانی اندرونی مہلکت بقول انتظام بہ گنہ و کم کری (کہ من صبا لبنان
 کن چہ اسرا نیلو کر لہ) او کچرے د دشمن د چالو نو ہر دخت یکرانی
 کوی، د حکومت د حفاظت خیال ساتی اودغہ انتظام بہ مضبوط وی
 نو بلیسی چلو نہ بہ بقول ہنکارہ شی، د دے ہنکارہ مثال د پاکستان
 حکومت دے چہ بہ خوا کن د بھارت یومکار د شمن حکومت موجود
 کچرے دا دشمن نہ وے نو حکومت او عوام د پاکستان دواہ بہ بے فکرہ
 ناست و د خیل ملک د بچ کولو او د حفاظت د جوش د ک انتظام بہ نہ
 کولو او د پاکستان بری، پوری او فضائی فوج بہ د نیشٹ برابر و جکی
 وسلہ او جکی فوج نہ بہ ہنکار نہ راستل، دا خود غیب دشمن بھارت
 صدقہ دہ چہ پاکستان کن د فاعی ساز و سامان مخ پہ ترقی دے،
 مطلب دا چہ د انسانیت د تکمیل دا دابلیس پہ دشمنی کن پت دے
 لکہ چہ حضرت علی ہجویری مشہور بہ داتا گنج بخش، خیل ہغہ مکرید
 دا بے پوہ کرو کوم چہ د دشمنان د ضرور نو شکایت کر شو، دا وقعا
 علامہ اقبال بہ خیل شعور نو کنے دا بے بیابوی ع

ہستی اور رونق با ناز است	راست عیونم مگر ہم یار است
فضل حق داندا گزین قوی است	برکہ دانائے مقامات خودی است

کشت انسان را عیب باشد بحاب

مکنانش را بر انگیزد ز خاک

د جنت د ژوند حقیقت

د جنت حقیقت او نعمتونه دو سره اوجت دی، چه که انسان په خیال کپنه هم نه شی را تله :-

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰۰﴾ سورة السجدة آیه ۱۰۰
ترجمه :- یعنه په خپلو سترگو د لیدون وړانده په یوکس دانعتونه نه پیژنی کوم چه ما پت ساتلی دی دوی دپاره د سترگو یخواله دے، چه ددوی د عملونو بدله به وی،

په بخاری او مسلم کین دا جوهر بیره دے په روایت د حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کین هغه نعمتونه تیار کړیدی چه نه خو کومو سترگو لیدلی دی او نه کومو غوږونو د دے تعریف آوری دے، او نه کوم یوزره د دے خیال را وستے شی، د د نیا نعمتونو سره د دے نعمتونو هېخ مناسبت نشته، ځکه د دے اصل حقیقت بغیر د لید او استعماله مهکن نه دے خود انسان پوهولو د پاره د دے اجمالی پیژندگلی د علوم آخرت په ضمن کین ضروری وه لیکن د انسان پوهه د د نیاوی څیزونو د پورته د پاره ځکه د د په دغه رنگ کین قرآن شریف او حدیث بیان اگړه،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه د جنت نعمتونو د پاره د د نپوی شپونو کوم الفاظ چه استعمال شویدی داصر د کسسی او تعبیری مناسبت په وجه دی گوندی د آخرت د نعمتونو حقیقت د د نیا ک نعمتونو نه بالکل مختلف دے، ځه وایم چه جنت کین به هم اوبه وی، او په د نیا کین هم اوبه شته لیکن په دواړو کین د آسپان او زمکے فرق دے کچرے د توله د نیا

دولت ا لگولے شی او په هغه یو کلاس شربت تیار کړی شی نو دا به د جنت د اوبو په مقابله کین د ا سس وی چه په لید و به د هغه چانه سرخون ورځی چاچه د جنت اوبه خنبلی وی ځکه چه د جنت په اوبو کین موندونکی خوندونه بدنی او روحانی اثرات هغه دی کوم چه د د نیا په هغه څښاک کین نشته،

د آخرت د ژوند اجمالی نقشه

قرآن حکیم د جنت د ژوند په منفی انداز کین دانقشه را بڼکله ده، لَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۰۱﴾ هغه ژوند د ویرے او د غم نه بیخی پات د دے، او په مثبت انداز کین د دے بیان کړے دے،

وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهُیْ اَنْفُسِكُمْ ﴿۱۰۲﴾ ترجمه :- یعنه د جنت په ژوند کین به هغه و لکم فیها ما تاند غون ﴿۱۰۲﴾ نزل شے ملا ویردی کوم چه په زړه کین تیر شے او هغه شے به هم ملا ویردی کوم چه السجدة آیه ۱۰۱ و ۱۰۲ :- اغونینتے شی، او پخپله د انتظام کولو

ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق د الله پاک ټول عمری میلان د وی، ټول عمری انتظام به هم د الله پاک وی، په بدو ویر السافر به مذكور احاد یتو کین د دے پاک ژوند د تفصیل بیان دے،

عَنَاءٌ لَا فُقْرٌ ﴿۱۰۳﴾ صَحَّةٌ لَا مَرَضٌ ﴿۱۰۴﴾ یعنه د جنت په ژوند کین بې نیازی شبات لا همر حیات لا موت :- او غنی ټوب دے، فقیری او محتاجی پکین نشته، ظاهری او باطنی تندرستی به وی اور څ پکین نشته ځوانی شته بو د ا ټوب نشته، ژوند شته، مرگ نشته دا هغه لنډه نقشه ده، چه د هغه مطابق یومینت ژوند به په د نیا کین ټولو د لوه باد شاه تندرستی نصیب شوه په د دجه د الله ارشاد دے: وَرِثَ الدَّارَ الْآخِرَةَ لِهِيَ الْحَيٰوةُ الدَّارِ سُوْرَةُ عَنكَبُوتِ آیة ۱۰

چه یوازے دآخرت ژوند حقیقی دے، په حدیث شریف کینے راخی چه دیو جنتی سرری طاقت به دیوسلو مضبوطو خورانا نو هو صره وی هیشه دپاره او هیز کموت پر یکنی نه راخی دهغه بنائست به بیمثاله وی ادپه هغه کین به زیات ولے راخی، لکه چه په صحیح احادیثو مبارکوکین ثابت دی، ددے نه ملاوه داچه ددیدار الهی خوند به دومره وی چه بل هیز دجنت خوند به دے ته نه رسی ۶

دقیامت په نینوکین دحضرت عیسی علیه السلام اسمان نه راکوز نیدال په بحث کین شامل دی ۶

دحضرت عیسی علیه السلام اسمان ته خیزول داوخت دهغوی ژوند او په آخره زمانه کین په زمکه راکوزدل دمسلمانانو اتفاق عقیده ده حکمچه په تیر شوو خوارلس سووکالوکین په دے کین هیز یومسلمان عالم اختلاف په دے نه دے کپه چه دا دتولون ددعه صفامسئله ده چه اسلام او ددے انکار نشی جمع کیدد په بحرالمحیط تفسیر جلد ۲ ص ۶۶ کین دامام ابن عطیه نه دا جماع الفاظ منقول دی ۶ ۶

حَيَاةَ اِسْمِ بَعْثِهِ اِلَى الْيَوْمِ وَنَزُولُهُ : تر دے وخت دمسیح علیه السلام مِنْ السَّمَاءِ بِجِسْمِهِ الْعَنْصَرِيِّ فَمَا اجْتَمَعَ : ژوند سره دجسمه او جسم عنصري عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَتَوَاتُرُ بِهِ الْأَحَادِيثُ : سره دآسمان نه دده راکوزیدال ددعه یو عقیده ده چه په دے امن متفق دے، اوله متواترو احادیثو ثابت ددے په جامع البیان تفسیر کین د ابي متوفی نه، تفسیره تفسیر وچیزه نقل شویده وَ الْاِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ حَيٌّ فِي السَّمَاءِ يَنْزِلُ يَقْتُلُ : په دے اجماع ده چه الدَّجَالُ وَ يُؤَيِّدُ الدِّيَّانَ : حضرت عیسی علیه السلام پر اسمان کین ژوند ددے، راکوزیږی به دجال به قتل کوی او دین اسلام به مضبوط ددے، دارنگ دامام شوکانی رح په ۸۸ ساله را لثوبه ضمیمه فیما تواتر فی

الْمُنْتَظَرِ وَالذَّجَالِ وَالْمَسِيحِ، او دامام سیوطی رح په الْأَعْلَامُ مُحَمَّدٌ عَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، کین هم تواترو اجماع مذکور ده، صحیح الکرامت ص ۲۳ کین امام شوکانی رح یوکم دیرش احادیث دعیسی علیه السلام د نزول په باره کین ذکر کولو نه پس دتواترو اجماع ذکر شویده، دغه ربک حافظ ابن حجر په تلخیص الخیر، کتاب الطلاق کین لیکلی دی، الْأِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ رُفِعَ بِدَلِيلِهِ حَيًّا، یعنی په دے اجماع ده چه هغه سره د بدن نه ژوند دے پورته کپه شویده،

دارنگ په رفیع الباری کین دادریس علیه السلام د ذکر سره دحضرت مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده، دغه رنگ په تفسیر ابن کثیر کین د نزول تواتر صفا بنکاره کپه شویده، دانشان را، مرزا غلام احمد، براهین احمدیه ص ۶۶ دحضرت مسیح علیه السلام داسی ژوندون او ددوباره راتلون تضریح کپیدا او دا کتاب دده داقوار مطابق هغه وخت لیکل شوه دے چه هغه پخپل خیال کین بنی وودایام الصلح ص ۶

۶۷، مرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه ص ۶۶ کین د اِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا، په تفسیر کین لیکلی، چه په دے کین د مسیح علیه السلام په جلالت اندازرا تلوته اشاره ده، کپه نری نه قبله، نو هغه زمانه هم دا تلویکه ده چه مسیح علیه السلام به سره دجلالت په دنیا راکوزشی، و جلال الهی به گداهمی نیست او نا بود کوی، کما زمانه دغه زمانه دپاره د ادهاص په توگه واقع شویده ۶۶

۶۸، مرزا غلام احمد براهین ص ۶۶ کین، د هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ تفسیر ددعه بیا نوی چه هر کله حضرت مسیح علیه السلام دویم ځلی ددے دنیاته تشریف راوړی نو د هغوی په لاس به دین اسلام

پہ بتولوا فاتوا و آقطار و کین خورشى، رهم، مرزا غلام احمد پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کہنے لیکي چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عمرہ قتل نہ
 منع کرواوسے فرمائیل کچرے دا دجال وی نوہدہ صاحب عیسیٰ علیہ
 السلام بن مریم دے ہفہ بہ کے قتلوی صوبزہ دے نشو قتلوالے
 د مسیح علیہ السلام ڈر وندون او کدھفہ ڈنرول پہ مسئلہ بہ مو بنر
 دقرآن، حدیث، تاریخ، او عقل پر رنرا کین مختصر بحث کوڑ۔ داجماع
 پہ رنرا کین مو بنر پہ دے مسئلہ بحث ا کروا

د مسیح علیہ السلام ژوندون دقرآن پہ رنرا کین

را، و مکروا و مکرا اللہ، و اللہ خیر: یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام
 المکیرین آل عمران آیت عکسہ: پہ خلاف چل ا کروا و اللہ د هغه
 د بیچ کولو چل ا کروا، د اللہ چل د بتولو چلنو و الیہ نہ دیر بنہ دے
 مرزا صاحب ددے آیت دامطلب بیان کدی دے ر یهود یا نوہ حضرت
 مسیح علیہ السلام د پاره د قتل او سولئی چل چو پ کرے وو، خو دا
 خدائے تعالیٰ مسیح علیہ السلام نو وعدہ و رکبہ او وے وئیل چه تا بہ زہ
 خیل ٹان تہ ما پور تہ کرم، راربعین جلد دریم ص ۷
 بیاب آئینہ کمالات ص ۱۰۰ کین لیکي چه د وعدے الفاظ دلالت
 کوی چه هغه دیرہ زر پورہ کیدو یکھ دکہ) بیامرزا صاحب پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کین لیکي چه بیاد دے نہ پس کے هغه علیہ السلام د هغوی
 ر یهود و) پہ حوالہ کپور۔ پہ چا بکونو ا دھلے شو، کھٹل آوری دل سپیرے
 خونرل توتے مسخرے و پورے کیدل هغه ا لیدل آخرے پہ سولئی
 اخیڑ لو، دامرزا فی تفسیر یوازے بے دلیلہ او تحریف دقرآن ندے ،
 بلکہ یولو تے بہتان دے او د ذات الہی د شان ہم خلاف دے د مرزا پہ
 قول یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کروا و اللہ پاک د

د هغه د بیچ کولو چل ا کروا و بیایہود و هغه پہ بکونو او کپور و او هلو
 کھٹل کے ہم ورتہ ا کرل توتے مسخرے کے ہم و رپورے ا کرے پہ
 سولئی ہم اخیڑ لو، او بیاهم قرآن دا اذیل چه اللہ خیر المکیرین
 دے، ددہ چل دیر بنہ او کامیاب شو، کچرے دمرزا فی تحریف دا دغانہ
 جو بہے کرے بتوتے ہم ا خطے شی چه د سولئی نہ را کوز و لو پہ وخت
 یهود و هغه صرا کترو لو، لیکن آخری سلگئی کے پاتے وے چه پہ علاج
 کولو بنہ شویا کشمیر تہ لاپ و او دیرہ مودہ کا پس پھیل مرگ مرشو
 خوبیا ہم ددہ د مرگ پہ لارہ کین د یهود و غلط فہمی یو بت جو رنشو
 او نہ خہ صیپہ واقعہ اشوہ۔

پہ ذکر شوی آیت کین د روح اللہ د حفاظتی تدبیر د یهودی چلی سرہ
 مقابلہ کولو کین د اللہ د تدبیر د پورہ کامیابی اولوئی بیانول مقصود
 دی، لیکن د مرزا پہ تفسیر کین ددے وعدے الہی سرہ ہم یهودی پختو
 حضرت مسیح علیہ السلام سرہ هر هغه خہ ا کرل کوم چه هغوی غوختل
 او بیاهم د مرزا پہ قول تدبیر الہی او د هغه وعدہ بلندہ او کامیاب
 شوہ، مرزا پردے شان د حضرت مسیح علیہ السلام او دقرآن والا خدا
 د یهود و پہ مقابلہ کین توہین او تذلیل ا کروا،

کچرے د ماغون کپور و لے او اتحاد نہ وے نو د آیت مطلب سفادے چه
 یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کروا چه هغه بیغزتہ
 شی او سولئی تہ اخیڑ و لے شی، لیکن د اللہ تدبیر د هغه د بیچ کولو و،
 لہذا د اللہ پاک تدبیر غالب شو هغه کے آسان تہ پور تہ کروا و یهود
 د هغه یووینتہ ہم کور نکرو، غوالس سو و کالونہ خود قرآنی علوم
 ماہرا نو صعا بہرہ او تابیین نور و غیرہ د آیت نہ دامطلب واعستو
 لیکن پہ خوار لیسے صدی کین د مسیحت د کان پر استوار الا دانا معقول

مطلب دحاً مذکور کرو :

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ خُذْ هَذَا فِي يَمِينِكَ
 وَارْتَمِعْ بِالْحَقِّ وَالْحَقُّ يَكْفُرُ بِالْكَافِرِينَ
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فُتُونًا
 الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّهُمْ
 فِي عَذَابٍ مُتَسَاوِينَ أَلَمْ يَكْفُرُوا بِاللَّهِ
 إِذْ كَانُوا يَدْعُونَ بِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
 إِنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ

دے بیابا بہ زہ فیصلہ اکر مر دھنے چہ کوم تا سو جگرے کوئے .

در توفی، یہ بارہ کنی دابوالبقاہ پہ کلیات، کنی دی

التَّوْفِيقُ الْأَمَاتُ وَقَبْضُ الرُّوحِ وَعَيْبَةُ دَنُوفِي مَعْنَى مَرْكُوبٍ أَوْ رُوحِ

الْحَقِّ وَالْحَقُّ اسْتِعْمَالُ الْبَلْغَاءِ عَوَامُ كُنْ لِيكُنْ دَبْلُغًا وَبِهْ نَزْدٍ

د دے معنی پورہ وصولوں او صحیح اغستل دی گویا کہ دھغوی پہ نزد پہ

مرکب دتوفی اطلاق پہ دے حیثیت سے دے چہ پہ دے کنی دیو خاص اندام

نہ بلکہ دہول بدن نہ روح آغستے شی، نو کچرے خدائے پاک دچا روح

سہرہ د بدنہ واغستو نو ہفہ تہ بہ پہ طریق اولی توفی ویلے شی، حکمچہ کہ

توفی پہ مفہوم کنی روح سرہ د بدنہ اغستل پورا تہ دی، عیو ما روح بغیر

بدنہ قبض کوئے بنی ٹو حکم پہ مرکب دتوفی اطلاق دیر کیبزی اور دلہ

داراز دے، چہ د عیسیٰ علیہ السلام حالت دھا مو حالاً تو لہ مختلف و،

اود ہولونہ زیات، ہم ضرورت پہ موقفہ ہم اللہ تعالیٰ د عیسیٰ علیہ السلام

د صوت، لفظ استعمال گھرو، بلکہ د توفی، لفظ ئے استعمال کرو چہ

ہفہ دروح یوازے قبض کو لو یا روح سرہ د بدنہ قبض کو لو نہ شامل چہ

داخبر ظلمہ دکا کہ ٹوک اوائی چہ حن ائے فاعل وی اوی روح مقول وی نور توفی معنی بہ مرکب وی

بالغرض کہ موثر دادر مرکب پہ معنی اُمنون دابن عباس شاکر و ضحاک پہ معالم کنی و تقدم اوتاد قول

چہ د متوقینک، معنی بہ داعی وی، چہ زہ بہ تاصر کوم پہ زمکہ راکو

ولونہ پس اودلیل ئے دا آیت دے، اللہ یتوفی الانفس حیث موتیہا

والتی کم تمت فی متامہا، دلہ فاعل اللہ پاک دے اومفعول

ذی روح دے، خود خوب پہ وخت دتوفی، معنی بیاهم مرکب نہ

نود دے حقیقت نہ پس پیدتیر شوی آیت کنی د عیسیٰ علیہ السلام

دتوفی، معنی مرکب نہ دے، بلکہ د دے معنی پورہ خیزول وی،

لکہ چہ دامطلب تر ابن عباس رضہم پہ صحیح قول کنی اغستے کہ چہ دا

روح المعانی کنی ذکر دے، او د عیسیٰ علیہ السلام د حال مناسب ہم

دہم، حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ چہ د یهودی گیرے پہ وخت کوئے

پیشانی وے نو ہفہ پہ دے وجموئے،

را، چہ زہ بہ دیو د تہ نے اور ظلم نہ پچ شم کہ، نہ ہتو ہفہ پہ جواب

کنی اللہ تعالیٰ افرمائیل ریعسیٰ ابی متوقینک، زہ بہ ناوا خلم اود

ہغوی د نیچے نہ بہ د خلاص کر مر، لکہ چہ بل آیت کنی فرمائی

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ، زہ بہ تانہ دہر رسید و نہ بنی

اسرائیل بند کریم .

۲) دویم فکر نور سرہ داؤو چہ زہ کہ زمکہ پہ کپڑخہ کنی پچ کیبرم

چہ یهود بہ مانہ نشی رار سیدے کہ بل شہ صورت بہ وی ۲۹

نود دے پہ جواب کنی اللہ پاک افرمائیل چہ زہ بہ دخیل طرف

آسمان تہ را پور نہ کریم .

۳) دخیل موربی بی اونور خاندان د پارہ پریشا نہور، چہ د خلقو

د تہنوتو لگو لور پہ وجہ بہ د ہغوی شہ حال وی لہ اللہ افرمائیل،

توفی کنی عیسیٰ علیہ السلام

وَمَطَّهْرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ
 یعنی زہا بہ دمکراؤ نہ تا او ستامور بی بی پاکہ کرم، لکہ چہ کلام نظام
 دقرآن او د محمد رسول اللہ پہ ذریعہ اکرے شو، د عیسیٰ علیہ
 السلام او د ہغوی د والدے ژوند بے داغہ وے،
 (۴) یو پریشانی داہم وہ چہ خما د پور تہ کولو پس بہ خما د تابعدار
 بچہ حال وی ہوا اللہ تعالیٰ ا فرمائل، وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ چہ تر
 قیامتہ بہ ستا تابعداران ستا پہ مکرانو غالب وی، دا وعدہ
 نہ ہم حقیقت دے، د اسرائیل و جود پہ دے وعدے حکم اثر نہ
 آچوی چہ قرآن پچہلہ د یہرود د ذلت او مسکنت د وہ استثنائی صورت
 بیان کریدی، یو دا چہ یہود مسلمانان شی او د اسلام پہ پناہ کن
 راشی، او د ربیم دا چہ د یومر عیسائی پہ پناہ کن راشی، اَلَا بِحَبْلِ مِّنْ
 اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ سورہ ال عمران اُس کہ اسرائیل مرجعہ دی
 نو پہ دویم استثنائی صورت کن حکم چہ دوی د برطانیہ امریکہ آونورہ
 عیسائی قومونو پناہ آغستویہ و جا صوبہ جود دی د یہود و اقتدار
 او قوت د عیسایانو پہ آسرا قائم دے لیکن د مسلمانان افاقتمدار د
 عیسایانو د آسرے حاجتمند نہ دے خواہ امریکہ وی او کہ روس وغیرہ
 دوی کہ محتاج دی نو خپل منہ کن د اتفاق لکہ اللہ تعالیٰ فرمائی بہ
 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ :
 او بل د سامان قوت تیا آولو، لکہ چہ فرمائی وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ مَا
 اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ ط ہر کلمہ چہ مسلمانان متحد شی او خپل مشترک
 دولت پہ قوت جمع کولو، کن صرف کرے، نو مسلمانانہ بیا ہجوک نیکت
 نشی و رکولے، خوہلہ چہ پہ حبل اللہ او اسلام بانندے عمل

کوی نہ چہ مغربیت تہ کچکول اُنسی او پہ اسلام کنس تخریف اکرے
 دیورپ د قوت راز ہم اسلامی اجزاو بانندے عمل کول دی، لکہ
 سامان د قوت جمع کول گوندی ہسے خو پہ غیر اسلامی اجزاو بانند
 عمل کولو پہ وجہ دوی د بیکزوری شویدی، غیر اسلامی اجزاو دادی
 چہ دوی خدائے او آخرت ہیر کر بیگز، د پیغمبرانوح علیہم السلام اخلاقی
 قدرونہ تے د خپل ژوند او تہذیبہ تمدن نہ خارج کریدی، د نسل
 او وطن غوندے بتا نو عبادت کوی، بزنا، لواطت، جوارئی شراب
 نوشی، سود، عیاشی مغربی طاقتورہ دومہ کمزوری کریدی چہ دوی
 روچہ نم برطانت دکور یا اوویٹ کانگ غوندے دیر معمولی طاقتور
 دلا سہ و ہلے کیری اُس خوتوے تہ جور شویدی خوتو بے نہ قبلین
 داد مغرب زدہ مسلمانان نو بد قسمتی وہ چہ دوی کمزوری زہنونو
 دوی لہر د سامان قوت پہ پرینود و چہ اسلامی جزء دے، او د
 ہغوی اخلاقی کمزوری پہ خان کن پہ داد ستور چہ غیر اسلامی جزو دے
 مجبورہ کرے، او پہ خپل لوے قوت اسلام کنے تہ تخریفونہ اکرل او
 کوی، او د یورپ خطرناک شیطانی تہذیب پہ خان کن راوی،

۳- وَ يَكْفُرْ هُمُ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ
 بَهْتَانًا عَظِيمًا وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا
 الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ
 وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ
 لَهُمْ ط وَ اِنَّ الَّذِيْنَ اَخْتَلَفُوْا فِيْهِ
 لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ
 اِلَّا اِتِّبَاعَ الْظُلْمِ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا
 بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ط وَ كَانَ اللّٰهُ
 دے دے او نہ تے پہ سولگی کریدے و ہر
 دیہود پہ زہونود ہدایت د بندیز
 مہر کیدے دے دوی د کفر پہ وجہ
 او پہ حضرت مریم بانندے د غبت بہتان
 تر لولہ تور پورے کولو، پہ وجہ او پہ دے
 وجہ چہ دوی وائی چہ مرید خدائے
 رسول عیسیٰ خوے د مریم بی بی و تے
 دے حالانکہ نہ دوی ہغہ قتل کرے

عَزِيزًا حَكِيمًا وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 إِلَّا لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَكَيَوْمَ
 الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ سَهْيًا
 النساء آیه ۱۵۶ تا ۱۵۹

نه دے قتل کرے، بلکہ اللہ تعالیٰ ہفتہ خپل طرف نہ پورے کہے دے، ہفتہ غالب اور حکمت والا دے، ڈا اہل کتاب بو ہتھ پو پوے بہ دا سے نئی خرابان بہ پلہ، دہفتہ دمرگ نہ روچے را وری اوک قیامت بہ ورخ بہ ہفتہ پہ دوی گواہی بہ دے آیت کہنے خوشیزونہ بیان شویدی،

را بودا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ قتل شوے دے او نہ بہ سولی خیزوے شوے دے، خاک چہ دقتل او دسولی قائل دی، ہفتہ بنکارہ غلط دی، حکمہ چہ قرآن شریف بنکارہ ددے ردا کہو، دمرنا یا نو یاد متیرزا داوینا چہ پہ سولی خیزوے شویدے، لیکن هلنت نہ دے مر شوے نو دا خبرہ ہم کہہ دیہود و انصاری و دقرآن نہ خلاف دہ و ماصلبوک، دامعنی کول چہ پہ سولی اخیڑوے شوخو پہ سولی مرشو دعر بود لغت نہ خلاف دہ، دصلب) معنی پہ سولی خیزول اوک ماصلب) معنی پہ سولی نہ خیزول دی دا خو قطعاً دقرآن تحریف دے چہ دماصلبوک، دامعنی اُشی چہ یہود و حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی اخیڑو لوخر هلنت مر شوے

رس) پہ آیت کہن دما قتلو کہ یقیناً، نہ پس افرما تیل، بل رقعہ اللہ اکیہ طے حضرت عیسیٰ علیہ السلام قتل نشوار اللہ پاک خپل طرف تہ پور تہ کہو، پہ ما قتلو کہ، او بل رقعہ اللہ، دوارو کہن ضمیر (ک) حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے او عیسیٰ دروچ او جسم دوارو نوم دے مطلب دا چہ روغ روح سرہ دجسہ پور تہ اخیڑوے شی حکمہ چہ د

پہ نتیجہ کہن جسم بے روح پانے شی نو دعدم قتل مطلب بہ جسہ سرہ دروچہ پور تہ کول وی، علاوہ لہ دے (رفع) دعیسیٰ علیہ السلام نہ مطلب ہفتہ قتل دروچہ او جسہ دوارو (اجتول) دی فرخوچہ ددے خلاف بلہ قرینہ نہ وی، لکہ دوزرغ ابویہ علی العرش، دامطلب دے چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل والدین (روح سرہ دجسہ) تحت تہ پور تہ کول نہ دا چہ یوازے روح نہ دہغوی تے پور تہ کول، (م) کچرے دعیسیٰ علیہ السلام روحانی پور تہ کول مراد واغٹے شی، نو دا پہ خو و جو غلط دی،

① یوجہ دادا چہ بے قرینہ مجاز مطلب اغتسل قلط دی، -
 يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ، كُنْ كَرِيمًا
 ذکر جات، پہ قرینہ دینی پور تہ کول مراد دی جسامی پور تہ کول نہ دی مراد لکہ خشک چہ پہ رقعہ بعضہم کون بعض درجت، کن درجت، پہ قرینہ رفع مجازی مراد دہ،

بلہ وجہ پہ و ما قتلو کہ یقیناً بل رقعہ اللہ اکیہ، کن درفع روحانی رفع پہ دے معنی مراد اغتسل چہ یہود و قتل نہ کر و خودا لہ دہفتہ درجہ بلند کرے غلط حکمہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام دے نوراندے مخلوبیت کالہ پیغبر و او د پیغمبری نہ بلہ اوچتہ درجہ نشتہ نو ددرجے او کچتو دل تہ بیا ہتھ مطلب نہ را وری او د اللہ کلام دے نہ پاک دے،

ددے نہ علاوہ پہ عربی ژ بہ کن ریل، دوہ مقابل خیزو نو د پارہ استعالیٰ بی، کچرے دا معنی دل تہ دا خلوچہ عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی نکرے شوخو مرتبہ تے اللہ تعالیٰ بلند کرے نو مقابلہ رانغلہ او دیکل، استعمال بہ غلط وی چہ د اللہ کلام لہ دے پاک دے مقابلہ بہ ہلدا تلہ چہ دا سے ویلے شوے دے چہ یہود و پہ سولی کر و خوا اللہ تعالیٰ تے

درجه بلند کرده که چه یوم مؤمن یا پیغمبر قتل شی نوالله تعالی هند
 له و شهادت رتبه ورکری، او په داسه به د بیل استعمال هم صحیح شوی
 و په دلتنه د مرزا یا نودانو کره په داسه کچه دی بلکه تحریف دے، چه د
 ربانیل (په موجب) په سولئی موے سرے ملعون وی، نود (بیل) په
 تقاضا مقابلہ داسه جوړیږی چه الله تعالی د سولئی د قتل نه بچ
 کړو کوم چه لعنت وواو د هغه په مقابلہ کین له ورنه درجه بلند کړه
 نو مقابلہ هم راغله او مراد هم پوره شو، زه وایم چه دا حواله بیا کله در وړ
 او غلطه حکم داسه بیا بیل کین له هغه سولئی شوی سړی ته ملعون وی
 دی کوم چه خه جریم کین په سولئی شی او کوم چه ناحق سولئی شی نو هغه شهید
 وی، نود مرزا یا نود غلط خیال مطابقی په دے کین بیا مقابلہ قوت کیږی
 او هغه آر نو پر تو تر جوړیږی او داسه نسبت د الله کلام تر کول د هغه
 تو هین دے «اعاذنا الله»

دویمه وجه داسه چه روحانی رفیع الله تعالی هر نومی نود وکړی
 وک، خصوصاً د نولو نوزیا تر رفیع خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ور
 کړی شوی و، نود عیسی علیه السلام خصوصیت په دے صورت کین نه
 ووا دلتنه خصوصیت د رفیع صفا بنکاره کوی چه رفیع نه مگر در رفیع جسمانی
 کومه چه خاص د عیسی علیه السلام سره یا چه د چار رفیع جسمانی شری
 وی، خلورمه وجه داسه چه د رفیع نه پس په قرآن کین «وکان اللہ»
 عَزَّوَجَلَّ حَكِيمًا الفاظ راغلی دی کوم چه د بیل نه بی د پاره په دے انداز
 کین نه دی راغلی نو دے نه هم معلومیږی چه رفیع جسمانی مکرده په کومه
 کین چه قدرت او قوت بنکاره کول هم مکرده دی چه لفظ کوم عَزَّوَجَلَّ
 پدې دلالت کوی او د حکمت اظهار هم دے چه لفظ کوم عَزَّوَجَلَّ پدې
 دلالت کوی، او دا بیان به اس مؤمنین لبر وخت پس کوو:

دویمه خبره چه آیت نه معلومیږی هغه داسه چه د اهل کتابو توی
 فرستی په عیسی علیه السلام د وفات نه وپانده په هغه ایمان راوړی
 کوم په چه د نزول قرآن نه پس زمانه کین هغه وخت وی چه هغه دوباره
 له آسمانه را کوز کړیږی، بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ، نه صَعُوذ ثابت شوی په دے آیت
 کین دواړه (صعود او نزول) ثابتیږی، تشریح داسه د رَوَاقٍ مِّنْ
 أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ، نه دا ثابتیږی چه هر فرقه
 د اهل کتابو په پرا ایمان راوړی، د هغه د وفات نه وپانده، حکم چه د
 ربه (اور مَوْتِهِ) دواړه ضمیرونه (ه) حضرت عیسی علیه السلام ته
 راجع دی رَلِيُّوْمِنًا، کین نون تاکید ثقیله دے چه هغه د مضارع
 صیغه مستقبل د پاره مخصوص کوی، نو مطلب به دے داشی چه د اهل
 کتابو توی فرستی به د قرآن د نزول نه پس هغه وخت په عیسی علیه
 السلام ایمان راوړی کله به چه هغه د آسمان نه را کوز کړی شی.

هم دا وجه داسه چه صحیحینو کین د حضرت عیسی علیه السلام د نزول حدیث
 مرفوع روایت کولو نه پس پخپله راوی ابوهریره رض فرمائی رَخَّ قَرْوًا
 اِنْ يَشْكُرْ وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ) دمنه دا بنود له
 مقصود دی چه اهل کتاب به په عیسی علیه السلام د هغه د آسمان نه
 نازلیدو نه پس په هغه ایمان راوړی، دامستله خالص نقلی دے په عقل نه
 معلومیږی په دے وجه د ابوهریره رض موقوف حدیث د مرفوع حکم
 لری مطلب دا چه حضور علیه السلام نه به ابوهریره رض ضرور او ربذلی
 وی، چه ټول اهل کتاب به خاغا په عیسی علیه السلام د هغه د نزول آسمانی
 نه پس ایمان راوړی، د مَوْتِهِ) ضمیر (ه) کتابی ته راجع کول صحیح حکم
 نه دی چه انشأ کوم ضما نود بلاغت له شا نه خلاف دے، دویم (مَوْتِهِ)
 قین به عیث او د بلاغت له شا نه خلاف حکم وی اچه معنی به دے دارنگه

لَنْ يَسْتَنْكفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا: مسیح علیہ السلام کا اللہ پر بند
 لِلَّهِ وَلَا الْمَلِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ○: کید و نہ شرمیری اور نہ مقربے فریضے
 شرمیری، دے دے وار و خایر نو کین و قرب نہ مراد جسمی جسی او
 آسانی قرب مراد دے ہمد اوجہ دے دے آیت پہ تفسیر کین امام
 رازی رحمہ اللہ تعالیٰ پہ تفسیر کبیر کین او ابو السعود رم پہ خیل تفسیر کین د
 حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پور تہ کیدال د جسم سرہ ذکر کبیدی
 اومدارک خائرن، سراج المنیر او کشف کین دی، کَلُوْنَهُ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د مقرب کید و مطلب د ہمد آسمان تہ پور تہ
 کول د فریضتو ملگرتیا ورتہ حاصلیدل او بیا دنور و امور و تکیل د پارہ
 د ہمد علیہ السلام زمکے تہ نا زلیدل لکہ نکاح، حج، جہاد کولو او د
 مسیحی قوم نو فتنو ختمو لووڑ کولو د پارہ:

د مسیح ژوندون او نازلیدل د حدیث پر رنپا کین

بخاری کین ابو ہریرہ رض د حضور علیہ السلام نہ حدیث نقل کوی،
 فرمائی د قسم م د پہ خدا تہ وی چہ علیہ السلام بہ د پور تہ نہ پہ
 ناسو کین نازلیدن د حضرت مریم خوسے چہ حاکم بہ وی، انصاف دار
 صلیبی قوت بہ مات کیری او د خنزیر د قتل حکم بہ ورکوی او د بتولو
 خلقو د مسلمانید و پہ وجہ بہ د جہاد ضرورت پاتے نشی، او خلقو تہ
 تہ بہ دومرہ مال ورکیری چہ خوک قبلو لو والابہ نہ دی، او دعبادت شوق
 بہ دومرہ زیات شی چہ خلقو تہ بہ یوہ سجدہ د توتے د نیا د دولت نہ دیو
 بنہ ہنکاریزی، بیا ابو ہریرہ رض دے تصدیق د پارہ دے آیت آرخ
 تہ کوجہ ورکرا چہ د ہمد معنی دادہ د پہ دے وخت کین بہ داعیہ یونکتابی
 پاتے نشی چہ پہ عیسیٰ علیہ السلام بہ ایمان نا نوری رد مرنا د قول مطابق
 قرآن نہ پس د بتولو نہ د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

دویم حدیث دادے، چہ حضور علیہ السلام ابرمائل د خبا و د چینی
 علیہ السلام پہ مینخ کین نہی نشتہ او د ہمد بہ را کوزیری، چہ خہ وخت تہ
 او بیئ نووے پیڑ نی، د ہمد قد در میانہ سور سپین دے، دوو
 زیرو جامو کین بہ را کوزیری د سرو بینتر بہ فی معلومیری چہ گویا کین
 او بہ ترے لاخاشی اگر چہ او بہ نہ تہ وی رسیدے، نو پہ اسلام بہ خلقو سرہ
 جہاد کوی، صلیبی قوت بہ مات کیری، د خنزیر د قتلو حکم بہ ورکوی
 جز یہ بہ بند کیری، پہ دے وخت کین بہ د اسلام نہ بغیر جولو د یئو نہ
 ختموی، د جال بہ قتل کیری، پہ زمکہ بہ غلوینت کالہ اسیری او بیا بہ
 وفات شی او مسلمانان بہ پور د جنازے توشخ اگری را بودا د عن ابی
 ہریرہ رض مرفوعا جلد ۷ ص ۳۸

(۳) پہ مشکوٰۃ باب نزول عیسیٰ م کین عبد اللہ بن عمرو د حضور علیہ السلام
 نہ نقل کیری چہ ابن مریم بہ پہ زمکہ را کوزیری وادہ بہ کوی اولاد بہ
 کیزی پہ زمکہ بہ پنچہ غلوینت کالہ پاتے کیزی او بیا بہ قوت کیزی او دفن
 کیزی بہ حما پہ مقبرہ کین نو قیامت کین بہ زکا او عیسیٰ علیہ السلام د یو
 مقبرے نہ پاسو چہ د ابو بکر رض او عمر رض پہ مینخ کین بہ وی،

(۴) پہ صحیح مسلم کین روایت دے حضور علیہ السلام فرمائی، چہ حضرت
 عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ مشرق کین پہ سپینہ منارہ پہ دوو جامو
 کین دوو فریبتو پہ مینخ کین را کوزیری، دوارہ دلا سو تو تکی بہ کپہ فریبتو
 ایینی وی، د جال پہ رگدح دروازہ بیاموی اووے بہ شوق و ثنی:

د مسیح علیہ السلام پہ ژوندون آیتونہ دیردی او احادیث د تواتر
 حد تہ کینی چہ د یو کم دیر شو صحابہ کرامونہ منقول دی لیکن موید د بہ
 اختصا پہ غرض پہ بیچو آیتونو او خلو روا حدیثو اکتفا کرا، حضور علیہ السلام
 پہ دے اصل دینو کین د ایمانی د تحفظ او د گمراہی نہ دینج کولو د پارہ د حضرت

مسیح علیہ السلام چہ کوئے فیضے نبیانی دکر کرمیدی ہنر کانی شافی دی۔ او کوم گمراہانچہ د استعزاز او مجازا تو پیرور پورہ تاریخ او بود نیا بکلوئی نشی، نو هغوی د پارہ د قرآن او حدیث پورہ دفتر ہم بیکارہ دے، پہ دے احاد بشو کین د حضرت مسیح موعود علیہ السلام د پیژند لوچہ کوئے بنکارہ فیضے نبیانی دی هغه پہ منبر دادی،

۱) د مسیح موعود علیہ السلام پہ پلار نہ وی، نو د عامے ضابطے خلاف بہ هغه خیلے مور بی بی مریم، تہ منسوب وی۔ د مرزا غلام احمد پلار مرزا غلام مرتضی و داد مورثی ممتاز بی بی وو۔ د هغه نسبت بہ پلار تہ کید او مور نہ تہ

۲) هغه بہ حاکم وی لیکن مرزا غلام احمد د انگریزا نو غلام وو،

۳) هغه بہ عادل وی، د الله تعالی قانون چکول عدال دے، د مرزا پہ وخت کین شرعی قانون بند وو، او د انگریزا نو قانون پہ دے او ددہ پہ مریدا انوجاری وو،

۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ صلیبی قوت ما اتوی خود مرزا پہ وخت کین صلیبی قوت دومرہ زور اگرو کوم چہ دے نہ وپا ندے چوے ہم نہ وو، پخبلہ ددہ اقدار دے چہ پلار تہ تے پخو د آسونو سوارہ درگرمے شوی ووا دغه د سکنہء پہ نظریک د آزادئ کین پہ هندستان د صلیبی قوت مسند کولو د پارہ جنگ کرسکو، او پہ تحفہ قیصر کین مرزا پخبلہ د خپلورا تہ قصد د بنکارہ کرے دے، چہ زہ د انگریز صلیبی حکومت د پارہ بود اسے فوچ تیار کرم چہ د انگریز حکومت وفادار وی،

۵) د حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ د خنزیر خوراک ختم شوی لیکن د مرزا پہ وخت کین دازیات شو بہ

۶) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ پخلفو دومرہ مال وروی چہ شوک بے

قبلو نکه نوی، مرزا خو هیچالہ مال ورنکرو، بلکه پخبلہ تے اغستو چند اغستل تے عام کرہ او د بهشتی مقبرے د پارہ تے چند غونبول د ایمان یو شرط ایتا کلو بہ۔

۷) د عبادت خوند بہ د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین دومرہ زیات شی چہ دیوے سجدے قیمت بہ د خلقو پہ نظر کین د توتے دنیانہ زیات وی لیکن د مرزا پہ وخت کین عیسیا نو مسلمانان د لکھونو پہ شہر کین مورتدان کرل بہ

۸) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ د آسان نہ پہ زمکہ را کوزیری لیکن مرزا پہ زمکہ پیدا او هم پہ زمکہ پاتے شو بہ۔

۹) پہ فربتو بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام لا سونہ ایینی وی لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو فرشتے لیدل ہم نہ وو،

۱۰) عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ سپینہ منارہ را کوزیری، لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو عرب زمکہ لیدل ہم نہ وو،

۱۱) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ لگی شی پہ دژال (بہ یهو دی دجال قتل کری، لیکن د مرزا پہ قسمت کین نہ خورگد) لیدل وو او نہ ددجال، البتہ ددہ روحانی اولاد ددجال قوم یهودوسرہ تعلق پہ دے وخت پیدا کرو، چہ د عالم اسلام نہ ددوی تعلق ختم دے، خبرہ داسے معلومیزی چہ ددجال پہ ظاہریدو بہ دوی د هغه مدد د پارہ د غلتہ د اسے موجود وی،

۱۲) د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ یوبا ظل دین هم پاتے نشی لیکن د مرزا پہ وخت کین باطل دیتونه پہ جوین وو

او د اسلام خلاف نور نوی دینو بہ را برسیرہ شوچہ پہ هغه کین د هغه د مرزائیت هغه دین هم دے کوم چہ د اسلامی یووالی پیدائ

د هغه د مرزائیت هغه دین هم دے کوم چہ د اسلامی یووالی پیدائ

ایتم ہم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ حج کوی، لیکن ترمذی کہ
دے مرزا حج نصیب نشو:

(۱۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ آسمان تہ پور تہ کید و نہ ویرا ندے
نہ وادے وی او نہ تے اولاد بلکہ تے نزول نہ پس بہ وادے کوی اولاد تے
کیزی، لیکن کمریزا کہ نبوت دے دعویٰ نہ ویرا ندے وادے ہم ویرا اولاد
ہم وو۔

(۱۵) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ جہاد کوی او جز یہ بہ بندہ کپی لیکن
میرزا دے جہاد کولو بہ خائے جہاد کولو نہ حرام اکیلے۔
او دے نضارے و دے استعمار لارے صفا کرے او کجری تے بند و لوہے سوال
پاتے نشو۔

(۱۶) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کینے دے تہ لو خلقو بودین یعنی اسلام
بہ وی، نو بہ دے وچہ اسلام سرے دے ہیچ یوم مذہب جنگ بہ نشی کینے
لیکن دے مرزا پہ وخت کین گنرو باطلومذہب نو دے ہندوستان
ترکی، فلسطین او شمالی افریقہ پہ مسلمانانو کوم ظلمونہ چہ اکرل
دے ہنہ مثال پہ تاریخ کین نشنہ اودا دے مرزا برکت کیدے شی۔

(۱۷) دے عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ امن قائم شی او جنگ بہ ختم
لیکن دے مرزا پہ وخت کین خہ چہ دے ہنہ نہ پس دے امن و امن نوم لو
نہ پاتے نشو او جنگ دے پارے ہنہ دے سلعے او سامان جو بہ شو
چہ دے مرزا دے وخت او دے ہنہ نہ پس دیو جنگ بر بادی دے تیر شو سو سو نو
جنگو نو دے بر بادی نہ زیانہ دے۔

دے تہ لو بنو بنیا نو بہ رنرا کین داوینا پہ حقہ دے چہ مرزا دے مسیح
موجود نہ دے، لیکن دے مجازا نو استعمار اوتو اوتو اوتو پلانو پہ نورقرآن
حدیث تاریخ او واقعہ تو پورے چہ مرزا کو ہنہ اکانے او تہ تے اکرے

دے ہنہ پہ موجب ہیچ یو حقیقت حقیقت نشی پاتے کیدے داخو مرہ
دانوس خبر دے چہ دے مسیح موعود علیہ السلام تہ تے بنیے بنیے پہ
دایے یوسری ریریزا وور۔ اکیلے شی چہ نہ تے خیل نوم نہ تے دمور
نور نہ دے ہنہ مکان نہ دے نزول مقاصد مسیح موعود علیہ السلام سرے
سمون خوری، پہ دایے بے سرے او پینوتا ویلو نو خود تہ لو بادیشا
ہیچ یو نظام دے کار او فائدے نشی پاتے کیدے۔

شیخ الکبرج او دے عیسیٰ علیہ السلام ژوندون

شیخ الکبرج پہ فتوحات مکہ باب ص ۳۶ کین لیکن

دے معراج پہ حدیث کین دی چہ ہغوی
داخل شو نو عیسیٰ علیہ السلام سرے
دے جو تے ورسہ ملاقات اکرے و خکہ
چہ ہغوی علیہ السلام لامر ندے بلکہ
اللہ تعالیٰ ہغوی علیہ السلام دے آسمان
تہ پور دے کپی دی دے کین تے اسیوی
او پہ دے کین تے دے دوی حکم چلوے دے
داخو بندہ تہ جیسے عزت متد دے چہ دے
اللہ تعالیٰ

دے ہنہ پہ موز لو یہ مہربانی دے او موز نہ یو گہری ہنہ غفلت نہ کوی خما امید
کہ خدائے پاک اے غوبنتہ توخہ بہ دے ہنہ دے نازید ورنہ تہ تہ زمانہ بیبا
موم۔

پہ تاریخی لحاظ سرے دے مسیح علیہ السلام ژوندون

حضرت مسیح علیہ السلام حضور علیہ السلام سرے دے تہ لو نہ زیات نزد
پہ خبر دے او تہ دل نضاری او مسلمانان دے ہغوی لوئی او شخصیت معنی

آسمانی ژوند و فریب توپه شان دے هلته هغه د زمکے د بشری ضرر باتو
 محتاج نه دے ، بلکه داسے خوبه زمکه هم کیده شی چه الله اغوا بی .
 (۱) طبقات شافیه جلد ۱ ص ۲۷۷ کنیز د شیخ عزیزالدین فاروقی دروایت
 دے ، چه هغه په عراق کنیز داسے سر په لیدله و وچه خوراک جنک لے
 نه کولو .

(۲) امام ذهبی فرمائی ربه اندلس کنیز یوه داسے بنخا واک چه د شلوکالونه
 لے خوراک خبنا ک نه کولو (دا واقعہ مشهوره ده)

(۳) حاکم تاریخ نیشاپور کنیز عیسی بن محمد الطهمانی نه نقل کوی ، چه د
 رحمت په نوم د یوه تنگے خاوند شهید شوه وو. هغه دغه خاوند خوب
 کنیز داسے لیدو چه د جنت طعام لے خورلو یو تکبره لے خپله بنخه ته هم
 ورکړه هغه چه نه خوبه راوینه شوه نو ټول عمر لے خوراک ته مامت پینښور
 د ذکر سوی طبقات په حواله دویم جواب داد دے چه د آسمان اوزو لکه
 نسبت په خپل مینځ کنیز لکه د غزل آسمان او د اوری د داسے (د زمکے) دے
 هرکله چه خدا لے پاک په دے و یوکی زمکه د آر بو نو مخلوقاتی د
 خوراک انتظام فرماییل دے نو په آسمان د یوکس د ضرور یا توان نظام
 کول هغه نه گران دی خه ! هپجره نه دی گران !

۲۰ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عیسی د نزول حکمت
 وَاِذَا خَدَّ اللَّهُ مِيثَاقَ الْبَنِيّينَ
 لَمَّا ابْتَلٰكُم مِّنْ كِتٰبٍ وَحِكْمَةٍ
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا
 مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَكُلَّصْرَفَةٍ
 قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى
 ذٰلِكُمْ اٰمِرًا نَّبِيًّا قَالُوْا اَقْرَرْنَا
 وَهِيَ وَخْت چه الله تعالی د نبیا نو د عهد
 و لغت و چه خه کتاب او علم ماد رکړو
 او بیانا سوند یو لوستی رسولی راشی کوم
 چه تاسوسره کتاب ته هم بتیادائی
 نو تاسو به په هغه ایمان را وړی او
 د هغه مدد به کوی . وے فرماییل

قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِّنْ : چه تاسوا قرار کړو او په دے شرط
 الشَّهِيدِ بِن (ط) سوره ال عمران : موخا عهد قبول کړو ؛ هغوی او ټیل
 ایه علیه : چه موخا قرار کړو ، نو وے فرماییل تاسو اوس گواها اوسئ
 او زه به هم تاسوسره گواها یم .

د حضرت علی او عبد الله بن عباس رضی الله عنهم د تفسیر مطابق د انبیاء و
 علیهم السلام نه دا وعدا د خاتم الانبیاء علیه السلام په باره کنیز اغسته
 شوه و لکه یو کنیز حضور علیه السلام د نبی الامم (او نبی الانبیاء) هم
 دے د ذکر شوی آیت په موجب انبیاء و علیهم السلام د خاتم الانبیاء
 علیه السلام نبوت اعتقاد او اقرار او د هغه نصرت (امداد
 بالواسطه) املو ، ټولو انبیاء و علیهم السلام د حضور، علیه السلام
 د نبوت تصدیق کړو او خپلو امتونو ته د هغه د نبوت منلو
 اومد د کولو تاکید فرماییلو لکه چه موسی علیه السلام د تورات
 کتاب استثناء و باب عشا او باب عتق کنیز داود علیه السلام په زبور باب
 عشا کنیز ، حضرت سلیمان علیه السلام په (غزل الغزلات ، کنیز حضرت
 عیسی علیه السلام په انجیل یوحنا باب عشا آیت ع تراثت علیه
 کنیز اعلان کړیدے ، اوس د دے خبره ضرورت و وچه د دے
 نبی الانبیاء ، عملی بالذات ظهور اوشی ، لکه په حدیث د معراج یو
 صورت د دے دا شو چه ټولو پیغمبرانو علیهم السلام ته د مامت
 ا کړو او بل عملی صورت لے دا شو چه که د نزد د پیغمبر حضرت
 عیسی علیه السلام تر آخره زمانے ژوند دے ا سلفه شواو بیادغه
 نبی د حضور علیه السلام د یواختی په شکل د دین همدی د خدا ممت پیا
 د آسمانه را کوز کړی شو ، چه حضرت عیسی علیه السلام د ټولو پیغمبرانو

انبیاء و علیہم السلام دیونمائندہ پہ دول د شریعت محمدی خدمت
 اوصاف ادا کری او پہ دے دول د حضور علیہ السلام د پیغمبرانود
 پیغمبری عہدہ واضحہ کری۔ د پیغمبرانود پیغمبری دا عہدہ د حضور
 علیہ السلام دیو پیغمبریہ دربعہ عملاً مکمل کول حکم ناممکن ووجہ د حضور
 علیہ السلام نہ پس د نبوت دروازہ بندہ دہ د ختم نبوت او د پیغمبرانو
 د پیغمبری عہدہ د حضور علیہ السلام بنہ بنکارہ کولو د پارہ دیو پیغمبر
 رالبریل پہ دول د اقصی ضروری ووجہ پہ نزول د عیسی علیہ السلام دا
 حکمت الہی مکمل شو۔

نوداخیرہ یقیناً صحیح شوہ چہ د عیسی علیہ السلام نزول د حضور علیہ
 السلام د ختم نبوت پہ حیثیت دی۔

۳۔ د عالیٰ فننواو د عمومی اصلاح پہ لحاظ د مسیح د نزول حکمت
 پہ دے بارہ کنی د حضرت عیسی علیہ السلام د نزول حکمتونہ دادی
 (۱) دوی د نزول یوم مقصد د دجال قتلہ و د جال قتلول دی
 د جال بہ د خدا ایئی د عوبداروی، نو عیسی علیہ السلام بہ د توحید
 الہی قائمولو پہ غرض د جال پہ دے جرم کنی او ژنی چہ ہغہ بہ د اللہ
 نہ سوا د بل چا خدا ایئی تہ خلق را بلی کدے بل حکمت بہ د عیسی علیہ
 السلام خپل امت د نصاریٰ و تہ د ابکارہ کول وی چہ د اللہ نہ
 بغیر د بل چا د خدا ایئی عقیدہ لڑنکے گمراہ د قتل حق ار دے، حکم چہ
 نصاریٰ چیلہ ہم د حضرت عیسی علیہ السلام د خدا ایئی دعوی لوی
 لوی د حضرت عیسی علیہ السلام کلا سہ د ر یهودی د جال او د یهودیا
 کج لیا تو قتل کیدل د هغوی ر یهودی کدے دعوے ترویج کول
 اوسوز و کول دی دکوے د هغہ چہ هغوی حضرت عیسی ہم خپل
 مقتول او مصلوب کنری۔

رس دیور رحمتی مسیح (علیہ السلام) پہ لاس د بل (لعنتی مسیح)
 (دجال) او د هغہ د مریدانوتباہی چیرہ مناسب معلومیزی،
 مونزوراندے بیان کری دی، چہ حضرت عیسی علیہ السلام مسیح
 ہدایت دے او بل پہ دے وچہ مسیح دے چہ د هغہ خاص خانے د
 او سیاحت پہ لے کولو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل پہ دے وچہ
 مسیح دے چہ د هغہ کینرہ ستریزہ دا سے رنگا لکے چہ هوار لیوور
 کرے شوے وی۔

۴۔ نوی تمدن او د سائنس ترقی د تباہی پہ غارہ ادرولے دہ،
 دا تباہی ویضے بیول او غت فسادونہ پہ مادی قوت ہجرے نشی
 ختمیدنے، کہ یونیک حکومت کارخانے جورے کری و سلعہ راجع
 کری نو خدا تے دشمن، فسادیان، دنیا تہاہ کوونکی مشرقی اومغربی
 غت طاقتونہ پہ سائنسی، ایٹمی، بلکہ ہر قسم سامان جنگ اوتباہی
 پہ چلونونکی دوسرہ ورا ندے دی چہ پہ مادی طاقت تے دغہ صالح
 طاقت (حکومت) نہ شی رالاندے کولے دے د پارہ دا سے یو لور
 روحانی طاقت پکار ووجہ د هغہ پہ یو شفا او د دعا پہ یوجملہ داتول
 ہر خہ تباہ شی او د امن دورہ دور شی، دے کار د پارہ حضرت عیسی
 علیہ السلام حکم مناسب دے چہ هغہ کنی خلور غت خلا فاعادت
 روحانی تونہ جمع دی، هغہ دروج القدس کہ پوکی پیدا دے د ذمے
 پہ ژوند کنی روح القدس ورسرہ وو، وَاَیَّدْہ بِرُوحِ الْقُدُسِ،
 آسمان تہ د روج القدس پہ ذریعہ اوجت کریشو، د آسمانہ راکوزید
 پروخت بہ تی دوارہ لاسونہ د د و فرشتو پہ اوبڑ والینی وی وواضعا
 گفیرہ علیٰ آجنتیہ مکملین، دا حدیث دلواس بن سمان پہ روایت
 د مسلم شریف دے، ددے خلور و خاص روحانی تونہ اثر بہ داوی

چہ کہہ دے دُعا پہ یوجملہ بہ نول یا جوجی ما جوجی فسادی قوتونہ
 پہ خیل خیل خائے تباہ شی بقولہ زمکہ بہ ددوی د مردارو نہ بد
 بونیہ شی، پہ مسلم شریف کن د نواس بن سمان پہ روایت حدیث
 شریف دے، چہ یا جوج ما جوج بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام او د
 ہنہ ملگری را گیر کری رفیکر عب نبی اللہ عیسیٰ و اصحابہ فیہ فیہ
 اللہ علیہم التّعاف، الحدیث،

حضرت عیسیٰ علیہ السلام او ہنہ ملگری بہ دُعا کری نو اللہ بہ دہغوی
 پہ ختو نو رگر د تونو یورنخ را ولی، فیصیبون فرسی کموت نفس
 و احدی، نو نول بہ د مردارو دے دیوے شی لکہ چہ یوسرے
 مرشورے وی یولیشتم زمکہ بہ ہم ددوی نہ نشہ نہ وی دبد بونشی
 نہ بہ کہ پکہ وی نو اللہ تعالیٰ د جنتی او بنا نو پشان غت غت مارغان
 را لبرزی ہغوی بہ د غمردارے چر نہ بل خوا یوسی،

د دنیا و را نوونکی غت حدائے دشمن طاقتونہ د جالی ننتہ دہ د کوم
 متعلق چہ د عمران بن حصین پہ روایت پہ مسلم شریف کن حدیث ذکر دے
 ما بین خلق آدم الی قیام الساعۃ ہوا دم علیہ السلام د پیدا اش نہ تر
 اصرا لکبر من الدجال، قیامتہ پورے د دجال د فتنے نہ
 بلہ غتہ فتنہ نشتہ :

دیا جوج ماجوج پہا بارہ کن ذکر پکار دے چہ داخستہ دے
 یا جوج ماجوج تہ پہ عبرانی ژ بہ کن رغوغ ماغوغ او پہ اگوتی ژ بہ
 کن دگاگ میگاگ وائی (عقیدۃ الاسلام ص ۱۱۱) روس او چین
 یا جوج دی، او برطانیہ او امریکہ ماجوج دی چہ بعضے دکنہ رکاس
 (کس) او بعضو دتہ چین ماچون اگر نا سخ التواریخ د آدم علیہ السلام
 د جنہ کلمہ زید و ابہ تر تاریخ د و القونین پورے مکتبہ تاریخ

ہبوطی لیکل دے او کلمہ یا جوج ماجوج ہر کافر تہ و بیٹے شی، لکہ د ختر
 پہ حدیث کن وی،

مَنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ أَلْفٌ وَمِنْكُمْ رَجُلٌ، یعنی پہ دوزخ کن بہ یا جوج
 ماجوج زر کسان او تا سو یوکس ر یوکس پہ زر و کن (حافظ ابن حجر رح او
 قرطبی رح ددے شریح کہہ ید، "أَيُّ مِنْهُمْ وَمِمَّنْ كَانَ عَلَى الشِّرْكِ
 مِثْلَهُمْ وَرَجُلٌ مِّنْكُمْ أَيُّ مِنْ وَمِمَّنْ كَانَ مِثْلَهُمْ" گویا
 کن د زر و نہ مطلب مطلق کافر او د منکر، نہ مطلب مطلق مؤمن
 دے ر سہرین جوکار ایسور، دیہودو پہ عقیدہ کن د حدیث درجہ لری
 پہ (خزائن الروم" کن عبرانی خط سرہ موجود دے، پہ دے کن نقل
 دی، چہ "عالم بہ د ششکہ نہ پس یتیم شی او د ہفے نہ پس بہ در کوک
 ما کوک) جنکو نہ وی او پائے زمانہ بہ د ما شیخ وی صاحب نا سخ
 "ما شیخ مبارک، خاتم الانبیاء صلے اللہ علیہ وسلم تہ و بیلی دی او پہ
 ر عبری کہا ر کن در ما شیخ) نہ پس لیکلی دی چہ ددے نہ پس بہ دنیا
 یتیمہ بے محافظہ پائے شی، یعنی نبوت بہ ختم شی،

پنجم حکمت

پنجم حکمت دادے چہ د موجودہ دور د عالی فتنو او د ایٹمی تباہو
 با نیان یہود او نصاریٰ دی، د اشتراکیت با نی کارل مارکس یہودی دے
 روجے ایٹم بم جو ر و فکے شوپن ہار" یہودی دے د نوی تہذیب خد
 ہیرو ویکے د فاسقانہ معاشرے او انسان کن سامراجیت بنیاد مسیحی طاقت
 قائم کریدے او د تو زومذ ہونو خصوصاً د مسلمانانو عقیدے او عملو نہ
 خرابوونکی قومو نہ ہم عیسایان دی، پہ دے وجہ ضروری وکچہ دیو
 اسرائیلی پیغمبر چہ عیسائی قوم نے خیل پیشوا مینی دلا سہ ددہ د امت
 پیدا کری فساد و نہ ختم شی، غرض دا چہ عیسی علیہ السلام امت ما دی

سائنسی، ایٹمی ذریعہ سوسرہ کومر فساد چہ داپور تہ کریدے، ک
 آسمانی تدبیر نہ بغیر۔ کذمکے طاقتور نہ دھتے د مقابلے توان
 نہ لری پہ دس وجہ عقل، دعیسی علیہ السلام را کوزیدال ضروری گنری
 دکوم چہ تند بیر الہی پہ زرگونہ کالہ ورا بندے فیصلہ کریدے ددے
 دکجالی قوتونو تالی ست دال صلاح ہجرے نشی کولیکوم چہ عیسائی او
 مسیحی دکان چلوو دپارہ دکجالی قوتونو قوتے مضبوط کرے او دک
 اسلام بتولہ گنہ دکخوار لوسوسو کالو مسلمانان کافران کریم
 تباہ کری:

فائدہ

دذوالقرنین دبتد متعلق

پہ دنیائے داوخت دیر بند ونہ
 دی ٹوڈچین دیوال چہ دیراؤند
 او پکن دے او ہفتہ پہ منگولی ژبہ کن (نکو دے) او پہ ترکی ژبہ کن
 د بو قور قہ و ییلے شی،
 دویم: دکجلا او ترمذ پہ منیخ کن چہ ورتہ (دربند) وییلے شی، داد تیرور
 پہ وخت کن موجود وو۔
 دریم: دکراغستان، بند۔ ددے نؤم رباب ابواب دے اول دس
 ہم ورتہ وییلے شی، بستانی پیردا لکڑا المعارف، کن ددے تفصیل
 بیان کریدے:-

خالورم، ہغہ بند دے کوم چہ رکابشیا رفقنازم سرہ پیر دا ڈیال ڈرہ
 کن مے ریاقوت پہ رمعجم البلدان، کن لیکلی دی چہ دا کو پیلے شوے تانے
 نہ جوہ دے اودا نور دے دکا شو دی بنا پہ دے، دکقرآن دکتشریح
 مطابق دکذوالقرنین بند ہم داخلورم دے، پہ رناسخ التواریخ کنڈا
 ہنکارہ بیان شویدے ددے تائید داسے ہم کیری، چہ رخر دار
 پہ کتاب المسالک، کن لیکلی دی چہ عباسی خلیفہ واثق باللہ دکذوالقرنین

دبند دکتحقیق دکپارہ دکما ہرانو بولمیشن لیر لونو ہغوی ہم دا بند دکقرآن
 مطابق دکذوالقرنین بندا دکپاکو دکذوالقرنین دے بند تہ پہ فارسی ژبہ کن
 دترہ آہنی،، ترکی ژبہ کن، و امریکیو، او پہ چینی ژبہ کن رو پھاگ کورائی، وائی
 یعنی دکور، دترہ دکور، مطلب دکگورس سائوس، دے چہ دا دکبکھسرو
 نؤم دے،

ذوالقرنین

دذوالقرنین دسے سفر پہ قرآن کن ذکر دی، یومغربی، بل مشرقی او
 دریم غالباً شمالی دے، ذوالقرنین خوک وو، امام رازی رح پہ تفسیر کبیر
 سورہ کہف کن لیکلی چہ دا دمقدونے سکندر دے فیلقوس خوسے دک
 آرسطو شاگرد وو، امام رازی ارسطو تہ ہنکارا کافرو شیلی دی، بعضو
 ذوالقرنین کیقباد تہ وییلی دی، او بعضو مغربی چین تہ، بعضو دین بادشاہ
 ذونواس حمیری تہ، او بعضو حضرت ابراہیم علیہ السلام دکزمانے سالی بادشاہ
 تہ۔ ذوالقرنین وییلی دی، بعضو وائی چہ دامصعب بن عبد اللہ وو لکچہ
 ابن عبد البر لیکلی دی، بعضو عبد اللہ بن ضحاک بنائی او بعضو داسائوس
 (گورس) گنری دا اخیر صحیح دے نور بتول غلط دی نور اقول ہم
 شتہ خو ہغہ ہم غلط دی، دامصعب بن عبد اللہ او دکعبد اللہ بن ضحاک
 سند صحیح نہ دے حافظ بن حجر دے تردید کریدے، او دابراہیم
 علیہ السلام دکزمانے مصعب او عبد اللہ بن ضحاک پہ تاریخ تائیت
 تہ دی چہ دوی دکابراہیم علیہ السلام دکزمانے ووادا ہم تہ دی ثابت نہ
 دوی دا بند جوہ کریدے، نور بادشاہان مؤمنان ندو، سائوس
 ذوالقرنین چہ مؤمن صالح وو او ۵۹ھ قبل از مسیح کن تیرشیدے
 صحیح خبر دے دادا چہ دا بند ہم دکہ جوہ کریدے چکد چہ قرآن کم ناکم دہ
 تہ نیک سرے خو وییلی دی او ددے بند نسبت کولی دکہ تہ درست

بنائی داسنگ پہ تاریخ کن ددہ دہ سے سفر و نہ ہم ثابت دی، سکندر
 کد فقار سفر ندے کرے او نہ نور و ذکر شو و گساوسفر کریدے
 کد ذوالقرنین مغربی سفر دایشیا لے کوچک وو، اود نمر و و بیدال پہ
 عین حیمہ، کن د سمرنا کد سمندر پہ اوبو کن وو کوے چہ تورے
 دی، سائرس بابل فتح کر و بتی اسرائیل لے خلاص کرے، د بیت
 المقدس تعمیر لے کر و اویسیاہ علیہ السلام آتہ بشلے کالہ روہیہ
 د بیت المقدس د تعمیر پیشن گوئی کرے وہ، چہ بابل کن بہ آویا کالہ
 یہودی ان قیدوی بیا بہ بیت المقدس آباد شی، امام رازی چہ یہ تفسیر
 کبیر کن بنکاره و بیلی دی چہ دابند سائرس جو کر کریدے او د
 چہ ذوالقرنین یقیناً سائرس د دانیال علیہ السلام پہ دین وو، د تحقیق
 د تاریخ نہ علاوہ د یسیاہ علیہ السلام صحیفے باب ۵۷ عتاک او د
 دانیال علیہ السلام مکاشفے باب ۵۷ آیت ۱۱۱۱ د زکریا علیہ السلام کتاب
 باب ۵۷ آیت ۱۱۱ او د عزرا باب ۵۷ آیت ۱۱۱۱ نہ داضتے شویدے
 کوم چہ د قدیم تاریخ اہم ترین بنیا دونه دی، ابراہیم زردشت
 ہم د دانیال علیہ السلام شاگرد او مؤجد و و خک چہ د ہفت اوستا د
 اعود باللہ او بسم اللہ نہ شروع کیری د ابن کثیر تحقیق ہم داسے د
 رکنتھات اصطرک کن د الہاتہ ہم مؤمن او د مجوسیت دشمن و بیلی
 شویدے، سائرس ذوالقرنین کد دارا نہ وہاندے نیر شویدے، ک
 یا جوج ماجوج پہ بارے کنے دھغوی د لور والی واقعات غلط دی، ابن
 کثیر زہم پہ خپل تاریخ کن او بخاری رح پہ باب د یا جوج ماجوج کن دے
 تردید کریدے، دغدرنگ پہ ترمذی کن د ابوہریرہ رض ہفت روایت چہ
 ہغوی بند کنی او بیا وائی چہ صبا بہ نور کنو خوا نشاء اللہ و بیلی ہیر
 کرے نو بیا بند پہ خپل حال شی او خہ وخت چہ دوی انشاء اللہ اوائی

نودغہ بند بہ مات کھی او نتر بہ سرا وزی، داہم ضعیف روایت
 دے، امام احمد بن حنبل رح ابن کثیر رح پہ خپل تفسیر جلد ۳ ص ۱۵۱
 کن نقل کریدے چہ داخلاف قرآن دی،
 فَمَا اسْتَطَعُوا اَنْ يُّظْهِرُوْهُ وَمَا اسْتَطَعُوا يَا جُوْحَ مَا جُوْحُ نَهْ بِبِنْدِ خُطْلَى شَى
 لَكَ نَقْبًا (سورہ الکھف آیت ۷۷) : او نہ بکن مورئ کو لے شی،
 ابن کثیر رح لیکے چہ داروایت ابوہریرہ رض د کعب الاحبار نہ را غتے دے
 او خلقو د غلطی نہ ور تہ مرفوع و بیلی دی د عقیدۃ الاسلام پہ مطابق
 یا جوج ماجوج بہ پہ بند بھرتہ نہ را پورے اوزی بلکہ د تجیرہ کیسین
 نہ تر منجور یا پورے بہ، دیو خائے را اوزی، قرآن د دے بند مضبوط
 والے بیان کریدے او دھے ماتول لے د قیامت غلامہ بنو د لے دہ
 مکر د یا جوج ماجوج ذکر چہ نہ چہ را غلے دے هلنتہ د بند ذکر شنتہ دے
 نہ معلومیزی چہ یا جوج ماجوج بہ د بند پہ لارہ نہ بلکہ پہ بلہ لارہ را
 اوزی رح حدیث شریف متفق علیہم د بیل للعراب قدا اقتراب من فتح روم
 یا جوج و ماجوج مثل ہذا، عمدة القاری جلد ۷ کن دکرمانی
 نہ منقول دی چہ دا استعارہ دہ مطلب لے فتنے خورمایدال دی، لکہ چہ
 دگوٹے د کرئی پہ اندازہ یوونکے اشی او فتنے تررا بر سیرہ شی، لیکن مطلب
 لے ہرگز داندے چہ دغہ کد ذوالقرنین بند بہ ماتیزی او یا جوج ماجوج
 بہ پرا اوزی، پہ عقیدۃ الاسلام کن د ذوالقرنین تشریح پہ مختلفوا قولوسر
 شویدے لیکن د اصطرک لہ آثار قدیمہ د ذوالقرنین کومہ مجسمہ چہ برآمد
 شویدے پہ ہفے کن د ذوالقرنین د اسپنے د توپئی کینرے او چہ غارے
 تہ لہ مینخہ تش د اسپنے بنکرونہ غوندے جو لہ شویدی د دے نوم
 داوچہ بنو دل صحیح بنکاری :

تتمہ

دکفار و عذاب ہمیش والے

وَدَخَّرَ اللَّهُ آيَاتِ تَفْسِيرِ بَيَانِ
پہ وخت امام رازی رحمہ تعالیٰ

کبیر کینی دکفار و پہ دائمی عذاب اشکالوں نہ پیش کریدی، احقر بہ ک اللہ
پہ فضل دغہ شبہ نقل کو او جواب بہ کے ورکوی۔

رُومِئِي شَبَه | پدے مسئلہ غیب اشکال دادی چہ داد خدا
دانصاف نہ خلاف دہ، ددے جواب دادے

چہ دکذاب ہمیش والے ظلم نہ دے بلکہ انصاف دے، دکظلم مطلب داد
چہ دبل پہ ملکیت کینی تصرف اکریشی او کفار خود خدا ائے ملک دی
خدا ائے پخپل ملک کینی تصرف کوی دبل چاہہ ملک کینی نہ کوی۔

دویمہ شبہ | ہمیشہ عذاب دکذاب ائے رختہ خلاف دے
دے جواب دادے چہ دکجرم سزا عین رحمت

دے حکمہ کوم حکومت کینی چہ سزا نہ وی ہغہ بقول خلق درحمت نہ خلا کبری
دسایمہ شبہ | دکجرم وخت لبر دے یعنی دکبلوغ نہ تو صرگہ

اودکذاب وخت ختمیدونکے نہ دے دامنا سب
نہ بنکاری، ددے،

اول جواب دادے، چہ دکجرم و سزا پہ وخت کینی برابرے ضروری نہ
اکے مار دکہ دیوگھنتے یا کنگے غور نہی لیکن سزا پہ کالو نو خوری
اصلی خبرہ دادہ چہ سزا دکجرم نہ نوعیت پہ مطابق ورکولے شی دھغ
کہ وخت پہ مطابق نہ، دکفرد جرم نوعیت سخت دے، نو حکمہ سزا ہم
سختہ پکار دہ، دویم جواب دادے چہ دکفار و جرم دکفر ہم نہ
ختمیدونکے دے پہ مرگ ختمیدل ددہ پہ اختیار کینی نہ وی دائرہ بے

اختیار، پاتے شوگہ دے ژوندے دے نوپہ خپل اختیار دہ کفر
بتول عمر نہ پریبوت دکہ گیری دا او مجبوری پہ، حالت کینی جرم پاتے
کیدل مخلوق او خالق دوارہ نہ منی، مطلب دا چہ دکفر جرم ہم
نہ ختمیدونکے دے او عذاب ائے ہم نہ ختمیدونکے مناسب دے۔

دریم، جواب دادے، چہ کفار و اللہ تعالیٰ دلا محدود و او بے پایا نہ
انعامات و کمالاتونہ انکار او بغاوت اکر و نو حکمہ سزا ہم لا محضہ
او بے پایا نہ مناسبہ دہ۔

خلویم جواب دادے، چہ دکفار و سزا دکظلم طبیعی تاثیر پہ دول دہ، لکہ
دسرتان جراثیم چہ دکجمر سرہ سم وی بتول عمر تیر بخور بے آرامہ
او تکلیف کینی وی، دکفار جراثیم ہم دائمی اثرات او نتیجے لری یعنی دجسم
پہ اور کینی ہمیشہ پاتے کیدل فرق او بیلٹون چرف دومرہ دے چہ
دجسمانی رفح (سرتان) اثرات او نتیجے دکجسم پہ ختمیدہ پہ مرگ
ختہ شی او دژو حانی رفح دکفر) اثرات او نتیجے دروح سرہ تہلی دی کوم چہ
ختمیزی نہ خومرہ پورے چہ دروح ژونداری چہ پہ آخرت کینی ختمیزی
نہ مناسب دی چہ عذاب دکفر دھم پہ آخرت کینی ہمیشہ وی۔

پنجم جواب دادے، چہ دھر تکلیف سبب ترخو چہ وی نو تکلیف
بہ ہم وی لکہ پینتورگی کینی چہ کانپے ترخو وی ترخے بہ پینکین دہرد
ہم وی یاد اور کامی پہ شیشہ کینی دنہ دنارنہ ویستون ریلوے
حروف ترخے وخت موجود وی ترکومہ چہ دایشیشہ موجود وی،
هرکله چہ کانپے دکپینتورگی نہ او تو یا شیشہ چپ چور شوہ، نوہلہ بہ
دہ داودغہ حروف ختم شی، دغہ رنگ دکفر نہ هر خد پورے چہ روح
کینی موجود وی نو عذاب بہ ہم ترخے وخت وی مگر دادے
پہ روح کینی ورنوتے دے چہ دکبیلید و امکان ائے ہدی و شستہ نہ

کہ اللہ تعالیٰ ہر مائی

وَلَوْ رَدُّوْا الْعَادُوْا لِمَا نَهَوْا عَنْهُ : کچھ بے کفارتہ آخرت نہ دینیاتہ راوستے
دوسرے انعام : شی نبیابہ ہم دغہ کفر کوی کومہ نہ چہ منع کر شوی
مطلب داچہ سبب یعنی کفر تریخوجہ موجود وی، نوعذاب بہ تے
ہم ترہغ وختہ پورے وی، لیکن کفر بہ روح کین داسے نونے دے
چہ ترجد اکیدے نشی اور روح ختم پری نہ چہ دے ہفے پہ ختمیداددغہ
سبب کفر ہم ختم شی نوٹکہ ودرہ دا ہی عذاب مناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَيْرِ

یوہ نادرہ تحفہ

عصمت انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام
(اردو)

از افادات

علامہ شمس الحق افغانی رحمۃ اللہ علیہ

جمع و ترتیب : شیخ فتح الرحمن بیچر شعبہ عربی پشاور یونیورسٹی

ناش

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

دلاویدو پتہ

کتب خانہ رشیدیہ محلہ جنکی قصہ خوانی پشاور

کدین تبلیغ پہ ہر مسلمان نراونہجہ باندے فرض دے، خوشگنہ چہ دچہا
دپارہ وسلہ ضروری دے۔ ہم داسٹان د تبلیغ دپارہ کدین علم ضروری دے۔ او
کدین د زد کرے دپارہ بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل او بیاباوستل پکاری۔ ددے
مقصد دپارہ تاج کتب خانے تاسوادپارہ بناستہ علمی مغلغری وکتابوپہ شکل
کینے چاپ کرے دی، چہ پہ ہر کر، جہرہ او جومات کینے د ہفے نہ یوہ بناستہ تبلیغ
جوہریدے شی، بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل کار ثواب دے او د مرکز پس تیز صدقہ جاریہ جہرہ

د مفتی اعظم پاکستان مولانا شیخ رشید دیوبندی مشہور تفسیر

معارف القرآن

پہ پینتوڑبہ کینے یو اہم مقام لری۔ پہ پینتوڑبہ کینے دومرہ مفصل اور مستند تفسیر
ہل نشہ چہ پہ ہفے کینے د قرآن کریم شاین نزول تفسیری بحثونہ، د پخوانو تفسیرونو
خلاصہ او موجودہ زمانے د ہر قسمہ مسائل و ضاحت د قرآن مجید پہ کرا کینے دہانت
شوع دے۔ د قرآن مجید د طالبانو، عالمانو او پہ کورونو کینے د زمانو دپارہ عظیمہ تحفہ
دے۔ ہرچا سورہ چہ دا تفسیر موجود وی ہفوی تہ پکاری چہ نور خلق خان سورہ کینی
او ہفوی تہ د ددے درس اوردی۔ انشا اللہ د زہرونو او عملونو اصلاح پہ پینتوڑبہ کینے
دا تفسیر پہ (۳۰) جلدونو کینے چاپ شوع دے

د شاہ ولی اللہ اوشاہ عبد القادر د فارسی اورد و تفسیر د نواسان پینتوڑبہ

آسان تفسیر

پہ یو جلد کینے د قرآن مجید بہترین پینتوڑبہ کینے دے۔ چہ پہ دے کینے د
قرآن مجید د لفظی ترجمہ سورہ سورہ پینتوڑبہ کینے د خیال ہم سلطہ شوع دے۔
او پہ حاشیو باندے دیر قیمتی معلومات بیکے شوی دی۔ د قرآن پاک د ترجمہ
د زد کرے دپارہ دا پہ موجودہ زمانہ کینے یو لئے نعمت دے۔ پہ مکت خط کینے
ہم چاپ شوع دے، اوہہ وروکی سائز کینے ہم ترلا سہ کیندے شی۔

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

ہدایہ شریف د اسلامی حنفی فقہی یو جامع او مستند کتاب دے چہ پہ تولو اسلامی مدرسہ کینے لوستے شی. پہ پینتو ژبه کینے تر اوسه پوره دے دے کتاب شروح نژادہ. تاج کتب خانہ پینتو ته الله پاک توفیق ورکړو چہ د ستر مالو حضرت مولانا حنیف گنگوئی "غایۃ السعایة فی شرح مافی الهدایہ" د پینتو ترجمہ انتظام او کړو او فقیر داعظم الشان زبور:

تاج الهدایہ پینتو شرح هدایہ

په نوم په دیر بناشته د ول چاپ شویته د دے کتاب په لوستلو مو په اسلامی فقہ کینے مهارت حاصل کینے

د احادیث رسول صلی الله علیه وسلم اہمیت هر چا ته څرگند دے. دا هغه څه او څوړه چینه ده چہ تر قیامتہ به مسلمانان پر خپله تنده ماتوی. د احادیثو په ذخیره کینے

مشکوٰۃ شریف

ته نور مقام حاصل دے. مونږ به د پینتو لوستونکو دیکړه د مشکوٰۃ شریف یوه دا سے نسخه تیاره کړه دے د پاشر په یو طرف مکمل عربی متن سره د اعرابو چاپ شوه دے. او مخامخ ورته آسانه پینتو ترجمه ټکی په ټکی لیکل دلا. د دے کتاب په لوستلو سره د څوړنې صلی الله علیه وسلم ټول مبارک ژوند او حکمونه د سترگو په وړاندے او کړنې. ایسان پر مضبوطی او د نیک عمل شوق زېږون کینے پیدا کیري او غلط عادونو او عمنو نه پر د بچنه ورکیري. د علم دین د طالبانو ته علاوه په کورونو کینے زانانے هم په آسانه لوستل شي. مشکوٰۃ شریف پینتو په پخو بناشته جلدونو کینے چاپ شوه دے.

* د حدیث شریف یو بل اہم کتاب سکن ترمنځی دے. علماء والی چہ د چاپه کور کینے ترمنځی شریف موجود وی نو هغوی د دے دا سے او کتر ی لکه چہ د دوو جہانمو د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د هغه په کور کینے خبره کوی د دے سعادت د حاصلولو دپاره تاج کتب خانے ترمنځی شریف (پینتو) په دا سے انداز کینے چاپ کړه دے چہ د پاشر په یو نیم طرف مکمل عربی متن دے او مخامخ ورته ټکی په ټکی آسانه پینتو ترجمه دے. (زیر طبع)

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصہ خوانی پینتو

په پینتو ژبه کینے د تاج کتب خانے علمی تحفے

چہ د دین د علم د پارو د هر کور مدرسے او کتب خانے دپاره څوړو کړوی

تفسیر معرف شریف

د مفسر اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع د پینتو د مشهور تفسیر پینتو ترجمه. په پینتو ژبه کینے دا د نورو نه لویه تفسیری ذخیره ده چہ د عوامو او علماء د پاره یوشان اہمیت لری.

مشکوٰۃ شریف

د احادیثو مشهور او مستند کتاب په دیر بناشته انداز او آسانه پینتو ترجمه سره دیر لور چاپ کیدو لکه دے چہ په لوستلو سے سترگه پینتو کیري.

تاریخ اسلام

د حضور پاک صلی الله علیه وسلم او هغوی د څوړو پارو د پکړنې ژوند حالات په دیر تفصیل سره علمی انداز کینے. دے کتاب کینے بیان شوی وی. د سین د وسیلې سندوی او او د نورو علمو د تصدیق دے.

مکمل موج

د مانع په پار کینے په پینتو ژبه کینے د نورو د فوسے او مستند کتاب چہ هر قسم مسائل پکینے په دیر تفصیل او وضاحت سره بیان شوی وی. په پینتو ژبه کینے د موج په پار کینے د دوه مفصل کتاب د ستاسو نظر ته وی شير شوه.

د دود مستند

د کورنی ژوند متعلق هر قسم ضروری او نازک مسله په دے بنائت کتاب کینے بیان شوه وی. چہ د هر باج نارینه او زنانه دپاره د لیکل زده کول دیر ضروری وی.

د خلاصہ منیب او قدرتی پینتو شریف

د مدرسو د طالبانو او ماسلمانانو دپاره د لیکل و کتابونه په دیر جلی د پینتو شرحو سره چاپ شوی وی په دے دیر مطالباتو په درس پوهیدل و پراختیا شوی.

تاج کتب خانہ

د عربی ژبه د طالبانو او استادانو دپاره یوه ناوره تحفہ ده. د مولانا محمد میاں صاحب مشهور تصنیف "تاریخ اسلام" سره لیکل شوی. ناستو د رطوبت د دے دے کتابونو د اشاعت او لوستو هر مسلمان ته ترغیب ورکوی د ستاسو د اکثر ترغیب

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصہ خوانی پینتو

سیرت النبی ﷺ

سید ابوالحسن ندوی

ذہبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم رجسٹرڈ مینہ ایمان تھے۔ وہ۔ یہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندے رحمت اور درود و میل۔ ذہنی تعلیمات زوہ کول ذہنیہ و ژوند حالات معلوموں ذہر مؤمن نرا وینے دپارک چیر ضروری دی۔

دا دپیتون خوش قسمتی دلا چہ ذہ سیرت النبی پہ ذخیرہ کینے یو بہترین کتاب "نبی الرحمة" پہ پینتورہ کینہ ذہ "سیرت النبی" پہ نوم چاپ شو۔ دا موجودہ زمانے دیوستر عالم اور مجتہد "سید ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے۔ دا کتاب سیرت و عربی، فارسی، اردو اور انگریزی کتابوں پر پور اور خلاصہ دے۔ ذہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ژوند تفصیلی حالات و سیرت پہ بارہ کینہ ذہ دنیا د لوید لوید علما و تحقیقی معلومات، د مسلمانانہ علاوہ د غیر مسلم علما و خراج عقیدت، د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د تعلیمات و بہترینہ خلاصہ اور ذہنیہ د مبارک ژوند ہر آرخ پہ دے کتاب کینہ چیر پہ وضاحت مہر جمع کرے شوے دے۔

دا کتاب ضرور پہ چنپ کو کینہ اوساتی

ذہ وادہ مسئلہ

ہر بالغ نارینہ اور نانہ لہ پکار دی چہ دکورنی ژوند پہ بارہ کینہ ذہ اللہ اور رسول د حکونونہ حآن خیر کری۔ ذہ دے غرض دپارک مونہ یو چا شستہ اور آسان کتاب "ذہ وادہ مسئلہ" چاپ کرے دے، چہ پہ ہنے کینہ ذہنیہ علون ترمینتہ د تعلقاتو، نکاح، طلاق، عدت اور نور ہر قسم ضروری مسائل جمع کرے شوے دی۔ ذہ کتاب پہ نو تاتو ستر کے پرا نیتے شی اور بکارہ شی چہ زمونہ ناپورہ خلق د چل چہالت پہ وجہ شرمی کتاہوڑ کینہ مبتلا دی اور خانہ خبر نہ دی۔ کتاب پہ ظاہر دہو کے دے، ولے پہ "کوہ کینہ سمندر" ہر دے کتاب تہ دینے شی۔

کتاب

• اسلامی فقہ علم دھر مسلمان دعملی زندگی دپارہ دیر ضروری دے۔ پ پنتو
 ژوبہ کتبه د قفے درسی کتابونو ترجمہ لوگنہ دے دی کتہ خلاصہ، مکتبہ، قدوری، کتہ
 وغیرہ۔ ولہ داسے یو کتاب چہ پہ آسان انداز کتہ د ژوندن تولے اٹھنے مکتے کتہ ذکر
 شوتے دی، تراوسہ تہ دو چاپ شوتے۔ ددے ضرورت د پورہ کونو دپارہ مونہ دکتہ
 دستر عالم مولانا مجیب اللہ ندوی صاحب مشهور کتاب

اسلامی فقہ

- پنتو ژبہ کتہ چاپ کرو۔ ددے کتاب یو شو خصوصیات دادی،
- د قفے دھر یو اہم بحث نہ دہانت د قرآن مجید د آیتونو اد احادیثو پہ رہنا کتہ پہ زیر نور
 مسئلہ بحث شوتے دے۔
- بیا پہ آسان ترتیب سرہ متعلقہ مسائل پورلہ پتے بیان شوتے دی۔
- دیو عام مسلمان پہ ژوند کتہ روزمرہ پینید دکتہ ہر قسم مسائل د موجودہ حالاتو د
 تقاضا مطابق بیان شوی دی۔
- دکھارت، مونہ، روڑے، حج، طلاق، نکاح، میراث، رضاعت، تیارت، مضاربت وغیرا
 اود موجودہ زمانے د نوسے نوسے مسئلو جوابونہ د قرآن وحدیث پہ رہنا کتہ
 دہانت شوی دی۔ کہ حقوک د کتاب اولیٰ نو د قفے پہ درسی کتابونو پورہ پہ
 ورتہ د پورہ آسانہ شی۔ او د خپل خان نہ علاوہ د نورو خلقو رہنائی پہ ہم کولے شی۔
- د قیامت علاقے : ژوندن د ہاد پشان تیریدنی، ہرہ شپہ او ہرہ وچ موند
 قبرتہ ورنژدے کوی۔ ولہ موندیہ پہ غفلت کتہ پراتہ یو۔ پہ قرآن مجید اولعادیثو
 کتہ بیابیا د قبر او آخرت د ژوندن بیان ہم پہ دے غرض شوتے دے چہ انسان
 د غفلت د خوب نہ رابید ارشی او آخرت دپارہ تیار شی۔ پہ دے غرض موندیہ د

مستند کتاب تلکرة المعاد پنتو ترجمہ د قیامت علاقے او آخرت احوال

یہ نوم چاپ کھرتے دے۔ چہ پہ ٹوٹا رتے ژوندنہ د نیلے کیری، اوینتہ اودر سیدی
 سترگے د اویکونہ د کے شی او انسان خپل خالق او مالک تہ متوجہ شی۔ د وعظ
 او نصیحت دپارہ دیر بنائستہ کتاب دے۔ یکونے، مولانا سید روح اللہ د مازائے

تاج کتب خانہ۔ عملہ جنکی، قصہ خوانی پینور
 فرن ۱۱۲۲۵۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**